

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

СУЧАСНА КРИМІНОЛОГІЯ: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 50-річчю
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

(Харків, 9 грудня 2016 р.)

За редакцією *В. Я. Тація, Б. М. Головкина*

Харків
«Право»
2016

УДК 343.9(477)
ББК 67.9(4УКР)61
С89

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф. В. Я. Тацій,
д-р юрид. наук, проф. А. П. Гетьман,
д-р юрид. наук, проф. Б. М. Головкін,
канд. юрид. наук, доц. О. В. Ткачова,
канд. юрид. наук, асист. О. В. Таволжанський,
зав. лабораторії Ю. Г. Бойко

С89 Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Між-
нар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчо-
го права, Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкіна. – Харків :
Право, 2016. – 236 с.

ISBN 978-966-937-109-6

ISBN 978-966-937-109-6

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2016
© Оформлення. Видавництво «Право»,
2016

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники та гості конференції!

Від імені ректорату Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого щиро вітаю Вас з початком роботи Міжнародної наукової конференції **«Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи»**, що приурочена 50-річчю від дня утворення кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права.

Кафедра створювалась у період відродження кримінології у СРСР, коли змінилося ставлення до проблеми злочинності та її причин, пожвавився інтерес до кримінологічних досліджень, а кримінологія перестала вважатися «лженаукою», як це було при сталінському режимі.

У 1966 р. ректором Харківського юридичного інституту було прийнято прогресивне рішення про розвиток молодого науки кримінології та організації першої на території колишньої УРСР кафедри кримінології. До її складу увійшли викладачі кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Л. М. Сугачов, Л. Є. Орел, З. М. Оніщук, А. П. Копейченко і Ю. П. Зубарев. Першим її завідувачем став Сугачов Леонід Миколайович. Відтоді розвиток в Україні кримінологічної науки тісно пов'язаний із діяльністю цієї кафедри.

Найбільш вагомим здобутком кафедри є формування наукової еліти правників та втілення кримінологічних концепцій у державну політику боротьби зі злочинністю. Саме тут відбулося професійне становлення цілої плеяди відомих в Україні та далеко за її межами науковців. Серед них гордістю Університету стали І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський, В. В. Голіна та інші. Ці вчені стояли у витоків кримінологічної науки, створили харківську наукову школу кримінології, присвятили своє життя служінню науці та вихованню не одного покоління студентів, а також відіграли значну роль у розвитку української кримінології.

За сприяння кафедри в Університеті захистили докторські дисертації засновники київської наукової школи кримінології, а саме: д.ю.н, проф., академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, віцепрезидент Кримінологічної асоціації України А.П. Закалюк, д.ю.н, проф., член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки, Голова координаційного бюро з питань кримінології НАПрН України, генерал-майор міліції В.І. Шакур, д.ю.н., проф., член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки О. М. Литвак, д.ю.н., проф., экс.-голова Державної служби України з контролю за наркотиками В. А. Тимошенко, д.ю.н., с.н.с., заступник директора Інституту вивчення проблем злочинності В. С. Батиргареева, д.ю.н., проф., член Вищої ради юстиції А. М. Бойко, д.ю.н, проф. А. Б. Блага. Професори кафедри

виступали науковими консультантами та опонентами по дисертаціях цих вчених.

Загалом за півстолітній період діяльності викладачами кафедри було захищено 7 докторських та 40 кандидатських дисертацій, опубліковано 65 монографій, 40 навчальних посібників, підручників, науково-практичних коментарів, словників, довідників та ін.

Сьогодні кафедра є потужним колективом науково-педагогічних працівників, серед яких 4 доктори юридичних наук, професори, 9 кандидатів юридичних наук, доцентів, 6 кандидатів юридичних наук, асистентів. Науковий потенціал цього колективу дозволяє адекватно відповідати на сучасні виклики у сфері протидії злочинності, проводити фундаментальні та прикладні наукові дослідження, здійснювати наукове забезпечення правотворчої та правозастосовної діяльності.

П'ятдесятирічний ювілей кафедри став поштовхом для аналізу сучасного стану розвитку вітчизняної та міжнародної кримінології. Настав час обговорити здобутки, проблеми та перспективи розвитку кримінологічної науки, її можливості для вдосконалення державної політики і практики протидії злочинності в Україні та міжнародній арені. Актуальність заявленої теми конференції підтверджується зацікавленою участю в заході широкого кола вітчизняних та зарубіжних учасників. У роботі конференції прийняли участь 89 провідних науковців із 10 країн (Велика Британія, Німеччина, Австрія, Норвегія, Словенія-Косово, Швейцарія, Литва, Білорусь, Казахстан, Узбекистан), а також 28 вищих навчальних закладів та наукових установ України.

Широке представництво різних наукових шкіл у роботі конференції сприяє всебічному обговоренню сучасних проблем кримінології та пошуку наукових шляхів і засобів протидії злочинності в умовах ускладнення криміногенної ситуації в Україні та світі.

Бажаю всім учасникам конференції цікавих дискусій, змістовної та конструктивної роботи.

Ректор
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук,
професор, академік НАН України

В.Я. Тацій

В. В. Голіна, д-р юрид. наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заступник голови Координаційного бюро з
проблем кримінології НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

СУЧАСНА КРИМІНОЛОГІЯ: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Кримінологія XX – XXI століть характеризується, щонайменше, 3-ма напрямками розвитку:

- перевіркою практикою і подальшим науковим пошуком ідей, гіпотез і теорій стосовно злочинності і злочинця, детермінації злочинності і злочинної поведінки, злочинних проявів та запобігання їм;

- повсюдним поширенням кримінології на всіх континентах та в більшості країн;

- інтеграцією світового співтовариства у запобіганні і протидії найбільш суспільно небезпечним злочинним проявам.

XX століття і початок XXI відзначилися подальшою ескалацією кількісно-якісних вимірів злочинності у всьому світі. Величезна “хвиля” традиційних і поява в її структурі нових зухвалих видів злочинів і злочинна консолідація буквально паралізувало страхом значну частину населення. Складалося уявлення, що злочинність сконцентрувала в собі усі вади людини, суспільства, держави. Невирішеність глобальних соціальних протиріч, загострення криміногенної ситуації, перспектива криміналізації влади зумовили потребу у вирішенні одного із найскладніших завдань сучасності – забезпечення кримінологічної безпеки людини, суспільства, держави. Це, у свою чергу, обумовило звернення політиків до тих, створених у недалекому минулому теоретико-прикладних кримінологічних розробок, в яких як інструменти впливу на злочинність і злочинця розглядалися реформаторські заходи, спрямовані на гармонізацію суспільних відносин,

зменшення соціальної напруги і дезорганізації суспільства, конфліктності, припинення подальшої загрозливої маргіналізації населення, особливо молоді, а також виправлення і реабілітацію злочинців на основі модифікації судової політики і пенітенціарної системи.

На зламі XX – XXI століть ейфорія з приводу певних успіхів впливу на злочинність соціологічних і клінічних кримінологічних (і не тільки!) заходів з часом – під тиском повсюдного зростання найбільш небезпечних традиційних злочинних проявів і появи в структурі злочинності злочинних, так би мовити, “ноу-хау” (тероризм, транснаціональна і організована злочинність, наркотизм, кіберзлочинність, шахрайство, розкрадання державного бюджету, корупція та ін.) – дещо вщухла. Як відмічалось у кримінологічній літературі, виник небезпечний феномен відчуження між наукою і практикою: практики не бажали сприймати висновки науки, а деякі кримінологи відмовилися від орієнтації на пошуки ефективних заходів впливу на злочинність. Відбувся черговий крен у бік більш жорсткої кримінально-правової політики, в основі якої лежить класична теорія загальної і спеціальної превенції. Цей емоційний сплеск недовіри між теорією і практикою був обумовлений не стільки кризою кримінології як науки, скільки нетерпінням практиків (у тому числі, політиків) і обуреного населення, які вважали і продовжують вважати, що покінчити зі злочинністю можливо за допомогою репресивних заходів. Була неабияка надія на те, що зі злочинністю

вдається справитися професіоналам, якщо їх буде більше і якщо їх належним чином екіпірувати і навчити. Не викликає сумнівів, що професійно налагоджена робота добре оснащеної поліції може позитивно вплинути (і то – залежно від країни) на окремі злочинні прояви, але внести суттєві зміни у динаміку злочинності в країні поліція не в змозі. Непохитним залишається твердження класиків, що найкраща кримінальна політика (як її розумів ще Ф. фон Ліст) є найкраща соціальна політика. Отже, криза соціальної політики викликає певні кризові явища і в кримінології. За словами американського кримінолога Е. Шура, зараз слід перенаправити кошти й енергію, які витрачаються на боротьбу зі злочинністю, із різних спеціалізованих виправних та інших репресивних програм на фундаментальні довгострокові програми, що розраховані на поступове “усунення соціально-економічних хвороб нашого суспільства” [1, с. 17–18]. Сказаному 40 років. Ясно простежується слід соціологічних теорій, для яких у наш час характерним стало гнучке комбінаційне використання соціальних і спеціальних заходів запобігання і протидії злочинності. Таку позицію щодо протидії злочинності поділяють більшість країн світу, про що свідчать матеріали Конгресів ООН по запобіганню злочинності і кримінальному правосуддю.

Поширеність кримінологічних напрямів запобігання злочинності підтверджує хоча б той факт, що на зазначених вище Конгресах ООН беруть участь делегати з більш як 100 країн світу, у тому числі й представники України. Після здобуття Україною державного суверенітету в країні почала складатися власна кримінальна ситуація, що потребувало належної оцінки та надання адекватних щодо неї рекомендацій українських кримінологів. Саме це дало підстави академіку НАПрН України А. П. Закалоку назвати утворюваний у нових умовах зріз наукових знань українською кримінологією: організаційно-структурна інституційна розбудова кримінологічних (у тому числі,

спеціалізованих) установ та підрозділів сприяла залученню, консолідації, підготовці та підвищенню кваліфікації наукових кадрів кримінологів, розширенню кримінологічних досліджень, втіленню їх результатів у практику протидії злочинності на державному і регіональному рівнях.

Нині кримінологічні дослідження провадять фахівці понад 20 наукових установ та навчальних закладів. Поєднання зусиль значної кількості науковців-кримінологів і тих, хто, має іншу наукову спеціалізацію, дозволяє плідно працювати над розв’язанням кримінологічних проблем теоретичного і прикладного характеру, суттєво розширюючи й оновлюючи кримінологічні знання стосовно методологічних засад української кримінології; кримінологічної політики; природи злочинності; кримінологічної характеристики найбільш актуальних і суспільно небезпечних її окремих проявів, пов’язаних, зокрема, з низкою фонових негативних явищ, з особистістю різних типів злочинців; концептуальних основ віктимології; впливу різних за походженням національних і міжнародних детермінаційних чинників на стан злочинності в Україні; механізму злочинної поведінки. Така співпраця, безумовно, сприяє збагаченню теорії спеціально-кримінологічного запобігання злочинності та підгалузевих кримінологій в межах фундаментальної науки кримінології.

Помітним здобутком української кримінології стало розроблення у 2001 р. Координаційним бюро з кримінології Національної академії правових наук України Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI століття строком на 15 років. Створенням і презентацією цього документа кримінологи України подали сигнал владним інституціям про намір тісної співпраці з ними у сфері розбудови демократичної, соціальної, правової держави, зокрема шляхом науково обґрунтованої, реальної, ефективної протидії злочинності.

Певний внесок у збагачення

кримінологічних знань за 50 років свого існування внесла і кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Набули подальшого наукового осмислення і розробки важливі проблеми сучасності, пов'язані з громадською безпекою, загальнотеоретичними основами кримінології, кримінологічною політикою, теорією запобігання злочинності, систематизацією знань про природу злочинної поведінки, сутність виконання покарань, рецидивну, корисливу, насильницьку злочинність та її організовані форми; опрацьовуються нові аспекти таких явищ, як корупція, латентна злочинність, віктимність, злочинність неповнолітніх у місцях позбавлення волі, сучасні форми шахрайства тощо. Безумовно, кафедра здійснює багато інших розвідок теоретичного і прикладного характеру. Значна увага приділяється питанням методології вітчизняної кримінології, пошуку адекватного відображення кримінальної реальності і науково обґрунтованих рекомендацій для суб'єктів кримінальної юстиції, державних органів і органів місцевого самоврядування, механізмів управління процесом запобігання злочинності на різних соціальних рівнях. На основі проведених досліджень захищаються докторські і кандидатські дисертації, видано декілька "поколінь" кафедральних підручників з кримінології, кримінально-виконавчого права, правової статистики, а також монографії, наукові посібники і коментарі, статті тощо. Кафедра постійно підтримує зв'язок із законодавчими та іншими державними органами, розробляє проекти законодавчих і нормативно-правових актів, бере участь у складанні державних, регіональних і місцевих комплексних програм запобігання злочинності. З метою залучення молоді до кримінологічних досліджень, поширення і поглиблення уявлень про соціальну цінність і практичну доцільність оволодіння знаннями про злочинність та запобігання їй кафедрою щорічно проводяться

студентські наукові конференції і публікуються збірники тез.

Що являє собою українська кримінологія як наука сьогодні? За чверть століття самостійності України в кримінології позначилась тенденція критичного ставлення до усталених (ще за радянських часів) поглядів на злочинність, її прояви, детермінацію, особистість злочинця та запобігання. Завдяки цьому "опозиційному" науковому напрямку формується каркас української кримінології, переконливо представлений 3-томним "Курсом сучасної української кримінології: теорія і практика" (2007), в якому поєднуються як традиційні, так і новітні знання і уявлення про структуру кримінології, її фундаментальні проблеми та шляхи їх вирішення. Зупинимось лише на деяких з них.

Українська кримінологія поки що стримано виражає своє ставлення до, так би мовити, "галузизації" кримінології на: сімейну, політичну, економічну, військову, теологічну, пенітенціарну, кримінологію закону, особистості тощо. На користь побудови теорій галузевих кримінологій наводяться, зокрема, аргументи, що, мовляв, унаслідок цього відбувається інтернаціоналізація досягнень, отриманих іншими науками, які, поєднані з кримінологічними знаннями, сприятимуть більш поглибленому розгляду тієї чи іншої проблеми і, головне, розробці комплексних конкретно адресованих запобіжних заходів. Суб'єктивне дрібнення науки навряд чи надасть позитиву в розвиток фундаментальних проблем кримінології.

Широкий вихід кримінології на конкретні проблеми практики потребує від неї чутливого реагування на зміни в житті, тримання в полі зору появи нових суспільно небезпечних негативних явищ, формування висновків, що здатні правильно орієнтувати владу у сфері протидії злочинності. Запобігання злочинності – справа всіх гілок влади. Верховна Рада України повинна впритул займатись запобіганням і протидією всій злочинності, а не окремих її проявів, як це робиться зараз. Тоді зросте роль

кримінологів, які повинні бути і серед народних депутатів.

До проблем, що мають першочергове теоретичне та практичне значення, слід віднести розробку цілеспрямованого впливу на причинний комплекс злочинності. Центральний її аспект – розробка концепції кримінологічної політики, спеціальне призначення якої полягає в науковому обґрунтуванні стратегії і тактики запобігання злочинності в державному, регіональному і місцевому масштабах. До цього часу не склалося загальноприйнятого розуміння змістовного навантаження терміна “кримінологічна політика”, хоча її об’єкт – це сфера запобігання і протидії злочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному й індивідуальному рівнях. Зараз намітився процес посиленої уваги до даної проблеми, про що свідчать відповідні теоретичні розробки і поява Концепції державної політики у цій сфері. Вважаю, що її вирішення буде свідчити про створення важливої передумови для переведення на науковий рівень поки що стихійної, не до кінця зрозумілої та безвідповідальної, запобіжної практики. Широке введення в науковий обіг поняття “кримінологічна політика” потягне за собою активізацію досліджень не тільки проблеми запобігання злочинності, але й інших нових великомасштабних проєктів, як-то: сучасне розуміння кримінальної реальності, кримінально-правові практики, причин криміналізації суспільства і його інститутів, механізму формування окремих кримінальних структур, вчення про об’єкт запобіжного впливу і адекватної йому системи суб’єктів, здатних за своїми повноваженнями, спеціалізацією і ресурсним забезпеченням – і взагалі за сучасними технологіями – змінювати криміногенність об’єктів у соціально-позитивному напрямі та ін. Слід зауважити, що за реальними, так званими “об’єктами запобіжного впливу” (а це у загальному вигляді – джерела злочинності) часто стоять могутні, зокрема, і владні, сили. Це той випадок, коли ні “верхи”, ні “низи” не зацікавлені у підвищенні соціального контролю, складовою якого і є

кримінологічна політика.

Деякі слова про ще одну проблему сучасної української кримінології – про злочинність, її природу, злочинну поведінку, особистість злочинця та ін. У публікаціях пострадянського періоду стосовно природи і перспектив злочинності з’явилися твердження, що злочинність – вічне соціальне явище. Визнання того факту, що злочинність – соціальне явище, мало і має далекоглядні висновки: тут і “нормальність” злочинності і злочинця у солідаризованому суспільстві, а тим більше, в анімальному, і її вічність, і користь, і контрольованість за допомогою різноманітних спеціальних ненасильницьких заходів та ін. Заслуга соціологічної школи і окремих її представників (наприклад, Е. Дюркгейма) у дослідженні злочинності не викликає заперечень, але деякі її висновки слід сприймати критично і з обережністю. Це стосується, перш за все, твердження про вічність злочинності. Людина, як представник тваринного світу, у процесі своєї еволюції уже мала зразки поведінки, які вона в певний час свідомо використала в боротьбі за виживання в подальшому існуванні і частина яких стала нею вважатись суспільно небезпечними. Але робити з цього висновок, що злочинність нездоланна, що вона є нормальним явищем у будь-якому за рівнем цивілізованості суспільстві, без сумніву, науково і практично непродуктивно, а надто в нашій кримінально нестабільній обстановці. Тим самим ми, не бажаючи цього, потураємо злочинцям і зводимо нанівець ідею запобігання злочинності, а кримінологію – заганяємо у глухий кут. Нагадаємо, що криза науки починається з утратою вченими почуття міри...

І насамкінець зауважимо, що важливих проблем, які стоять перед сучасною українською кримінологією, – немало. Збагачуючись теоретичними розробками вітчизняної науки, результатами емпіричних досліджень, теоріями і досвідом зарубіжних країн у запобіганні злочинності, інтегруючись у світову практику протидії їй,

кримінологічна думка в Україні не тупцює до досконалості і практичної загартованості. на місці, а набуває подальшого розвитку,

Список літератури

Шур Э. Наше преступное общество: социальные и правовые источники преступности в Америке: пер. с англ. / Э. Шур. – Москва: Прогресс, 1977. – С. 17–18).

В. І. Шахун, д-р юрид. наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНСЬКИХ РЕФОРМ

Глобальні зміни в суспільному житті України в останнє десятиліття, поглиблені геополітичною конфронтацією міжнародних відносин і економічною нестабільністю, супроводжуються поширенням і домінуванням протиправної поведінки серед населення. Ці процеси негативно позначаються на соціальній структурі, яка породжує внутрішні соціально-економічні, духовні, моральні та інші протиріччя. За цих умов наростаюча соціальна диференціація населення впливає на збільшення кількості осіб, які “вступають” у конфлікти з чинним законодавством та об’єктивно усталеними у суспільстві правовими цінностями. Дискретний стан соціальної структури, глибока поляризація доходів населення, зростання кількості осіб, які не мають стабільного джерела доходів, – це негативні наслідки перманентних економічних і суспільних змін транзитного типу.

Поширення кризових явищ в економіці багатьох країн світу, згорання економіко-політичних відносин з Росією через військовий конфлікт, анексія Криму і самопроголошення нових утворень на території Донецької та Луганської областей викликали хвилю міграційних процесів. За оцінкою вчених та соціологів нині в Україні налічується близько двох мільйонів внутрішньо переміщених осіб.

На цьому фоні зросли до критичної межі демографічні втрати України. Кількість осіб, які не мають стабільного джерела доходів, втратили постійне місце проживання, а також безробітних, бездоглядних та безпритульних неповнолітніх осіб, які не змогли адаптуватися до позитивного життя після відбуття покарання, хворих на алкоголізм, наркозалежних, зросла в рази. Держава фактично втрачає контроль над цими негативними процесами, що позначається на стані суспільно-економічних і правових відносин. Почастішали випадки демонстрації неповаги до закону та органів державної влади. Деформація правосвідомості, ігнорування норм і правил правової поведінки дуже поширені також серед осіб, які перебували в зоні бойових дій. Останнім часом збільшується кількість, змінюється характер правопорушень, у тому числі злочинів, які вчиняються з особливою жорстокістю.

Реформи в Україні та їх імітація, що продовжуються майже 25 років, призвели до системної кризи, яка охопила виробництво, державні фінанси, банківський, фінансовий і валютний ринки України. Ситуація погіршується ще й тим, що військові дії “відтягли” на себе значні ресурси.

Унаслідок поспішності, а інколи й

непродуманості при прийнятті законодавчих рішень власне закон нині не може бути повноцінним засобом правового регулювання і управління суспільними відносинами. Недосконалість сучасного законодавства і правозастосування призводить до зловживань, корупції та багатомільярдних оборудок з боку представників державної влади та управління. За цих умов необхідне динамічне, системне і засноване на наукових дослідженнях державне реагування на процеси, які відбуваються у політичній, соціально-економічній, культурній, правовій та інших сферах суспільного життя. Більше того, слід запровадити систему заходів як програму мінімізації та подолання негативних проявів в умовах економічної кризи та перманентних військових конфліктів. Отже, мова йде про розробку політик запобігання різним формам злочинності в Україні на основі науково обгрунтованої, теоретичної та методичної бази кримінологічних досліджень. У суспільстві існує нагальна потреба у формуванні інтегрального бачення і дослідженні зазначених вище соціально-правових феноменів. Вивчення природи та основних характеристик, які зумовлюють еволюцію масових форм протиправної поведінки, можливе лише у разі використання міжгалузевого та міждисциплінарного підходів, крім того, це є найбільш доцільним. При цьому зміну ситуації, що склалася, слід розпочинати з глибокого та всебічного дослідження стану злочинності в Україні, яке, до речі, за останні 25 років так і не проводилося.

Як відомо, однією з головних функцій держави є забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави. Нині у різних сферах існують загрози і виклики безпеці, тобто і в політиці, і в економіці, і в суспільних відносинах. Основними з них є війна на сході України, анексія Криму, економічна криза, безробіття, девальвація національної валюти, стрімке зростання індексу споживчих цін, зубожіння населення, невдалі або незавершені реформи, корупція,

злочинність. Так, за вісім місяців 2016 р. порівняно з тим самим періодом 2015 р. кількість вчинених злочинів, зокрема, із застосуванням зброї, зросла на 23%, у першу чергу за рахунок злочинів майнової спрямованості (60% від усіх), зокрема: крадіжок – на 36% (з 181, 8 тис. до 247,8 тис.); пограбувань – на 38% (з 13,9 тис. до 19,3 тис.); шахрайств – на 22% (з 31,3 тис. до 38,2 тис.); незаконних заволодінь транспортними засобами – на 17% (з 7,1 тис. до 8,3 тис.) Крім того, спостерігається збільшення кількості: зґвалтувань – на 80% (з 176 до 317); розбійних нападів – на 27% (з 2,1 тис. до 2,7 тис.); тяжких тілесних ушкоджень зі смертю – на 8% (з 420 до 454); хуліганства – на 14% (з 2,8 тис. до 3,2 тис.). [1].

Масового і організованого характеру набули фінансові оборудки з коштами вкладників, крадіжки грошових коштів з використанням фіктивних платіжних документів, підrobлених банківських гарантій, отримання та цільове використання кредитів, позааукціонний розпродаж державних об'єктів за завідомо низькою ціною. Стала поширеною практика передачі державних грошових та інших матеріальних цінностей окремим фондам, приватним структурам, засновниками яких є родичі впливових державних чиновників.

За оцінками вчених та політиків, щороку, користуючись офшорними схемами, з фінансового обороту України за кордон виводяться сотні мільйонів доларів. Такі оборудки завдають значних фінансових, соціальних та економічних втрат і знекровлюють Україну, заважають її сталому розвитку. Виведені в офшори в обхід оподаткування кошти повертаються в Україну, але вже у вигляді пакетних інвестицій або кредитів. Таким чином, держава двічі несе втрати та ще й змушена платити відсотки за кредити. За оцінкою фахівців, останнім часом більше 50% українського товарного експорту було вивезено через третіх осіб, а загальний обсяг експорту за непрямыми контрактами склав 260 млрд грн, тобто 260 млрд грн було незаконно вивезено з України.

У суспільстві назріло питання щодо відповідальності керівництва Національного банку України, яке свідомо або через непрофесійність допустило руйнування банківської сфери, що негативно впливає на фінансування економічного розвитку країни. До того ж окремі з них небезпідставно підозрюються у вчиненні низки злочинів.

Проблема корупції набуває особливої значимості у зв'язку з бездіяльністю держави. Чим дужче держава слабшає, тим частішим буде звернення суспільства до кримінальних елементів. Саме некомпетентність держави сприяє діяльності кримінальних суб'єктів. Публічна неефективність стимулює зайняття вільного простору або його звільнення. Якщо держава не виконує свою функцію у сфері правопорядку і безпеки, то вона, зрозуміло, не може стримувати і впливати на кримінальні ініціативи. Безкарність стимулює вчинення нових злочинів.[2].

Однією з умов розвитку злочинності є недосконалість законодавства. Причому мова в даному випадку може йти про будь-які його галузі, що зачіпають ті чи інші суспільні відносини. Відомо, що кримінальні наслідки, які вимагають відповідної кримінологічної оцінки, настають не лише у разі будь-яких законодавчих прогалин, а й є результатом втілення в життя недоопрацьованих законів та інших нормативних правових актів або таких, які не враховують реальність настання подібних наслідків.

В останні роки у законотворчому процесі в Україні спостерігаються тенденції до намагання влади вирішувати соціально-економічні та політичні проблеми шляхом внесення змін до кримінального законодавства. При цьому влада не завжди передбачає реальні соціальні, економічні та політичні наслідки таких змін. Крім того, розпочаті реформи у сфері кримінальної юстиції не всяк раз дають бажаний результат. Більш того, вони не узгоджені між собою, а їх автори не мають досвіду втілення таких реформ у житті, як наслідок, частіш за все закони ухвалюються без будь-якого

адекватного прогнозу їх кримінологічних наслідків.

В Україні за останні два роки задекларовано проведення більше двох десятків реформ у різних сферах державного управління, фінансів та економіки. Здавалося б, їм мали б передувати ґрунтовні наукові дослідження та експертизи, які передбачали б соціальні, економічні та кримінологічні наслідки. Проте все це відбувалося поспіхом і не завжди продумано.

Не сприяють підвищенню авторитету державної влади й такі зміни у законодавстві, які погіршують криміногенну обстановку у країні. Так, у листопаді 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон авторства народного депутата України, члена фракції “Батьківщина” Надії Савченко, згідно з яким один день попереднього ув'язнення зараховується за два дні позбавлення волі. Прийняття так званого “закону Савченко” було невиправданою авантюрою, яка вже виходить боком, оскільки достроково викидає в суспільство тисячі колишніх в'язнів, чимало з яких стає на шлях рецидиву. За інформацією виконуючого обов'язки начальника Національної поліції Вадима Трояна після набуття чинності названого Закону підлягають звільненню біля 34,9 тис. осіб. На сьогодні від подальшого відбування покарання за “законом Савченко” вже звільнено 8,2 тис. засуджених, з яких 785 осіб (або 10%) вчинили нові злочини, а саме: умисні вбивства – 22, завдання тяжких тілесних ушкоджень – 18, зґвалтування – 10, крадіжки – 405, грабежі – 131, розбої – 66, шахрайства – 39, хуліганство – 20.

Зменшення негативу, який несе злочинність суспільству, можливе за рахунок пошуку нових і ефективних способів впливу на неї. Перспективним напрямом у попередженні злочинності повинна стати експертиза нормативно-правових актів, яка покликана нейтралізувати прийняття законів, що детермінують злочинність і створюють умови для заподіяння шкоди особі, суспільству або державі. Така експертиза

вже проводиться в ряді європейських країн, навіть у Білорусі, Росії, де створена достатня нормативна основа для проведення кримінологічної експертизи проєктів правових актів (правових актів). Кримінологічна оцінка можливості виникнення криміногенних ризиків у результаті реалізації проєктів нормативних актів цілком узгоджується із зарубіжним досвідом і є ефективною для попередження корупційних та інших негативних явищ. [3, 4]

Нині необхідність запровадження кримінологічної експертизи як важливого етапу нормотворчого процесу викликана сучасною соціально-економічною та правовою ситуацією в Україні. Докорінне реформування економічних відносин, створення та закріплення нових форм власності та господарської діяльності, розбудова політичної системи незалежної України вимагають майже повного оновлення правової системи, прийняття у стислі строки величезної кількості нормативно-правових актів різного рівня. Цей процес відбувається на фоні різкого загострення криміногенної ситуації в суспільстві, поширення найбільш небезпечних організованих форм злочинної діяльності, корупції, різного роду злочинних зловживань у кредитно-фінансовій та господарській сферах. За таких умов великого значення набуває адекватне нормативне регулювання цих процесів. Одна з головних проблем в цій сфері – забезпечити закріплення в нормативно-правових актах таких регулятивних механізмів, які, з одного боку, сприяли б позитивному вирішенню соціально-економічних та політичних проблем, а з другого – не створювали б умов, сприятливих для різних видів злочинної діяльності в тій чи іншій сфері суспільного життя. Вирішити цю проблему дозволить запровадження кримінологічної експертизи. Зауважимо, що вітчизняні вчені вже давно наполягали на прийнятті в Україні закону про кримінологічну експертизу. Проєкт цього закону був розроблений і поданий до Верховної Ради ще 20 років тому, але й донині не прийнятий. Якщо б цей закон

діяв, можливо, не було б таких прорахунків, яких припустилися через прийняття “законом Савченко”.

Кримінологічна експертиза, як відомо, являє собою впроваджувану із використанням кримінологічних знань та на основі спеціальної науково обґрунтованої методики оцінку проєкту законодавчого та іншого нормативно-правового акта з метою виявлення та запобігання нормативному закріпленню положень, реалізація яких може посилювати дію причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, або послаблювати соціальні заходи, спрямовані на усунення цих криміногенних чинників.

Кримінологічна експертиза як вид кримінологічного дослідження передбачає проведення пізнавальної діяльності у сфері кримінології та орієнтована на отримання інформації про кількісно-якісні параметри злочинності, її детермінанти, ефективність заходів, спрямованих на протидію їй. Результатом кримінологічної експертизи має стати підготовка експертами-кримінологами пропозицій і рекомендацій законодавцю щодо корекції нормативного правового акта або законопроєкту згідно з висновками експертизи.

Експертна діяльність – це завжди оціночна діяльність. Повною мірою це стосується і експертизи законопроєктів. Експерт не повинен контролювати депутатів, виконувати дослідні функції, навчати політиків тощо. Його справа – проникнути в суть законопроєкту, ознайомившись з його змістом і формою, і винести рішення щодо його регулятивної придатності. Експерт-правознавець повинен розуміти, що будь-який закон зачіпає інтереси певного прошарку людей. Подумки треба завжди моделювати можливі конфліктні ситуації. Щоб вони не стали реальністю і не спричинили негативних наслідків, законопроєкт треба розглядати на предмет наявності в ньому норм права, які їх нейтралізували б.

Саме тому основними завданнями кримінологічної експертизи є: об’єктивна і повна кримінологічна оцінка проєкту,

винесеного на експертизу; достатнє використання при експертній оцінці інформації про криміногенні та антикриміногенні чинники, які діють у сфері суспільних відносин, що мають регулюватися проектом; прогнозна оцінка можливих негативних наслідків від реалізації положень, що містяться в проекті, в разі його прийняття, зокрема, щодо посилення криміногенних або послаблення антикриміногенних чинників; проведення у разі необхідності спеціальних досліджень з окремих складних питань, що поставлені замовником перед експертизою або відносно яких відсутня достатня кримінологічна інформація; подання об'єктивного, науково обгрунтованого експертного висновку, що містить відповіді на усі питання, які поставлені перед експертизою; розробка рекомендацій щодо внесення змін і доповнень до проекту з метою запобігання негативним наслідкам його прийняття.

Кримінологічна експертиза нормативних правових актів та їх проектів повинна ґрунтуватися на певних принципах, до яких можна віднести наступні: наукова обгрунтованість методики експертизи; дотримання вимог Конституції, законодавчих та інших нормативно-правових актів України; відповідність експертних оцінок і висновків сучасним досягненням кримінологічної науки та кримінологічній інформації, що використана експертом; незалежність, обгрунтованість та повноту висновку експертизи; відповідальність експерта за достовірність висновків і рекомендацій.

Об'єктами кримінологічної експертизи можуть бути проекти: законів України; указів та розпоряджень Президента України; постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України; державних програм; нормативно-правових та управлінських актів інших органів державної виконавчої влади.

Суб'єктами кримінологічної експертизи є замовники, експертні установи, керівники експертних груп та

експерти. Її замовником може бути орган державної влади, а також його структурний підрозділ чи служба, їх посадові особи, яким надані повноваження щодо подання до розгляду проектів законодавчих, інших нормативно-правових і управлінських актів, тобто лише суб'єкти законодавчої ініціативи, державні органи, яким згідно з Конституцією надане право видавати загальнообов'язкові нормативно-правові акти, а також утворені у їх складі органи та структурні підрозділи (комітети Верховної Ради України тощо). Як видно, коло замовників експертизи обмежене. Особливу групу замовників складають Верховний Суд, Генеральна прокуратура, Служба безпеки та Міністерство внутрішніх справ України. Включення центральних правоохоронних органів до замовників пояснюється тим, що вони за своїм статусом значно краще за інші державні структури обізнані з криміногенною ситуацією в країні, володіють інформацією про особливості злочинної діяльності в різних сферах суспільного життя, отже, мають більше можливостей виявити негативні з кримінологічної точки зору положення нормативно-правових актів.

Експертною установою є вищий навчальний заклад або науково-дослідна організація, які визначені Кабінетом Міністрів України як експертні установи з правом проведення кримінологічної експертизи. У її статуті у встановленому порядку передбачений даний вид експертної діяльності. Керівником експертної групи є фахівець-кримінолог, якому керівником експертної установи доручається створити і очолити групу експертів та організувати їх роботу по проведенню експертизи. Експертом є фахівець, який, спираючись на спеціальні знання, наукову кваліфікацію та дослідницький досвід в галузі кримінології або досвід правоохоронної чи організаційно-управлінської діяльності у сфері суспільних відносин, що підлягають регулюванню проектом, у складі експертної групи безпосередньо проводить кримінологічну експертизу.

Експертиза має призначатися у випадках, коли в процесі розробки проекту виникає потреба оцінити кримінологічні наслідки його реалізації. Підставою для проведення кримінологічної експертизи повинен бути договір, укладений між замовником та експертною установою.

Експертиза може бути первинною, повторною, додатковою та контрольною. На проведення експертизи кожного виду між замовником і експертною установою укладається окремий договір.

У законі мають бути чітко визначені права та обов'язки замовника кримінологічної експертизи, експертної установи кримінологічної експертизи та експерта. Особливо треба зосередитися на закріпленні гарантій незалежності експерта, оскільки саме це багато в чому визначає об'єктивність експертизи. Вважається, що направлення законопроекту на експертизу в великі наукові (навчальні) юридичні інститути, де працюють фахівці різного юридичного профілю, забезпечує одночасно і якість, і об'єктивність її проведення.

Окремий розділ необхідно присвятити питанням організації, проведення та фінансування кримінологічної експертизи. У цьому розділі слід детально регламентувати зміст замовлення та договору на проведення експертизи, визначити організаційні засади створення та функціонування експертних груп, фінансування експертизи та оплати праці експертів.

Окремо слід приділити увагу формуванню експертної групи та організації проведення кримінологічної експертизи. Експертом не може бути особа, яка брала участь у розробці проекту або має іншу особисту зацікавленість у результатах експертизи.

Результати експертизи викладаються у висновку, який повинен містити відповіді на всі питання, що поставлені замовником, а також загальний висновок щодо проекту в цілому або частини його тексту, яка піддавалася експертизі. Висновок підписують усі члени експертної групи, які погоджуються з ним.

До висновку може додаватися особлива думка одного або декількох експертів, які в цьому випадку його не підписують. Висновок експертизи є науковою продукцією, право власності на яку після оплати експертизи належить замовникові, якщо інше не передбачено договором на проведення експертизи.

Законом має бути передбачена відповідальність за порушення законодавства у сфері кримінологічної експертизи. Правопорушеннями у сфері експертизи необхідно визнати: невиконання вимог Закону "Про кримінологічну експертизу", умов договору про проведення експертизи; фальсифікацію висновку експертизи; проведення експертизи установою, яка не визначена Кабінетом Міністрів України як експертна установа з проведення кримінологічної експертизи; вчинення дій, що перешкоджають організації та проведенню експертизи, або незаконна відмова у наданні експертній установі або експертній групі необхідної інформації; умисне примушування експерта до необ'єктивного проведення експертизи або недостовірного висновку, дискредитацію або переслідування експерта за підготовлений ним висновок; залучення до участі в експертизі авторів проекту або інших зацікавлених осіб; приховування висновків експертизи при розгляді проекту; порушення суб'єктом експертизи авторського права на результати та матеріали експертизи, а також умов конфіденційності щодо інформації, отриманої при проведенні експертизи.

Особа, винна у вчиненні правопорушень у сфері кримінологічної експертизи, притягається до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно із чинним законодавством.

Особливим різновидом кримінологічної експертизи є кримінологічна експертиза нормативно-правових актів та проектів нормативних правових актів на корупціогенність. Така експертиза проводиться юристами-кримінологами

(експертною комісією) з метою виявлення закладених в правових нормах можливостей сприяти проявам корупції. У результаті кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів на корупціогенність закон або інший нормативний акт (його проект) можуть бути піддані необхідному коригуванню або ж для уникнення негативних наслідків одночасно можуть бути внесені зміни до чинного законодавства. Цінність такої експертизи полягає не лише в прогнозуванні проявів корупційних злочинів, а й у випереджаючій розробці профілактичних заходів, які блокують або пом'якшують можливі негативні наслідки прийнятих рішень. Ефективність проведення експертизи на

корупціогенність визначається її системністю, достовірністю і можливістю перевірки результатів.

Нині, на наш погляд, проблемою є не лише відсутність в Україні Закону “Про кримінологічну експертизу”. Недостатньо розроблені теоретичні питання кримінологічної експертизи. Сьогодні теорія кримінологічної експертизи перебуває, так би мовити, на початковому етапі дослідження. Деякі вчені у своїх наукових публікаціях лише згадують про кримінологічну експертизу, при цьому повністю відсутнє опрацювання її теоретичних основ. Необхідно привернути увагу наукової громадськості і суспільства до цієї проблеми.

Список літератури

1. Троян В. Війна на кримінальному фронті [Електронний ресурс] / В. Троян. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/viyna-na-kriminalnomu-fronti-_html
2. Жан-Франсуа Геро. Геостратегія преступности / Жан-Франсуа Гейро, Франсуа Тюаль: пер. с франц. – Київ: «Изд. дом. «Скиф», 2014. – С. 120.
3. Шилин Д. Правовая основа криминологической экспертизы в Республике Беларусь / Д. Шилин // Законность. – 2014. – № 1. – С. 70–73.
4. Дзиковская С. Г. Современное состояние криминологической экспертизы в России / С. Г. Дзиковская // Российский следователь. – 2012. – № 23. – С.48–50.

О. М. Костенко, д-р. юрид. наук, професор,
завідувач відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
імені В. М. Корещького НАН України,
м. Київ

КОНЦЕПЦІЯ ПРИЧИН І УМОВ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНІЙ КРИМІНОЛОГІЇ

Для ефективної протидії злочинності слід мати правильне уявлення про причини і умови злочинності, що їй сприяють. З нашої точки зору, є достатньо підстав вважати, що сучасна вітчизняна практика протидії злочинності заснована на недосконалій концепції причин і умов злочинності. Через це вона є неефективною.

Як показує аналіз наукових публікацій і підручників, у вітчизняній кримінології

сьогодні досить поширеним є позитивістський підхід до пояснення причин і умов злочинності, який, зрозуміло, спирається на позитивістське розуміння, що впливає з так званої “теорії факторів”.

Під впливом цього знаходиться і практика протидії злочинності в цілому, і антикримінальне законодавство України зокрема.

Так, у Законі України “Про запо-

бігання корупції” від 14 жовтня 2014 р. вживається термін “запобігання і протидія корупції” без розрізнення “запобігання” і “протидія” між собою, і, виходячи з тексту Закону, він зводиться до заходів адміністративного характеру, спрямованих на усунення умов, що сприяють корупції. У цьому законодавчому акті жодним чином не йдеться про усунення соціальних причин корупції.

З дослідження змісту цього та інших актів антикримінального законодавства України стає очевидним, що вони спираються на позитивістське уявлення про причини і умови злочинності, що на наше переконання, є не виправдано. Зокрема, відповідно до цього уявлення має місце еkleктичний підхід до розуміння причин і умов злочинності, вони не розмежовуються між собою, а змішуються в одну «купу» факторів, чинників, детермінант тощо.

На нашу думку, такий підхід прирікає на неефективність протидію злочинності в Україні. Уявляється, що концепція протидії злочинності в Україні має засновуватися на правильному розумінні причин злочинності і умов, що їй сприяють. Без такого підходу практика протидії злочинності зведеться до усунення лише умов, що сприяють злочинності, а причини злочинності при цьому залишаться активними криміногенними продуцентами.

При розробці концепції причин і умов злочинності напрошується аналогія з дослідженням етіології туберкульозу в історії медицини. Спочатку розуміння етіології туберкульозу зводилося до переліку множини різноманітних факторів, яким приписувалася роль “причини” туберкульозу, але які потім виявилися не причинами, а умовами, що сприяли розвитку туберкульозу. Заснована на цьому концепція протидії туберкульозу не була ефективною. І лише після відкриття Робертом Кохом туберкульозної палички було встановлено, що єдиною причиною туберкульозу є саме вона, а усі інші фактори відіграють роль не причин, а умов, що сприяють розвитку туберкульозу. І тоді протидія туберкульозу

стала ефективною. На нашу думку, можна висунути гіпотезу, що аналогічним чином має бути встановлена і етіологія злочину.

Якщо це так, то причина злочину має бути відкрита і виділена аналогічно тому, як це відбулося з паличкою Коха. Уявляється, що це можна здійснити, застосовуючи соціально-натуралістичний методологічний інструментарій у кримінології.

Відповідно до соціально-натуралістичної методології злочин розглядається як винне діяння, що порушує закони соціальної природи, втілені у законодавстві про кримінальну відповідальність. Таке діяння є проявом волі, що знаходиться у стані сваволі, і свідомості, що знаходиться у стані ілюзій. Іншими словами, будь-який злочин є проявом «комплексу сваволі і ілюзій». А особа, що уражена цим комплексом, є соціопатом, тобто злочин є проявом соціопатії особи.

Поняття «комплекс сваволі і ілюзій» дозволяє по-новому підійти до розуміння причин і умов злочинності у механізмі кримінальної поведінки, що має розглядатися лише як одна з форм проявів соціопатичних властивостей особи. Все, що приводить до утворення у людини комплексу сваволі і ілюзій, слід визначати причинами злочинності, а все, що сприяє прояву цього комплексу у вигляді злочину, – це умови злочинності. Такою є «формула причин і умов злочинності у кримінології», що впливає з поняття «комплексу сваволі і ілюзій», розроблюваного у світі соціально-натуралістичної парадигми кримінології.

Виходячи з цього, «механізм» злочинної поведінки, тобто процес породження злочинного діяння, може бути представлений таким чином:

I етап – під дією причин злочинності у людини утворюється комплекс сваволі та ілюзій;

II етап – під впливом комплексу сваволі та ілюзій людина обирає саме злочинний спосіб задоволення своїх потреб, у результаті чого у неї виникає мотив, що спонукає до злочинного діяння (злочинний мотив);

III етап – під впливом комплексу сваволі та ілюзій людина ставить собі ціль – створити злочинним способом такий стан речей, який необхідний для задоволення її потреб (злочинна ціль);

IV етап – під впливом злочинного мотиву і злочинної цілі людина за наявності певних умов, що сприяють прояву комплексу сваволі та ілюзій, вчиняє злочин.

Як видно з цього, криміногенні причини у «механізмі» вчинення злочину реалізуються через створення у особи комплексу сваволі та ілюзій, а решта чинників можуть відігравати лише роль умов, що сприяють прояву комплексу сваволі та ілюзій у вигляді злочину. На цьому має засновуватися розробка нової парадигми протидії злочинності, яка полягає в застосуванні адекватних «технологій» по усуненню як причин, так і умов, що породжують злочинність.

Стосовно практики протидії злочинності, то це означає, що не можна протидію злочинності зводити до заходів, спрямованих на усунення умов злочинності, тобто до діяльності органів кримінальної юстиції чи до інших адміністративних заходів, не застосо-

вуючи заходів, спрямованих на знівелювання соціальних причин злочинності.

Зокрема, протидію корупції в Україні не можна зводити до застосування адміністративних заходів (як це має місце на даний час!), бо ці заходи можуть усувати лише умови, що сприяють корупції, але не нівелюють соціальну причину корупції, яка полягає в тому, що сьогодні жити і працювати чесно в Україні є не вигідним. Отже, для того, щоб ефективно протидіяти корупції, необхідно усунути її соціальну причину, а саме здійснити такі соціальні реформи в країні, внаслідок яких жити і працювати чесно стане вигідним. Саме тоді ефективними можуть стати і заходи, спрямовані на усунення умов, що сприяють корупції, у тому числі і діяльність антикорупційної юстиції.

Необхідність запровадження у практику адекватної концепції причин і умов, на якій має засновуватися ефективна протидія злочинності, актуалізує також проблему вдосконалення кримінологічної освіти тих, хто визначає і реалізує антикримінальну політику в Україні.

Viacheslav A.Tuliakov,
Doctor of Law, professor, corresponding
member of National academy of Legal science
of Ukraine
Vice-rector, National University “Odessa Law
Academy”

NEO CRIMINOLOGY

Fifteen years ago while surfing web chat I have met a girl with urge to suicide. A Ukrainian born she immigrated the US for the urge of new happy life with American redneck. A baby was born. A new family growth. And family violence exists. Without proper language, money, and connections, being beaten every eve this girl was full of suicidal thoughts. It was strange but I have found a shelter and Russian speaking

attorney at law somewhere at East coast being 10 000 miles away. A protection order was issued. She has begun a new life. May be. I have never met or contact this girl again.

When we discuss ‘ultimo ratio regis’ quotation, the old and bold professorship will center its arguments in ‘ultimo’ – an idea that criminal law impact means last in the field and coercive in the meaning way of the King

's treatment on his people. Sword and fire of the Oldies reflects the same as pain distribution of nowadays. We need to forbid but not to protect. Serving people have to clarify what people we do serve. Rich or poor, powerful or not. Why victims' protection programs are better than Lombrosian's security measures to nature born criminals? Do we have the equal impact programs to all criminals or have to diverse this influence for different races and ages regarding the way of life and habits of the inmates and/or partially on the gravity of their deeds? Is it possible to define what ultimo ratio means in the field of impact distribution to crimes sui generis? Why 'mala prohibita' needs more attention in modern criminal policy than 'mala in se', as we are interested to analyze corruptive offences more than violent ones? Is the widespreading of disciplinary practices means hindering the essence of criminal law?

And the last – who can explain roots and causes of disciplinary offences in the meaning that due to Article 6 of European convention for the protection of Human rights and Fundamental freedoms, they are constituted crime in its broad understanding. Well from the scholars' classical view that is the same. However, life is still giving another means of kind. What do we mean when imaging about lemon while describing its form and sour taste? Could we do the same with crime notion? Imaging of crime we can't make the formulation. An abstract notion of crime consists of different parts of fears and evils. Fears from the ordinary citizen and evils from the state security.

Having different criminological theories we cannot explain every cause of ordinary crime because all criminological theories are right. Partially.

That is why the essence of criminal law consists of absence of its routine. We need ultimo ratio, but we don't need to use it. We need to regulate every sphere of our social life but cannot forbid everything we fear on.

The second part of the quote by no means is more interesting – 'ratio': a long queue of unsteady efforts in criminal policy and its scientific background. Crimefighting and protection, reification and deification in a

bunch of lost challenges to rehabilitate, compensate or restorate never say anything on the rationale what we have to do with the people whom we stigmatize as criminals. How could we manage evils and secure elements of life? The answer is simple.

Nowadays a scholar cannot construct a new criminological theory, but has to use everything in utilitarian manner reducing quantity of people's wrongs and sins. This kind of policy has reduced crime levels in the US and other developed countries through decades, but cannot manage a new evil of crimes inspired by social communications. Crimes in the media, catalyzed or determined by the media, by communication means like social networks make world anonymous.

It is simple to trade arms and drugs, forfeited goods and launder dirty money while using bitcoins and Dark Internet.

It is simple to share ideas of hate and rebellion, format and catalyze Color revolutions, steal identities, etc. Morals of the society are conquered by the globalizing freedom of information exchange. That is why one could say that we have to construct a new criminological approach based on the ideas of spiritual criminology in communicational incite. Neo Criminology.

Demonology of post-truth society is connected with the decline of formal contacts while weakening humans to make proper decisions. New era of modern criminology consists of communicational shift to the freedom of activity hidden from formal or informal social control and lack of responsibilities. New religion is informational Matrix, new prophets are Network moderators, so the aim of Neo-criminology is to create a construct of understanding what crime is and how could we treat it under communicational umbrella.

It addresses the idea that post-truth concept has created a new sphere of manipulation on unconscious level of information and energy sharing .

To understand the roots means to refresh the ideas of spiritual criminology on non-material and spiritual forms of influence to ordinary people while communicating via modern networks.

But while we construct the means to

struggle communicational impact we cannot forget that it has a great positive potential of

love. A potential that makes live happier somewhere out in 10 000 miles to the West.

ANASTASHIA MONNET LUKASH, PhD,
research group of Prof. Martin Killias,
University of St. Gallen, Switzerland

MARTIN KILLIAS, Prof. Dr. iur., Dr.h.c.
(Pantheon), lic. phil. University of St. Gallen

THE ASSOCIATION BETWEEN CANNABIS USE AND THE WAY LEISURE TIME IS SPENT, HAVING DELINQUENT FRIENDS, AND WEAK PARENTAL CONTROL. COMPARISON OF THE ISRD-3 RESULTS IN SWITZERLAND AND UKRAINE

Introduction

Cannabis is the most widely used illicit drug globally and its use appears to be increasing in developed and developing countries (Hall at al., 2007; Killias et al., 2014; Killias et al., 2015). This paper is focused on the association between cannabis use and weak parental control, having delinquent friends, spending leisure time in an unstructured way, among Swiss and Ukrainian juveniles. The main research question of this analysis is whether selected independent variables (IVs) have a similar association with cannabis use (dependent variable = DV) in both countries.

The issues of parental control, having delinquent friends and spending leisure time in unstructured ways have been studied in a number of papers (Gray at al., 2015; Kiesner et al., 2010; Miller, 2013, etc.). The purpose of this paper is (1) to test selected variables in association with cannabis use (life-time prevalence) and (2) to compare the strength of the association between cannabis use and the selected IVs among Ukrainian and Swiss juveniles.

Notes on methodology

These Swiss and Ukrainian surveys are part of the Third International Self-Report Delinquency Study (ISRD-3), conducted in almost forty countries around the world. This survey was founded by Prof. Josine Junger-

Tas in 1992 and has already taken place three times (in 1992, 2006 and 2013). Switzerland took part in each of these waves; Ukraine participated for the first time in this survey during the third wave. Data collection took place among juveniles from the 7-9th grades of randomly selected secondary schools and classes using the standardized questionnaire. The age of respondents is 12-16.

In 2013, the Swiss data collection was conducted at the national level with three oversampled cantons. The data obtained was weighted by canton and school grades. Class-based response rate is 77.6%, the number of effective respondents is 4158. Ukrainian data collection took place in 2013 in two large cities (Kharkiv and Odessa), class-based response rate is 100%; the number of effective respondents is 1651. While conducting the data analysis, the version of the database “beta 0”, 2015 was used.

Swiss juveniles responded to an online questionnaire using school computers in the schools’ computer rooms. The survey took place without external supervisors or research assistants: teachers controlled the study in schools. Ukrainian data collection also took place in computer-based form, but using the offline survey program. The fieldwork was successfully conducted by Anastasiia Dzyuba, Yaroslav the Wise National Law University of Ukraine. This study in Switzerland and Ukraine was

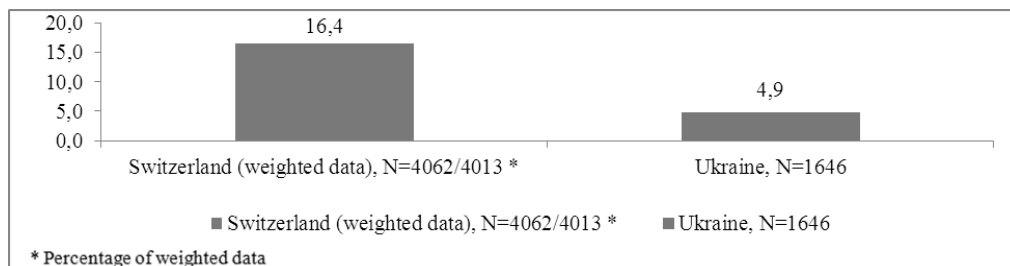
conducted thanks to the support of the Swiss National Science Foundation and the Jacobs Foundation correspondently.

Results

Descriptive results

Using the method of descriptive statistics analysis, we found that the prevalence of cannabis use is three times higher in Switzerland than in Ukraine ($p \leq .000$). This finding is in line with results, where cannabis use is more common in developed countries than in developing ones (Hall et al., 2007).

Figure 1. Frequency of cannabis use in Switzerland and in Ukraine (life-time prevalence), in %

To test this difference, we select variables that are applied in a number of criminological theories: (1) parental control, (2) having delinquent friends, and (3) spending leisure time in an

unstructured way. The frequencies of these variables are provided in the Table 2.

Table 2. Frequencies of independent variables, in %

	Weak parental control (index: at least two out of three forms of parental control were not reported). "My parents do not know where I am/ who I am with/what I am doing when I go out"		Unstructured forms of spending leisure time (index), where at least three out of four forms were reported		Having delinquent friends, who have committed at least three out of five offences	
	Switzerland	Ukraine	Switzerland	Ukraine	Switzerland	Ukraine
%	5.3 ^c	7.0 ^b	18.3 ^c	22.6 ^b	15.0 ^c	2.1 ^b
N=	4146/4141 ^a	1651 ^b	4091/4055 ^a	1649 ^b	4123/4092 ^a	1649 ^b
p ≤	.013		.000		.000	

^aweighted/non-weighted data
^bnon-weighted data
^cweighted data

Ukrainian respondents reported a slightly higher prevalence of weak parental control ($p \leq .013$). Spending leisure time in an unstructured way also has a higher prevalence among Ukrainian youths. At the same time, Swiss juveniles reported having delinquent friends almost seven times more

often ($p \leq .000$). The following table provides the results of the bivariate analysis.

Table 3. Cannabis use (DV) by parental control, spending leisure time in an unstructured way, active night-life, and having delinquent friends (IVs), in %

Cannabis use by ...								
... parental control	... spending leisure time in an unstructured way...				... having delinquent friends ...			
	CH ^a	UA ^b		CH ^a	UA ^b		CH ^a	UA ^b
Strong parental control	11,0%	4,3%	... no more than 2 out of 4 forms	12,9%	2,6%	... who have committed no more than 2 out of 5 offences	10,5%	4,2%
Weak parental control	38,4%	12,1%	... at least 3 out of 4 forms of unorganized leisure time reported	32,0%	12,6%	... who have committed at least three out of 5 offences	49,8%	38,2%

N=	4052/4008	1646		4030/3975	1646		4058/4010	1646
p ≤	.000/.000	.001		.000/.000	.000		.000/.000	.000

^aCH = Switzerland

^bUA = Ukraine

Results of the bivariate analysis show that parental control is equally associated with cannabis use, both in Switzerland and in Ukraine. Juveniles, who reported that their parents do not know the circumstances of their going out, are approximately three times more likely to consume cannabis.

Spending leisure time in an unstructured way has a stronger association with cannabis use in Ukraine than in Switzerland. The variable “Having delinquent friends” also relates more strongly to cannabis use in Ukraine than in Switzerland. Ukrainian peers involved in “bad company” are nine times more likely to report consumption of this substance. This correlation is weaker among Swiss youths.

Multivariate analysis

	Model 1	Model 2	Model 3
	Switzerland	Ukraine	Aggregate data
N=	3964	1646	5610
R ² =	.210	.151	.230
	OR	OR	OR
Gender (1=male)	1.551 ***	1.360 n.s.	1.516 ***
Parental control (1=weak)	3.065 ***	1.943 ***	2.801 ***
Spending leisure time in an unstructured way (1=at least three out of four forms)	2.111 ***	4.245 ***	2.371 ***
Having delinquent friends (1=have committed at least three out of five offences)	5.776 ***	8.420 ***	5.908 ***
Country of residence (1=Switzerland, 0=Ukraine)			2.978 ***
Constant	.075 ***	.020 ***	.025 ***

*** p ≤ .000;

n.s. p ≤ .050

The association between spending leisure time, having delinquent friends and cannabis use, provided in Models 1 and 2 are in line with results of the bivariate analysis. Model 3, controlled for “country of residence”, shows that the selected IVs predict perpetration of cannabis use in Switzerland more strongly than in Ukraine. This finding is supported by R²s in Model 1 and Model 2, where the Swiss model is supported for 21% and Ukrainian model is supported for only 15.1%.

In the following multivariate analysis, we test the association between selected IVs and cannabis use, controlled for gender and country of residence. The purposes of this analysis are (1) to test the associations between the DV and IVs within the models using Ukrainian and Swiss data (Model 1 and Model 2), and (2) to test these associations in the aggregate data (Model 3). This helps to answer the question, of whether IVs in both countries correlate with cannabis use differently.

Table 3. Cannabis use (life-time prevalence) by parental control, spending leisure time in an unstructured way, and having delinquent friends, controlled for gender and country of residence. Logistic regression models. Non-weighted data

Conclusion

Selected IVs are differently associated with cannabis use in Switzerland and in Ukraine. In accordance with the bivariate analysis, cannabis use is less associated with having delinquent friends and spending leisure time in an unstructured way in Switzerland than in Ukraine. Multivariate analysis shows that the selected variables have a stronger predictive power in Switzerland than in Ukraine.

Limitations

Due to the volume limitation of this paper, we do not provide (1) literature overview and theoretical background of the analysis; (2) deeper analysis to see better the differences between countries; (3) we do

not analyse lower OR for parental control in logistic regression models that can apparently be explained by the mediation effect. These and other issues will be provided in detail in the following publications.

References

1. Gray A.C., Durkin K.F., Call J.T., Evans H.J., Melton W. (2015) Differential association and marijuana use in a juvenile drug court sample. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 11(1), 2015: 1-8
 2. Hall W., Degenhardt L. (2007) Prevalence and correlates of cannabis use in developed and developing countries. *Current Opinion in Psychiatry*, N20: 393–397
 3. Kiesner J., Poulin F., Dishion T.J. (2010) Adolescent Substance Use with Friends: Moderating and Mediating Effects of Parental Monitoring and Peer Activity Contexts. *Merrill Palmer Q (Wayne State Univ Press)*. 56(4): 529–556.
 4. Killias M., Monnet Lukash A. (2015) The Third International Self-report Study of Delinquency among Juveniles in Switzerland and in Indonesia Report to the Swiss National Science Foundation (Project 100015_138401/1) on the Survey conducted in Switzerland. University of St. Gallen Forschungsgemeinschaft Rechtswissenschaft
https://www.unisg.ch/~media/internet/content/dateien/unisg/schools/ls/lehrstuhl%20killias/isrd3_bericht_01092015_final_mk_nl.pdf
 5. Killias Martin, Lukash Anastasiia (2014). Keine Entwarnung: Jugenddelinquenz sinkt nicht. *ZLV Magazin*. Zürcher Lehrerinnen- und Lehrerverband (ZLV). Zürich, Oktober 2014: 18-19.
- Miller J. (2013). Individual Offending, Routine Activities, and Activity Settings: Revisiting the Routine Activity Theory of General Deviance. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. Vol. 50(3):390-416.
-

Dr. DIRK ENZMANN, Institute of Criminal Sciences, Dept. of Criminology, Hamburg, Germany

ANASTASHIA MONNET LUKASH, PhD, research group of Prof. Martin Killias, University of St. Gallen, Switzerland

VICTIMIZATION, REPORTING TO THE POLICE, AND PERCEIVED PROCEDURAL JUSTICE IN A CROSS-NATIONAL PERSPECTIVE

Victimization experiences and reporting victimizations to the police are related to perceptions of procedural justice in two ways: On the one hand victimization may have a negative impact on trust in justice and the police, on the other hand trust in justice and the police and perceptions of their legitimacy will determine whether victims of crime will report their victimization experiences. Selectivity in the reporting of crimes to the police, however, will result in a distorted knowledge about crimes and offenders and will thus impair the

effectiveness of functioning of the criminal justice system – with negative consequences for perceptions of fairness, institutional legitimacy, and compliance with the law.

Based on data of the third International Self-Report Delinquency (ISR3) study, we address the question of how victimization experiences of 12-16 year old juveniles, rates of reporting to the police, and perceptions of procedural justice are related. Victimization and reporting rates as

well as their relationship to perceptions of procedural justice will be compared across 26 American, Asian, and European Countries with a special focus on the Balkans, Mediterranean, Northern, Western, and Eastern European countries including data from the Ukraine (Odessa and Kharkiv).

The ISRD-3 Study

Starting 2012, up to now 26 countries participated in the ISRD3 study to investigate the prevalence and incidence of victimization experiences as well as self-reported delinquent behavior of youth. The surveys were completed in schools using self-administered online and paper and pencil questionnaires. The survey should not be considered to be representative of the whole population of young people in the participating countries but instead of 7th to 9th grade students in the participating cities or regions (see Marshall et al., 2015). It should be noted that in some countries the survey is not yet completed (e.g. United States) and that other countries may join the next year (e.g. Taiwan). The following results are thus still preliminary.

We grouped the countries into six clusters: (1) Northern Europe (Denmark, Finland; $n = 3,861$), (2) Western Europe (Austria, Belgium, Germany, Switzerland, United Kingdom; $n = 21,007$), (3) Mediterranean countries (France, Italy, Portugal; $n = 7,174$); (4) post-socialist Eastern European countries (Armenia, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Slovak Republic, Ukraine; $n = 14,795$), the Balkans (Bosnia & Herzegovina, Croatia, Macedonia, Republic of the Kosovo, Serbia; $n = 7,691$), and other non-European countries (Cape Verde, India, Indonesia, Venezuela; $n = 6,188$). In the Ukraine, school classes of two cities have been sampled with a total number of 1,651 respondents (Kharkiv, $n = 891$; Odessa, $n = 760$).

Although the questionnaire contains instruments to test a range of current criminological theories (see ISRD3 Working Group, 2013; Marshall et al., 2013), the focus of the present paper is (1) on victimization experiences during the last year before the survey, (2) on reporting victimization experiences to the police, and (3) on perceptions of trust in and the legitimacy of the police („procedural justice“). Whereas (1) and

(2) is investigated using the data of grade 7 to grade 9 students, (3) is only based on data of the oldest group (grade 9). The reason is that in most countries the questionnaire module asking questions to measure perception of procedural justice has been restricted to students of grade 9 only.

Prevalence and Frequency of Victimization

The ISRD3 study included six questions about „some bad things that may have happened to you“ – during lifetime and specifically during the last 12 months. Of the six offenses (extortion/robbery, theft from the respondent, serious assault that would require the victim to seek medical assistance, hate crime motivated by the identity of the victim, cyber-bullying referring to offensive behavior involving e-mail or text messages, and physical force by parents) only victimizations as to extortion/robbery, assault, and theft experienced during the last 12 months will be considered here because one of our foci on reporting behavior, and the remaining offenses are less likely to be reported to the police.

Overall, the most prevalent (i.e. the percentage of persons experiencing at least one offense) and most frequent (i.e. the mean number of incidences per 100 respondents) offense experienced is theft (12 month prevalence: 23.9 %, frequency: 43.9 victimizations per 100 respondents) followed by serious assault (prevalence: 4.7 %, frequency: 9.7 per 100 respondents) and robbery/extortion (prevalence: 4.5 %, frequency: 9.7 per 100 respondents). There are significant differences between country clusters: Robbery is most prevalent and most frequently experienced in the non-European cluster (prevalence: 8.6 %; frequency: 17.9 incidences per 100), followed by Northern Europe (prevalence: 5.5 %; frequency: 12.2 per 100), the Balkans (prevalence: 5.0 %; frequency: 11.8 per 100), Western Europe (prevalence: 4.1 %; frequency: 9.7 per 100), Mediterranean countries (prevalence: 3.6 %, frequency: 7.2 per 100) and least frequent in the post-socialist countries

(prevalence: 3.2 %, 5.7 per 100) – in the Ukraine (Kharkiv and Odessa) the prevalence rate is 4.2 %, the mean incidence rate is 6.2 per 100 respondents (differences between both cities are not statistically significant). Considering the total number of the three offenses robbery/extortion, serious assault, and theft, victimizations are again most frequent in the non-European cluster (prevalence: 33.7 %, frequency: 96.2 per 100), followed by Western Europe (prevalence: 32.0 %, frequency: 72.0 per 100), Northern Europe (27.1 %, frequency: 63.2 per 100), the Balkans (prevalence: 24.7 %, frequency: 57.4 per 100), Mediterranean countries (prevalence: 23.0 %, frequency: 49.5 per 100), and least frequent in the post-socialist countries (prevalence: 23.5 %, frequency: 44.9 per 100) – in the Ukraine the prevalence rate is 24.4 %, the mean incidence rate is 50.7 per 100 respondents (again, differences between the both Odessa and Kharkiv are not statistically significant, although the overall the overall frequency tends to be somewhat higher in Odessa).

Reporting Victimizations to the Police

Many studies have shown that only a fraction of experienced offences will be actually reported to the police, especially if the offenses are frequent and less serious (as can be assumed in victim surveys of young people). The most important reasons for not reporting are the seriousness of the offense or damage, followed by the assumption or perception that the police will not (be able to) be helpful in identifying the offender. Solving conflicts without involving the police is most likely if the offense was a violent offense with direct social interaction between victim and offender (Goudriaan et al., 2004). As a consequence, prevalence and incidence rates in victim surveys will most likely differ

considerably from estimates obtained from official police statistics. Because the reporting rates differ also considerably between countries, comparisons of crime rates between countries should rather be based on victim surveys using the same design and survey methodology.

This problem has already been illustrated using ISRD2 data (Enzmann, 2012), but can also be shown using data of the ISRD3 study. *Figure 1* displays the incidence rates per 100 respondents of experienced victimizations and the number of victimizations per 100 respondents reported to the police. Even if police would actually register all victimization incidents as reported to them by the respondents, the official police statistics would reflect the actual rank order of the volume of crime by country only poorly: Whereas the actual volume of crimes in Kosovo and in Indonesia is vastly different (39.5/100 vs. 115.9/100), the volume of reported crimes is quite similar (13.1/100 vs. 13.8/100). On the other hand, the volume of crimes experienced in Finland and Germany is similar (78.2/100 vs. 74.7/100), whereas the volume of crimes as it would appear in official police statistics differs by the factor two (9.0/100 vs. 19.2/100). This demonstrates similarly as already shown by using the ISRD2 data that extreme caution is necessary when comparing the volume of crimes based on official police statistics in international comparative studies. By the way: The assumption that police will record all crimes that are reported may be wrong: It is most likely, that recording practices of the police will differ across countries (see Luneev, 1997; Enzmann, 2015; Lysova & Shchitov, 2015).

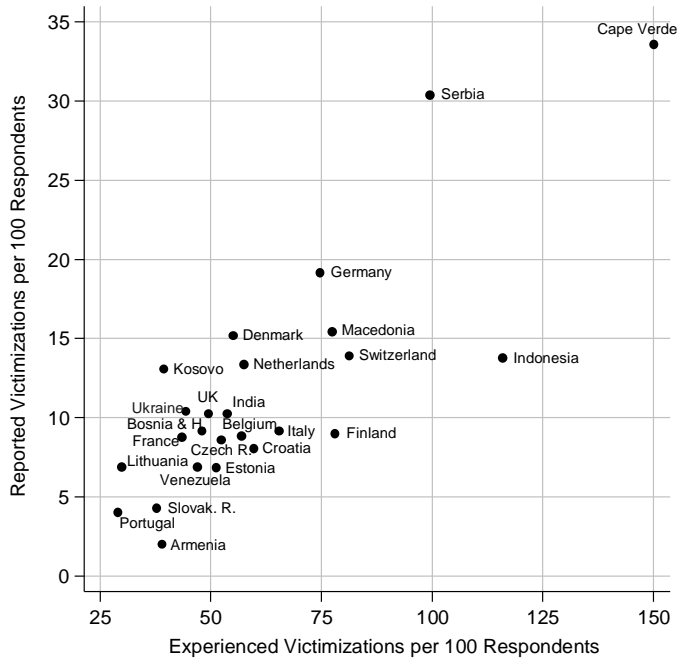

Figure 1: Experienced vs. Reported Victimization per 100 Juveniles by Country

The incidence based reporting rates (i.e. percentage of victimizations reported to the police) of all three offenses combined (robbery/extortion, serious assault, and theft) differ clearly between country clusters: The highest percentage is found in the non European countries (27.5 %; 95%-CI: 23.5 – 32.0 %), followed by the Balkans (21.5 %; 95%-CI: 17.2 – 26.6 %), the Mediterranean countries (20.4 %; 95%-CI: 15.8 – 25.9 %), Western Europe (17.7 %; 95%-CI: 15.0 – 20.8 %), the post-socialist countries (17.2 %; 95%-CI: 13.9 – 21.1 %), and Northern Europe (6.8 %; 95%-CI: 3.7 – 12.1 %) – the reporting rate in the Ukraine is 16.2 % (95%-CI: 9.3 – 26.7 %).

There are several reasons for low reporting rates, the most important are (1) the seriousness of the offense or the damage experienced, and (2) the level of trust in the police or the perception of police legitimacy. The low reporting rate in the northern European countries as compared to the non European countries could either be explained by less seriousness or less damage of the average offense (and vice versa more seriousness or damage per average offense in

the non European countries), or by lower levels trust in or less perceived legitimacy of the police in Northern Europe (and vice versa higher levels of trust in / legitimacy of the police in the non European countries). Which of both interpretations seems to be more plausible will be discussed after comparing measures of procedural justice across country clusters.

Procedural Justice: Trust in the Police and Perceived Police Legitimacy

In order to function effectively, the justice system (police and courts) needs the cooperation of the public. There are two major theories that explain why people want to co-operate with the justice system and why they obey the law:

According to deterrence theory that assumes instrumentally oriented individuals seeking to maximize gains and minimize pains by rationally choosing the optimal way to act, people can be deterred from violating the law by maximizing the risks of being detected when offending, by swift reactions to offending, and by a sanction whose costs to the offender outweigh the gains of offending (=

instrumental mode of obedience).

- According to procedural justice theory that assumes individuals seeking to conform to norms and values shared by the majority of the society, people obey the law if their personal morality tells them that obeying the law is the right thing to do and if they believe that law enforcement officials rightly have authority over them (= normative mode of obedience).

If procedural justice theory is right, improving public perceptions of the justice system's legitimacy is a far more effective way to fight crime than increasing external and direct controls and the threat and severity of punishment because people who believe in the legitimacy of the law and the police will cooperate with the justice system and regulate their behavior themselves.

Procedural justice theory has been developed by Tyler (1990; 2003; see also Bottoms & Tankebe, 2012). The theory posits that perceptions of the justice system's legitimacy result from trust in justice institutions and their representatives. If people experience justice institutions as being effective, believe that they are treated in a fair and respectful way, and perceive the police and other representatives of the justice system as being aligned to their own morality, their sense of trust is increased.

To measure perceptions of trust, four items have been used: One item to measure the estimated speed by which the police would arrive at the scene of a crime (perceived effectiveness), and three items asking whether respondents feel that the police treat them with respect, fairly, and explain decisions. Perceptions of police legitimacy were measured by four items: One item asking whether respondents think it is their duty to do what the police tell them even if they don't agree with the reasons, and three items measuring alignment of morality and behavior of the police and the respondents (ISR3D3 Working Group, 2013, p. 17f.).

The overall mean of trust (on a scale between 0 and 100) in the total sample of grade 9 students is 45.2 (95%-CI: 44.9 – 45.5) whereas the overall mean of legitimacy (on a scale between 0 and 100) is higher (57.4; 95%-CI: 57.1 – 57.8) – both scores correlate with $r = .54$ ($p < .001$). Juveniles in the non European

countries show the significantly lowest trust in the police (39.3; 95%-CI: 38.3 – 40.3), followed by the Balkans (42.8; 95%-CI: 41.9 – 43.8), the post-socialist (43.1; 95%-CI: 42.6 – 43.7), and the Mediterranean countries (43.9; 95%-CI: 43.0 – 44.7), by a significantly higher value in the Western European country cluster (49.3; 95%-CI: 48.7 – 50.0) and again a significantly higher value in the Northern Europe country cluster (55.1; 95%-CI: 54.0 – 56.3). In the Ukraine, the measure of trust is comparatively low with 33.7 (95%-CI: 32.0 – 35.4). The differences in perceived legitimacy of the police are less pronounced, the lowest values are in the post-socialist (55.1; 95%-CI: 54.5 – 55.7) and Mediterranean countries (56.6; 95%-CI: 55.7 – 57.4), similar values in the Western European (57.1; 95%-CI: 56.4 – 57.6) and non European countries (58.1; 95%-CI: 57.1 – 59.1), a significantly higher value in the Balkans (58.9; 95%-CI: 57.9 – 59.8), and again the significantly highest value in the Northern European countries (65.8; 95%-CI: 64.7 – 66.8). The value of perceived legitimacy of the police in the Ukraine is again comparatively low with 50.9 (95%-CI: 49.1 – 52.7).

Although on the country level trust in the police and perceived legitimacy of the police are not significantly correlated with reporting behavior, on the individual level a significant effect of legitimacy on reporting behavior can be observed: The proportion of those juveniles who report experienced robbery to the police to those who do not is 21% higher if their perceived legitimacy of the police increases by one standard deviation unit. Thus, the comparatively low rate of reporting in the Northern European countries seems rather be due to less seriousness of the offense or the damage than due to reduced trust or less perceived legitimacy.

Although the effect of trust and legitimacy on reporting behavior is either non-existent or rather small, a substantive and significant effect of victimization experiences on trust in the police and on perceived legitimacy can be observed: Those who became victimized during the

last 12 months show significantly lower trust in the police and significantly lower levels of perceived legitimacy of the police than those who did not become victimized. This effect is similar in all country clusters.

This finding points to a possible negative (or positive) spiral: The more (often) young people become victimized, the less they tend to feel obliged to obey authorities and the law. Effective crime prevention and building trust in the police and the legitimacy of the justice system are going hand in hand.

Acknowledgements

There are many people who, at some time or another over the last four years, have helped to bring this project to a good end. We thank the Swiss National Science Foundation and to the Jacobs Foundation for the support of this Project. We further acknowledge the kind and generous technical support that we received, all along this project, from other Members of the ISRD Steering Committee and in particular from *Prof.Dr. I. Haen Marshall*, from *Dr. D. Enzmann*, *Prof.Dr. M. Stekete* and *Prof.Dr. J. Kivivuori*.

References:

1. Bottoms, A. & Tankebe, J. (2012). Beyond procedural justice: A dialogic approach to legitimacy in criminal justice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102, 119–170.
 2. Enzmann, D. (2012). Social responses to offending. In J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime: Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (pp. 143–182). New York: Springer.
 3. Enzmann, D. (2015). Anzeigeverhalten und polizeiliche Registrierungspraxis. In N. Guzy, C. Birkel, & R. Mischkowitz (Eds), *Viktimisierungsbefragungen in Deutschland. Band 1: Ziele, Nutzen und Forschungsstand* (pp. 511–541). Wiesbaden: Bundeskriminalamt. https://www.bka.de/SharedDocs/Downloads/DE/Publikationen/Publikationsreihen/PolizeiUndForschung/1_47_1_ViktimisierungsbefragungenInDeutschland.pdf?__blob=publicationFile&v=2
 4. Goudriaan, H., Lynch, J. P. & Nieuwebeerta, P. (2004). Reporting to the police in western nations: A theoretical analysis of the effects of social contexts. *Justice Quarterly*, 21, 933–969.
 5. ISRD3 Working Group (2013). *Questionnaire ISRD3. Standard Student Questionnaire* (ISRD3 Technical Report Series #2). <http://www.northeastern.edu/isrd/general-isrd-3-publications/>
 6. Luneev, V. V. (1997). *Crime in the XXth Century: Global, Regional and Russian Trends. Moscow: NORMA* (Лунев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Издательство НОРМА, 1997. – 525 с).
 7. Lysova, A. & Shchitov, N. (2015). What is Russia's real homicide rate? Statistical reconstruction and the 'decivilizing process'. *Theoretical Criminology*, 19, 257–277.
 8. Marshall, I. H., Enzmann, D., Hough, M., Killias, M., Kivivuori, J., & Stekete, M. (2013). *International Self-Report Delinquency Questionnaire 3 (ISRD3): Background Paper to Explain ISRD2-ISRD3 changes* (ISRD3 Technical Report Series #1). <http://www.northeastern.edu/isrd/general-isrd-3-publications/>
 9. Marshall, I. H., Enzmann, D., Hough, M., Killias, M., Kivivuori, J., & Stekete, M. (2015). *Youth Victimization and Reporting to the Police: First Results from the Third Round of the International Self-Report Delinquency Study (ISRD3)* (ISRD3 Technical Report Series #3). <http://www.northeastern.edu/isrd/general-isrd-3-publications/>
 10. Tyler, T. R. (1990). *Why People Obey the Law*. New Haven, CN: Yale University Press.
 11. Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime & Justice*, 30, 283–357.
-

THE CURRENT ISSUES OF TACKLING CORRUPTION IN THE BLACK SEA AND CAUCASUS REGION

1. This There is hardly a topic in the current transformations that is as central as corruption. While on the face of it anti-corruption efforts have become a core part of the EU's agenda (Börzel / Pamuk, 2012; Börzel / van Hüllen, 2014), their roots go back to the nineties when the futility of much development work was revealed and, at the same time, globalisation turned the world into a corporate playing field. Since then, a wealth of tools and instruments has been invented.

2. The goal of my talk is to define the proper place of anti-corruption efforts in the overall Europeanisation strategy not only in Ukraine, but in the Black Sea and Caucasus region(s). I will argue that the „toolkit approach“ behind UNCAC which is favoured by many international organisations, in particular the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), and donors across the world is not sufficient to address the root causes of corruption in the region(s). Instead, following *Klitgaard's* seminal definition of corruption (Klitgaard, 1988) with its emphasis on shaping incentives and disincentives, it is suggested to place anti-corruption and pro-integrity policies more firmly into the context of Europeanisation. As such, they should be integrally linked to the support of civil society, independent media, independence and integrity of the judiciary, and open government.

3. The mainstream anti-corruption discourse favoured by international (donor) organisations is one of a universalist expert knowledge that needs to be brought “top down” to the countries in transformation. At the same time, it is politically inopportune to create the impression that the fight against corruption is a self-interested preoccupation of the international (donor) community. Therefore, organisations are under pressure

to show that local ownership in the programmes exists and that stakeholders are actively involved. This fundamental contradiction prevents the countries in transformation from building a genuine political consensus on how they want to reconstruct their societies.

4. In the absence of a domestic / national political movement to counteract corruption, the discussion whether there should be a “political will” to support anti-corruption reforms is misplaced and misleading. Most often, the lack of political will is cited as the main reason when programme realisation is sluggish and implementation gaps become evident. But in reality, the so-called lack of political will only demonstrates that the programmes brought by international (donor) organisations are not seen as relevant to the decision of the countries’ problems by their elites. The only reason why political will is pretended to exist is that donors create a conditionality between macro-economic stabilisation measures and implementation of the projects, required from their expert point of view. As the example of Georgia shows, fighting corruption with unorthodox measures and thinking “outside the box” of conventional experts’ wisdom can have a more durable effect.

5. There is an anecdote which recently circulated in social media: „*Fighting corruption is like fishing on Discovery Channel: catch, show and release.*“ While this idea would not normally come to the mind of a Western anti-corruption expert, it points to the idea that the way corruption is defined and understood is a function of the need to show some result of fighting it. „Catching“, „showing“ and „releasing“ have all their own logic and rationale. Therefore, the construction of corruption and the appearance of fighting it go hand in hand.

6. In the media, the aforementioned pun is mostly used to criticise the futility of the fight against corruption. On a deeper level, it reflects an anthropological school of thought that understands the meaning of corruption as part of social reality by framing it in its socio-cultural context, e.g. socialist traditions, post-socialist transitions and the formation of social capital (Torsello / Venard 2016). From this perspective, every society is unique and deserves to be treated on its own. For anti-corruption, this means that what is „fish“, what is „catch“ and why a certain catch gets to be „shown“ and then „released“ needs to be understood in the relevant socio-cultural context.

7. Indeed, in a situation where now most if not all countries of the Black Sea and Caucasus region(s) have ratified the major international anti-corruption conventions and submitted to monitoring and peer evaluation mechanisms, there is a need to „show“ progress, at least in areas which do not hurt the interests of those in power (di Pippo, 2014). But looking at problems and gaps only from the perspective of a lack of implementation creates the wrong picture (Asatryan / Karapetyan / Abudallayeva / Pataraiia, 2015).

8. If the analysis of corruption is to deliver a methodological basis for designing a regional anti-corruption initiative, it is necessary to look at the social construction of corruption and to understand why it is held to be „systemic and widespread“ in the countries of the Black Sea and Caucasus region(s). This perspective is, of course, also not without problems. There is now a rich international debate on anti-corruption advances around the world (Wilson Center, 2016), and *prima facie* there is not any reason to claim that corruption in the Black Sea and Caucasus regions(s) is just „so much more“ systemic and widespread than in Latin America, South East Asia, Southern Africa or the Arab world. Still, across all regional evidence, there is the fundamental belief in all anthropological approaches that anti-corruption is not about „rooting out an evil“ from the top, but about changing

cultures from the bottom.

9. Very often, the root causes of corruption and the reasons for sluggish enforcement, implementation problems and ominous gaps in legislation are the same. What is necessary therefore is to place corruption into the wider context of open government, a self-driven anti-corruption and pro-integrity effort, public scrutiny through independent media and an active civil society, and finally an independent judiciary. Changing a culture of corruption is possible! Adapting expert-driven legal frameworks and introducing best practices is needed. But instead of the now dominant „toolkit approach“ by which individual features prescribed by international organisations and supported by donors get introduced, implemented and evaluated, the anti-corruption effort needs to be built on incentives and the idea of „checks and balances“ to the extent that they are part of the local culture or can be nurtured to become more visible. It is only when the self-interest of the «losers» of corruption is harnessed that the incentives can be brought to bear for a real anti-corruption and pro-integrity effort.

10. To summarise, in addressing the root causes of corruption in the region(s) it is not sufficient to follow international organisations' „toolkit approach“ and introduce and implement singular features. The fight against corruption can only become sustainable when an incentive structure is put in place that allows individuals to pull corruption into the open. Ultimately, the fight against corruption and pro-integrity cannot be waged in an isolated fashion, but it is part and parcel of what the EU's external action today stands for: openness of government, support to civil society and independent media, independence of the judiciary. From this point of view, anti-corruption and pro-integrity should be seen as part of the EU's Europeanisation agenda. But it would be wrong to believe that this task can be discharged simply by referring to the relevant instruments of the Council of Europe, the OECD and, most importantly,

UNCAC. Instead, the EU should focus its attention on the root causes of corruption and integrate the drive against corruption

and pro integrity into the general instruments of the ENP and EaP in the region(s).

Olaf Saxegaard,

consultant on human resource management and implementation of computer systems for HR, a specialist in organizational and cultural development and project management, Norway

COMBATING CORRUPTION IN PUBLIC SECTOR - THE THIRD APPROACH: COMBATING FROM INSIDE ORGANIZATIONS

Background

This paper describes the multilateral approaches in combating corruption and specifically the necessity of a new approach, based upon a concept designed out of experience from western Europe and international organizations in order to strengthen ethical behavior within public organizations. The concept is about performing organizational changes with a cultural approach. The concept is adapted to the situation in Ukrainian public sector, where corruption is characterized as:

A. Systemic; it permeates organizations and is economic controlled by the oligarchy

B. Culturally rooted; Public organizations have through decades institutionalized (cultivated) values and norms which “legitimize” corrupt behavior. With its significant impact, corruption constitutes 2 serious problems for the country:

1. It preserves a costly, low competent and unfair services in public sector with low trust in the society

2. At the macro level, corruption has led to higher class distinctions (where the size of the middle class is significantly reduced, as wealthy people prevent them from doing business by controlling the political and economic resources), and thus prevents economic and democratic development

Because of these 2 issues, public sector is not sustainable today.

Combating corruption today is mainly

carried out by 2 approaches:

1) External investigating of “grand corruption” (mainly by the National Anti-Corruption Bureau). The investigations focus on crime by individuals in higher positions.

2) Implementing software in order to achieve transparency in public procedures. Unfortunately, none of these approaches have given noticeable results so far, due to:

1) Insufficient coordination, insufficient mandates and the judiciary who oppose investigations.

2) IT systems which not adequately protect against corrupt behavior, and because of officials who know how to bypass such systems. Despite little information, there are indications that implementation-processes lack organizational and ethical adaptations.

Therefore, IT-investments provide little gains.

This year, the Government established an agency for preventing corruption (NAPC). The purpose is to develop or support measures to prevent corruption, also with a main focus on public sector. Whether NAPC will succeed, depends on their strategies, approaches and mandates. And so far, we have no insight into these matters, except for the creation of electronic declarations for senior officials and politicians. However, the overall objective for NAPC is necessary, as preventive work in public sector is about changing human behavior in an organizational context.

Our concept is about how to work out organizational processes, in line with the objectives of NAPC. Properly performed, organizational development processed in an ethical and democratic framework, will change behavior, although many officials will lose a significant portion of their income. The key to success lies in the fact that such processes have significant impact on organizational performance and service, and thereby contribute to a sustainable development.

Behavioral effects by multilateral approaches

1. Effective investigations will lead to fear among similar position owners. When the risk of loss is greater than the calculated gain, the position owners will avoid the risk.

2. When implemented procedure systems prevent officials from having cash-handling, all documentations will be open for “public control” and a proper controller-function, it will have a significant preventive effect on individuals out of their individual risk-calculations.

3. However, to change attitudes (and by that behavior) – in line with the objectives of NAPC – require organization cultural processes. To have effect, such processing has to be performed in a democratic way in order to build ownership and engagement, and thus influence cultural values and norms.

Processing such kind of changes require good knowledge in organizational development subjects. I will comment this issue later in the paper

The key success factor is to see all the approaches as necessary and concurrent parts of the total psychological combat. Especially focusing on no. 2 and 3 as integrated processes. In this paper I will only focus on the third approach.

Will organizational processing work?

The basis for the concept is that corruption is rooted in the culture (either national or organizational culture). We need to be sure and we need to know how to process

A. Is corruption a cultural issue?

If a person pays bribe to another, in order to obtain an illegitimate advantage, it is an individual matter, and has to be treated individually, as it is handled in some open democratic societies. But when public sector as a whole or a majority of it accept bribery as a natural part of their services, corruption is collectively based, and as such a cultural issue or phenomenon. Major international organizations such as UN, OECD, World Bank, IMF, US FCP and the Ministry of Justice in the UK (with the Bribery Act), define corruption as a cultural issue, and recommend cultural measures to eliminate corruption.

How to eliminate the culture?

As culture rooted, the natural consequence is to eliminate the culture that legitimize corruption. According to research, eliminating a culture can only be performed by building a new one (ref. to Edgar Schein – “Organizational Culture and Leadership”). It is about “re-programming” of human behavior. This is a time-consuming process, given the strong cultural ties and economic impact of corruption, and should be followed up by introduction of some new laws (see chapter XX).

Critical for success, is to have main focus on traditional organization issues like competence, performance, compensation management, work structure and ethics, not on corruption itself. The allegation is that all kind of organizational development also have an impact on culture development. In that way such processing will have a double effect: creating a business-oriented culture and improve performance and service. Both necessary to achieve sustainable public services.

Building a business-oriented culture – a culture that promote loyalty to the business by motivating for higher performance and service quality – need to be initialized by focusing ethical standards and compliance (commitment to standards). And using the popular definition of culture: “the way we are doing it, here” require that all necessary organizational processes, need to be

deployed into the mind-set of the staff, in order to achieve a uniformed way of solving corrupt challenges, when they occur.

Because of corrupt traditions back to the bureaucratic communistic era and the post-communistic oligarchy, and the fact that bribes and other unethical behavior constitute a significant part of the income, building a business-oriented culture in itself is not enough. There need to be constructed a kind of control-oriented measures:

- Whistleblowing – a warning system where employees can report on suspicious activities, without risking being penalized

- Compliance-functions conducted by officers – normally organized outside the traditional hierarchy

- Certification process to assess the risks of corruption and the prevention mechanisms. Certifications should be set up after the pattern of ISO-standards

- New pay policy for public servants, which to a greater extent stimulate to business loyalty. Besides the salary-levels need to be adjusted upwards in order to build or allocate necessary professional and managerial competence.

Performing organizational processes with motivational aspects and at the same time building control-measures may seem contradictory, and they actually are. This is challenging, but crucial for the success. Because of the mentioned processes and their challenges, performing change processes requires knowledge, which public sector has to a very limited extent. And

hiring professional consultants entails a cost as public sector can't afford.

Short about the concept

Ukraine has a lot of regional Universities with Management and Organizational Development as subjects to their students. Besides, many Universities already have good interactions with public units in their regions. The purpose is to build/ increase necessary consulting skills and deliver them necessary tools in order to analyse organizational situations and facilitate internal processes in public organizations. In this way, Ukraine will achieve the following benefits:

- There are no other kind of institutions that have enough resources as is necessary for the support of such processes

- There will be a progress in the interaction between the educational system and the public sector. Many universities already conduct management-courses for local public administrations

- The public sector will receive support to an affordable price

- By using management students as assistants in facilitating processes, the country will have future managers in the public sector with healthy attitudes to the corruption-problem and a better practical understanding of public services

- Not least, the universities have extremely good knowledge as easily can be transformed to valuable competence.

А. М. Бойко, д-р юрид. наук, професор,
член Вищої ради юстиції

ДЕТЕРМІНУЮЧИЙ КОМПЛЕКС ЗЛОЧИННОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Дослідження детермінації злочинності полягає у встановленні тих соціальних чинників, які входять у її структуру і обумовлюють кількісно-якісні зміни злочинності. Це сукупність найрізноманітніших чинників, котрі

формуються на різних соціальних рівнях, у різних просторово-часових межах і мають різний детермінуючий вплив. Однак це не просто сукупність чинників, як окремих елементів, а структурна цілісність, яка утворює детермінуючий комплекс. Тобто,

Йдеться про соціальні явища та процеси, котрі мають різні детермінуючі властивості а, відтак – різні детермінуючі функції і виступають як детермінанти злочинності.

Під детермінуючим комплексом злочинності ми розуміємо складну багатоланкову структуру соціальних чинників, що формуються на різних соціальних рівнях і різних соціальних сферах, у різних просторово-часових межах, мають різні детермінуючі властивості та задіяні в механізмі спричинення, опосередкування й обумовлення злочинності.

У основі процесу формування детермінуючого комплексу злочинності лежить принцип динамічної ієрархії. Його суть полягає в тому, що соціальні чинники довготривалої дії визначають властивості соціальних чинників короткотривалої дії за низхідною ієрархією. Так, суспільна свідомість впорядковує процеси життєдіяльності всіх соціальних об'єктів; соціальні принципи й норми визначають поведінку індивідів та ін. Одночасно короткотривалі соціальні чинники впливають на процес трансформації довготривалих соціальних чинників. І чим швидше відбувається оновлення короткотривалих чинників, тим активніше здійснюється відбір еволюційно значущих ознак, які визначають параметри детермінуючого комплексу за висхідною ієрархією.

З метою кращого аналізу властивостей структурних елементів детермінуючого комплексу злочинності, соціальні чинники, що входять у нього, варто згрупувати за певними критеріями. Це дасть змогу чіткіше визначити рівень і характер їх впливу (детермінуючу властивість). Такий поділ може відбуватися за функцією, рівнем, сферою, значущістю та іншими критеріями.

За функцією соціальні чинники, які входять до детермінуючого комплексу, можна поділити на передумови, причини, сприятливі умови та обставини.

Формування структури детермінуючого комплексу злочинності багато в чому залежить від соціальних

передумов, тобто від тих довготривалих чинників, котрі обумовили виникнення причин та умов злочинності. У такий спосіб вони реалізують себе у різних детермінуючих ланках злочинності з огляду на залежність теперішнього від минулого.

До найважливіших соціальних передумов, які мають характер довготривалої дії і зберігають свій вплив належать закономірності та тенденції, що формуються у соціально-економічній, соціально-управлінській і соціально-психологічній сферах. Саме в цих сферах соціальної системи формуються чинники, що обумовлюють особливості соціальних процесів і явищ та їхній вплив на спричинення й обумовлення злочинності.

Однак необхідно пам'ятати, що суспільство становить не статичну субстанцію, адже в його соціальних сферах і в суспільстві загалом відбуваються складні процеси. Зазвичай наслідком таких взаємозв'язків, що визначаються мотивами та поведінкою людей, є зміна станів суспільства, а отже, і зміна його структури, елементів, відносин.

Згідно зі системно-організаційним аспектом, основний зміст соціальної структури утворюють соціальні інститути, які забезпечують дотримання існуючих у суспільстві відносин і зв'язків. Ці інститути нормативно регулюють та спрямовують поведінку людей у життєво важливих сферах, зокрема економічній, соціально-управлінській і соціально-психологічній.

У соціально-економічній сфері задовольняються матеріальні потреби населення. Соціальне управління гарантує узгодженість дій усіх, передусім життєво важливих сфер суспільства, зокрема економічної, духовно-ідеологічної та ін. У соціально-психологічній відбувається узгодження інтересів різних груп населення, що забезпечує зниження рівня конфліктності в суспільстві.

Усі перелічені сфери суспільства рівнозначні у взаємовпливі. Кожна з цих сфер перебуває в детермінуючих зв'язках з іншими, посідає специфічне

місце та відіграє важливу роль у ній. Дестабілізація в будь-якій соціальній сфері призводить до фактичної деформації соціальних структурних елементів, а відтак – до загального дисбалансу в розвитку суспільства. Якщо характер і глибина відхилень у функціонуванні суспільства виходять за межі його адаптивних можливостей, то це зумовлює системну кризу. Зростаючий дисбаланс супроводжується руйнуванням зв'язків між структурними елементами соціальної системи (економічної, соціально-управлінської, соціально-психологічної). Їх функціонування стає неузгодженим. В апогеї такої неузгодженості структурні елементи у розбалансованій системі утворюють нові параметри соціальної взаємодії, що призводить до якісних змін у системі, або відбувається докорінна зміна соціальної системи загалом, формуючи нові закономірності і тенденції, які безпосередньо породжують нові причини та умови злочинності.

Загалом характеру соціального розвитку притаманні нерівномірність і неузгодженість змін у життєво важливих сферах суспільства. За своєю природою соціально-психологічні зміни відбуваються значно повільніше, ніж зміни в економіці чи системі соціального управління. І цю особливість необхідно враховувати аналізуючи характер детермінуючого впливу чинників злочинності.

У структурі детермінуючого комплексу злочинності соціальні чинники необхідно розділяти також залежно від певного соціального рівня, на якому вони формуються: загальносоціальному, на рівні певної соціальної сфери і рівні індивідуальної поведінки.

Наголосимо, що загальносоціальні, особливі та чинники, які визначають індивідуальні злочинні прояви – взаємозв'язані. Вони перебувають на різних рівнях узагальнення, але в межах однієї структури детермінуючого комплексу, і взаємозв'язок між ними належить до системної детермінації.

Загальносоціальні чинники злочинності, з одного боку, впливають на

змістовну сторону особливих чинників, а з іншого – їхній зміст також визначається змістовною стороною чинників, що мають вплив на індивідуальні злочинні прояви. Особливі чинники, в свою чергу, впливають на відповідні чинники, які зумовлюють індивідуальні злочинні прояви, хоч і не торкаються механізмів їхньої дії.

Елементи цілісної системи співіснують, вони характеризуються координацією, зумовленою їх взаємодією як елементів єдиного цілого, що впливає на їх своєрідні особливості, розвиток. Детермінація в межах цілого охоплює, поряд із координацією, і субординацію, що є результатом походження одних елементів від інших. На думку А. Закалюка, під час узагальнення індивідуальних детермінантів на загальносоціальному рівні деякі індивідуальні детермінанти не виявляються у незмінному вигляді, а окремі їх особливості зовсім не проявляються, але належні їм якісні ролі в системі детермінації та механізми співвідношення у процесі детермінації не змінюються [1, с. 201].

Якщо звернути увагу на структуру детермінації індивідуальних злочинних проявів, то важливого значення тут набуває дослідження співвідношення об'єктивних і суб'єктивних детермінантів індивідуальної активності. У свою чергу об'єктивна детермінація має дві складові: внутрішню та зовнішню. Тому в процесі вивчення детермінації індивідуальних злочинних проявів необхідно зважати на вплив трьох складових: внутрішніх об'єктивних чинників (для прикладу, психофізіологічні розлади), внутрішніх суб'єктивних чинників (свідоме волевиявлення особи) і зовнішніх чинників (вплив середовища на формування світогляду та цінностей, вплив конкретної життєвої ситуації).

Якщо за відносної рівності зовнішніх детермінантів у конкретній ситуації певний вид злочинного прояву вчиняє багато осіб, то це свідчить, що вплив зовнішніх детермінантів переважає над впливом

внутрішніх. На відміну від форм індивідуальних відхилень у детермінації форм масових відхилень домінуючий вплив мають зовнішні об'єктивні чинники. Зовнішні чинники у таких умовах є домінуючими, вони приглушують у багатьох людей індивідуальну свідомість. У такі періоди, як правило, втрачають свій вплив практично всі соціально-психологічні обмежування: традиції, морально-духовні цінності, зокрема совісність, порядність, сором тощо. Тобто, відбуваються складні антисоціальні деформації суспільної та індивідуальної свідомості.

Зазначені рівні детермінації відрізняються один від одного не лише за обсягом детермінуючого впливу. Для детермінуючої ланки загальносоціального рівня та рівня певної соціальної сфери характерні зазвичай динамічні закономірності, в них сильніше виражена необхідність, а детермінуючій ланці на рівні індивідуальних злочинних виявів більше притаманні випадковість, закономірності статичного типу.

Вплив соціальної системи, переломлюючись крізь внутрішнє "Я" людини, виявляється у зміні її соціальної активності. У кризові періоди відбувається процес зміни стереотипів у виявах соціальної активності, зумовлений порушенням соціальної рівноваги для більшості населення. Потім цей процес переходить у стадію адаптації до особливостей новонароджених соціальних інститутів і завершується стабілізацією, але вже на новому рівні. Механізми динаміки суспільних змін виявляються у виникненні або зникненні певних соціальних елементів, модифікації внутрішніх і зовнішніх детермінуючих зв'язків між ними.

У соціальній активності особистості виражається та реалізується глибина і повнота зв'язків особистості зі соціальним середовищем. Основним

критерієм такої активності є спрямованість на певні інтереси, потреби, цінності, структура та характер яких можуть швидко змінюватись, особливо у кризовий період. Відбувається адаптація особистості з її індивідуальною структурою до умов життєдіяльності соціального середовища, її самовизначення як суб'єкта власного життєвого шляху та способу життя.

Тому протиправний спосіб задоволення особою своїх інтересів і потреб – це індивідуальний усвідомлений вияв активності особи, який значною мірою обумовлений чинниками особистісного характеру, що реалізуються в певних соціальних умовах. У період складних соціальних змін особа прагне якнайефективніше використати свій потенціал і досягнути бажаного результату (задоволення власних потреб й інтересів) найоптимальнішим шляхом, у тому числі й протиправним. Обрання протиправного способу задоволення своїх потреб та інтересів залежить від індивідуальних особливостей, кінцевої вигоди, а також ймовірності настання для особи негативних наслідків і їх порівняння з можливою вигодою. Причому протиправний спосіб в умовах зміни соціальних інститутів і послаблення соціального контролю виявляється зазвичай ефективнішим.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що аналіз поняття та структури детермінуючого комплексу злочинності дає змогу, по-перше, визначити коло соціальних чинників за їх функціональним впливом, по-друге, розглянути особливості їх утворення на різних соціальних рівнях та в різних соціальних сферах і, по-третє, оцінити їх детермінуючі властивості та характер впливу на спричинення, опосередкування й обумовлення злочинності.

Список літератури

Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: [у 3 кн.] / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий дім Ін Юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

Н. А. Зелінська, д-р юрид. наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародного права
та міжнародних відносин

В. М. Дрьомін, д-р юрид. наук, професор,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного університету “Одеська
юридична академія”, м. Одеса

**ВНЕСОК ПРОФЕСОРА А. Ф. ЗЕЛІНСЬКОГО
У РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ
(до 50-річчя створення кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
та 90-річчя з дня народження професора А. Ф. Зелінського)**

Становлення та авторитет будь-якої наукової школи пов'язані не тільки з ефективною організацією роботи науково-дослідних установ, а й з наявністю видатних вчених, здатних генерувати наукові ідеї, що випереджають час і створюють основу для подальшого розвитку науки. До числа таких вчених, поряд з іншими відомими кримінологами України, безсумнівно, належить доктор юридичних наук, професор Анатолій Феофанович Зелінський, який присвятив усе своє творче життя кримінологічній науці. Він працював у різних навчальних закладах, однак найбільш тривалий та продуктивний науково-дослідницький період його життя випав на роки роботи на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Харківського юридичного інституту, який пізніше отримав статус Академії, Університету. Тому символічно, що 50-річчя створення кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого співпало з 90-річчям від дня народження видатного професора, життя якого трагічно обірвалося в роки його найбільшої творчої активності. Активна життєва позиція, наукова сміливість у постановці, обґрунтуванні та пошуку шляхів вирішення найбільш складних і важливих для суспільства кримінологічних проблем притаманні вченому на протязі такої насиченої подіями біографії.

А.Ф. Зелінський народився 2 червня 1926 року в с. Салькове Гайворонського району Кіровоградської області. Пройшов складний життєвий шлях, типовий для більшості людей довоєнного покоління. Коли почалася війна, Анатолій навчався в одному з одеських професійно-технічних училищ. Не бажаючи виїжджати разом з училищем в евакуацію з фронтової Одеси у глиб Росії, він, приписавши вік, намагався втекти на фронт. Однак був повернутий в училище. Чергова спроба – знову невдача. Але прагнення оволодіти військовою наукою було винагороджено – його направляють на навчання в льотне училище. Навчання, польоти, десятки стрибків з парашутом. Однак піти на фронт молодому лейтенанту так і не довелося – випуск з льотного училища співпав із закінченням війни.

Незважаючи на вдало розпочату кар'єру військовослужбовця, А. Зелінського завжди приваблювала юридична професія. Він приймає рішення поєднати службу в Збройних силах з навчанням і в 1952 р. вступає до Всесоюзного юридичного заочного інституту (ВЮЗІ), який успішно закінчує в 1957 р. Після закінчення ВЮЗІ працював в органах внутрішніх справ слідчим (1957 – 1963 рр.). Затримання злочинців, поранення, нагороди супроводжують цей відрізок життєвого шляху А. Ф. Зелінського. У цей час у майбутнього кримінолога проявився безсумнівний талант аналітика. Він пише публіцистичні статті, розмірковує на

сторінках газет про актуальні для того часу юридичні проблеми, причини та заходи протидії злочинності. Природним для нього стало прийняття важливого рішення піти з міліції на викладацьку роботу і повністю зосередитися на науковій діяльності.

Уже в зрілому віці, маючи за плечима великий життєвий досвід і глибоке розуміння практики боротьби зі злочинністю, А. Ф. Зелінський вступає до заочної аспірантури ВЮЗІ і захищає кандидатську дисертацію на тему “Значення норм кримінального права для запобігання злочинам” (1966 р.). Проблема впливу кримінального закону на правомірну та протиправну поведінку громадян, яку шістдесят років тому вибрав у якості предмета наукового дослідження колишній слідчий, а пізніше відомий криминолог, донині є однією з найбільш актуальних. Усе своє свідоме життя як на практиці, так і в науці А. Ф. Зелінський прагнув пізнати психологічну природу злочинної поведінки, тому вибір теми для першого дисертаційного дослідження не випадковий: він показав наукову прозорливість молодого вченого. Як показує практика, ефективність кримінальної відповідальності як засіб загальної та індивідуальної превенції в більшості випадків є вкрай низькою, а соціальні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні наслідки посилення або пом'якшення кримінальної відповідальності не вивчаються і практично невідомі. У цьому ракурсі кандидатська дисертація А.Ф. Зелінського стала першою в колишньому СРСР роботою, в якій була зроблена спроба дати відповідь на складні питання ефективності кримінального закону в механізмі протидії злочинності.

Інтерес до проблем криминології з роками лише зростає, і протягом багатьох років вчений досліджує найбільш невивчені і актуальні криминологічні проблеми. А. Ф. Зелінський є автором і співавтором більш 150 наукових праць, серед яких дев'ять монографій, два курси лекцій, шість навчальних посібників. Найбільш відомими є такі монографії:

“Взаємозв'язок злочинів при рецидиві” (1974), “Структура злочинної поведінки рецидивістів” (1979), “Рецидив злочинів: структура, зв'язки, прогнозування” (1980), “Рецидив злочинів та особистість злочинця” (1980), “Усвідомлюване і неусвідомлюване в злочинній поведінці” (1986), “Попередження розкрадань державного та колективного майна” (у співавт., 1988), “Вандалізм” (у співавт., 1996), “Корислива злочинна діяльність” (у співавт., 1998), “Кримінальна психологія” (1999), підручники з криминології (1998, 2000), а також з кримінального права.

Наукові дослідження А. Ф. Зелінського завжди мали новаторський характер, але при цьому спиралися на значний емпіричний матеріал. Так, зокрема, вивчаючи проблему рецидиву злочинів і психологію злочинної діяльності, він проаналізував понад 11 тисяч кримінальних біографій. Аналізуючи взаємозв'язок злочинів при рецидиві злочинів, проводив сотні бесід із засудженими, вивчав їх особисті справи в місцях позбавлення волі. При цьому ґрунтовно досліджував новітні досягнення психології, генетики, соціології. Його наполеглива праця в 1979 р. завершилася захистом у ВНДІ МВС СРСР докторської дисертації на тему “Рецидив злочинів: структура, зв'язки, прогнозування”. Це було перше в історії вітчизняної криминології психологічне і соціально-психологічне дослідження рецидиву злочинів як системи чергування злочинних актів. На відміну від поширеного в криминологічній літературі ретроспективного аналізу рецидиву, при якому послідовність злочинів, вчинених рецидивістами, розглядається з позиції останніх злочинів, А. Зелінський застосував перспективний метод вивчення структури рецидиву, групуючи вибірково сукупність неодноразово судимих осіб за ознакою однорідності не останніх, а перших суспільно небезпечних діянь. Це дало йому змогу розробити методіку розрахунків статистичної імовірності вчинення різних видів злочинів та надати відповідні прогнози щодо злочинної кар'єри. Значний інтерес становлять

зроблені автором аналіз і класифікація зв'язків між злочинами, з яких складається рецидив. Вдалим є запропонований термін “структура рецидиву”, яким вчений визначає співвідношення між злочинами, вчиненими однією й тією ж особою, оскільки цей термін вказує на наявність зв'язків між ними. Вперше в кримінології він намагався розібратися в механізмі впливу попереднього злочину на наступні і переконливо довів, що навіть найрізноманітніші соціально небезпечні діяння пов'язані між собою, оскільки вчинені однією й тією ж особою. Впливаючи на особу й умови її діяльності, злочин тією чи іншою мірою обумовлює наступні протиправні вчинки і в такий спосіб вступає з ними у зв'язок. Привертає увагу своєю оригінальністю пропонована психологічна типологія рецидивістів. Вона становить практичний інтерес і з точки зору кримінологічного прогнозування, і в аспекті організації ефективного виправного впливу на повторно засуджених у місцях позбавлення волі.

А. Ф. Зелінський першим серед радянських і українських кримінологів звернув увагу на кримінологічне значення психологічної категорії “діяльність”. (Див.: Поняття “злочинна діяльність” // Радянська держава і право, 1978; Деякі питання кваліфікації злочинної діяльності // Праці ВСШ МВС СРСР, Волгоград, 1979; Понятие “преступная деятельность” // Сов. государство и право, 1978; Некоторые вопросы квалификации преступной деятельности // Труды ВСШ МВД СССР, Волгоград, 1979). В них і в більш пізніх працях обґрунтовувалася необхідність вивчення злочинної поведінки не як окремих розрізнених фактів злочинів у біографії конкретної особи, а як системної послідовності поведінкових актів, спрямованих на досягнення конкретних результатів. У межах дослідження психології рецидиву злочинів автор зробив спробу довести наявність прогнозованої послідовності людських вчинків, що розглядаються ним як злочинна діяльність.

У книзі “Кримінальна психологія” А. Ф. Зелінський розглянув злочинну діяльність у взаємозв'язку таких категорій, як “людська активність”, “поведінка”, “діяльність”. Важливими для сучасного розуміння природи формування кримінальних практик як різновиду поширених соціальних практик є наукові висновки А.Ф. Зелінського щодо механізму та структури людської активності. Автор виходить із того, що активність – найбільш широке поняття взаємодії людини зі світом, а поведінка – форма прояву активності. У широкому розумінні поведінка означає активність вищих тварин, регульовану на психічному рівні і відповідним чином упорядковану. У вузькому розумінні поведінка – це система людських вчинків, що відображають ставлення особистості до інших людей, суспільства, до себе. У такому розумінні, згідно з концепцією А.Ф. Зелінського, поведінка – категорія моральна та правова. Діяльність – різновид поведінки і форма прояву активності. Поняття “діяльність” співвідноситься з “активністю” як вид із родом. Діяльність має системний характер і підпорядкована загальній мотивації в межах єдиної програми поведінки, вона полягає в зміні та перетворенні зовнішнього світу і самого діяча (“Кримінальна психологія”, Київ, 1999, с. 84–88).

Таким чином, запропонована професором А.Ф. Зелінським схема “активність – поведінка – діяльність” розкриває різну глибину психологічного аналізу соціальної активності людини, у тому числі і кримінальної активності.

Одним з найбільш значних досягнень А.Ф. Зелінського стало вивчення ролі неусвідомлюваної психічної діяльності в механізмі злочинної поведінки. Він першим із кримінологів СРСР досліджував дану проблему на монографічному рівні. Його перу належить стаття “Кримінологічні та кримінально-правові проблеми «несвідомого»” (1982) і монографія “Усвідомлюване і неусвідомлюване в злочинній поведінці” (1986). Остання була видана тридцять років тому, однак

досі ця наукова праця зберігає актуальність і наукову значущість. У цій книзі А. Ф. Зелінський дав психологічне пояснення окремих видів злочинів у залежності від ступеня впливу неусвідомлюваних психічних процесів, акцентувавши увагу на агресивних і імпульсивних вчинках людей, особливостях прояву свідомого й несвідомого в умисних і необережних злочинах. На думку автора, не всі діяння, які визнаються злочинними, мають вольовий характер, тому слід усунути існуючу суперечність між реальністю злочинів, що не є вольовими вчинками, і поширеним розумінням (і визначенням) будь-якого злочину як вольового та усвідомленого діяння (с. 72). Докладному аналізу піддано імпульсивні та звичні злочини, а також проблема відповідальності за них. Відомий кримінолог професор Я. Гілінський в рецензії на цю книгу (Радянське право, 1987, № 12, с. 78–80) підкреслив, що принципово важливою є думка А.Ф. Зелінського, яка червоною ниткою проходить через усю книгу, про те, що злочин – це не відмежований від нормальної життєдіяльності акт, який вчинюється “ними” (особливого роду людьми – злочинцями) на відміну від усіх “нас”, а дія, в основі якої лежать звичайні психологічні процеси, дія, яка викликається тими ж потребами, мотивами, що і будь-яка інша, але суспільно небезпечною є “лише” за своїм змістом, наслідками.

Книга “Усвідомлюване і неусвідомлюване в злочинній поведінці” завершується обговоренням окремих питань удосконалення процесу виправлення засуджених до позбавлення волі. Як стверджує Я. Гілінський, у цій, заключній, частині монографічного дослідження особливо виразно виявилася гуманістична спрямованість авторських суджень, притаманна праці в цілому. Так, звертаючись до проблеми мети покарання, А. Ф. Зелінський показує, що недооцінка неусвідомлюваних процесів, отождолення людської психіки із свідомістю призводять до перебільшення

ролі загального запобігання, що може стати підставою для невинновданого посилення кримінальної репресії у боротьбі із злочинністю (с. 129).

Опублікувавши багато робіт, присвячених психологічним аспектам злочинності і злочинної поведінки, А. Ф. Зелінський став основоположником так званого “психологічного” напрямку у сучасній вітчизняній кримінології. Гідним вінцем психологічного вивчення особистості злочинця і злочинів стала публікація книги “Кримінальна психологія” (1999 р.), в якій знайшли відображення результати новітніх психологічних досліджень і багаторічні особисті спостереження вченого. Психологія злочинної поведінки, стверджує автор, має мало спільного з юридичною (правовою) або судовою психологією, оскільки вона вивчає “ненормативну активність”, а юридична психологія, в тому числі судова, має своїм предметом психологію учасників правовідносин – процесуальних, кримінально-виконавчих та інших. Він переконливо довів, що кримінальна психологія має також безпосереднє відношення і до кримінального права, зокрема до вивчення суб’єктивної сторони злочину. Розвиток системи наук, поява нових галузей наукових знань, у тому числі кримінальної психології, вважав вчений, є природним, закономірним процесом.

Під керівництвом А. Ф. Зелінського була захищена перша в Україні дисертація, предметом вивчення в якій стала організована транснаціональна злочинність (І. В. Пшеничний, 2000). У дисертації розглядаються такі важливі в теоретичному і практичному аспектах питання, як поняття організованої злочинності, міжнародних злочинів, злочинів міжнародного характеру, транснаціональної організованої злочинності, причини виникнення транснаціональних злочинних організацій. Фактично були закладені основи для формування нового напрямку в кримінології – міжнародної кримінології, науковим обґрунтуванням і вивченням

якої в даний час займаються як кримінологи, так і юристи-міжнародники, які спеціалізуються в галузі міжнародного кримінального права.

А. Ф. Зелінський досліджував більшість кримінологічних проблем на стику права, психології, соціології та соціальної психології. Критично ставлячись до того, що в радянській класифікації наук кримінологія була віднесена до юридичних наук, А. Ф. Зелінський багато зробив для розширення предмета кримінологічних досліджень і обґрунтував нові актуальні напрями вивчення особистості злочинця.

Багато уваги вчений приділяв обґрунтуванню необхідності кримінологічної освіти студентів-юристів і вважав помилковою політику в сфері юридичної освіти, згідно з якою кримінології в порівнянні з криміналістикою, кримінальним правом та процесом відводиться роль практично необов'язкового навчального предмета. На Другому з'їзді кримінологів України (2000 р.) А.Ф. Зелінський заявив: "Складається враження, що всі численні випускники юридичних навчальних закладів готуються до роботи слідчими, криміналістами або прокурорами. На мою думку, це помилкове враження, особливо тепер, коли переважна кількість випускників юридичних закладів найвірогідніше ніякого відношення до тлумачення Кримінального кодексу мати не буде. Проблеми злочинності торкаються не лише працівників кримінальної юстиції, але й практично всіх працівників незалежно від фаху, державних службовців всіх рангів, політиків, журналістів, особливо тих, які пишуть на теми злочинності. Тому, на мою думку, кримінологічна освіта студентів юридичних навчальних закладів соціально більш ефективна, ніж оволодіння тонкощами кримінально-правової догматики. Крім того, кримінологія має створювати методичні підвалини всіх галузевих наук кримінально-правового циклу – кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, кримінально-

виконавчого права".

На жаль, ці слова відомого кримінолога, які отримали широку підтримку фахівців, не були почуті, і сьогодні кримінологія витісняється з навчальних програм, незважаючи на те, що криміногенна ситуація в нашій країні стрімко погіршується, а темпи криміналізації суспільства становлять загрозу національній безпеці. У зв'язку з цим, на нашу думку, актуальною є постановка питання про необхідність введення спеціальної освітньої програми для підготовки кримінологів. Слід звернути увагу на те, що Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики на виконання постанови Кабінету Міністрів України ще від 04.05.1993 р. "Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики" розробив Національний класифікатор України "Класифікатор професій" (чинний від 28.07.2010 р.), призначений для застосування центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією роботодавців України, всіма суб'єктами господарювання під час запису про роботу у трудові книжки працівників, у якому значаться такі професії, як "кримінолог" і "соціолог-кримінолог" (2442.2). У цьому документі підкреслюється, що необхідний рівень освіти фахівців досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків. Тоді, наприклад, народні депутати замість численних радників з невідомими обов'язками могли б включати до штатного розпису кримінологів – фахівців у сфері кримінологічної експертизи законопроектів, протидії злочинності та корупції.

Професор А. Ф. Зелінський вважав помилковими рішення щодо законодавчого обмеження профілактичних

функцій правоохоронних та інших державних органів та громадськості. На його думку, юридизація кримінології, акцент на репресивні, кримінально-правові заходи фактично спричинили ліквідацію спеціально-кримінологічного попередження злочинності в Україні. Відомо, що до 1991 р. у структурі кримінальної міліції МВС України існувала і активно діяла спеціальна служба профілактики, якій були підпорядковані дільничні інспектори – найчисленніша ланка оперативних працівників, безпосередньо працюючих з населенням. Значну увагу дільничні інспектори приділяли взаємодії з громадськими організаціями, роботі з криміногенними групами населення, особами, які повернулися з міст позбавлення волі. А.Ф. Зелінський у виступі на Другому з'їзді кримінологів України (2000 р.) підкреслив, що після 1991 р. досить чітка піраміда суб'єктів державної та громадської кримінологічної профілактики розвалилась, і чималу роль у цьому зіграла ліквідація служби профілактики МВС України.

Багато уваги А. Ф. Зелінський приділяв кримінологічному обґрунтуванню криміналізації та побудови кримінально-правових норм. Він брав активну участь у дискусії з приводу нового Кримінального кодексу України, ролі правоохоронних органів і держави в цілому в механізмі стримування злочинності. Його багаторічні зусилля, спрямовані на

психологічне обґрунтування того, що організована злочинна група повинна мати в своєму складі не менше трьох учасників, увінчалися успіхом, що знайшло відображення в новому Кримінальному кодексі України. Оцінюючи результативність діяльності правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю, вчений іронічно говорив, що це нагадує ситуацію про Лох-Неське чудовисько – всі про нього говорять, але ніхто не може продемонструвати його суспільству.

А. Ф. Зелінський доклав багато зусиль до поширення кримінологічних знань і розвитку кримінології в Україні. Він був одним з ініціаторів створення і засновником Української кримінологічної асоціації. На першому з'їзді кримінологів України його обрали членом правління цієї асоціації.

Розглядаючи складні проблеми вивчення та протидії злочинності з позицій системного аналізу, використовуючи сучасні наукові досягнення, що знаходяться далеко за межами юриспруденції, А. Ф. Зелінський завжди дивився вперед, роблячи сміливі висновки і здійснюючи глибоко обґрунтовані наукові прогнози. Його роботи – вагомий внесок у розвиток вітчизняної кримінології, а науково-дослідницька діяльність – достойний приклад для багатьох поколінь кримінологів.

В. І. Олефір, д-р юрид. наук, професор,
член-кореспондент, Національна академія
правових наук України, проректор
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини “Україна”

С. О. Колб, канд. юрид. наук, начальник
юридичного відділу Луцької об’єднаної
державної податкової інспекції Головного
управління Державної фіскальної служби у
Волинській області

ПРО ДЕЯКІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИМОГИ, ЩО СТАВЛЯТЬСЯ ДО СУБ’ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

У професійних відносинах між персоналом колоній та засудженими повагу до гідності можна пов’язати з поняттям авторитету, що визначається у педагогічній науці як загально визнане у певній галузі значення людини, підтримку її ідей та діяльності громадською думкою, проявами поваги, довіри до неї, навіть віри в неї. Сутність професійного авторитету – у постійному розвитку працівника, істинній духовності та інтелігентності [1, с. 215]. Будь-який працівник колонії має постійно вдосконалювати себе, щоб завоювати та підтримувати свій авторитет, “авторитетну форму”, котру інколи намагаються підмінити одностроєм. Персоналу належить серйозно аналізувати своє ставлення до засуджених, критично осмислювати свою поведінку, зберігати людяність та гідність у відносинах з ними. Найважливішою умовою формування авторитету працівника установи виконання покарань, як видається, є висока моральність, духовна цілісність та переконаність, ерудованість й інтелектуальна розвиненість, людська привабливість.

Фахівці кримінально-виконавчої сфери вказують, що ефективність виконання завдань, поставлених перед Державною кримінально-виконавчою службою (далі – ДКВС України), переважно залежить від результативності й рівня роботи органів і установ виконання покарань. Імідж пенітенціарної служби безпосередньо залежить від

кадрового потенціалу органів і установ виконання покарань: від професіоналізму, уміння працівників реалізовувати завдання, покладені на них державою, моральних і особистих якостей осіб рядового та начальницького складу, їх рівня культури, здатності працювати з людьми тощо. Таким чином, персонал органів і установ виконання покарань – це обличчя ДКВС України [2, с. 3]. Тому сучасна вітчизняна пенітенціарна система, як ніколи, потребує високопрофесійного, сумлінного, чесного, дисциплінованого працівника, здатного виконувати покладені на нього соціально значущі функції на основі найсучасніших підходів і методів роботи [3].

Працівник кримінально-виконавчої системи є представником закону та державної влади. Його діяльність регламентовано безліччю нормативних документів за різними напрямками роботи, включаючи оперативно-режимну, виробничу, соціально-психологічну та інші сфери. Суворе дотримання цих приписів є визначальною рисою діяльності працівників установ. Але жоден документ чи інструкція не зможуть передбачити всі можливі ситуації, що виникають у реальному житті й потребують від працівника самостійного, а іноді єдино правильного рішення. Тож нарівні з його професійними здобутками та вміннями важливу роль відіграють моральні якості. Саме моральні якості працівників установ виконання покарань є підґрунтям визнання суспільством

авторитету служби, який сьогодні, на жаль, залишається досить низьким. Часто нехтування пенітенціарним персоналом норм етики та культури, недостатня моральність працівників є причиною їх незадовільної роботи [1, с. 123].

Розглядаючи професійні, морально-етичні вимоги до пенітенціарного персоналу, вчені зазвичай наголошують, що існує ціла низка об'єктивних і суб'єктивних причин, що негативно позначаються на діяльності персоналу органів та установ виконання покарань. Зокрема, потребують вирішення питання:

- правового та соціального захисту персоналу ДКВС України, оптимізації його чисельності з урахуванням науково обґрунтованих норм навантаження та міжнародної практики;

- забезпечення медичним обслуговуванням, реабілітацією та відновним лікуванням персоналу ДКВС України, членів їх сімей та пенсіонерів ДКВС України;

- поліпшення умов праці персоналу, вдосконалення системи застосування заходів морального та матеріального стимулювання праці;

- забезпечення належного рівня наукового супроводження діяльності ДКВС України;

- створення ефективної системи добору та підготовки кваліфікованого персоналу ДКВС України, запровадження спеціалізованої системи освіти, яка б охоплювала всі види навчання: від початкової професійної підготовки до повної вищої освіти та подальшої післядипломної освіти, а також

забезпечення безперервної освіти, спрямованої на задоволення потреб ДКВС України у разі необхідності перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу [4].

Слід підтримати позицію О. В. Дуки, що всі наведені вище проблемні питання, безперечно, потребують додаткового наукового осмислення з подальшим виробленням механізму їх оптимального розв'язання. Водночас працівники органів та установ ДКВС України повинні глибоко усвідомлювати, що свою роботу вони виконують, отримавши високу довіру суспільства і держави, а тому висока порядність, чесність, невідкупність, об'єктивність, постійне прагнення до самовдосконалення повинні бути головними рисами їх натури. Таким чином, кожен громадянин, який вирішив пов'язати свою професійну діяльність із системою виконання покарань, має чітко усвідомлювати, що неухильне дотримання поставлених до персоналу вимог підтримує авторитет не тільки служби, яку він представляє, а й держави, громадянином якої він є [1, с. 126–127]. Тільки за такого підходу можна забезпечити повагу до людської гідності засуджених у процесі виконання покарання у виді позбавлення волі.

Таким чином, змістовний аналіз вимог, які одночасно виступають як оціночні критерії діяльності персоналу колоній по запобіганню злочинам, дає право стверджувати, що вони у повній мірі можуть бути застосовані й до інших суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання у сфері боротьби зі злочинністю.

Список літератури

1. Дука О. А. Вимоги до персоналу державної кримінально-виконавчої служби України: професійний та морально-етичний аспекти / О. А. Дука [Електронний ресурс] // Юрид. психологія. – 2015. – № 1. – С. 120–128. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_1_14

2. Порядок та умови проходження служби в Державній кримінально-виконавчій службі України (на допомогу молодому фахівцю): [навч. посіб.] / О. А. Дука, Л. В. Заславська, С. А. Зінченко, І. М. Копотун; за заг. ред. О. В. Лісцікова. – Київ: Держ. пенітенціар. служба України, 2013. – С. 79.

3. Зінченко С. А. Формування повноцінної системи підготовки пенітенціарного персоналу – головна умова практичних змін у Державній пенітенціарній службі України (створення повноцінної системи підготовки кадрів Державної пенітенціарної служби України)

В. О. Навроцький, д-р юрид. наук,
професор, член-кореспондент Національної
академії правових наук України, професор
кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету
внутрішніх справ, м. Львів

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ВУСТАМИ ТЕПЕРІШНІХ ОЧІЛЬНИКІВ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Злочинність – тема, в якій розбираються (точніше, вважають, що розбираються) всі. І, відповідно, вважають за можливе висловитися з приводу її динаміки, причин, засобів запобігання. Якщо свою кваліфіковану чи не дуже кваліфіковану думку висловить бабуся на базарі, то від цього, за великим рахунком, ні користі, ні шкоди. А от якщо з цього приводу проголошують сентенції керівники відповідних державних інституцій, то все набагато складніше. Адже існує ілюзія, що вони володіють більшим обсягом інформації, вміють працювати з нею, свої висновки базують на консультаціях зі спеціалістами. Відповідно, до думки керівників правозастосовних органів із питань, які стосуються злочинності, прислухаються пересічні громадяни, а їх рекомендаціями користуються при вирішенні багатьох питань. Серед яких, наприклад, чи можна здавати квартиру в оренду вимушеним переселенцям або ж приймати їх на роботу, чи бачити у поліцейському чи прокуророві особу, яка забезпечить від злочинних посягань, як розпорядитися власними заощадженнями.

Разом із тим усні та письмові висловлювання владних очільників на тему злочинності, які лунають останнім часом, не викликають оптимізму та впевненості в їх кваліфікації в цій сфері.

Насамперед, складається враження, що вони взагалі не володіють фактичною інформацією. На засіданні Комітету з питань законодавчого забезпечення

правоохоронної діяльності Верховної Ради України тодішня голова Національної поліції Х. Деканоїдзе оголосила про зростання злочинності порівняно з аналогічним періодом попереднього року на 23%, Генеральний прокурор України В. Луценко повідомив про зростання на 25%, а перший заступник голови цього ж комітету М. Паламарчук вів мову про 26,9%. Очевидно, що такий різнобій (а щодо часткових показників він ще більш різочий) говорить про те, що в Україні ніхто реально не лише не знає кількості не те що вчинених, а й зареєстрованих злочинів. А керівники профільних відомств навіть не помітили доволі значних відмінностей у наведених ними на одному й тому ж засіданні даних. Говорити про вирішення проблеми, не маючи чіткої інформації про її предмет, не доводиться.

Немає однак єдності серед керівництва українськими правоохоронними службами і щодо пояснення причин зростання злочинності. Неодноразово з вуст очільників правоохоронних органів звучало про внесок у зростання злочинності в Україні осіб, вимушено переміщених із Луганської та Донецької областей. Причому їх роль у цьому оцінюється протилежно. Тодішній перший заступник, а нині виконуючий обов'язки Голови Національної поліції України, він же керівник кримінального блоку поліції В. Троян стверджує, що саме переселенці

детермінують зростання злочинності, оскільки потребують грошей на облаштування на новому місці, на навчання дітей, часто є безробітними [1]. Міністр внутрішніх справ А. Аваков дещо по-іншому ставиться до цієї проблеми і стверджує, що переселенці стали жертвою злочинності, а не причиною її зростання [2]. Зауважимо, що як перший, так і другий не утруднюють себе аргументацією, тим більше не посилаються на результати жодних досліджень.

Доводиться констатувати, що люди, які керують правоохоронними органами і в силу цього прямо й безпосередньо відповідають за антикримінальну безпеку держави, не знають деяких базових речей, які є предметом кримінологічної науки. Певно, саме тому вони з великим апломбом і вірою у власну правоту говорять відверті нісенітничі. Дуже показовим у цьому став так званий “Закон Савченко”, з приводу якого не висловився лише лінійний. Генеральний прокурор, Міністр внутрішніх справ, Голова Національної поліції дружно критикують цей акт, який, на їхню однакову, але не надто кваліфіковану думку, саме й обумовив зростання злочинності. Вони намагаються підтвердити це даними, згідно з якими кожен десятий із звільнених з місць позбавлення волі у зв’язку з пільговим зарахуванням як відбутого покарання часу перебування під вартою на досудовому слідстві вже вчинив новий злочин. А чи знають вони і чи враховують, що споконвіку рецидив становив біля третини – інакше кажучи, злочини вчиняв не кожний десятий, а кожний третій зі звільнених? Тобто у самому постпенітенціарному рецидиві нічого дивного і надзвичайного немає, і зв’язок такого рецидиву з вказаним законом аж ніяк не доведений. То чи не краще звернути увагу на те, чому під час досудового слідства підозрювані місяцями перебувають під вартою, чому власне слідство тягнеться роками? Та задуматися, чи не лукава тут цифра у 10% – якщо вона правдива, то потрібно лише радіти зниженню рівня рецидиву втрое. А, може,

справа в тому, що органи, якими керують Прокурор, Міністр і Голова, забезпечують розкриття злочинів на рівні лише трохи більше 20%, а насправді показники рецидиву зовсім інші?

У публічних виступах керівників правоохоронних органів держави не прослідковується системний підхід щодо впливу окремих факторів на зміну показників злочинності. Так, однозначно і категорично стверджується, що війна на Донбасі потягла зростання злочинності, зміну її структури (за рахунок злочинів, які вчинюються з використанням зброї). Разом із тим ні слова не довелося почути щодо того, як вплинуло на показники злочинності те, що регіони, які раніше характеризувалися у рази більшими коефіцієнтами злочинності, ніж загальноукраїнські, опинилися або взагалі відрізненими від Великої України, або ж переміщення громадян, у тому числі й кримінально активних, піддається більш прискіпливому контролю. Не говорять керівники органів кримінальної юстиції України і щодо внеску в показники злочинності того, що значна частина Збройних Сил, інших воєнізованих підрозділів оновила свій склад та перебуває у зоні воєнних дій. У свою чергу, з одного боку, це потягло за собою посилення контролю над населенням у районах, де діють військові патрулі, встановлена комендантська година, існують інші режимні обмеження. З іншого ж – самі військовослужбовці далеко не безгрішні, у зростанні злочинності є також їх частка. Очевидно, що ці фактори певною мірою вплинули на стан, структуру, динаміку злочинності в Україні. Але про такі речі потрібно говорити не на публіцистичному і популістичному рівнях, а з цифрами та фактами, з урахуванням закономірностей, виявлених кримінологічною наукою.

Нерідко у виступах керівників української правоохорони бажане видається за дійсне. Особливо це пов’язано зі створенням поліції та оцінкою її діяльності. Голова цього органу Х. Деканоїдзе свого часу заявила, що з появою нової поліції в Україні зросла

статистика злочинів, тому що поліція почала реєструвати абсолютно всі випадки. За її словами, тяжких злочинів стає менше, але є проблема майнових крадіжок [3]. Хотілося б у це вірити...

І ще одне. Головним засобом впливу на злочинність очільники української держави вважають посилення репресії. Чи не всі пропозиції до законодавства полягають у посиленні покарання, обмеженні процесуальних гарантій. З цього приводу хотілося б, насамперед, нагадати, що все і завжди потрібно робити добре – як для себе самого... у тому числі, й у сфері протидії злочинності. А крім того, ще раз звернути увагу на тезу, яка, вочевидь, у силу банальності, чомусь залишається поза увагою законодавця й тих, хто застосовує закон, а саме: “Мета покарання досягається не його суворістю, а його невідворотністю”. Спокуса вирішити суспільні проблеми за допомогою посилення караності тих чи інших діянь виникала не лише у сьогоднішніх українських керівників. Усім відомо, яких результатів досягали, намагаючись йти таким шляхом. При тому рівні довіри до правоохоронних органів та розкриття злочинів не допоможе ніяке посилення покарань. Тому, вносячи будь-які пропозиції (у тому числі, на кшталт “презумпції правоти поліцейського”), потрібно враховувати відомі кримінологічні закони. Але щоб врахувати такі закономірності, зв'язки, взаємозалежності, потрібно, насамперед, їх знати.

Прикладів явного непрофесіоналізму, відвертої некваліфікованості, неприкритого невігластва щодо кримінологічних проблем у виступах,

заявах, зверненнях керівників правоохоронних органів України не просто багато, а надто вже багато. Очевидно, такий самий рівень і у тих одноосібних чи колективних очільників держави, які призначають чи “обирають” на посади осіб, що не мають належної освіти та фахового досвіду, змінюють закон “під конкретну особу”, вислуховують малозрозумілі заяви, твердження, пропозиції і не дають їм належної оцінки. Марно сподіватися на те, що генеральному прокурору, міністру внутрішніх справ, главі Національної поліції тощо, які не мають юридичної освіти, не пройшли по кар’єрній драбині від найнижчої сходинки, вдасться схватися за плечима фахових помічників, радників, експертів. Навряд чи серйозно можна сприймати твердження нинішнього керівника Генеральної прокуратури про те, що вищу юридичну освіту він здобував в Менській колонії. З цього приводу так і хочеться нагадати, що на юриста з вищою освітою в Україні вчать щонайменше п’ять років. Та ще – що в теорії кримінального права вже десятки років як розроблена концепція відповідальності за злочинне невігластво – воно від відповідальності не звільняє. І не лише політичної, а й кримінальної!

Потрібно не соромитися нагадувати про це всім і всюди. Потрібно на всіх рівнях створювати культ знань і професіоналізму, а не політичної відданості і пристосуванства. Лише за таких умов можна розраховувати, що про злочинність будуть і говорити зі знанням справи, і протидіяти їй стануть грамотно та ефективно.

Список літератури

1. Троян В. Війна на кримінальному фронті / В. Троян // Дзеркало тижня. – 2016. – 8 жовт. – № 36.
2. <http://www.5.ua/suspilstvo/pereselentsi-ne-ie-prychynoiu-zrostannia-zlochynnosti-avakov-128263.html>.
3. <http://www.unian.ua/society/1314344-lyudi-chastishe-zvertayutsya-do-politsiji-dekanoidzepoyasnila-zrostannya-informatsiji-pro-zlochyni.html>.

В. О. Глушков, д-р юрид. наук, професор, академік Європейської академії безпеки та конфліктології, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права Національного університету “Одеська юридична академія”, м. Одеса

Ю. А. Дорохіна, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЩОДО ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Розглядаючи як найвищу цінність власність та, відповідно, об'єкти, що потребують кримінально-правової охорони, держава має проводити таку кримінально-правову політику щодо охорони власності, яка дозволить передусім сформувати систему політико-правових норм, спрямованих на забезпечення власності від суспільно небезпечних посягань. Отже, слід обрати таку модель кримінально-правової політики щодо охорони власності, яка будуватиметься на принципах лібералізму як основи її доктрини та включає наступні складові: об'єкт, предмет, рівні тощо.

На нашу думку, об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визнати стан захищеності відносин власності від суспільно небезпечних посягань, що, у свою чергу, буде сприяти додержанню головних положень чинної концепції національної безпеки, закріпленої Законом України “Про основи національної безпеки”, а саме зміцненню політичної і соціальної стабільності в суспільстві. У цілому названий правовий акт відображає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності (зокрема, у сфері всебічної охорони власності) насамперед кримінально-правовими засобами.

До предмета кримінально-правової політики слід віднести: основні принципи; криміналізацію (та декриміналізацію); характер караності та умови звільнення від відповідальності; віднайдень альтернативних до покарання кримінально-правових заходів впливу; тлумачення законодавства; вплив на ефективність норм кримінального права; визначення шляхів, обрання засобів підвищення ефективності кримінально-правової політики і одночасно рівня правосвідомості. Проте перераховані складові утворюють, скоріш за все, зміст кримінально-правової політики щодо охорони власності. А отже, до її предмета, зважаючи на те, що вона провадиться із метою “виявлення тих негативних явищ, з якими необхідно боротися кримінально-правовими засобами, усвідомлення потреби суспільства в кримінально-правовому регулюванні, встановлення караності суспільно небезпечних діянь, обмеження кола злочинного середовища, визначення характеру караності, заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї» [1, с. 38]. Тому предмет кримінально-правової політики щодо охорони власності має сприйматися як складова її об'єкта, а саме як дії кримінально-правової політики щодо охорони власності, а також стратегічні й тактичні засоби кримінального права, які використовуються для захисту власності від суспільно небезпечних посягань.

Ефективність політики значно

зростає, якщо під час її розроблення враховувалися науково обґрунтовані теорії, ідеї, за основу були взяті доктрини тощо. Можна погодитися з висловлюванням С. О. Бочкарьова в тому, що на сучасному етапі перед кримінальною політикою поставили завдання: “прагнути до ідеалу і надавати систематику теоретичних і практичних вимог кримінального характеру, що їй не властиво – курс. авт. Більш того, її “включили до складу науки і надали їй надзвичайного значення” [2, с. 152]. Насправді наука і політика не завжди мають однакові напрями, хоча і тісно пов’язані між собою: наука є основою для розробки теорій (концепцій), політика – мистецтво управління державою і громадянами, використовуючи наукові надбання.

На всіх етапах розвитку людства метою переважної більшості політиків було підвищення інтересів та розширення можливостей олігархічного капіталу для отримання надприбутків, тобто фактично боротьба за власність. Свого часу у праці “Що таке власність?” П. Ж. Прудон вказував, що власність є основною причиною порушення рівності. При цьому автор не виступав проти власності, його обурювали факти зловживання нею. У зв’язку з цим широку популярність П. Ж. Прудону принесла влучна фраза: “Власність – це крадіжка”.

Нині метою кримінальної науки є впровадження новітніх ліберальних тенденцій, зокрема, щодо охорони власності кримінально-правовими засобами. Найбільш оптимальною є сучасна ліберальна кримінально-правова політика щодо охорони власності, яка розробляється з урахуванням наукових наробок і рекомендацій вчених. Як удосконалену модель слід розглядати таку, що формується на ліберальних принципах, тому що ліберальні ідеї – це підґрунтя для її розбудови на засадах економічної, політичної, соціальної та духовної свободи, завдяки цьому можна збалансувати прагнення та можливості всіх верств населення.

Щоб об’єктивно оцінити практичні

досягнення лібералізму у сфері регулювання відносин власності, необхідно звернутися до структуралістської тези К. Маркса про узгодження суспільних “базису” і “надбудови”, а саме: “Сукупність... виробничих відносин утворює економічну структуру суспільства, реальну основу, на якій базується правова і політична надбудова, якій відповідають певні форми суспільної свідомості» [3, с. 122]. Вищенаведене положення дає змогу встановити, яким чином вироблення сучасної кримінально-правової політики щодо охорони власності, що спирається на принципи лібералізму (виступає специфічною формою суспільної свідомості), зумовлюється власним “ринковим” базисом на концептуальному рівні та має зворотний вплив на суспільне економічне підґрунтя та інші сфери життя як явище “надбудови”. До того ж, на наше переконання, феномен моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності не може розглядатися “автономно”, а тільки у контексті всіх зовнішніх та внутрішніх соціально-економічних та політичних умов.

Модель кримінально-правової політики щодо охорони власності постає перед дослідником як лабільна і чутлива система специфічного виду, у якій можна виокремити три взаємопов’язаних діалектичних рівні: 1) інформаційний; 2) концептуальний та 3) метафізичний.

1. “Інформаційний” – це рівень, на якому закладається світоглядна основа розуміння суспільством ліберальної ідеології, що цілком і повністю зосереджена на людському індивідуумі, на його добробуті. Згідно з цим індивідууму слід мати найвищий дар – “свободу”, а основою ліберальної традиції є твердження “свобода є власність” [4].

2. “Концептуальний”, який поєднує теоретичні засади кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на ліберальних принципах із виконанням конкретних практичних завдань та впровадженням ідей, що втілюються у вигляді “напрямів”, “орієнтирів” та “векторів” її розвитку,

основною ідеєю яких є ідеал індивідуальної свободи, де власність розглядається як гарант і міра свободи.

3. На сучасному етапі концепція прав людини стала головним елементом політичного лібералізму, його наріжним каменем, майже метафізичним рівнем, що можна розглядати як фундамент загальної ліберальної теорії, на якому метафізика

розглядається як “відкриття остаточної підстави речей, їх перше і універсальне начало”, де одним із перших варто поставити питання про “підстави” та про “перше і універсальне начало” [5, с. 8] власності. Спираючись на заявлену світоглядну основу, доцільно вказати, що онтологічне (сутнісне) розуміння власності полягає не в речі, а в особі.

Список літератури

1. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... д-ра юрид. наук / П. Л. Фріс. – Івано-Франківськ: Прикарпат. юрид. ін-т внутр. справ, 2005. – 381 с.
2. Бочкарев С. А. Метафізика и ее место в структуре уголовно-правового знания / С. А. Бочкарев // Вестник ТГУ. – 2014. – Вып. 8 (136). – С. 150–161.
3. Вышеславцев Б. П. Сочинения / Б. П. Вышеславцев. – Москва: Раритет, 1995. – 461 с.
4. Эрик Мак. Классический либерализм и либертарианство: либеральная традиция [Електронний ресурс] / Мак Эрик, Ф. Гаус Джеральд. – Режим доступу: <http://www.libertarium.ru/1642/>
5. Мондін Б. Підручники систематичної філософії : Том 3. Онтологія і метафізика / Б. Мондін: пер. з італ. Б. Завідняка. – Жовква : Місіонер, 2010. – 284 с.

О. М. Джу́жа, д-р юрид. наук,
головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Ю. О. Новосад, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Психологи виділяють основні психотравмуючі чинники позбавлення волі, серед яких на першому місці, безпосередньо, правові: термін покарання і перспектива дострокового звільнення, охорона і нагляд, обмеження свободи пересування, спілкування, побачень і т. д. Нескладно зрозуміти, що в сукупності вони і складають сутність ізоляції у виді позбавлення волі. Факт відчуття психологічного дискомфорту злочинцем через те, що його оточують подібні йому особи, і наявність великої кількості засуджених, що переживають утрату свободи, може свідчити про те, що засуджені гостро потребують спілкування з особами, що знаходяться на свободі. На

основі результатів проведеного дослідження В. Ф. Пирожков і А. Д. Глотчкін підтверджують, що обмеження спілкування з особами, що знаходяться на свободі, викликає в засуджених моральні страждання різноманітної сили і глибини. Як показує вибіркове дослідження, ця потреба в багатьох засуджених вже є, необхідно знайти шляхи її задоволення [1, с. 25]. Соціальне середовище, що оточує засуджених до позбавлення волі, складається з начальників відділень, адміністрації колонії, вільнонайманого складу на виробництві, інспекторів різних служб нагляду і охорони і — цілодобового оточення інших засуджених. У літературі неодноразово наголошувалося на

суперечливості позбавлення волі як заходу покарання з точки зору направлення засудженого для виправлення в антипедагогічне середовище, що спроможне з часом принести засудженому більше негативного, ніж позитивного, формувати і зміцнювати антигромадські погляди й установки, призводить до висновку, що злочин не являє собою виняткового явища. Ю. М. Антонян правильно виділяє такий вплив злочинців один на одного, як концентрований негативний вплив [2, с. 48].

Така психологічна властивість, як конформність (тобто схильність людини підкорятися тиску групи, що проявляється у її поведінці та установках відповідно до позиції більшості) особистості в умовах позбавлення волі значно розвивається. Вплив групи на особистість і особистості на групу в умовах ізоляції дуже великий. Причому вплив, «обробка» засуджених іншими засудженими частіш за все відбувається в неформальних групах із негативною спрямованістю. Постійне оточення злочинців, примусове спілкування з ними, часто конфліктні ситуації, обмеження спілкування з вільними громадянами — усе це веде до психологічної незахищеності особистості засудженого, схильності до негативному впливу з боку інших засуджених [3, с. 118]. Позбавлення волі ще більше десоціалізує особу, хоча призначенням установ виконання покарання є аж ніяк не такі цілі. Суттєві зміни в умовах життя в місцях позбавлення волі небезпечні своїми соціальними наслідками: людина

повертається у суспільство часто озлобленою, психічно неврівноваженою. Унаслідок цього створюються асоціальні моделі поведінки і фактично формується прошарок людей, які страждають на соціальну патологію. Тобто соціально-виховна робота не повинна оминати й проблему зменшення такого негативного впливу умов позбавлення волі, оскільки на тлі останнього формування необхідних рис соціально адаптованої людини не можна забезпечити [4, с. 61]. У підсумку можна констатувати, що створення умов для подолання усіх наведених негативних наслідків позбавлення волі також являє собою один з елементів дотримання їх людської гідності.

Звідси можемо стверджувати, що забезпечення гідності засуджених потребує більших зусиль, ніж такі ж дії відносно вільних громадян. Окрім загальних елементів гідності, що полягають у забезпеченні рівного доступу до певних соціальних благ та задоволення натуралістичних потреб, для засуджених важливого значення набуває доступ до реабілітаційних послуг, а також вжиття заходів, спрямованих на збереження стану їх особистості від можливих негативних впливів. І адміністрація установи виконання покарань повинна такі умови створити.

Таким чином, кримінологічні аспекти запобіжної діяльності прокуратури у сфері виконання покарань полягають у тому числі й у виявленні та усуненні, блокуванні, нейтралізації тих детермінант, що обумовлюють психотравмуючі стани засуджених у місцях позбавлення волі.

Список літератури

1. Глоточкин, А. Д. Психические состояния человека, лишённого свободы [Текст] : лекция / А. Д. Глоточкин, В. Ф. Пирожков ; под ред. К. К. Платонова. — М. : Высш. шк. МВД СССР, 1968. — 43 с.
2. Механизм преступного поведения [Текст] / Ю. М. Антонян, Н. А. Барановский, П. С. Дагель и др. ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. — М. : Наука, 1981. — 248 с.
3. Ратинов, А. Р. Психологическая защита и самооправдание в генезисе преступного поведения [Текст] / А. Р. Ратинов, Г. Х. Ефремова // Личность преступника как объект психологического исследования : сб. науч. тр. / отв. ред. А. Р. Ратинов. — М. : Изд-во Всесоюз. ин-та по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1979. — С. 44–62.

4. Таволжанський Олексій Володимирович. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі.- Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.08, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2014.- 200 с.

Т. А. Денисова, д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби, член Президії ГО “Всеукраїнська асоціація кримінального права”

КРИМІНОЛОГІЯ СЬОГОДЕННЯ. КРИМІНОЛОГІЯ МАЙБУТНЬОГО

Будь-яка держава, що знаходиться на перехідному етапі свого розвитку, здійснює пошук шляхів самовдосконалення, в першу чергу, політичної, економічної та соціальної сфер. Змінюється доктрина, розробляються нові концепції та моделі, реформується законодавство... На такому етапі вже третє десятиліття знаходиться й Україна. Конче важливо, щоби ці кроки були виваженими. Відтак, відштовхуючись від багатовікового досвіду минулого, з його перевагами та помилками, необхідно враховувати найсучасніші наукові дослідження, набутий практичний досвід, особливості, притаманні нашій державі, та міжнародні розробки. Це дозволить визначитись з напрямками діяльності майбутнього, у тому числі в кримінології. Адже наука стрімко рухається та змінюється: вже доступні новітні інформаційні технології, доведено вплив космічних процесів на повсякденне життя людини та її мозок, по-новому вивчається особистість, її багатогранність, відстежуються технології впливу на натовп та окремих громадян, навіть відома кожному періодична система хімічних елементів (таблиця Менделєєва) доповнилася новими елементами. Цей перелік можна продовжувати, але ключовим є те, що кримінологи повинні активно включатися в такі дослідження і співставляти власні результати з іншими галузями.

Сьогодні ставить багато питань щодо кримінології. На її здобутки та прорахунки звертається постійна увага науковців. Так, у своїй доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції “Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування”, що відбулася 12–13 жовтня 2016 р., характеризуючи функції кримінального права, В. І. Шакун торкнувся вельми важливого питання щодо юридичної науки, яка мала б чітко сформулювати “уявлення про роль права в управлінні суспільством”, оскільки “право можна розглядати як цінність, що покликана сформулювати нові ідеали суспільної свідомості населення, і як засіб передачі владної волі, що спрямована на формування нового соціального порядку”. І саме держава повинна відігравати роль “організуючої сили, що покликана захищати і відбивати інтереси всього суспільства” [1, с. 12, 13]. О. Н. Ярмиш вказав, що “під час становлення української кримінології було виявлено низку серйозних проблем і перешкод, які гальмували процес її подальшого розвитку та удосконалення. Зокрема, збільшення кількості кримінологічних досліджень не завжди супроводжувалося підвищенням їхньої якості; тематика досліджень не охоплює всіх необхідних напрямів і тем, побіжно вивчаються або взагалі залишаються поза увагою деякі гострі проблеми практики протидії злочинності, а

особливо виявлення та усунення її причин та умов, запобігання їхньому впливу; залишаються обмеженими інформаційне забезпечення досліджень та можливості кримінологів щодо отримання необхідної статистичної інформації тощо”. Загалом було резюмовано, що “кримінологія не має стояти осторонь – вона повинна бути наукою особливого періоду” [2, с. 55]. Авторкою також неодноразово висвітлювались питання, пов’язані із кримінологічною наукою [3, с. 612–619; 4, с. 57–60], проте без перебільшення можна сказати, що флагманом розвитку української кримінології є представники “харківської школи”, а саме вчені кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 50-річчя з дня заснування якої святкує українське наукове товариство. Неоціненний внесок було здійснено В. В. Голіною, І. М. Даньшиним, А. Ф. Зелінським, О. Г. Кальманом та ін. До здобутків кафедри необхідно віднести не лише підручники, навчальні посібники, що користуються попитом у студентів, аспірантів, науковців не тільки з кримінально-правового та кримінологічного напрямку, а й філософії права, соціології, психології. Численні монографії з основних питань кримінології, підготовлені І. М. Даньшиним, В. В. Голіною, А. Ф. Зелінським, є прикладом глибокого знання предмета, професіоналізму та дороговказом на довгі роки. Так, кримінологічний нарис, підготовлений І. М. Даньшиним ще у 2002 р. “Усталені форми злочинності”, присвячений лише трьом питанням: професійна, організована та рецидивна злочинність [5]. Однак майже через 15 років поради метра кримінології є своєчасними й вельми актуальними: протидія професійній злочинності; співробітництво з міжнародними організаціями у боротьбі з організованою злочинністю; зменшення рівня рецидиву й соціальна адаптація тощо. Так само можна було б сказати й про інші видання І.М. Даньшина, що

стосуються як глибоких теоретичних розробок загальної частини кримінології [6; 7], так і окремих проблем [8].

Із глибокою зацікавленістю можна читати монографію В. В. Голіни “Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження” [9]. Достатньо вказати, що автор не тільки провів кримінологічний аналіз ситуації, а й розробив методологію, поставив низку проблемних питань та вказав основні напрями боротьби з бандитизмом на сучасному етапі. Оцінюючи творчий доробок В. В. Голіни, не можна не зазначити його організованість, талановитість у всьому, професіоналізм та інші чесноти. Ім’я заслуженого діяча науки і техніки України професора Голіни Володимира Васильовича занесене до “Золотої книги Української юстиції”. Наставник молоді, він сам молодий серцем, а від спілкування, віршів та розповідей Володимира Васильовича стає затишно на душі кожному. Прикладом тому є зворушливі спогади професора Голіни про свого вчителя В. С. Трахтерова, професора, завідувача кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту [10].

Час плине, але якість наукового потенціалу й школи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого залишається незмінно високою. Ознайомившись з планами завідувача кафедри доктора юридичних наук професора Б. М. Головкина (очолює кафедру з 2015 р.), можна з упевненістю сказати, що це – кримінологія майбутнього. Підтвердженням такої думки вже зараз є монографії, що видаються фахівцями кафедри [11; 12; 13; 14; 15].

Якщо вести мову про потенціал не тільки членів кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а й загальний науковий потенціал науковців у галузі

кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, то він не просто високий, а є одним із найкращих серед юридичної спільноти.

Підтвердженням тому є те, що держава й суспільство надали право очолити Конституційний Суд України доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України Ю. В. Бауліну; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого очолює доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України В. Я. Тацій; головою Київського регіонального наукового центру є доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України В. П. Тихий та ін. Список видатних науковців можна продовжувати. Одночасно дуже прикро зустрічати звинувачення у неякісній підготовці та некомпетентності, що закидаються на адресу науковців зі спеціальності 12.00.08. Так, М. Й. Сидоренко, працюючи на кафедрі теорії та історії держави і права одного з ВНЗ України, дозволив собі висловити думку, що стан справ у кримінальному праві щодо розуміння понять принципів кримінального права та законодавства пояснюється низькою загальнотеоретичною правовою підготовкою, на що йому вкрай неприємно вказувати, науковців, які спеціалізуються на теорії кримінального права [16, с. 446–447]. Такі некоректні й некомпетентні висловлювання стають принизливими, в першу чергу, для самого науковця і, як вбачається, є поодинокими.

Повертаючись до кримінології майбутнього, варто зупинитися на деяких напрямках діяльності, що можуть стати перспективними вже завтра:

– враховуючи стрімке зростання злочинності за усіма показниками, конче потрібен кримінологічний аналіз ситуації окремо за регіонами та в цілому у державі. На жаль, поодинокі розробки не вирішують проблеми, а тому треба організувати постійний моніторинг із залученням фахівців-науковців (крім моніторингу, варто перевірити статистичні дані, провести соціальні

опитування, експертні оцінки тощо);

– необхідно розвивати теоретичну кримінологію не тільки за класичними напрямами, а враховувати сучасні дослідження інших галузей та соціально-кримінальні явища;

– варто наблизити кримінологічні дослідження до проблем не тільки кримінології, а й кримінального права, а також проводити наскрізні розробки у цьому напрямі. Такими питаннями можуть стати: кримінологічне обґрунтування відповідальності юридичних осіб; проблеми кримінального проступку; кримінологічне обґрунтування санкцій у кримінальному законі; мотиваційна сфера вчинення злочинів; особа злочинця та її класифікація тощо;

– при проведенні наукових розвідок доцільно дотримуватись своєї спеціалізації. Впевнена, що науковим керівником, а тим більш науковим консультантом не можна призначати науковців, які не вивчали глибоко предмет дослідження. Хоча ці питання неодноразово піднімались, час від часу зустрічаємо, що, скажімо, фахівець з криміналістики намагається керувати дисертантом по проблемах кримінального права, а фахівець з кримінально-виконавчого права – по проблемах кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. Якість та результативність таких робіт не зовсім відповідна;

– звісно, що кримінологія може й повинна використовувати напрацювання інших наук. Кримінологу при цьому треба знайти відповідного фахівця, грамотно поставити завдання і вміти узагальнити і донести до відома осіб, котрі приймають рішення, отримані результати. Він повинен бути організатором наукових досліджень. Наприклад, це стосується новітніх інформаційних технологій, математичних обробок, узагальнень тощо;

– варто наблизити теоретичні дослідження до практичних розробок. Особливо це стосується запобігання

злочинності на регіональному рівні, прогнозування та планування запобіжних заходів.

Відомі непоодинокі факти, коли кримінологічна наука фактично знаходилась під заборорою. Але через деякий час вона знову відроджувалась. Саме тому більшість науковців визнають, що кримінологічні наукові пошуки

можливі лише в атмосфері інтелектуальної свободи. А тому необхідно рухатися з метою подальшого розвитку кримінології. Віддаючи шану кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, переконана, що потенціал кримінології далеко не вичерпаний.

Список літератури

1. Шакун В. І. Соціальна роль кримінального права / В.І. Шакун // Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : [матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р.] / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. – Харків : Право, 2016. – С. 6–13.
2. Ярмиш О. Н. Сучасна українська кримінологія як наука особливого періоду / О. Н. Ярмиш // Протидія злочинності : теорія та практика : [матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 19 жовт. 2016 р.]. – Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. – С. 54–57.
3. Денисова Т. А. О криминологии и не только... / Т. А. Денисова // Ежегодник укр. права: сб. науч. тр. / отв. за вып. А.В. Петришин. – Харків: Право, 2013. – № 5. – С. 612–619.
4. Денисова Т. А. Сучасні українські уявлення про кримінологічну науку / Т. А. Денисова // Протидія злочинності : теорія та практика : [матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 19 жовт. 2016 р.]. – Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. – С. 57–60.
5. Даньшин І. М. Усталені форми злочинності [кримінологічний нарис] / І. М. Даньшин. – Харків : Акта, 2002. – 110 с.
6. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монографія / И. Н. Даньшин. – Харьков : Прапор, 2005. – 224 с.
7. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия / И. Н. Даньшин. – Киев. – 1988. – 87 с.
8. Даньшин И. Н. О значении мотива преступления при изучении и предупреждении преступлений / И. Н. Даньшин // Вопросы борьбы с преступностью. – Москва. – 1969. – Вып. 10. – С. 67.
9. Голина В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандітизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: [монографія] / В. В. Голина. – Харків : Регіон-інформ, 2004. – 210 с.
10. Голина В. В. Профессор В.С. Трахтеров : отзыв эпохи / В. В. Голина // Шлях у науку: розповідь про вчителя / уклад.: С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.П.Рябчинська ; відп. ред. Т. А. Денисова. – Запоріжжя: Просвіта, 2016. – 254 с.
11. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : [монографія] / Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2011. – 440 с.
12. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: [монографія] / В. С. Батиргареева. – Харків: Право, 2009. – 576 с.
13. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах : монографія / О. Ю. Шостко. – Харків: Право, 2009. – 400 с.
14. Степанюк А. Ф. Сущность исполнения наказания : монографія / А. Ф. Степанюк. – Харьков: Фолио, 1999. – 256 с.
15. Степанюк А. Х. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : монографія / А. Ф. Степанюк, І. С. Яковець. – Харків: Кроссруд, 2007. – 184 с.
16. Сидоренко М. Й. Проблемні питання принципів кримінального права / М. Й. Сидоренко // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 52. – С. 446–450.

В. А. Мисливий, д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри публічного права
Національного технічного університету
України “Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського”, м. Київ

КРИМІНОЛОГІЯ: ГЕНЕЗА ПАРАДИГМИ

Боротьба зі злочинністю є важливою для вітчизняної юриспруденції, адже протидія злу – одна з ментальних рис українства. Кримінологічні дослідження на Україні, в сучасному їх розумінні, розпочалися у 20-ті рр. ХХ ст. на підґрунті кримінального права. Ученими харківської школи кримінального права у цей час були підготовлені наукові праці з методології вивчення особи злочинця, кримінальної статистики (Г. І. Волков), відповідальності осіб із психічними аномаліями (В. С. Трахтеров), загальної і професійної злочинності (М. М. Гродзинський) та інші [1, с. 75], що сприяло створенню значного емпіричного матеріалу. Проте незабаром ці пошуки були припинені радянською владою шляхом репресій, визнання кримінології буржуазною наукою та її заборону.

Після тривалого забуття кримінології, наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. ХХ ст. відбувається її відродження як самостійної галузі знань та юридичної науки. Знаково, що перша кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права була створена в 1966 р. у Харківському юридичному інституті [1, с. 77]. Завданнями кримінології стає визначення її методології, вивчення злочинності та особи злочинця, причин та умов існування злочинності, розробка заходів щодо її запобігання. Протягом наступної половини століття вироблені методи й методології, багато в чому успадковані сучасною кримінологічною наукою, набули певних змін, викликаних докорінною трансформацією суспільних відносин у вітчизняному і світовому вимірі, що вимагає їх вивчення з позицій нового часу для вдосконалення структурної і змістовної моделі кримінології.

Одним із можливих шляхів дослідження генези парадигми кримінології може бути аналіз підручників, що акумулюють її основні теоретичні, методологічні і прикладні досягнення, перший з яких з’явився у 1966 р. [2], а протягом півстоліття кримінологами, зокрема вітчизняними, їх видано значну кількість з традиційним визначенням предмета, методу, завдань кримінології, а також структури та основних інститутів, висвітлених на різних етапах розвитку кримінологічних знань.

Особливістю сучасної кримінології є звернення до її витоків на національному, європейському і світовому рівнях, а також поступове позбавлення радянських “рудиментів”, адже історичні і соціально-економічні зміни на Україні створили підґрунтя для виваженої періодизації розвою цієї галузі юридичних знань.

Безумовно, що у першу чергу заслуговують на увагу питання, пов’язані з теоретичними засадами кримінології, оскільки сьогодні ставляться більш високі вимоги до методології, методів та методик цієї галузі, адже їх ефективність є запорукою розвитку цієї науки.

Позитивним у сучасній структурі Загальної частини кримінології є заміщення класових, партійних догматів розробкою питань, пов’язаних з характеристикою злочинності, завдяки чому надано теоретичне обґрунтування “фонових явищ”, “латентної злочинності”, “злочинної діяльності” та інших феноменів кримінології.

Кримінологія суттєво просунулася у питаннях теорії особи злочинця як центральної ланки злочинності, поглибила теорію її структури та типологію, а також більш плідно

використовує досягнення психологічної науки. Особливим надбанням кримінології є започатковане у 80-х рр. XX ст. вчення про жертву злочину – віктимологію (Л. В. Франк), яке стало складовою вітчизняної кримінології щодо поняття жертв, їх класифікації, ролі у механізмі злочину тощо.

Відзначається новий рівень розгляду детермінантів злочинності та їх класифікації, обумовлений соціально-економічними змінами в країні. Проте кримінологія поки що не сформувала досконалої теорії детермінізму злочинності у перехідному суспільстві та перебуває на шляху пошуку такої моделі. Розвою також дістала теорія запобігання злочинності, обґрунтовано потреби вироблення кримінологічної політики, актуалізовано роль теорії управління у запобіганні злочинності, зокрема її прогнозуванні та плануванні запобіжних заходів. Однак стратегії такої державної політики поки що не існує, так само як і не створено нової системи запобігання злочинності замість зруйнованої старої, при цьому відбувається необґрунтоване звуження її суб'єктів. Адже судова система, користуючись статусом незалежної гілки влади, відмежувалась від суб'єктів запобігання злочинності, а чинний КПК України вилучив профілактичну функцію досудового слідства, яка інколи взагалі залишається поза увагою при реформуванні правоохоронних органів.

Гене́за структури кримінології показує, що з часом вона виокремила Загальну та Особливу частини, а також стала традиційно використовувати усталену категорію “кримінологічна характеристика” окремих видів злочинності, яка тривалий час вживалася як аксіоматична, хоча її розгорнута інтерпретація з'явилася лише на початку 1990-х рр. [3, с. 14–15]. Феноменом залишається те, що саме це поняття у підручниках не розкривається.

Особлива частина кримінології розглядає окремі види злочинів через їх кримінологічну характеристику, причини та умови, які сприяють їх вчиненню, а

також запобігання. При цьому подекуди така характеристика є неповною, оскільки вона структурно не передбачає вивчення особи злочинців, а також жертв вказаних злочинів. Отже, сучасні підходи вказують на збереження традицій внутрішньої побудови кримінологічної характеристики окремих видів злочинів, незважаючи на можливість давати їх більш чітку та науково обґрунтовану структуру.

Явною тенденцією є розширення характеристики окремих видів злочинів, оскільки на початку їх складала: особливо небезпечні державні злочини; розкрадання державного і громадського майна; злочини проти особи; крадіжки, грабежи і розбійні напади; хуліганства; злочини, пов'язані з порушенням безпеки руху автотранспорту, тобто менше половини злочинів Особливої частини КК УРСР 1960 р., яка обіймала 11 розділів. Позитивно, що сьогодні цей обсяг становить майже три чверті розділів Особливої частини КК України.

У перших підручниках, відповідно до їх структури, після аналізу загальних положень щодо злочинності розглядалися окремі її прояви: рецидив, алкоголізм, злочинність неповнолітніх [2, с. 469]. Сучасна кримінологія пропонує різні підходи, зокрема визначення організованої, корупційної, рецидивної, економічної, насильницької та деяких інших видів злочинності [5, с. 476–477]. Іншим є розгляд видів злочинності за структурою кримінального законодавства, а далі – такий їх аналіз: необережна злочинність, злочинність неповнолітніх, рецидивна злочинність, організована злочинність, корупційна злочинність, професійна злочинність та деякі інші [6, с. 5–10]. Вважаємо, що розгляд останніх доцільний у рамках Загальної частини кримінології, оскільки вони більш пов'язані з інститутами Загальної частини кримінального права, тому їх розділення вбачається дещо штучним.

Кримінологи іноді інтегрують окремі види злочинності, які у матеріальному праві мають визначену самостійність (злочини проти власності, злочини у сфері господарської діяльності)

[4, с. 476; 5, с. 97], що навряд чи виправдано, оскільки вони потребують самостійної кримінологічної характеристики, як, до речі, і злочини проти безпеки виробництва та злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту [4, с. 477; 5, с. 655]. Критерії такого підходу є довірливими, оскільки перші об'єднані поняттям “злочини у сфері економіки”, яке взагалі не передбачено кримінальним законом, що створює певні проблеми його тлумачення як юридичного терміна. Друга група – “злочини, що вчинюються з необережності” – має розглядатися не через переважну в них форму вини, а за сферою їх вчинення (виробництво, транспорт), як передбачено кримінальним законом.

З огляду на зазначене можна погодитись, що поряд із закріпленими в законі видами злочинності пропонується паралельне вживання більш сучасної термінології, зокрема: “кримінологічна

характеристика злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (*кіберзлочинність*)” [6, с. 8] (курсив наш – *В.М.*). Такий підхід не перекручує уявлення про злочинність, а вказує на потреби модернізації кримінально-правової та кримінологічної термінології.

Вважаємо за необхідне подолати вибірковість розгляду кримінологічної характеристики злочинів, передбачених кримінальним законом, адже кримінологія має бути дієвим інструментом протидії всьому спектру злочинності. Сьогодні кримінологія у боргу перед суспільством, оскільки поки що не створено потужних теоретичних і прикладних наробок, пов'язаних з протидією злочинам проти основ національної безпеки, порядку несення військової служби, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Список літератури

1. Національна юридична академія України : історичний нарис (1920–1995). – Харків : Національна юридична академія України, 1995. – 125 с.
2. Кримінологія. – Москва: Юрид. лит., 1968. – 472 с.
3. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминалогической характеристики преступлений / В. Б. Ястребов // Вопр. борьбы с преступностью. – 1982. – Вып. 37. – С. 14–15.
4. Курс кримінології: Особлива частина: [підручник: у 2 кн.] / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джузи. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.
5. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: [у 3-х кн.]. – Київ: Ін Юре. – Кн. 2. – 2007. – 712 с.
6. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. В. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Харків: Право, 2014. – 440 с.

І. П. Рущенко, д-р соціол. наук, професор, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, м. Харків

КРИМІНОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ

Пропонована модель є авторською розробкою, яка має завданням дати теоретичне пояснення соціальним діям у континуумі від законослужняної до кримінальної поведінки. Модель заснована

на низці ідей і припущень, які можна розглядати як методологічну основу її побудови. По-перше, використано наукову традицію, що спирається на теоретичні роботи З. Фрейда, А. Маслоу,

Т. Парсонса: розглядати особистість як ієрархічно побудовану систему, що складається з низки підсистем. Вжито такі терміни, як “біологічна”, “еґоцентрична”, “соціальна”, “світоглядна” підсистеми. По-друге, розвивається теза про органічний зв’язок соціуму і особистості: “соціальні бар’єри” мають еквівалент у структурі особистості у вигляді “запобіжників”, що стримують людину від намагання руйнувати бар’єри, встановлені суспільством. По-третє, ієрархія підсистем особистості має кібернетичний характер: умовно більш високі підсистеми контролюють нижчі. По-четверте, у кожній підсистемі виникають, з одного боку, криміногенні імпульси, що визначають мотиви кримінальної дії; а з іншого – формуються “запобіжники”, призначення яких – стримувати асоціальні нахили. Поп’яте, особистість законотворчої людини є врівноваженою системою, її дії набувають соціально-схвального характеру за наступних умов: “запобіжники” нейтралізують реальні або потенційні криміногенні імпульси на рівні кожної з чотирьох підсистем; підсистеми гармонійно поєднані, тобто більш “високі” підсистеми контролюють більш “низькі” рівні особистості. У разі не дотримання цих умов виникає “кібернетична проблема”: розбалансування особистості стає причиною протиправної поведінки. Пошосте, окремі види злочинної поведінки пояснюються характером та рівнем “кібернетичної проблеми”.

Соціальна еволюція – це процес кардинальних (навіть радикальних) змін у суспільстві. Функціонування базових інституцій є дуже важливим для існування держав, вони захищаються системою норм моралі, права, релігійними заборонами і традиціями. Зовнішні, або “соціальні”, бар’єри впливають на процес соціалізації особистості: завдяки наявності системи виховання та соціального контролю у особистості виробляються певні “запобіжники”, зміст яких гнучко змінюється разом з еволюцією суспільства і “соціальних бар’єрів”. Отже, основною формою соціального контролю стає внутрішній контроль. Те, який спосіб дій

обирає та чи інша людина, тепер залежить від сформованості особистості та присутності в її структурі “запобіжників”, адекватних вимогам суспільства. Зв’язок “соціум – особистість” не є однобічним, у цьому випадку існує залежність від типу коеволуції. Для встановлення чергового “соціального бар’єра”, тобто проведення умовної “червоної лінії”, яку не можна перетинати, необхідна наявність певного кола людей, які можуть ідеологічно обґрунтувати потребу в тій чи іншій нормі. Можна припустити, що до цього кола входять особи, які вже самостійно виробили власні “запобіжники”.

Кримінологічна модель, що пропонується науковому співтовариству, побудована таким чином, аби була можливість відобразити, з яких причин людина обирає або злочину, або добропорядку поведінку. Іншими словами, стає можливим відповісти на вічне питання: чому певні люди вчиняють злочини, а інші – категорично ні. Розглянемо більш детально підсистеми, з яких складається запропонована модель.

I. Біологічна підсистема включає психофізіологічну конституцію людини як окремого виду живих організмів, містить базові (вітальні) інстинкти і потреби, пов’язана переважно зі сферою підсвідомості – індивідуальним і колективним несвідомим. Найбільш адекватним науковим підходом для вивчення першої підсистеми є, очевидно, психоаналітична парадигма. Вона підтвердила свою ефективність, зокрема, при розгляді феномену серійних та масових вбивць. Згідно з ідеями З. Фрейда і його школи базові інстинкти не мають соціальної складової, це – сліпі сили, (енергетична основа людини), що спонукають особу до певних дій, аби задовольнити психофізіологічні потяги. Кримінологічний аспект породжують імпульси, що виходять за межі доволі умовної норми і можуть розглядатися як патології: садистичні прояви, сексуальні перверсії, некрофілія, педофілія, а також

такі екзотичні відхилення, як клептоманія чи піроманія. Відповідно до теорії З. Фрейда контроль за проявами тваринних інстинктів і всього, що належить до біологічних проявів, мають здійснювати більш високі рівні організації індивіда. Нами висунута гіпотеза, що вже в межах “біологічної підсистеми” існують певні гальмівні механізми, які не потребують інтелектуальних зусиль і мають діяти автоматично, виконувати роль “запобіжника”, аби пригнічувати асоціальні імпульси. Зокрема, вже перші кроки соціальної еволюції були позначені відмовою від вбивства членів клану, канібалізму, інцесту. Ці первісні “соціальні бар’єри” згодом перетворилися на “архетип заборони”, що є складовою соціального несвідомого і лежить в основі піраміди “запобіжників”[1].

II. “Егоцентрична” підсистема складається з розумових і вольових компонентів умовно відокремленого від соціуму індивіда, який самостійно планує власні дії завдяки здатності до раціонального вибору. Схилення чаші терезів у бік добра чи зла – інтелектуальний вольовий акт в умовах інформованості про можливість покарання за порушення норми. Мораль і совість не беруться до уваги, бо є ознаками більш складної особистості. Кримінальна дія відіграє роль засобу досягти бажаного (“тедоністичний розрахунок” в теорії Ієремії Бентама) за наявності ризику та вірогідності покарання. Вибір між законослухняною та злочинною поведінкою залежить від точності власних розрахунків та проєкції майбутнього: або перемагають відчуття безкарності та схильність до ризикових дій, або кримінальна дія гальмується усвідомленням невідворотності покарання та неохайністю людини до надмірного ризику. Криміногенні імпульси можуть формуватися на основі доволі банальних вітальних, екзистенційних і соціальних потреб та інтересів, що Р. Мертон називає “культурними цілями, спільними для більшості населення. Роль головного “запобіжника” відіграє страх перед покаранням, проєкція фізичних і моральних страждань. Основна маса

загальнокримінальної злочинності може бути пояснена через “кібернетичну проблему” на цьому рівні за умови несформованості більш високих (контролюючих) поверхів особистості.

III. “Соціальна підсистема” створюється у процесі входження людини до певних соціальних груп. Така нагода дає можливість суб’єкту користуватися в легальний чи нелегальний спосіб соціальними ресурсами – економічними, владними, мережевими, символічними. Криміногенні імпульси породжуються соціальними сценаріями, але вони паралельно містять і “запобіжники”. Високий соціальний статус, приналежність до особливих або “привілейованих” груп створює ілюзію безкарності та відчуття існування “над законами”. Примітивний страх покарань, властивий другій підсистемі, може втратити свою керуючу силу, і тоді залишаються “запобіжники” у вигляді корпоративної етики та страху морального осуду. Ідею приналежності до корпорації як стримуючого фактору відстоював на початку ХХ ст. С. Гогель [2]. В ХІХ ст. роль стримування відігравали: сільська громада, робітничі артілі, цехові корпорації у містах, дворянські збори, офіцерські співтовариства, аристократичні кола тощо. Руйнація традиційної соціальної структури в умовах модерну з точки зору кримінології відіграла негативну роль. Стан невизначеності або “аномії” є ознакою усіх перехідних періодів або транзитивних суспільств. Мораль є соціальною функцією, бо народжується з факту громадської думки і наявності соціального оточення. Свідоме слідування корпоративним нормам є більш надійним “запобіжником”, ніж страх, заснований на розрахунку: “впіймають за руку чи ні”. Кібернетична проблема на третьому рівні особистості є базою для сучасної економічної і “білокомірцевої” злочинності [3].

IV. Світоглядна, або ціннісна, підсистема є вищою у структурі особистості, оскільки вона – ознака

розвинутих особистостей. Світоглядний вибір може бути абсолютним стримуючим фактором, але з такою ж силою здатен відіграти роль криміногенного імпульсу. Людиноненависницькі ідеї можуть заповнити свідомість і придушити будь-які “запобіжники” нижчих рівнів. Соціальна еволюція відкрила універсальне джерело формування “запобіжників” четвертого рівня у вигляді великих світових релігій, які містять схожі за змістом релігійні заборони щодо кримінальної діяльності. Альтернативним рішенням були атеїстичні

філософські чи ідеологічні системи на кшталт “морального кодексу будівника комунізму”. Проте деякі сучасні інтерпретатори релігії знаходять саме в релігійному вченні виправдання терору та війни, не говорячи вже про ліво- та правоекстремістські рухи та їх ідеологів. Таким чином, політичні злочини, терор, геноцид можуть бути зумовлені кібернетичною проблемою четвертого рівня в ієрархії особистості.

Список літератури

1. Рущенко І. П. Архетип заборони як кримінологічна гіпотеза / І. П. Рущенко // Соціальна психологія. – 2007. – № 2 (22). – С. 3–13.
2. Гогель С. К. Роль общества в деле борьбы с преступностью / С. К. Гогель. – Санкт-Петербург: Тип. т-ва “Общественная Польза”, 1906. – 283 с.
3. Рущенко І. П. Теорія соціальних “бар’єрів” і пояснення “привілейованої” злочинності / І. П. Руденко // Девіантологічні читання в Харківському національному університеті внутрішніх справ (2008–2012): 100 кращих тез доповідей: зб. / уклад. і заг. ред. І. П. Рущенко. – Харків.: Золота миля; ХНУВС, 2013. – С. 37–42.

О. Г. Колб, д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ

І. М. Василюк, адвокат, Волинська колегія
адвокатів, м. Луцьк

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ОБ’ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Як свідчать результати наукових досліджень, переважна більшість вчених зводять повагу людської гідності до заборони певних дій – катування, жорстокого поводження тощо [1, с. 243]. Проте лише цим повага до будь-якої особи, зокрема й до засуджених, не вичерпується; вона є більш смним поняттям та включає не лише утримання від тієї або іншої моделі поведінки певних суб’єктів, а й відповідну модель їх поведінки щодо осіб, які відбувають покарання. Для правильного розуміння змісту та значення поваги до людської гідності засуджених ключовим є визначення змісту двох основних понять: “повага” і “гідність”, причому останнє має

розглядатися в контексті людської особистості.

Аналіз наукової літератури свідчить про різноманітність підходів до опису й тлумачення гідності як людини в цілому, так і засудженого зокрема. Єдине, в чому сходяться усі дослідники – це визнання людської гідності найкращою підставою для обґрунтування всіх інших прав засуджених, у тому числі й на реабілітацію (ресоціалізацію). Людська гідність є складним поняттям, що не має чіткої дефініції, і це лише ускладнює практичне забезпечення поваги до неї при виконанні покарання у виді позбавлення волі: якщо не можна чітко

встановити, що є гідністю людини, то, відповідно, не можна й виміряти повагу до неї у тій або іншій сфері чи діяльності персоналу ДКВС України.

Судді Конституційного Суду доходять висновку, що в Конституції України увагу людській гідності безпосередньо приділено у ст. 3, положеннями якої гідність людини визнано однією з найвищих соціальних цінностей в Україні, та у ст. 28, якою встановлено заборону піддавати будь-яку людину катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим досліддам. Фактично інших підходів до розуміння цього явища, окрім як через заборону поганого поводження з людиною, Конституція України не містить. Разом із тим людська гідність є більш широким за своїм змістом правовим феноменом, вона є висхідним положенням для норм, що гарантують природні права людини. Це явище закріплене в Конституції України як системі цінностей у праві і, безумовно, воно потребує своєї інтерпретації виходячи з ціннісно-орієнтованого правосприйняття.

Різноманітні погляди на зміст людської гідності як правового явища цілком могли б відбиватися в рішеннях Конституційного Суду України. Роль цього високого Суду в його тлумаченні є визначальною, оскільки відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції України, п. 4 ч. 1 ст. 13 Закону України “Про Конституційний Суд України” [2] лише ця інституція має виключні повноваження офіційно тлумачити положення Конституції України і законів України. Однак за свою майже 17-річну діяльність Суд не виробив жодної правової позиції щодо розуміння поняття “людська гідність”, хоча б у системному зв’язку зі ст. 3 Конституції України чи іншими її статтями. Проте в практиці Суду є деякі рішення, які за своєю фабулою і правовими поглядами КСУ, висловленими в них, можуть віддалено стосуватися цього явища. Незважаючи на те, що в цих рішеннях не сформульовано позиції щодо нього, їх варто проаналізувати саме в аспекті захисту і поваги до людської

гідності. Першим і поки що єдиним кроком у напрямі пізнання людської гідності як джерела прав людини є Рішення КСУ від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару) [3]. Визнаючи такими, що не відповідають Конституції України, положення чинного на той час Кримінального кодексу України щодо застосування смертної кари як виду покарання, КСУ вказав на фундаментальність права людини на життя і її права на повагу до гідності. За правовою позицією Суду, зазначені права обумовлюють реалізацію інших прав людини, а тому не можуть бути звужені чи обмежені. Варто зазначити, що такий погляд нагадує правову позицію Європейського суду з прав людини у справі *Soering v. The United Kingdom*, згідно з якою життя і гідність людини визнані фундаментальними цінностями демократичного суспільства [4, с. 637–658].

Однак, незважаючи на те, що у справі про смертну кару було закладено основу для подальшого пізнання гідності як одного з базових положень Конституції України, в наступних рішеннях Суд не вдавався до розкриття власного бачення і розуміння цього поняття. Постановляючи Рішення від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян) [5, с. 113], КСУ виходив із розуміння природи конституційного права на соціальний захист і кореспондуючого йому обов’язку держави забезпечити таке право. Дотримання соціальних гарантій як елементів зазначеного права було визнано Судом одним із принципів соціальної, правової держави. І хоча в цьому Рішенні КСУ не пов’язав право на соціальний захист з повагою до гідності людини як фундаментальної конституційної цінності, однак такий зв’язок впливає з духу цього судового акта. Визнавши необхідність держави виконувати свої соціальні зобов’язання, КСУ опосередковано вказав на обов’язок держави поважати людину у її гідності та правах. Таке рішення не

стосується прямо проблеми поваги до людської гідності, проте це впливає з більш глибокого аналізу правових позицій Суду, викладених у ньому. У ст. 3 Конституції України це поняття визнано найвищою соціальною цінністю, а отже, обов'язком держави є створення таких умов життя людини, за яких її гідність була б центром поваги. Однією з них можна вважати дотримання соціальних прав людини. Вбачається, що КСУ в цьому Рішенні мав би піти далі і в контексті конституційних вимог суб'єкта подання розтлумачити право на соціальний захист

через цінність людської гідності, яка дає право вимагати від держави, зокрема, рівний доступ до різноманітних соціальних благ [6, с. 105–111].

Отже, гідність людини, незважаючи на всю різноманітність наукових та судових підходів, має бути об'єктом кримінологічних досліджень, хоча б через те, що відповідно вимог ст. 3 Конституції України вона визнана найвищою соціальною цінністю, а в інших галузях права – об'єктом правової охорони.

Список літератури

1. Гальцова О. В. Повага до гідності засудженої особи як складова принципу поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві, виконанні і відбуванні покарань / О. В. Гальцова // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2014. – № 3. – С. 241–244.
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовт. 1996 р. № 422/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
3. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001 / відп. ред. П. Б. Євграфов. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – С. 502.
4. Решение по делу “Сёринг против Соединенного Королевства” (Soering v. The United Kingdom) от 7 июля 1989 г. // Европейский суд по правам человека: избр. решения: [в 2 т.] / пред. ред. кол. В. А. Туманов. – Москва: НОРМА, 2001. – Т. 1. – 2001. – С. 637–658.
5. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2007 / відп. ред. А. А. Стрижак. – Київ: Ін Юре, 2008. – С. 113.
6. Шишкіна Е. Людська гідність у контексті конституційного судочинства / Е. Шишкіна // Вісн. Конституц. Суду України. – Київ: Ін Юре, 2014. – № 1. – С. 105–111.

О. М. Литвинов, д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків

І ЗНОВУ ПРО “ЗАГАЛЬНУ ТЕОРІЮ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ”

Ми живемо в дивовижному світі. Кожен із нас прагне зрозуміти те, що бачить навколо. Спостерігаючи за оточуючими предметами, ми намагаємося знайти відповідь на питання: яка причина суцього і звідки все взялося? Яке місце у світі займаємо ми? Чому все відбувається саме так, а не інакше?

Передусім наголосимо, що для того, щоб відповісти на ці питання, ми маємо прийняти якусь картину світу. Певною мірою такою картиною є і наукова теорія в

цілому. Стверджуючи це, будемо виходити з того, що: теорія – це модель, доповнена набором правил, що пов'язують теоретичні величини з нашими спостереженнями. Ця модель існує лише в нашій уяві, так би мовити, голові, і не має іншої реальності (який би зміст ми не вкладали в це поняття). Теорія вважається досконалою, якщо вона задовольняє двом вимогам, а саме вона повинна: по-перше, точно описувати широкий спектр спостережень у межах моделі, що містить

лише кілька довільних елементів, і по-друге, надавати певні передбачення щодо результатів майбутніх спостережень.

Як відомо, будь-яка теорія завжди має тимчасовий характер у тому сенсі, що вона виступає лише гіпотезою, яку не можна довести. Скільки разів не констатували б відповідність емпіричним даним, не можна бути впевненим у тому, що наступного разу спостереження або експеримент не суперечитимуть теорії. Крім того, будь-яку теорію можна спростувати, пославшись на одне-єдине спостереження, яке не узгоджується з її прогнозами. Як вказував Карл Поппер, необхідною ознакою правильної теорії є те, що вона дозволяє зробити передбачення, які, у принципі, можуть бути експериментально спростовані. Всяк раз, коли нові спостереження і/або експерименти підтверджують передбачення теорії, остання демонструє свою життєздатність, і наша віра в неї міцнішає. Однак, якщо хоч одне нове спостереження або експеримент не узгоджуються з теорією, нам доведеться або відмовитися від неї, або переробити її. Такою є логіка наукового пошуку, хоча, звичайно ж, ви завжди маєте право сумніватися в компетентності того, хто проводив спостереження і/або експеримент. До того ж на практиці часто буває так, що нова теорія насправді виявляється розширенням (чи доповненням) попередньої.

Зазначене зайвий раз підтверджує, що треба рухатися вперед, продукувати ідеї, проводити експерименти задля підтвердження, спростування, розширення чи висунення нової теорії. При цьому слід пам'ятати, що кінцевою метою будь-якої науки є створення єдиної теорії, яка описувала б всю її предметну сферу пізнання. Повною мірою це твердження стосується і кримінології, яка не полишає спроб створити “загальну теорію протидії злочинності”. Останнім часом сподівання на побудову цієї теорії значно підсилилися, бо ми набагато більше дізналися про злочинність та протидію їй. Проте не потрібно бути надто впевненим – ми вже не раз

стикалися з примарами! Передусім спробуємо з'ясувати, чи може “загальна теорія” існувати реально, чи ми просто ганяємося за міражем? Можливі, як видається, три варіанти.

1. “Загальна теорія” дійсно існує, і ми її колись сформулюємо, якщо докладемо зусиль.

2. “Загальна теорія” є нескінченною послідовністю окремих теорій, які дають більш точний опис злочинності і процесів протидії їй.

3. “Загальної теорії” не існує: події не можуть бути передбачені далі певної межі і відбуваються довільно і хаотично.

У пошук “загальної теорії” закладений один фундаментальний парадокс. Все сказане вище про наукові теорії передбачає, що ми є розумними істотами, можемо здійснювати будь-які спостереження та на їх основі робити логічні висновки. Отже, природно припустити, що, в принципі, ми могли б ще ближче підійти до розуміння законів, яким підкоряється злочинність і протидія їй. У той же час, якщо “загальна теорія” дійсно існує, то вона, напевно, теж повинна якимось чином впливати на наші дії. Виходить, сама теорія має визначати результат наших пошуків її ж! Виникають логічні питання: чому вона мусить заздалегідь передбачати, що ми зробимо правильні висновки зі спостережень, чому б їй з таким же успіхом не привести нас до неправильних висновків або взагалі ні до яких?

Повернемося до трьох вихідних варіантів. Перший з них заснований на принципі природного відбору. Основна ідея полягає в тому, що в будь-якій популяції організмів, здатних до самовідтворення, неминучі генетичні варіації й відмінності у вихованні окремих індивідів. Це означає, що деякі з них частіше за інших здатні робити правильні висновки про оточуючий світ і діяти відповідно до цих висновків. У таких індивідів буде більше шансів вижити і дати потомство, а тому їх образ думок та поведінка стануть домінуючими. У минулому інтелект і здатність до наукового відкриття, безумовно, надавали

переваги, забезпечуючи й виживання. Щоправда, це зовсім не означає, що все сказане вірно і зараз: зроблені нами наукові відкриття можуть нас же і згубити, але навіть якщо цього не станеться, “загальна теорія протидії злочинності” навряд чи відчутно вплине на наші шанси вижити.

Таким чином, обравши за наукову мету формування системи законів, що дозволяла б передбачати події в межах точності, яка встановлюється принципом невизначеності, ми виключили третій можливий варіант.

Однак друга можливість, що зумовлює вироблення нескінченної послідовності більш точних теорій, поки що узгоджується з нашим досвідом. У багатьох випадках, збільшивши кількість спостережень і/або експериментів і розробивши нові методи дослідження, ми виявляли нові явища, не передбачені існуючими теоріями. Для пояснення таких явищ нам доводилося створювати більш досконалі теорії. Тому не слід дивуватися, якщо наші сучасні “великі об’єднані теорії” будуть заперечені нашими ж учнями, які зробили більш сміливі припущення. Звичайно, якби ми не очікували заперечення теорій, не варто було б витрачати час на підготовку нових наукових кадрів, а також їх атестацію.

Проте спробуємо з’ясувати, що це означало б, якби нам дійсно вдалося сформулювати “загальну теорію протидії злочинності”? Ми ніколи не могли б бути впевненими в тому, що вона дійсно вірна, тому що ніяку теорію не можна довести. Однак, якщо відкрита теорія була б логічно (або математично!) несуперечлива та її передбачення завжди збігалися б із результатами спостережень і/або експериментів, то ми могли б не сумніватися в її правильності. Цим може завершитися довга і дивовижна глава в історії інтелектуальної боротьби людства за пізнання злочинності і процесів протидії їй.

Крім того, формулювання такої теорії стало б революцією в уявленнях звичайних людей про закони, що керують суспільством. Ще чверть століття тому

нечисленні кримінологи могли, хоча б у загальних рисах, охопити весь обсяг знань, якими володіла кримінологія. Проте з тих пір розвиток науки відбувається в такому темпі, що подібне стало неможливим. Кримінологічні теорії безперервно видозмінюються для узгодження з результатами спостережень, і ніхто не займається переробкою та спрощенням теорій для того, щоб їх могли зрозуміти неспеціалісти. Нині, навіть будучи фахівцем, можна сподіватися на те, що вдасться зрозуміти лише незначну частину кримінологічних теорій. Розвиток йде так швидко, що все, чому навчають в університеті, а потім в аспірантурі, завжди виявляється трохи застарілим. Лише одиниці можуть рухатися вперед нарівні з невинно зростаючим обсягом інформації. Їм доводиться присвячувати цьому весь свій час і спеціалізуватися лише в якійсь вузькій галузі. Решта мало що знає про те, чого досягла наука і як це сприймають вчені. Якщо була б “загальна теорія”, то її систематизація та спрощення, а потім і вивчення, принаймні в загальних рисах, виявилися б просто справою часу. Тоді всі змогли б отримати певне уявлення про закони, які впливають на злочинність і відповідають за наше існування.

Отже, якщо нам дійсно вдасться відкрити “загальну теорію протидії злочинності”, то це не означатиме, що ми зможемо прогнозувати події в цілому. На те є дві причини. По-перше, наші прогностичні можливості обмежені принципом невизначеності в системі злочинності, і з цим нічого не зробиш. По-друге, обмеження пов’язане з тим, що, якщо не брати до уваги дуже простих випадків, ми не вміємо приймати вірні управлінські рішення у протидії злочинності і не в змозі точно змодельовати механізм взаємодії суб’єктів протидії, а зі зростанням їх кількості і ускладненням теорії труднощі ще примножуються. Ми вже знаємо ті закони, яким підпорядковується поведінка індивіда у всіх умовах, крім екстремальних. Ми навіть знаємо найважливіші закони, що лежать в основі соціальних процесів. Проте, звичайно ж,

ми не не вважаємо ці знання вирішенням проблем; ми поки не досягли майже ніяких успіхів у прогнозі поведінки, що відхиляється.

Таким чином, якщо ми і знайдемо повну систему основних законів, перед нами на багато років вперед як виклик нашому інтелекту буде стояти завдання

розробки нових наближених методів, за допомогою яких ми могли б успішно прогнозувати можливі результати в реальних складних ситуаціях. Повна, несуперечлива “загальна теорія” – це лише перший крок; наша мета – глибоке розуміння всього, що відбувається зі злочинністю та протидією їй.

В. С. Батиргарєва, д-р юрид. наук,
старший науковий співробітник,
заступник директора Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України,
м. Харків

ЩОДО РОЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

Серед соціально важливих і найбільш очікуваних подій у сфері правового забезпечення боротьби зі злочинністю розробка та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (*далі* – КПК) виявилася чи не найважливішою подією останнього десятиріччя. Цей документ покликаний удосконалити правове регулювання кримінального судочинства, маючи за мету гуманізацію останнього шляхом наближення до передових світових стандартів і цінностей у цій галузі. Адже новаціями проекту КПК України є забезпечення процесуальної рівності і змагальності сторін під час кримінального переслідування, значне підвищення гарантій реалізації прав підозрюваних та обвинувачених; запровадження інституту суду присяжних та ін.

Відмічаючи позитивні моменти нового КПК та дискутуючи з приводу тих новел, які ще не знайшли апробації на національному ґрунті та не довели у повній мірі своєї ефективності, у свою чергу, не можна не проаналізувати положення нового кримінального процесуального законодавства з позиції їх відповідності, так би мовити, класичним постулатам теорії запобігання

злочинності. Одним із таких є реалізація кримінологічної функції суб'єктами, покликаними вести боротьбу зі злочинністю, у тому числі й під час кримінального провадження. До практичної площини реалізації зазначеної функції входить, зокрема, діяльність суб'єктів запобігання щодо виявлення та усунення причин і умов, що продукують злочинність у цілому або сприяють вчиненню конкретних злочинних діянь.

Численними дослідженнями доведено, що на етапі розслідування і призначення покарання за вчинення злочину слідчо-судова профілактика має певний запобіжний ефект. У минулому багато наукових робіт було присвячено аналізу й розробці шляхів удосконалення цієї діяльності. Нині ж, на наш погляд, необхідна своєрідна реанімація всього кращого, що було напрацьовано в цій сфері. Тому є сенс здійснити порівняння деяких норм попереднього КПК України 1960 р. та чинного КПК України 2012 р.

У ст. 23 КПК України 1960 р. зазначалося, що при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані були виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочину. Згідно зі

ст. 23² КПК суд при наявності на те підстав так само зобов'язаний був ужити відповідних заходів щодо усунення причин й умов, що сприяли вчиненню злочину. Тобто, спираючись на об'єктивні відомості про існування причин й умов, які безпосередньо призвели до вчинення злочину, суд ініціював процес їх усунення або принаймні обмеження їх подальшої дії.

Отже, у цій частині кримінологічна функція органів розслідування реалізовувалася шляхом винесення постанови, а суду – шляхом винесення, поряд із вироком, окремої ухвали. На це прямо вказувалося у кримінально-процесуальному законодавстві. До того ж у законі передбачався й механізм реагування на факти залишення указаних процесуальних актів без руху. Так, не пізніше як у місячний строк за поданням органу дізнання, слідчого чи прокурора або ухвалою суду має бути вжито необхідних заходів і про результати повідомлено особу, яка надіслала подання, або суд – відповідно. Залишення посадовою особою подання чи ухвали про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, без розгляду, а також несвоєчасна відповідь на подання чи ухвалу тягли за собою адміністративне стягнення. І хоча у законі не передбачалося, що накладення адміністративного стягнення у подальшому не звільняє особу від обов'язковості виконання подання або ухвали, все одно наявність перелічених вище норм мали відомий запобіжний вплив на детермінаційний комплекс злочинності.

Ще один важливий момент полягав в тому, що внаслідок зобов'язання зазначених вище суб'єктів кримінального провадження виявляти причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, по кожній кримінальній справі, можна зробити висновок, що встановлення цих злочинних детермінант входило до предмета доказування при розслідуванні будь-якої кримінальної справи. Адже вони мали

неабияке значення для правильного вирішення справи по суті.

Таким чином, в попередньому КПК України мали місце норми, що володіли безпосереднім запобіжним потенціалом у галузі боротьби зі злочинністю, і в наявності цих норм у кримінальному процесуальному законодавстві вбачався практичний важіль реалізації кримінологічної функції органів, покликаних вести у суспільстві боротьбу зі злочинними проявами.

Дещо інша ситуація виникає за новим законодавством. Поверхнєве ставлення практиків і деяких теоретиків до можливостей профілактики злочинності під час досудового й судового слідства породило її недооцінку. Це, напевно, не могло не відбитися на новій моделі кримінального провадження. Як наслідок – у КПК України відсутні положення, присвячені зобов'язанням будь-якого учасника провадження доводити існування причин й умов, які сприяли вчиненню того чи іншого злочину. Тобто їх установлення винесено фактично поза обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Таке становище не дозволяє швидко, повно і неупереджено здійснити розслідування і судовий розгляд, на чому наголошується у ч. 1 ст. 2 КПК України. Отже, запобіжний аспект діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, у кримінальному провадженні фактично виявляється значно послабленим, що, безумовно, негативно впливатиме на ефективність запобіжної роботи в цілому.

З метою упередження такого розвитку подій завданням *de lege ferende* українського законодавства має стати доповнення передбаченого у ст. 91 КПК України переліку обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, положенням стосовно причин й умов, що сприяють вчиненню злочину.

Б. М. Головкін, д-р юрид. наук,
професор, завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВІКТИМІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ВІД ЗЛОЧИННОСТІ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Віктимізація – це підвищення ступеня уразливості соціальних суб'єктів перед злочинними посяганнями, що сприяє заподіяння їм шкоди за певних обставин. Віктимізація розгортається у просторі і часі та включає такі етапи: 1) підвищення віктимногенності соціальних суб'єктів та збільшення її проявів у повсякденному житті; 2) вплив віктимногенності на мотивацію злочинної поведінки та вибір жертв; 3) заподіяння шкоди носіям підвищеної віктимності у конкретних життєвих ситуаціях; 4) акумуляція наслідків злочинних посягань, що викликають страх перед злочинністю та сприяють повторній віктимізації.

Підвищення ступеня віктимності різних соціальних суб'єктів до небезпечної межі пов'язане із зниженням рівня соціальної безпеки та ускладненням криміногенної ситуації у державі. Різка загострення кризових явищ в економіці, політиці, духовній сфері, поширення різних форм дискримінації, а також воєнні дії на сході України негативно вплинули на соціальне благополуччя та безпечність середовища проживання широких верств населення. Значна частина людей не може пристосуватися до різкого погіршення умов життя, поєднаного із зниженням рівня захищеності прав і свобод з боку держави. Це призводить до посилення віктимогенних деформацій колективної свідомості у виді соціальної беспорядності та зневіри, страху перед майбутнім, відсутності життєвих планів, фаталістичних настроїв, що виливається у соціальне відчуження та готовність прийняти роль жертви обставин та інших небажаних подій. Віктимогенний стан свідомості значної частини членів суспільства детермінує підвищену готовність стати жертвою злочинів, при

цьому знижується здатність розпізнавання джерел небезпеки та адекватність реагування на них. Утворення критичної маси людей із сформованою віктимогенністю, а також поширення проявів віктимної поведінки певним чином стимулюють кримінальну активність та створюють сприятливі умови для заподіяння шкоди особам, які опинилися в уразливому стані.

На індивідуальному рівні формування жертви злочину здебільшого відбувається за несприятливих умов особистого розвитку, під впливом генотипу, негативного життєвого досвіду та неблагополучного середовища проживання. У результаті цього з'являються віктимогенні деформації свідомості і волі, що зумовлюють ілюзорне сприйняття й неадекватне реагування на кримінальну небезпеку. Жертви злочинів мають психофізіологічні та соціально-психологічні особливості. Перші пов'язані із дефектами пізнавальних психічних процесів (сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення), пониженою антиципацією (спроможністю прогнозувати наслідки своєї поведінки), недостатньою швидкістю та адекватністю сенсомоторних реакцій, викривленим чи ілюзорним сприйняттям небезпечних ситуацій і дій інших людей, розгальмованістю низьких бажань [1, с. 174].

Певну специфіку має емоційна сфера жертви злочину. Провідними емоційними рисами жертви є ригідність та підвищена сенситивність. Ригідність полягає в ускладненому корегуванні наміченої програми поведінки відповідно до об'єктивних вимог розвитку ситуації. Через ригідність жертва не може адекватно реагувати на ситуацію, з якою зіштовхнулася, обрати оптимально

безпечний варіант поведінки. Підвищена сенситивність виражається у високій чутливості до подій, що відбуваються довкола або мають відбутися. Сенситивність зазвичай супроводжується безпричинною тривожністю, страхом перед новими ситуаціями, незнайомими людьми і усякого роду випробуваннями. Почуття страху проявляється у підвищеній навіюваності, готовності страждати та у невпевненій поведінці. І це приваблює злочинців [2, с. 36].

Соціально-психологічні властивості жертв злочинів полягають ненормативності поведінки, ослаблених соціальних зв'язках, порушенні комунікацій, соціальній відчуженості. Індивідуальні психофізіологічні особливості жертв злочинів, а також соціально-психологічні властивості визначають спосіб мислення й стиль поведінки у конкретних життєвих ситуаціях.

Окрім зазначеного, віктимізацію слід розглядати в двох аспектах: об'єктивному і суб'єктивному. Як об'єктивна даність вона складається із формування жертви і заподіяння їй шкоди злочином. В суб'єктивному плані віктимізація відображає адекватність сприйняття членами суспільства загрози від злочинності, здатність розпізнавати джерела кримінальної небезпеки та готовність захищатися від злочинних посягань.

Для аналізу й оцінки сучасного стану віктимізації населення України пропонуємо результати всеукраїнського віктимологічного Інтернет-опитування 3002 громадян за 2015 рік, в якому прийняли участь різні соціально-демографічні групи. Перед цим дослідженням ставилася низка завдань: проаналізувати сприйняття населенням проблеми злочинності в цілому і на рівні територіальних громад; вивчити суб'єктивну оцінку громадянами рівня особистої безпеки, а також ступеня ризику стати жертвою злочину; встановити чинники, що підвищують віктимогенний ризик; дослідити

ставлення громадян до дотримання правил особистої безпеки у повсякденному житті; встановити побутуючі уявлення про джерела кримінальних небезпек та судження щодо причин персоніфікованого вибору злочинцями жертв протиправних посягань; виявити особистий досвід віктимізації і проаналізувати посткримінальну поведінку жертв; здійснити ретроспективний аналіз відчуття «вини» жертви у сприянні вчиненню злочину проти себе.

За результатами опитування з'ясувалося доволі відсторонене сприйняття більшістю людей проблеми злочинності в цілому. Так, лише 36% респондентів виявилися дуже стурбованими цією суспільною проблемою, решта заявили про помірковане занепокоєння. Показовими виглядають оцінки криміногенної ситуації за місцем проживання, а саме: трохи більше половини опитаних (53%) вказали на її погіршення, понад третина (31,2%) вважають, що ситуація залишилася без змін. Дехто із опитаних навіть зазначив про зниження рівня злочинності (10%).

Із зазначених відомостей можна зробити деякі попередні висновки. Свідомість переважної більшості громадян належним чином не сприймає загрозу злочинності. Це свідчить про звикання до її проявів і намагання абстрагуватися від імовірності стати жертвою злочину. Скоріш за все, побоювання перед злочинністю існує у тієї частини опитаних, які пережили особистий досвід віктимізації. Водночас, значна кількість респондентів здебільшого орієнтується у розвитку криміногенної ситуації за місцем проживання. Не останню роль у цьому відіграють відкриті джерела інформації та міжособова комунікація, що формують громадську думку.

Дослідження спростовує залежність між дотриманням правил безпечної поведінки та суб'єктивною оцінкою рівня особистої безпеки від злочинних посягань. Так, 42% опитаних

категорично заявили про вживання заходів убезпечення від злочинів, 41% – в основному дотримуються правил особистої безпеки. Проте 17% повідомили про зневажання такими правилами. І тільки понад 16% оцінюють ризик стати жертвою злочину як мінімальний та суто гіпотетичний. Між тим, більшість опитаних (42%) сприймають таку ймовірність як середньостатистичну. Привертає увагу той факт, що майже кожен четвертий респондент (23%) виказує серйозне занепокоєння за власну безпеку, а кожен шостий відчуває страх за життя та здоров'я, а також втрату майна.

Дослідження джерел віктимізації засвідчило стереотипні уявлення громадян про кримінальну небезпеку, яка очікується з різних сторін одночасно. Вже традиційно люди з пересторогою ставляться до незнайомих людей, які видаються підозрілими та можуть виношувати злочинні наміри (62%). Поряд з цим у суспільній свідомості кримінальна небезпека асоціюється з перебуванням у малолюдних місцях у темний час доби (67%). Також існує страх потрапляння у непередбачувані ситуації (44%). І лише 15% опитаних убачають джерело віктимізації у власній небезпечній поведінці.

Із наведених відповідей убачається загальна тенденція до втрати контролю за оточуючим середовищем, побудовою і реалізацією життєвих планів, передбачуваністю розвитку подій та поведінки партнерів по спілкуванню. В умовах зростання антропогенної небезпеки та соціальної конфронтації на ґрунті матеріальної нерівності і соціальної несправедливості, політичної, расової, релігійної, етнічної нетерпимості, значна частина суспільства дезорієнтована у визначенні джерел віктимізації, не вірить у спроможність захиститися від злочинних посягань власними силами. Даються взнаки різке погіршення ситуації із соціальною безпекою, а також патерналістські установки. Більшості людей залишається сподіватися на

везіння, сприятливий збіг обставин, взаємовиручку.

Побутуючі серед населення уявлення про джерела віктимізації значною мірою носять абстрактний і хибний характер. Встановлено, що люди найбільше бояться насильницьких злочинів (64%), хоча насправді здебільшого стають жертвами корисливих злочинів (понад 60%). У контексті сказаного цілком очікувано називаються місця кримінальної небезпеки. Серед таких помітно переважають вулиці й інші громадські місця (64%), а також базари, вокзали, торговельні центри (18%), місця масового відпочинку громадян (10%). Йдеться про відкриту територію з вільним доступом невизначеного кола осіб, де відбувається основна маса випадкових контактів із незнайомими людьми. Разом з тим, найбільш захищеними від злочинних посягань громадяни почуваються у власному житті і на роботі. Враховуючи ситуацію із масовим поширенням крадіжок із житла та іншого приміщення, зазначені судження виглядають сумнівними.

На особливу увагу заслуговують відомості про питому вагу жертв злочинів за 2015 р. та їх заявницьку активність. За результатами дослідження частка таких осіб становить 37%, при цьому 35% опитаних вказали, що ставали жертвами злочинів раніше. Наведений показник підтверджується результатами нашого віктимологічного опитування у 2012 р. (37%). Це дає підстави стверджувати про виявлену статистичну закономірність. На наш погляд, існує поріг допустимої віктимізованості населення. Останній не перевищує 40% і не залежить від рівня злочинності за календарний чи обліковий рік. Як правило, жертвами злочинів щороку стають нові особи. Однак повторної віктимізації зазнає 36% жертв злочинів упродовж календарного року.

По-перше, встановлена закономірність свідчить про цілеспрямований пошук жертв злочинів серед осіб, які виявилися уразливими на

момент планування та вчинення злочинного посягання.

По-друге, враховуючи, що понад третина жертв це одні і ті ж самі особи можна стверджувати про сформований у певній частині суспільства психоконфлекс жертви. В силу зазначених раніше психофізіологічних та соціально-психологічних властивостей такі особи ніби «притягують» увагу злочинців та мотивують на заподіяння їм шкоди злочинним посяганням за певних обставин.

По-третє, суспільство як самоорганізована система мобілізує захисні механізми учасників соціальної взаємодії в умовах ускладнення криміногенної ситуації, що не дозволяє подолати 40% поріг віктимізованості.

Вивчення структури злочинів, від яких постраждали респонденти у 2015 р. показало такий розподіл: крадіжки – 29%, корупційні злочини – 12%, шахрайство – 11%, грабїж – 9%, хуліганство – 9%, умисне заподіяння тілесних ушкоджень – 7%, комп'ютерні злочини – 7%, розбій – 5%, вимагання – 4%, насильство у сім'ї – 4%, зґвалтування – 3%, незаконне заволодіння транспортом – 3%, замах на життя – 2%, інші злочини – 2%.

Незважаючи на усталену частку громадян, які щороку стають жертвами злочинів, спостерігається певне зростання їхньої заявницької активності. Якщо раніше (2012 р.) до органів охорони правопорядку звертався лише кожен третій постраждалий від злочинних посягань, то у 2015 р. частка заявників зросла до 50%. Це пояснюється загальною тенденцією більш активного звернення населення до правоохоронних і судових органів за відновленням порушених прав і отриманням компенсації за заподіяну шкоду. Поряд з цим, на заявницьку активність жертв позитивно впливає новий процесуальний порядок реєстрації звернень громадян. Враховуючи наведені аргументи, припускаємо зниження рівня латентних злочинів у державі в цілому.

Серед причин не звернення до органів охорони правопорядку вже традиційно називається відома тріада: зневіра у результативність їх роботи (50% опитаних), незначна матеріальна шкода заподіяна злочинцем (44%), а також відсутність серйозної шкоди для здоров'я постраждалих (33%). Перший варіант відповіді більше емоційний, ніж раціональний. Тут проявляється низький рівень довіри до органів державної влади загалом і правоохоронної системи, зокрема. Заявницька пасивність насправді пояснюється небажанням мати справу з неефективним бюрократичним апаратом правоохоронних органів, відсутністю часу приймати участь в офіційному розслідуванні та судовому розгляді, а також через побоювання громадського осуду.

Доволі неоднозначними виглядають ретроспективні судження жертв злочинів щодо чинників обрання саме їх на цю роль. Основна маса респондентів одночасно вказали декілька варіантів відповідей. Так, 34% опитаних пояснює такий факт випадковістю, приблизно стільки ж схильні вважати, що злочинці керувалися візуальною оцінкою фізичних даних і приблизною вартістю особистих речей. Припускалася також достовірна інформація навідників. Водночас, понад кожен третій опитаний (33%) визнав факт неналежного ставлення до збереження свого майна, 25% заявили про надмірну довірливість та наївність, 15% – повідомили про зневажання правилами особистої безпеки у громадських місцях.

Як бачимо, жертви не можуть назвати основної причини вчинення злочину проти себе. Це свідчить про неочікуваність злочинного посягання, а також про поверхове ставлення до його наслідків, погану роботу над помилками і чималу ймовірність повторної віктимізації.

Найбільш ілюстративно демонструє ставлення жертв до події злочину та своєї участі у прийнятті злочинного рішення відповіді на питання щодо

відчуття жертвами своєї вини. Більшість опитаних (56%) не відчувають своєї провини у тому, що з ними сталося, а 44% – навпаки вину визнають.

Отже, жертвами злочинів, як правило, стають дві категорії людей. З одного боку, це погано адаптовані до сучасних умов життя особи, які здебільшого керуються інтуїтивним мисленням у розпізнаванні кримінальних небезпек та виборі варіанта поведінки при взаємодії із злочинцями. Вони

виявляють підвищену уразливість перед віктимізацією та психологічну готовність прийняти роль жертви. Друга категорія людей керується раціональним мисленням, що в основному дозволяє правильно орієнтуватися у ситуаціях та намірах інших суб'єктів соціальної взаємодії. Їхня уразливість перед злочинними посяганнями носить тимчасовий характер і пов'язана з часом та місцем перебування.

Список літератури

1. Медведєв В. С. Кримінальна психологія: підручник/ В. С. Медведєв. – Київ: Атіка, 2004. – 368 с.
2. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Москва : Политиздат, 1985. – 431 с.

О. Ю. Шостко, д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

В Україні вже давно існує нагальна потреба розробки дієвої стратегії у сфері запобігання і протидії організованій злочинності (ОЗ) з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду і загальноєвропейської політики протидії ОЗ. Прагнення України до набуття членства в Європейському Союзі потребує наближення й узгодження законодавства, правозастосовної діяльності в цій сфері до норм і стандартів ЄС. Особливістю сучасного етапу, який розпочався в новому столітті, є посилення міжвідомчої співпраці правоохоронних та судових органів країн-членів ЄС, утворення спеціальних структур (Європол, Євроюст), а також налагодження зв'язків між ними та країнами-членами.

Стрижнями численних міжнародно-правових документів, а також практичних дій органів кримінальної юстиції, фінансових інституцій багатьох розвинутих

країн світу є збільшення ризиків для злочинців бути спійманими і покараними, а також позбавлення їх можливостей використовувати злочинні доходи.

У цьому зв'язку видається надзвичайно важливою активна співпраця українських компетентних органів із Європолем та Євроюстом. Наприклад, кількість справ, у яких держави-члени звертались за допомогою до Євроюста щодо злочинів, які належать до його компетенції, збільшилася на 14,5 %, від 1576 випадків у 2013 р. до 1804 в 2014 р.

У Концепції державної політики у сфері боротьби з ОЗ (2011 р.) передбачено удосконалення правових механізмів та організаційних засад протидії ОЗ. Однак до цього часу окремі положення нормативно-правових актів України не приведені у відповідність із

нормами міжнародного законодавства.

Зокрема, ще у 2009 р. ми звертали увагу на те, що частини 3 і 4 ст. 28 КК України потребують узгодження із ратифікованою Верховною Радою України Конвенцією ООН проти транснаціональної ОЗ. Замість мети – вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів – слід визначити, що кінцевою метою організованої групи (ОГ) і ЗО є спільна діяльність групи осіб, спрямована на одержання прямо чи опосередковано фінансової або іншої матеріальної вигоди, як це й передбачено в Конвенції.

Якщо оцінювати ефективність діяльності правоохоронних органів України із виявлення злочинів, учинених у рамках ОЗ діяльності, то можна констатувати їх абсолютну нездатність ефективно виявляти, розслідувати, притягати до кримінальної відповідальності винних осіб, повертати злочинні доходи до державного бюджету. Згідно з даними офіційної звітності із 2001 р. і по теперішній час спостерігається неухильна тенденція до зменшення загального числа виявлених ОГ і ЗО, кількості вчинених ними злочинів, а також чисельності осіб, які брали участь у цих злочинах.

Кількість виявлених ОГ і ЗО в Україні в 2015 р. у порівнянні з 2006 р. зменшилась у 3,5 рази, кількість виявлених осіб скоротилась втричі. Кількість знешкоджених злочинних організацій взагалі є мінімальною: у 2013 р. в Україні їх було виявлено сім; у 2014 р. тільки одна; а у 2015 р. – чотири; за 10 місяців 2016 р. – дві.

Отже, ОЗ не є загрозою для України і при збереженні теперішньої динаміки за декілька десятків років може просто зникнути, якщо вивчати це явище тільки з позицій облікованих суспільно небезпечних діянь. Однак кримінологи ніколи не оперують даними тільки офіційних звітів,

які не враховують латентності злочинності, тим більш, організованої.

Проте за відсутності систематичних і надійних досліджень латентності злочинів, учинених стійкими злочинними об'єднаннями, ми поки що навіть приблизно не знаємо обсягів фактичної організованої злочинної діяльності. Відповідно і заходи протидії не можуть бути адекватними й ефективними.

У цьому зв'язку нагадаємо про дослідження, проведене під егідою ООН, яке підтвердило: у країнах із високим рівнем ОЗ органи кримінальної юстиції неспроможні адекватно протидіяти їй, а тому офіційна статистика не відбиває реальних масштабів відповідних злочинів. Низькі рівні зареєстрованої злочинності, зокрема фактів арешту за серйозні злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, свідчать про слабку ефективність роботи органів кримінальної юстиції і високий рівень ОЗ.

Деякі вчені вважають, що індикатором дійсного рівня ОЗ є тіньова економіка, яка нерозривно з нею пов'язана і є її своєрідною інфраструктурою. За рівнем, динамікою зростання тіньової економіки можна визначити і стан ОЗ в конкретний період часу.

У зв'язку з цим убачається вкрай важливим проведення на державному рівні комплексних досліджень латентності організованої злочинності в Україні, які б будувались на альтернативних джерелах інформації. Тільки після цього слід розробляти і впроваджувати заходи протидії цьому явищу.

Список літератури

1. Buscaglia E. Controlling Organized Crime and Corruption in the Public Sector [Електронний ресурс] / E. Buscaglia, J. van Dijk. // Forum of Crime and Society. – 2003. – Vol. 3, December. – Режим доступу: http://www.unodc.org/pdf/crime/forum/forum3_Art1.pdf. – Заголовок з екрана.
2. Подольный Н. Теневая экономика и организованная преступность: проблемы

определения размеров и динамики развития / Н. Подольный, Н. Подольная // Уголов. право. – 2006. – № 1. – С. 102, 103.

3. Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.01.2012 р. № 53-р // Уряд. кур'єр. – 2012. – 11 лют. (№ 27). – С. 20.

4. Eurojust Annual Report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurojust.europa.eu/doclibrary/corporate/eurojust%20Annual%20Reports/Annual%20Report%202014/Annual-Report-2014-EN.pdf>.

5. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах / О. Ю. Шостко. – Харків: [б. в.] 2009.

В. П. Шиенок, д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри уголовного права
Белорусского государственного университета,
г. Минск, Беларусь

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ КРИМИНОЛОГИИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Важнейшим событием конца XX в. следует признать распад Советского Союза и мировой социалистической системы. Для ученых-юристов, всей советской юриспруденции крах СССР означал конец эпохи монополии марксистско-ленинской философии, а также основанной на ее постулатах идеологии и методологии науки. Для советской общественной науки распад СССР ознаменовал собой открытую фазу системного методологического кризиса, обусловленного несоответствием базовых мировоззренческих ценностей, идей и принципов реальному ходу общественной жизни и объективным законам мироздания.

Кризис методологии советской науки конца XX в. начался до распада СССР. В первую очередь, это кризис индивидуального человеческого мировоззрения как результат противоречий, накопившихся в общественном и индивидуальном сознании более чем за 70 лет существования советского государства. Декларируемые много лет государством идеологические постулаты, принципы жизнедеятельности и тому подобные категории, на которых были воспитаны и выросли поколения советских юристов, после распада СССР неожиданно для

большинства людей были объявлены несостоятельными и стали быстро обесцениваться.

Влияние распада СССР на юридическую науку постсоветских государств происходило по двум основным направлениям – внешнему и внутреннему. Во-первых, появление почти двух десятков новых суверенных государств и национальных законодательств коренным образом изменило эмпирическую базу юриспруденции, наполнило новым содержанием объект исследования. Во-вторых, кардинальные изменения в экономике, политике, государственно-правовых явлениях со всей неизбежностью породили, углубили кризис в сознании ученых-юристов. Подавляющее большинство из них не предвидели и не могли предвидеть текущего хода истории, так как методология советской юриспруденции, марксистско-ленинская доктрина, мировоззрение исследователей изначально исключали возможность краха советской модели социалистического государства и права.

Несмотря на принципиальные изменения в содержании объекта исследования юриспруденции (закономерности существования

государства и права), в настоящее время методология белорусской юридической науки в целом и криминологии в частности, а также иных постсоветских стран в большинстве своем сохраняет свое “советское” содержание. Главной причиной такого положения является существование в сознании ученых-юристов старой мировоззренческой модели, отсутствие новой парадигмы науки, новой программы видения мира, человека, общества, государства и права. Очевидно, что криминология и юриспруденция в целом не в состоянии эффективно решать новые задачи в новых принципиально изменившихся условиях старыми средствами и методами.

Таким образом, главной задачей, стоящей перед криминологией и всей юридической наукой на постсоветском пространстве, является разработка основ новой методологии юриспруденции. В первую очередь – это мировоззренческая модель исследователей и лишь затем собственно система методов научного поиска.

Как клетка является базовым структурным элементом человеческого тела, так человек выполняет функцию клетки в масштабах общества. Именно поэтому с позиций гуманистической методологии центральное место в любом виде юридической теории и практики принадлежит человеку как биосоциальной системе, состоящей из духовной и материальной подсистем, структур души и тела. В этой связи создание методологических основ криминологии как науки о преступности, путях и средствах ее предупреждения, как и, впрочем, всей юриспруденции, следует начинать с уровня индивидуума с выходом на соответствующие поведенческие механизмы, их причины, закономерности. Без глубокого понимания природы человека невозможно понять механизм индивидуального преступного поведения, детерминанты и мотивы поведения, невозможно понять преступность как социальное явление и, соответственно, разработать действенные меры по ее предупреждению. Такой

подход не только абсолютно логичен и рационален, но и полностью соответствует всему ходу развития человеческой мысли по поиску сущности, места и роли человека в системе мироздания.

Тезис о существовании человеческой души и необходимости ее обязательного изучения с позиций криминологии, юриспруденции, светской науки в целом является главной отличительной чертой концепции гуманистической методологии, которую автор разрабатывает последние десятилетия. Понимание человека как сугубо материального объекта, биомашины, только по принципу “бытие определяет сознание” методологически ушербен в силу своей односторонности.

Старый подход к преступности как социальному злу, с которым следует вести непримиримую борьбу, нередко в прошлом использовался для оправдания массовых репрессий. Заслуживают внимание в этом плане данные перманентно осуществляемого автором более 10 лет опроса жителей республики и иных стран, которые официально не имеют судимости за совершение умышленных преступлений. Респондентам задается только один вопрос: “Имеете ли Вы опыт совершения умышленных преступлений?” Какая-либо иная информация о личности опрашиваемых не фиксируется. В необходимых случаях даются соответствующие пояснения, как правило, касающиеся цели опроса и критериев отнесения деяний к категории умышленных преступлений. Подавляющее большинство опрошенных (цифра варьируется в разные годы в пределах 93–97%) ответили утвердительно на этот вопрос. Разумеется, приведенные данные имеют только ориентирующее, исследовательское значение. Но и в этом случае возникает вопрос о правомерности использования термина “борьба с преступностью” на методологическом уровне, которое видится малопродуктивным. Любая борьба – противоборство двух или нескольких сторон. В нашем контексте –

одной части общества с другой. Однако и той и другой части социума в той или иной степени присущ опыт противоправной деятельности. Возникает справедливый вопрос: кто с кем борется? К тому же, любая борьба в конечном итоге приводит к усилению подавляемого явления. Термин “борьба” объективно присущ тактическому уровню воздействия на преступность, где осуществляются непосредственные меры по предупреждению и раскрытию конкретных преступлений. В концептуальном, методологическом плане (как стратегическая цель государственной политики) более приемлемым является термин “предупреждение преступности”.

Стратегической целью криминологии как надотраслевой юридической науки является разработка долговременных комплексных мер по оздоровлению общества посредством профилактики (предупреждения) противоправного, в первую очередь, преступного поведения его членов. Именно ради достижения этой цели криминология изучает преступность в целом, ее различные проявления, а также конкретные противоправные деяния и лиц, их совершивших. Можно по-разному формулировать объект этой науки, ее предмет, систему, применяемые методы и методики, но это существенно не влияет на наличие вышеуказанной

главной цели данной отрасли научного знания. С этих позиций значение криминологии выходит далеко за рамки ее теперешней роли – прикладной юридической науки. Она является не только одной из фундаментальных юридических, но и базовых общественных наук в целом. Разработка путей и средств предупреждения преступности и иных форм отклоняющегося поведения людей направлена на оздоровление всего общества, каждого конкретного человека вне прямой зависимости от политического режима, правовой системы, особенностей действующего законодательства и иных характеристик права и государства. Это стратегическая, благородная цель внутренней политики любого суверенного государства, существующего в интересах человека. Криминогенная обстановка в обществе определяется не столько экономическими факторами, хотя они существенны, сколько уровнем индивидуального и общественного сознания человека. В этом плане особый интерес представляет вопрос о стратегической цели индивидуальной человеческой жизни, процесс осознания которой является универсальным средством профилактики правонарушений.

В. Ф. Антипенко, д-р юрид. наук,
професор, завідувач кафедри міжнародного
права Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин Національного
авіаційного університету, м. Київ

МІЖНАРОДНА КРИМІНОЛОГІЯ – САМОСТІЙНИЙ НАПРЯМ КРИМІНОЛОГІЇ

В умовах інтенсивної інтернаціоналізації міжнародної дійсності дедалі відчутнішим стає питання відповідності змісту кримінологічної науки специфіці і масштабам міжнародної злочинності.

Стало очевидним, що динаміка

зміщення наукових зусиль у кримінології є неспівставною з інтенсивністю глобалізаційних тенденцій впливу на міжнародну злочинність. Кримінологічною наукою не повною мірою охоплюється детермінація і причинність міжнародної злочинності, що

негативно відбивається на цілеспрямованості й ефективності міжнародно-правових норм.

В умовах зростаючих темпів інтернаціоналізації стосунків, криміногенність, криміногенні чинники і фактори набувають нових, незвичних для кримінології форм і «образів». Кримінологія немов би не помічає (а може й не здатна помічати) їх присутність у міжнародному соціальному житті, не реагує своєю дослідницькою увагою на ці чинники, а отже, міжнародне кримінальне право не отримує адекватних обґрунтувань і рекомендацій щодо змісту міжнародної нормотворчості і кримінально-правового контролю.

Не набули кримінологічного «статусу» і відповідних міжнародних кримінально-правових наслідків такі криміногенно гострі проблеми міжнародного життя як соціально-економічний рівень життя людей; проблема економічного паразитування квазіекономіки і особливо руйнівної для світового господарства діяльності ринку фінансових спекуляцій; ерозія державницької основи світового облаштування і як наслідок: послаблення можливостей національних урядів в управлінні суспільством, запобіганні злочинності; загроза збереженню самобутності (а, можливо, існуванню) цивілізаційних культур; загроза глобальної кримінальної анархії, а особливо, регуляції соціального життя на терористичній основі і т. ін.

Окрім цього, поза увагою міжнародного права і навіть міжнародної моралі залишається значна кількість чинників, які за концепцією існуючої кримінології аж ніяк не підпадають під визначення криміногенних. Це передусім стосується умов міжнародної торгівлі, доступу до ринків, оцінок робочої сили, безвізових режимів переміщення, еквівалентності економічного обміну, пріоритету культурно-цивілізаційної ідентичності та под.

Очевидним є і те, що розвиток кримінології у її історичному аспекті зумовлювався переважно потребами

боротьби із злочинністю у межах національно-державного соціуму. З настанням періоду інтенсивної інтернаціоналізації суспільного життя (друга половина XX - початок XXI століття) кримінологія виявилася нездатною адаптуватися до системи нових соціально-економічних координат, а також політико-правових категорій, що визначають причинність злочинності у її міжнародному вимірі. Кримінологія не приділила належної уваги зворотному впливу міжнародних за своєю суттю злочинів на стан злочинності у державах. Отже, для виправлення ситуації вона мусить дослідити розвиток і формування нових наукових методів, здатних опанувати іншу - «міжнародну» природу злочинності і озброїтися відповідним науковим інструментарієм.

При цьому все ж недоречною видається постановка питання про іншу науку кримінологію або іншу галузь науки кримінально-правового циклу. Адже злочинність у її міжнародному вимірі, що зумовлюється і продукується державами, у кінцевому підсумку виходить від людини, зосереджується навколо інтересів, мотивів, почуттів, пристрастей і навіть емоцій людини.

Межі самостійності кримінологічної науки міжнародної сфери зумовлюються, по-перше, непорушністю призначення кримінології з виявлення природи злочинності та її упередження. По-друге, непорушністю основоположних принципів кримінології, що стосуються міжгалузевого і міждисциплінарного підходів, використання окрім правових також і політичних, соціально-економічних та інших механізмів впливу на злочинність. По-третє, спорідненістю та взаємозв'язком міжнародної і національної правових систем, а також міжнародного кримінального права і національного кримінального права.

Є очевидним, що у сфері дії міжнародного права кримінологія має певну специфіку. Вона, передусім, присутня у предметі науки, оскільки міжнародні злочини мають первинне міжнародне походження, міжнародні

масштаби й міжнародний театр дій.

Відповідно, міжнародна злочинність має специфічні характеристики, обумовлені триединою природою її складових: власне міжнародні злочини, внутрішньонаціональні злочини з міжнародним елементом, а також власне внутрішньонаціональні злочини (як базовий для міжнародних злочинів фактор).

Із цього випливає ще один комплекс специфічних ознак міжнародної кримінології, пов'язаний з потребою у специфічних методах дослідження та науковому інструментарії на ґрунті залучення можливостей суміжних з правом і міжнародних за своїм характером наук (геополітики, геоекономіки, міжнародної соціології, конфліктології, культурології, воєнної науки та ін.).

Свою специфіку має також детермінація і причинність міжнародної злочинності. Вона формується в зоні глобальних процесів та явищ і визначається вадами світового порядку, які все відчутніше виявляються на сучасній активній стадії глобалізації.

Специфічні риси має й упереджувальна функція міжнародної кримінології, оскільки результати кримінологічних досліджень у міжнародній сфері мають переважно глобальну значущість. Механізми їх втілення можуть спрацювати за сприятливих геополітичних умов і потребують узгодження воль і політичних рішень більшості держав, у першу чергу, впливових.

Отже, різними є можливості реагування на причинність злочинності.

В умовах ієрархічного (субординаційного) облаштування життєдіяльності держави та її права причинність злочинності усувається комплексом правових, економічних, соціальних, виховних і інших заходів (у рамках, наприклад, національних програм). Успішність їх реалізації визначається чіткістю державної вертикалі влади, розподілом відповідних функцій між її гілками, взаємоузгодженістю та гармонізацією дій

відповідних органів і осіб.

Відносини міжнародного життя та їх регулятори, зокрема, право, базується на координаційних принципах відносин його суб'єктів. Тому навіть чітка констатація причин міжнародної злочинності тут не гарантує добровільної згоди держави ідентифікувати їх саме зі своєю зовнішньою політикою і економічною діяльністю, конкретними рішеннями і заходами з їх реалізації. Слід ще раз підкреслити, що йдеться переважно про великі, впливові держави.

Причинність міжнародної злочинності часто пов'язана з надприбутками транснаціональних корпорацій і держав, тому часткове її визнання не передбачає суттєвих заходів з усунення.

Звідси компенсаторним фактором по відношенню до браку ієрархічності у сфері міжнародного кримінального права для кримінології може бути обґрунтування причин міжнародної злочинності у рамках відповідних складів злочинів у якості їхніх елементів.

Вивчення злочину, злочинності, її детермінації й причинності показало, що кримінологія не повною мірою визначає свої задачі й можливості їх вирішення у міжнародно-правовій сфері.

Без належної уваги з боку кримінологічної науки залишається ряд проблем, розв'язання яких позитивно відбилося б на якості протидії міжнародним злочинам, а саме:

- при дослідженні мотивації недостатньо враховується впливовий фактор державної суб'єктності міжнародної злочинності, а в ньому - вплив «правлячого класу»;

- не створено системної диференційованої основи кримінологічних досліджень детермінації міжнародної злочинності, що не дозволяє заглибитися у ключові проблеми світового розвитку у повному кримінологічному циклі їх пізнання;

- незважаючи на кримінальну первинність ряду міжнародних злочинів і очевидну особливість умов їх протікання, зміст системи міжнародної злочинності як

антисистеми на фоні міжнародної суспільної системи і системи міжнародного права, не визначено. Це зашкоджує розробці відповідної кримінологічної техніки і методології, здатної реагувати на міжнародну специфіку злочинності;

- не знаходить належного розвитку погляд на міжнародне суспільство як на єдиний (стратегічний) детермінант міжнародної злочинності. Його виокремлення в самостійну наукову кримінологічну проблему створило б підґрунтя для пізнання системи міжнародної злочинності. Ефективна кримінологія у сфері міжнародної злочинності не може відбутися без визначення змісту і приведення у систему тих негативних соціальних проявів міжнародного життя, на вістрі яких утворюються і функціонують міжнародні злочини;

- поглибленому вивченню слід піддати проблему винного порушення кримінальної заборони у міжнародному кримінальному праві. Оскільки винність такого порушення, а, отже, вищий у порівнянні з іншими відхиленнями ступінь суспільної небезпеки, тут виходить від держави як основного суб'єкта міжнародного права, є доцільність дослідження проблеми кримінальної відповідальності держави у сучасних умовах інтернаціоналізації суспільного життя.

Всебічне дослідження змісту науки кримінології, оцінка її можливостей у пізнанні тероризму на фоні оновленого бачення злочинного механізму останнього, створило основу для науково-теоретичних новацій в обґрунтуванні виокремлення у межах кримінології самостійного наукового напрямку - міжнародної кримінології тероризму.

Наявний науковий матеріал, що стосується генезису тероризму, нормотворчої та правозастосовної практики боротьби з ним, дає підстави стверджувати, що навколо проблеми пізнання тероризму утворюється група специфічних методів з'ясування сутності цього міжнародного злочину, причин його

виникнення й ескалації, а також шляхів усунення з міжнародного життя.

Це, передусім, методи, науковий інструментарій яких оперує у специфічній сфері суспільних відносин, що визначається наявністю збройного насильства у різних його формах: конфліктологічний метод, метод воєнізованої оцінки тероризму, метод терористичної асиметрії та ін.

Іншу групу складають методи, міжнародний характер і галузева спрямованість яких визначається змістом наук, на базі яких (зважаючи на потребу пізнання тероризму) вони формуються: конфліктологічний, геополітичний, гео економічний, міжнародно-соціологічний, культурологічний та ін. Ці методи відкривають широкі можливості пізнання детермінації тероризму, його причинності, враховуючи сутність цього злочинного явища.

Специфіка зазначених вище методів, виконуючи об'єднувальну системоутворюючу роль, створює можливості дійсного пізнання тероризму у всьому розмаїтті його феномену. Це важливо й тому, що нехтування таким системно-методологічним (міжнародним) підходом і перевага, що надається традиційним кримінологічним інструментам при дослідженні тероризму, які недостатньо сполучуються з глобальною сутністю цього злочину, призвело до перекручення предмету науки, а, отже, предмету правового регулювання.

Системний характер групи специфікованих під потреби дослідження тероризму методів визначається різноманітними корелятивними зв'язками, притаманними будь-якій системі.

Особливо є важливим, що у конфліктологічному (ключовому) методі, який має соціологічні, економічні, культурологічні, політичні, воєнні й інші характеристики, знаходить втілення міждисциплінарний підхід, що взагалі є продуктивним для науки.

Оцінка доцільності такого виокремлення не обмежується міркуваннями упорядкування процесу

наукової творчості та систематизації можливостей втілення у нормотворчу та правозастосовну практику її результатів.

Ці загальні орієнтири розвитку кримінології в даному випадку конкретизовані головною метою - створення умов повноцінного використання кореляційного потенціалу і

міжнародних можливостей вказаних методів у гармонії їх комплексного застосування.

Саме таке організаційне об'єднання методів у кримінологічному континуумі дозволяє оцінити предмет дослідження у його істинному змісті.

Г. Г. Мошак, д-р юрид. наук, професор,
завідувач кафедри цивільного і трудового
права Одеського національного морського
університету, м. Одеса

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКОГО КОНГРЕСУ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ (DPT)

Вивчення міжнародних аспектів діяльності найбільшого у Європі щорічного зібрання кримінологів, криміналістів та їх симпатиків – Німецького конгресу запобігання злочинності (“Deutscher Praeventionstag”, скорочено “DPT”), – а також подібної практики в Україні обґрунтовує нижченаведені висновки.

DPT сприяє у міжнародному масштабі інтеграції запобіжної діяльності та вдосконаленню протидії злочинності, заохочуючи участь іноземних фахівців у щорічних конгресах. Із 11 іноземців – учасників із 8 країн у 2005 р. на першому конгресі, що відбувся у м. Любек, загальне число зросло за 20 років до 1300 гостей із 86 країн (на день проведення 20-го конгресу у 2015 р. у м. Франкфурт-на-Майні). Керівники DPT концентрують увагу до проблем запобігання злочинності, характерних для широкого кола країн, тим самим стимулюють міжнародне співробітництво. Проведення конгресів широко висвітлюється не тільки у національних ЗМІ – радіо, телебаченні, друкованих засобах, а й в англomовних збірниках DPT, що відображають міжнародну перспективу запобігання злочинності. Всього оприлюднено вісім англomовних видань. DPT забезпечив у рамках його щорічних конгресів функціонування міжнародних

англomовних форумів запобігання злочинності, 10-й з яких відбувся у 2016 р. у м. Магдебург, проведення 11-го Форуму планується 19–20 червня 2017 р. у м. Ганновер. Англійською мовою висвітлено проведення 13-ти останніх щорічних заходів, починаючи з 8-го конгресу, що відбувся у 2003 р.. Англomовна частина сайту містить загальну інформацію про DPT, матеріали щодо засідання, проведення якого планується у 2017 р., доповіді на конгресах, що відбулися, архіви презентацій, авторів та конгресів (з’їздів), матеріали Інституту DPT, контактні дані.

DPT використовує нестандартні методи роботи. Він зібрав 15 000 глядачів на виставах на сценах DPT. З 2002 р. по 2015 р. більше ніж 15000 школярів зі своїми вчителями та батьками побачили 114 п’єс на тему запобігання злочинності або відвідали лекції у створеному DPT Університеті. DPT не тільки організує щорічні засідання у різних містах ФРН, але і пропонує конкретні запобіжні рекомендації стосовно дітей і підлітків.

З 2012 р. DPT налагоджує роботу власного Науково-дослідного інституту (DPTI). Мета Інституту – сприяти зв’язкам між дослідженнями, практикою та політикою. Він має здійснювати дослідження, використовуючи міждисциплінарні підходи, зокрема інформацію і стандарти таких дисциплін, як соціологія, психологія, біологія,

медицина, політологія, право, економіка, кримінологія, віктимологія. Більше 18 проєктів були завершені чи виконувалися, або знаходяться у процесі підготовки. Їх мета – передача знань і кваліфікацій, міжнародний обмін шляхом реалізації власних дослідницьких проєктів, поглиблення діалогу між наукою, політикою, управлінням, асоціаціями та громадянським суспільством з використанням результатів досліджень; надання рекомендації партнерським організаціям за результатами досліджень з питань запобігання злочинності.

З 1997 по 2015 рік DPT опублікував 23 книги, зокрема й англійською мовою, у видавництві “Forum Verlag Godesberg”. Вони доступні для безкоштовного скачування на сайті DPT у вигляді додатку до друкованої версії.

Починаючи з липня 2011 р. Конгрес опублікував на сайті та персонально надіслав своїм 5000 читачам 1 600 запобіжних новин, що оприлюднюються кожен день і містять інформацію про події, документи, дослідження у сфері запобігання злочинності та здійснення відповідної політики. DPT інформує своїх читачів засобами електронної пошти, RSS, Twitter, Facebook, сайту. Функція пошуку тексту на веб-сайті DPT дозволяє швидко знаходити в архіві всі раніше опубліковані новини.

У справах міжнародних відносин партнерами DPT є Німецьке товариство міжнародного співробітництва – GIZ (Eschborn); Європейський безпековий форум міст – EFUS (м. Париж); Міжнародний центр із запобігання злочинності – ICPC (м. Монреаль); Корейський інститут кримінології – KIC (м. Сеул); Австрійський конгрес запобігання (м. Грац); Альянс запобігання насильства ВООЗ (м. Женева); ООН – Хабітат (м. Найробі).

Медіатека DPT, створена у 2014 р., спочатку містила 113 доповідей на його засіданнях, починаючи з 2012 р. Приблизно половина з них англійською мовою. На відеопорталі YouTube тепер 231 документ, що стосується засідань DPT попередніх років. Починаючи з 10-го конгресу у 2005 р. було показано 99 фільмів, які пропонувалися на щорічних кіно-форумах DPT.

DPT залучає незалежних експертів для зовнішньої оцінки його щорічних засідань. Великі звіти (оцінки) публікуються в Інтернеті, а також у збірниках через кілька місяців після проведення чергового конгресу. За Оціночним звітом незалежної організації – Товариства соціально-наукового аналізу та консалтингу, загальний результат 20-го Конгресу досяг середньої оцінки 1,8, що є відмінним показником (90,3% – позитивні відгуки). Тільки 1,1% учасників вважали, що DPT був поганим або дуже поганим.

Розвиток превентивної думки у зарубіжних країнах під впливом DPT відображають матеріали провідних світових кримінологічних організацій та ресурсів. Передовий досвід DPT запозичується у різних країнах, він піддається аналізу у працях американських, англійських, скандинавських, пакистанських російських, українських вчених.

Щорічні міжнародні конференції Національного університету імені Ярослава Мудрого та конгреси DPT об'єднують масштабність і періодичність проведення, залучення значної кількості професорів, відповідність тем конференцій розвитку кримінологічної ситуації. Корінна відмінність DPT від українських конференцій у тому, що DPT є прибутковою організацією. Види і масштаб його діяльності не зіставні з українськими. Однак методи і технологія роботи, досвід залучення до проблем запобіжної діяльності широких верств населення можуть бути корисними для українських організаторів кримінологічної науки

Список літератури

1. *International Perspectives of Crime Prevention*. – <http://www.praeventionstag.de/nano.cms/publications>
2. *The 11th Annual International Forum*. – <http://www.praeventionstag.de/nano.cms/general-information>
3. The 8th German Congress on Crime Prevention took place on the 28th and 29th of April 2003 in

Hanover. – <http://www.praeventionstag.de/nano.cms/8-gccp-overview>

4. <http://www.proval-services.net>

5. Balkan Criminology News. – http://balkan-criminology.eu/files/newsletter/balkan-criminology-news_2016-02.pdf

6. Giannakopoulos, A., Keller-Herzog, A., Tänzler, D. (2008). ALACs (Advocacy and Legal Advice Centres). An Innovative Instrument for the Promotion of Participation and Citizenship in Europe by “Transparency International” and the Significance of the Co-operation between Non-Governmental Organisations and Social Science. In: M. Coester/E. Marks (Eds.): International Perspectives of Crime Prevention, Contribution from the 2nd Annual International Forum/German Congress on Crime Prevention (pp. 99-117). Mönchengladbach, Germany: Forum Verlag. – http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/42456142/1454996022.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1474223202&Signature=Cy%2BL0L9CJrdJvlt5gBukdPLSCBg%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DCivil_Society_and_Anti-Corruption_Regime.pdf.

7. Ляпина О. А. Уголовная превенция в Германии [Электронный ресурс] / О. А. Ляпина: Обзор 19-ого Немецкого дня превенции. – Режим доступа: <HTTP://CYBERLENINKA.RU/ARTICLE/N/UGOLOVNAYA-PREVENTSIYA-V-GERMANII-OBZOR-19-NEMETSKOGO-DNYA-PREVENTSII-12-13-MAYA-2014-G-KARLSRUHE>

8. Публікації Мошака Г. Г. на сайті Німецького конгресу запобігання злочинності: <http://www.praeventionstag.de/nano.cms/personen/id/2026?sb=Moshak>

П. В. Хряпінський, д-р юрид. наук,
професор, професор кафедри
кримінального права та кримінології
юридичного факультету ДВНЗ
“Національний гірничий університет”,
м. Дніпро

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ПОВЕДІНКА ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Традиційно предметом дослідження кримінології вважаються : злочинність як історично мінливе соціально-правове явище, яке можна розглядати як систему, складовими якої є: злочини, вчинені за певний період; причини та умови злочинності, тобто сукупність тих негативних соціальних явищ, які призводять до порушення кримінального закону або сприяють цьому, а також аналіз їх взаємодії; особа злочинця – особливості її соціально-демографічних, кримінально-правових характеристик, культурно-освітніх і морально-психологічних якостей, ціннісних орієнтирів; загальна концепція щодо запобігання злочинності, тобто державні заходи, які вживаються для виявлення, усунення причин і умов злочинності, окремих її видів та певних злочинів. Як справедливо вказує В. В. Голіна: “Запобігання злочинності – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення

суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки”, [1, с. 142]. Серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам важливу роль відіграє суспільно корисна поведінка, що передбачена у заохочувальних нормах кримінального права.

Небезпідставно Б. М. Головін звертає увагу на тенденцію до розширення меж предмета кримінології за рахунок включення до нього низки додаткових питань, а саме: кримінологічна політика, методологія і методика кримінологічних досліджень, кримінологічна інформація як джерело здобуття кримінологічних знань, механізм прояву злочинної поведінки на різних рівнях (загальносоціальному, груповому та індивідуальному), віктимологія, фонові явища, планування та прогнозування

заходів запобігання злочинності, управління практичною діяльністю щодо запобігання злочинності, історія кримінологічної науки, соціальних наслідків злочинності та їх усунення, вивчення суїцидальної поведінки [2, с. 62–63].

У контексті планування та прогнозування заходів запобігання зосередимося на малодослідженій у кримінології проблемі суспільно корисної поведінки в кримінально-правових правовідносинах як засобі протидії злочинності. Виходячи із положень Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) можна виокреслити декілька різновидів суспільно корисної поведінки залежно від того, на що вона спрямована, а саме на: 1) протидію злочинам і суспільно небезпечним посяганням, тобто особи вчиняють правомірні дії, що врегульовано приписами і на підставі чого виключається злочинність діяння (ст. 36, 38, 39, 41, 42, 43 КК України); 2) остаточне припинення готування до злочину або замаху на злочин, що вчиняються одноосібно чи у співучасті (ст. 17, 31 КК України); 3) шире каяття винних, у тому числі неповнолітніх осіб, усунення суспільно небезпечних наслідків, відшкодування завданих збитків, надання медичної допомоги потерпілому після вчинення злочину, активне сприяння розкриттю злочину (ст. 45–49, пп. 1, 2, 2¹, 8, 9 ч. 1 ст. 66, ст. 69 (у випадках, коли до кількох обставин, що пом'якшують покарання, входять пп. 1, 2, 2¹, 8, 9 ч. 1 ст. 66, ст. 69¹, 103 КК України); 4) досягнення виправлення засуджених, у тому числі неповнолітніх осіб, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами як цілей кримінального покарання (ст. 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85–87, 104–107 КК України); 5) доведення виправлення особи, яка відбула покарання, та припинення обмежень прав і свобод, у тому числі неповнолітніх осіб, що зумовлені достроковим зняттям судимості (ст. 91, ч. 3 ст. 108 КК України).

З огляду на наведене додамо, що норми про необхідну оборону, крайню необхідність, затримання особи, яка

вчинила злочин, виконання спеціального завдання з попередження, припинення чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації безпосередньо виконують насамперед, запобіжну (попереджувальну) функцію. Попередження здійснюється з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів потерпілої або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави [3, с. 6]. Суспільно корисні дії дозволяють запобігти злочину або суспільно небезпечному посяганням, відвернути або значно зменшити його суспільно небезпечні наслідки, поновити порушене право й тим самим забезпечити захист суспільних відносин, що охороняються кримінальним правом. Суспільно корисним діянням при добровільній відмові є припинення суспільно небезпечних готування до злочину або замаху на злочин. Як правило, об'єктивною формою припинення є бездіяльність, зовні пасивне ставлення до готування або замаху на злочин. На нашу думку, юридичне значення припинення дійсно важливе, але його не варто абсолютизувати. Активна чи пасивна поведінка особи при добровільній відмові залежить від ряду факторів, серед яких: стадія вчинення злочину, форма злочинного діяння та інші. Так, у випадку припинення замаху на злочин відмова може проявлятися в активній поведінці особи. Це стосується добровільної відмови при закінченому замаху на злочин у випадках, коли особа ще має контроль над розвитком причинного зв'язку між вчиненням нею діянням (дією чи бездіяльністю) і очікуваними через певний проміжок часу шкідливими наслідками.

Згідно з положеннями Особливої частини КК України суспільно корисна поведінка є підставою спеціального звільнення від кримінальної відповідальності у: ч. 2 ст. 111; ч. 2 ст. 114; ч. 3 ст. 175; ч. 4 ст. 212; ч. 4 ст. 212¹; ч. 2 ст. 255; ч. 2 ст. 258³; ч. 4 ст. 258⁵; ч. 6 ст. 260; ч. 3 ст. 263; ч. 4 ст. 289; ч. 4 ст. 307; ч. 4 ст. 309; ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321; ч. 5 ст. 354; ч. 5 ст. 368³; ч. 5 ст. 368⁴; ч. 6 ст. 369;

ч. 4 ст. 401. З позицій запобіжної спрямованості ці заохочувальні норми поділяються на такі, що спрямовані на: 1) припинення злочину, самовикриття і викриття інших осіб, винних у його вчиненні, активне сприяння розкриттю злочину (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 4 ст. 258⁵, ч. 6 ст. 260, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 309, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368³, ч. 5 ст. 368⁴, ч. 6 ст. 369 КК України); 2) виключення з обігу предметів, засобів, речовин, що становлять підвищену суспільну небезпеку (ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321 КК України); 3) повернення майна, здобутого злочинним шляхом, або на відшкодування завданих збитків (ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212¹, ч. 4 ст. 289 КК України) [4, с. 112].

Розглядаючи суспільно корисну поведінку як предмет дослідження сучасної кримінології, можна зробити висновок, що запобігання злочинам є найважливішою (у соціальному плані) формою. Про суспільно корисну поведінку у розумінні Загальної частини можна вести мову, якщо має місце: 1) протидія злочинам і суспільно небезпечним посяганням; 2) припинення готування до злочину або замаху на

злочин при незакінченому злочині; 3) щире каяття винних, у тому числі неповнолітніх осіб, усунення суспільно небезпечних наслідків, відшкодування завданих збитків, надання медичної допомоги потерпілому після вчинення злочину, активне сприяння розкриттю злочину та ін.; 4) досягнення виправлення засуджених, у тому числі неповнолітніх осіб, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами; 5) доведення виправлення особи та припинення обмежень прав і свобод, що зумовлені достроковим зняттям судимості. Виходячи з позиції законодавця, закріпленої в Особливій частині вона можлива у разі : 1) припинення злочинної поведінки; 2) добровільного повідомлення про злочин; 2) самовикриття у злочині; 3) викриття інших осіб, винних у злочині; 4) нейтралізації, мінімізації, відшкодуванні суспільно небезпечних наслідків майнового характеру (податки, збори, обов'язкові платежі, фінансові санкції, пені, тощо); 5) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (предмети, що є носіями державної таємниці, наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, бойові припаси або вибухові пристрої та ін.).

Список літератури

1. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Харків: Право, 2014. – 440 с.
2. Головкін Б. М. Поняття, предмет, система кримінології та її завдання на сучасному етапі розвитку / Б. М. Головкін // Питання боротьби із злочинністю. – 2014. – Вип. 28. – С. 39–68.
3. Бандурка О. М. Злочинна поведінка: норма, аномалія чи патологія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 5. – С. 6–12.
4. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України: навч. посібник / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – 270 с.

В. Я. Горбачевський, д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридично-психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

І. О. Колб, канд. юрид. наук, прокурор відділу нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, прокуратури Київської області, м. Київ

КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ У ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ СОЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИ

У минулому сторіччі відомий кримінолог М.С. Таганцев відмічав, що не можна карати заради покарання. Зло, що спричиняється злочинцю, затрати держави на облаштування в'язниць, на всі відправлення кримінального судочинства мають бути виправдані лише тією дійсною або уявною користю, яку держава очікує від покарання. Не можна споглядати на злочинців, як на об'єкт для експериментів з охорони громадського порядку, об'єкт дослідів, які доволі часто є невдалими [1, с. 79]. Як видається, існуючі нині погляди науковців у значній мірі пов'язані зі ставленням до покарання порушників певного порядку, що склалося ще за радянських часів та підтримувалось на ідеологічному рівні, коли багато хто з учених намагався утвердити в суспільстві думку, що певних засуджених потрібно виключно страшити та залякувати [2, с. 114; 3, с. 129].

Каральне сприйняття кримінальних покарань в Україні відповідає й загальним світовим тенденціям. За даними правозахисників, багато держав і досі неухильно покладаються на численну армію репресивних органів, густу мережу колоній, в'язниць, створення системи всепроникного страху і “стукацтва”. Ціною неймовірних деформацій психіки, а то й фізичного каліцтва чи позбавлення

життя домагаються ілюзії порядку. Представники організації “Міжнародна амністія” помітили небезпечну тенденцію в сучасному світі: якщо раніше головною метою тортур було вибивання інформації чи зізнання, то нині такою метою є виключно руйнування особистості для поширення страху на решту населення. Мається на увазі не фізичне знищення особи, позбавлення її життя як здатності відчувати плин часу, а створення “живих трупів” [4]. Посилюється подібне сприйняття ролі позбавлення волі в суспільстві й кризою, в якій практично постійно перебуває Україна останніми десятиліттями. Філософи так пояснюють зв'язок карального спрямування настроїв громадян та кризи: “Відчужений від власності, неїмущий деградує морально. Скривджений і обділений шукає розради в кривді іншого, щоб урешті розрядитися над чужим лихом слізьми співчуття і милосердя. Неїмущий переважно заздрісний, і вгамувати цю непереможну заздрість може лише чиясь нещастя, якомога більше нещастя! Принижений шукає розради в приниженні собі подібних, немовби там і лише там зоріє християнський шлях до величі. Неспроможність сягнути гармонії й реалізуватися як цільна самодостатність робить особу підозріливою, злою.

Природою злочинності заклопотане кожне суспільство. І кожне по-своєму шукає варіанти локалізувати її або запобігти виникненню ще на ранній стадії прояву. Ми щодо цього не досить передбачливі і перебірливі. Знову і знов продовжуємо справно стукатися до рятівної матінки-тюрми” [4].

Отже, для забезпечення дотримання людської гідності в період виконання-відбування покарання у виді позбавлення волі Україні слід пройти тривалий шлях, пов'язаний зі зміною наявних підходів як

у практичних працівників, так і серед звичайних громадян.

Виходячи з цього, можна зробити й інший висновок по суті досліджуваної проблематики, а саме: зміст кожного із визначених у законі кримінальних покарань має стати в сучасних умовах України та загрозливому стані злочинності об'єктом активних наукових пошуків у контексті більш ефективної реалізації на практиці завдань по запобіганню злочинам.

Список літератури

1. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: лекции: [Часть общая]. – Москва, 1994. – Т. 2. – С. 79.
2. Прокопьев Г. М. Материалы теоретической конференции по вопросам советского исправительно-трудового права / Г. М. Прокопьев. – Москва, 1957. – С. 114.
3. Никифоров Б. С. Материалы теоретической конференции по вопросам советского исправительно-трудового права / Б. С. Никифоров. – Москва, 1957. – С. 129.
4. Тетерук С. Страчувати – не страчувати. Нехай живе... і мучиться? / С. Тетерук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.com.ua/doc-3019-Strachuvati-nehay-zhive-i-muchitsya>

П. А. Воробей, д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін

В. В. Ремега, діловод юридично-
психологічного факультету
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

У Як показало вивчення наукової літератури, серед науковців немає єдиної думки щодо тлумачення такого важливого поняття, як “гідність людини”. Так, В. А. Бломкін виокремлює кілька розумінь поняття “гідність”, а саме: цінність людини чи спільності людей; сукупність моральних якостей; усвідомлення власної цінності; почуття поваги до себе і зовнішній прояв гідності;

вартість; цінність грошових знаків; титул, чин, звання [1, с. 47]. На думку В. М. Хвостова, під гідністю слід розуміти розумність людини, її вище Я, здатне до вічного розширення і таке, що підносить її вище всієї іншої емпіричної дійсності [2, с. 165]. С. Н. Братусь поняття “гідність” визначає як відображення у свідомості громадянина його оцінки суспільством, тобто самооцінка особою її

суспільної оцінки [3, с. 89]. Н. С. Малєїн вказує, що людина усвідомлює своє становище в суспільстві, колективі. Їй притаманні самоповага і потреба в повазі її іншими людьми. Ця внутрішня самооцінка власних якостей, здібностей, світогляду, свого суспільного значення і є гідністю [4, с. 32]. М. Й. Коржанський визначає гідність особи як право на громадську повагу, що ґрунтується на визнанні суспільством громадської цінності цієї особи. Він розглядає гідність як публічну цінність особи [5, с. 223]. У науковій літературі гідність інколи розглядається як володіння особистості самоконтролем та самостійністю [6].

Людська гідність є абсолютною цінністю суспільства, що притаманна людині, як істоті суспільній, протягом усієї історії її існування та розвитку. Та й сам розвиток людини неможливий без її визнання вищою соціальною цінністю, що визначає необхідність поваги до неї, а, отже, поваги її гідності та прав. Повага гідності людини має характер відносин, що ґрунтуються на нормах права і моралі, на принципах свободи та взаємної відповідальності між державою, суспільством і особою, між різними особами та соціальними групами [7, с. 7]. Носієм таких цінностей є громадянське суспільство. Разом із тим правова держава бере на себе зобов'язання з реалізації, забезпечення охорони і захисту гідності та прав людини. Людська гідність як багатоаспектна цінність людини глибоко проникла у зміст права. Ознаки і якості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу. У свою чергу, людська гідність через систему соціальних зв'язків є вихідною у взаємовідносинах між людьми і знаходить своє безпосереднє відображення у гідності кожної людини [8].

У філософії Канта обґрунтовано суб'єктоцентристську картину світу, згідно з якою в центрі знаходиться людина та її

ставлення до оточуючого світу. Вона – первинна, а світ, як результат учинків людини, яка усвідомлює або ж не усвідомлює свій обов'язок, – вторинний.

На думку І. Канта, людська гідність є абсолютною засадою людського буття й обов'язку. Абсолютність цієї засади виражається не лише в тому, що людське буття піднімається над іншим світом, але, перш за все, в об'єктивно даній, неповторній та абсолютній якості людини, яка виявляється в ній не тільки в порівнянні з оточуючим світом, а є сутнісною основою самого буття. Саме тому людську гідність можна розглядати як результат розвитку людини, усього людського роду. Своєю гідністю людина завдячує тому, що вона є суб'єктом пізнання, дій та обов'язку [9, с. 41].

Людина наділена гідністю саме як носій морального закону й саме це вивисує її над самою собою. Гідність людини (моральне в людині) – це внутрішня, абсолютна й безвідносна цінність, що є метафізичною, вічною та незнищеною за своєю суттю [10, с. 248]. Філософ стверджує, що людина як розумна істота існує як мета сама по собі й ніколи ніким не може бути витлумачена як засіб, що застосовується зовнішньою волею. Людина не може розглядатись як засіб для цілей інших людей і навіть власних цілей, а лише як ціль у собі, з погляду на те, що має гідність – внутрішню абсолютну цінність. Абсолютною цінністю може бути лише той, хто є істотою розумною і, як ціль сама в собі, здатен до самовизначення і відповідальності.

Отже, досліджуючи особу злочинця як невід'ємний структурний елемент предмета кримінології, досить важливо з'ясувати всі його особистісні ознаки, у тому числі й з філософської точки зору, включаючи й таку складову, як гідність, позаяк її встановлення дозволяє, як свідчить практика, отримати “ключ” до з'ясування механізму злочинної поведінки.

Список літератури

1. Блюмкин В. А. Категории достоинства и чести в марксистской этике / В. А. Блюмкин. – Москва: Знание, 1964. – 76 с.
2. Хвостов В. М. Этика человеческого достоинства: критика пессимизма и оптимизма / В. М. Хвостов. – 3-е изд. – Москва: КомКнига, 2007. – 176 с.
3. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права / С. Н. Братусь. – Москва: Юрид. лит., 1963. – 196 с.
4. Малейн Н. С. Охрана прав личности советским законодательством / Н. С. Малейн. – Москва: Наука, 1985. – 165 с.
5. Коржанський М. Й. Кримінальне право України: Частина Особлива / М. Й. Коржанський. – Київ: Генеза, 1998. – 592 с.
6. Michael Meyer, Kant's Concept of Dignity and Modern Political Thought // <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0191659987900052>
7. Власов А. Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации / А. Власов. – Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. – 344 с.
8. Луцький І. М. Правовий та релігійний підхід до поняття людської гідності [Електронний ресурс] / І. М. Луцький // Наук.-інформ. вісн. Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. – 2014. – № 9. – С. 19-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2014_9_4
9. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Гришук. – Київ: Атіка, 2007. – 432 с.

І. Г. Богатирьов, д-р юрид. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, Київська область

ПРОБЛЕМА ЦІНИ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Вивчаючи проблему ціни злочинності та її соціальні наслідки, у нас виникло багато питань, вирішення яких слід розпочати з встановлення моральної шкоди від конкретного злочину, його майбутніх наслідків і реальної ціни заподіяних збитків від його вчинення.

На жаль, наведені вище питання є здебільшого риторичними й дати якусь конкретну відповідь вкрай важко. Зрозуміло, що, незважаючи на це, фахівці намагаються усе ж таки їх досліджувати. Так, у 2009 р. російські вчені-кримінологи В. В. Лунеев [1, с. 39], М. М. Бабаєв, В. Є. Квашиш [2, с. 247] у наукових статтях запропонували розглядати дану проблему через призму вчинення конкретного злочину та зацікавленість держави мати економічну мотивацію щодо з'ясування “ціни” вчиненого злочину.

В Україні дана проблема була

предметом вивчення В. В. Голіни, Б. М. Головкина, Н. В. Сметаніної, Р. С. Веприцького. Зокрема, вчені вважають, що ціна злочинності – це якісно-кількісний показник тієї шкоди і витрат суспільства, які є наслідком її злочинних проявів. Сумарне (у грошовому еквіваленті) визначення “ціни” злочинності, на думку вищеназваних вчених, навряд чи можливе, оскільки існують такі втрати, які не підлягають математичному підрахунку (наприклад, вбивство, тяжкі тілесні ушкодження тощо), або обчислення ціни злочинності для кожного її виду взагалі не може бути [3, с. 62; 4, с. 31].

Вбачається, що наведений перелік складників “ціни” злочинності є неповним, і розширений варіант такого набору в поданому нижче алгоритмі дозволить кримінологам врахувати їх в подальшому науковому пошуку.

Крім того, вивчаючи ціну злочинності і завдану нею шкоду особі, державі, суспільству, необхідно не лише розглядати її з правової точки зору, а і з позиції того, що кожен вчинений злочин у країні має свою власну “ціну”, а тому її визначення потрібне і потерпілим, і всім нам як платникам податків.

Отже, зниження життєвого рівня багатьох сімей, збільшення кількості осіб, які впритул наблизилися до межі бідності або вже її перетнули, погіршення якості послуг, що надаються у сфері охорони здоров'я, освіти і культури, через незадовільне забезпечення, розвиток та соціалізацію є наслідками поширення такого соціального явища, як злочинність, яке викликає природне занепокоєння громадян за своє життя, благополуччя сім'ї і безпеку дітей, а також знижує довіру до державної політики у сфері запобігання їй.

З огляду на сказане вважаємо за доцільне підтримати вітчизняних кримінологів у тому, що злочинність сьогодні вийшла далеко за межі загальнокримінального феномену і перетворилася на фактор, що створює загрозу національній безпеці, основам державного устрою, а методики розрахунку завданої злочинністю шкоди особі, державі і суспільству в Україні, на жаль, немає.

Єдиним джерелом, де ми можемо побачити конкретну цифру, є державна правова статистика, у якій саме визначено пряму шкоду, заподіяну потерпілому в результаті вчиненого відносно нього конкретного виду злочину. Так, за даними Генеральної прокуратури України, сума матеріальних збитків від кримінальних правопорушень у 2015 р. становила 7 009 214 000 грн, із них державі та територіальним громадам – 5 032 048 000 грн [5]. За нашими прогнозами у 2016 р., враховуючи зростання рівня злочинності, дана цифра буде ще більшою.

У той же час, за інформацією Комітету правової статистики і спеціального обліку при Генеральній прокуратурі Республіки Казахстан, у 2015 р. сума шкоди, заподіяної злочинами, дорівнює

245 000 000, з них державі – понад 200 000 000, юридичним особам – більше 15 000 000 теньге, фізичним особам – більше 29 000 000 теньге [6].

Спираючись на напрацювання як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо розроблення методики встановлення “ціни” злочинності, пропонуємо наступні компоненти алгоритму оцінювання шкоди за вчинений злочин:

1) вид вчиненого злочину (від невеликої тяжкості до більш тяжкого і особливо тяжкого);

2) класифікація злочинності з урахування історичного, правового, фінансово-економічного, політичного, ідеологічного, морального, медичного та соціально-психологічного критеріїв. Зокрема, цей компонент пов'язаний із таким соціально мінливим кримінально-правовим явищем, як парні категорії “криміналізація-декриміналізація”, котрі враховують динамічний характер розвитку суспільних відносин (наприклад, ліквідація колгоспного права, криміналізація кіберзлочинів тощо);

3) вид шкоди (пряма чи побічна), завданої злочинцем не тільки потерпілому, а й державі та суспільству в цілому. У такому випадку можемо говорити не лише про економічні, а й про ідеологічні умови злочинності;

4) вартість утримання правоохоронців для протидії і запобігання злочинності. Цей компонент нами розглядається як у вузькому, так і широкому розуміннях;

5) вартість утримання осіб під вартою на стадії досудового розслідування, судового розгляду та виконання вироку суду. Цей компонент нині розглядається по-новому, оскільки у 2012 р. прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України;

6) суми виплат потерпілим від злочину на підставі позовних заяв. Як свідчать статистичні дані, на 1 жовтня 2016 р. сума, яку повинні відшкодувати потерпілим засуджені, склала більше 55 000 000 грн;

7) суми виплат за заподіяну моральну шкоду особам, які незаконно були притягнуті до кримінальної

відповідальності, на виконання рішень Європейського суду з прав людини. Вважаємо, що завдяки цьому держава, громадськість мають зрозуміти, що існує нагальна потреба у прийнятті спеціального закону із метою стягнення суми збитків з осіб, які вчинили такі діяння;

8) об'єднання зусиль з міжнародною спільнотою задля розроблення державних та міждержавних програм протидії злочинності та її нейтралізації;

9) видатки на підготовку фахівців правоохоронних органів.

Наведена структурно-логічна схема алгоритму є авторським баченням шляхів вирішення проблеми визначення поняття, структури та соціальних чинників такої кримінологічної категорії, як ціна злочинності, що і дозволило нам запропонувати науковій спільноті наступну дефініцію поняття: "ціна злочинності в Україні" – це система соціально-правових факторів, які негативно впливають на основи національної безпеки та державотворчий процес, що включає в себе: різні критерії

класифікації злочинності (історичний, моральний, правовий, фінансово-економічний, політичний, ідеологічний, медичний та соціально-психологічний); шкоду, завдану злочинцем не тільки потерпілому, а й державі і суспільству; витрати в національній валюті, які несуть правоохоронці (грошові витрати на заробітну платню, одяг та взуття, автотранспорт і паливо-мастильні матеріали, навчання та інші витрати, пов'язані з їх соціально-правовим захистом, а також підготовкою фахівців різних освітніх рівнів для таких структур); кошти, необхідні для утримання осіб під вартою на стадії досудового розслідування, судового розгляду та виконання вироку; виконання рішень Європейського суду з прав людини щодо виплат за заподіяну моральну шкоду як особам, які незаконно були притягнуті до кримінальної відповідальності, так і соціуму; нейтралізацію злочинності шляхом розроблення державних та міждержавних програм протидії злочинності та об'єднання зусиль з міжнародною спільнотою.

Список літератури

1. Лунеев В. В. Социальные последствия, жертвы и цена преступности / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2009. – № 1.
2. Бабаев М. М. Цена преступности: проблемы теории и практики / М. М. Бабаев, В. Е. Квашиш // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 2. – С. 247.
3. Криминологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Хрків: Право, 2014. – 440с.
4. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Р. С. Веприцький. – Харків, 2016. – 40 с.
5. Генеральна прокуратура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/>
6. Сведения об установленной сумме материального ущерба и его возмещаемости по оконченным уголовным делам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPPageGroup/Services/Pravstat>

О.Г. Кулик, д-р юрид. наук,
старший науковий співробітник, завідувач
науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
м. Київ

СУЧАСНА КРИМІНОГЕННА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Моніторинг криміногенної ситуації в країні у поточному році свідчить про те, що вона є складною і в цілому несприятливою. Найбільш вагомими фактори впливу на криміногенну ситуацію є наступні:

зниження економічного потенціалу країни внаслідок втрати Автономної Республіки Крим, частини території Донецької та Луганської областей;

незначне покращення ряду економічних показників (зростання у 2 кварталі цього року обсягу реального ВВП на 1,4%, у січні–серпні валових обсягів промислової продукції на 2,0% та сільськогосподарської продукції – на 0,1%);

продовження тенденції скорочення експорту та імпорту товарів (у січні–липні 2016 р. на 10,5% та 4,0% відповідно);

уповільнення за офіційними даними рівня інфляції (4,5%) при зростанні цін на ряд продуктів харчування, послуги у сферах охорони здоров'я, освіти, транспортні послуги. Продовження подорожчання комунальних тарифів для населення на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива (+25,4%);

припинення за офіційними даними тенденції зниження рівня життя населення (індекс реальної заробітної плати у січні–липні 2016 р.: +7,3%) при зростанні загальної суми заборгованості з виплати заробітної плати (+8,8%) та продовженні знецінення гривні;

нестабільність, висока конфліктність політичної ситуації, зниження ефективності діяльності органів влади, поширеність протестних акцій в країні, які здійснюються як в законних, так і в незаконних формах;

продовження бойових дій на Донбасі;

масштабна внутрішня міграція. Станом на 29.06.2016 за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1681725 переселенців або 1360898 сімей. Для мігрантів є підвищеною ймовірність вчинити злочин або стати його жертвою;

поширення негативних тенденцій у суспільній свідомості – песимізму, фрустрації, аномійної деморалізованості, невдоволеності власним становищем тощо);

зниження фахового рівня та деморалізація працівників поліції, зниження ефективності роботи працівників прокуратури та судів.

Під впливом вказаних факторів за 9 місяців поточного року були зафіксовані наступні основні тенденції злочинності:

значне зростання числа облікованих злочинів (511,9 тис., +18,9%), яке мало місце у 20 регіонах країни. Збільшилася як міська (+21,7%), так і сільська злочинність (+12,5%), чисельність посягань, вчинених у громадських місцях (+14,6%), тяжких злочинів (+28,0%), діянь середньої (+17,3%) та невеликої (+14,3%) тяжкості;

зростання кількості облікованих злочинів відбулося, головним чином, за рахунок збільшення числа корисливих посягань на власність, перш за все крадіжок (267 тис., +33,8%), на які прийшлося 52,2% всіх облікованих злочинів. Збільшилася чисельність всіх різновидів крадіжок (крім вантажів на транспорті), зокрема й крадіжок з квартир (20,6 тис., +47,5%). Суттєво збільшилося також число випадків шахрайства (41,3 тис., +19,4%), які склали 8,1% всіх облікованих злочинів;

продовження зростання кількості випадків незаконного заволодіння транспортним засобом (9,6 тис., +7,3%). Понад 53,6% цих посягань спрямовані на заволодіння автомобілями. Відмічається тенденція зростання посягань, спрямованих на заволодіння іншими транспортними засобами;

збільшення чисельності найбільш поширених корисливо-насильницьких посягань – грабежів (21,9 тис., +35,9%) та розбійних нападів (3030, +22,4%)

відносно сприятлива динаміка насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи. Після коливань у попередні місяці кількість умисних вбивств (фактів смерті та зникнення безвісти) (ст.ст. 115–118 КК) скоротилася на 5,8% і дорівнювала 6,2 тис. Чисельність очевидних умисних вбивств скоротилася ще більше і становила 1556 (–40,0%). Також зменшилося число облікованих випадків умисних тяжких тілесних ушкоджень, хоча темп зниження був незначним (1781, –3,4%). Натомість зросла чисельність випадків заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості (2,9 тис., +8,0%), погрози вбивством (1,1 тис., +14,8%), побоїв і мордування (1,4 тис., +23,1%) і найбільш численних посягань цієї спрямованості – легких тілесних ушкоджень (31,2 тис., +10,5%);

певне покращення ситуації із злочинами проти громадської безпеки, громадського порядку та авторитету державної влади, які часто вчинялися у 2015 р. на фоні загострення суспільно-політичної ситуації в країні та ведення масштабної військової операції в зоні АТО. Зменшилася загальна чисельність діянь проти громадської безпеки (8768, –8,8%); випадків створення терористичної групи чи терористичної організації (316, у 2,75 рази); фінансування тероризму (зі 140 до 79); бандитизму – 14 (16), незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (5370, –10,2%); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або

заволодінням ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (118, –23,4%). Натомість дещо зросла кількість терористичних актів (1191, +1,0%); фактів створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (433, +13,4%); створення злочинної організації (23, у 2 рази);

продовження тенденції зменшення показників злочинів без потерпілого, чисельність яких залежить від активності діяльності щодо їх виявлення, яке відбувалося на тлі негативних процесів в органах поліції. Так, кількість виявлених злочинів у сфері господарської діяльності зменшилася на 8,1%; наркозлочинів – на 15,9%; посягань у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – на 5,9%;

загострення криміногенної ситуації на автошляхах. Це проявилось у суттєвому збільшенні найбільш поширених злочинів цієї категорії – порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (9,7 тис., +30,3%), в тому числі тих, що спричинили смерть потерпілого (1,5 тис., +14,5%);

продовження тенденції зниження відсотку розкриття злочинів. Частка облікованих злочинів, в ході провадження за якими особи повідомлено про підозру зменшилася з 35,1% у січні–вересні 2015 р. до 22,6% за відповідний період поточного року, а відсоток облікованих діянь, провадження за якими закінчено розслідуванням (скеровано до суду та закрито за п. 5 та п. 7 ст. 284 КПК), з 31,5% до 20,4%. Також суттєво зросла частка облікованих злочинів, за якими рішення не прийнято – з 35,4% до 47,1%.

Наведені дані свідчать про наявність причин та умов, які обумовлюють помітне зростання злочинності. Вплив цих причин та умов є настільки потужним, що за його рахунок нейтралізовано дію суттєвої умови, що сприяла зменшенню числа облікованих злочинів в країні у 2014 р. та відносно незначне зростання у 2015 р. –

втрати контролю за частиною її території. Тенденцію зростання злочинності визначають корисливі посягання на приватну власність, які здебільшого вчиняються неодноразово або у вигляді промислу з метою отримання основних або додаткових коштів. Це квартирні крадіжки, випадки незаконного заволодіння транспортними засобами, перш за все автомобілями, та шахрайські

оборудки. Грабежі та розбійні напади також переважно вчиняються саме для отримання майна або додаткових коштів.

Як свідчить проведений аналіз, головними чинниками покращення криміногенної ситуації в країні є відновлення економічного розвитку та якомога скоріше завершення реформи Національної поліції України та забезпечення її ефективної роботи.

С. Ф. Денисов, д-р юрид. наук, професор, начальник кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

С. Г. Кулик, к.ю.н., старший викладач кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету, м. Бердянськ

СПОРТИВНА КРИМІНОЛОГІЯ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

Визнання впливу соціальних умов, протиріч у розвитку суспільства на характер морального формування особистості є вирішальним у поясненні причин протиправної поведінки молоді. Основним, визначальним рівнем детермінації поведінки особистості є макрорівень. Поряд з істотною ознакою він може бути охарактеризований наявністю в суспільстві різних явищ економічного, ідеологічного, культурно-виховного, демографічного, соціально-психологічного характеру. Стосовно до молоді процеси і явища сучасної дійсності, що створюють на макрорівні негативні умови для їх життя і виховання і тим самим сприятливі вчиненню ними злочинів, досліджені кримінологами досить повно. Проте, необхідно звернути увагу і на наявність позитивних виховних функцій у відношенні молоді, що сприятимуть їх цілеспрямованому моральному, культурному, правовому розвитку, переорієнтації ціннісних орієнтирів на соціально позитивні. Традиційно, чи не найкращу виховну роль

для молодого покоління відіграють фізична культура та спорт.

В умовах сьогоднішніх реформ необхідно констатувати, що державою незаслужено занедбано, таку важливу сферу в кожній цивілізованій країні, як фізична культура та спорт. Беззаперечним показником цього стало зайняте Україною 31 місце у загальному медальному заліку (11 медалей, з яких лише 2 вищої проби (5 срібних і 4 бронзових) на Олімпіаді в Ріо-де-Жанейро. Для нашої країни ця Олімпіада стала найбільш невдалою за всю історію. Звинувачувати в цьому спортсменів або тренерів неможна, адже кожен із них зробив максимум, щоб завоювати для країни такі бажані, хоча й не чисельні, перемоги.

Не дивлячись на недавні кроки з покращення ситуації, а саме, прийняття Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація», схваленої Указом Президента України від 9 лютого 2016 року № 42/2016 [3], поки що ситуація залишається незмінною:

відсутність необхідної кількості доступних спеціалізованих спортивних споруд, тренувальних баз, належного матеріально-технічного, медичного й фінансового забезпечення спортсменів, використання заборонених препаратів, наявність так званих «договірників» у професійному спорті, фінансових махінацій, обіцянок і заяв відповідальних, за розвиток зазначеної сфери, осіб про те, що на останню виділяються мільйонні державні кошти, на фоні явного занедбання спортивного руху, формують міцне підґрунтя для поширення суспільно небезпечних діянь у сфері фізичної культури та спорту.

Враховуючи складність та багатогранність вищезазначеної сфери відповісти на питання: які саме суспільно небезпечні діяння можна вважати «спортивними», які причини та умови призводять до їх вчинення, хто є особою, яка їх вчиняє та що саме необхідно робити, щоб запобігти вищезазначеним кримінальним правопорушенням, може така підгалузь кримінологічної науки як спортивна кримінологія. Поряд із розвитком в структурі кримінології цілої групи галузей і приватних кримінологічних теорій (за якими є значна кількість проведених досліджень і наукової та навчальної літератури): сімейної кримінології, економічної кримінології, кримінології податкової злочинності або податкової кримінології, політичної кримінології, екологічної кримінології, електоральної кримінології, військової кримінології, кримінології масових комунікацій, кримінології або богословської кримінології, медичної кримінології та ін. [1, с. 28], в умовах необхідності зміцнення національного духу, оздоровлення нації, виховання здорової молоді, підвищення престижу України на світовій спортивній арені, розвиток спортивної кримінології є особливо актуальним.

Як зазначає М.П. Клеймьонов, у зарубіжній кримінології відсутнє виділення спеціального наукового напрямку – спортивної кримінології. Однак з цього не можна робити висновок, що в

зарубіжних кримінологічних дослідженнях не приділяється увага вивченню взаємодій між злочинністю та спортом. Такі дослідження проводяться по ряду напрямків: 1. Злочинність у сфері професійного спорту. 2. Злочинність серед спортсменів. 3. Спорт в системі попередження злочинності. 4. Тюремний спорт [2, с. 256].

Із вищезазначеного постає питання структури предмета вітчизняної спортивної кримінології. Використовуючи традиційний кримінологічний підхід щодо предмета кримінологічної науки (злочинність, особа злочинця, причини та умови й запобігання злочинності), визначимо, які суспільно небезпечні діяння входять до предмета зазначеної кримінологічної підгалузі. Формулювання того, що предметом вітчизняної спортивної кримінології є злочини у сфері фізичного виховання та спорту заслуговує на увагу. Однак, дискусійним залишається питання стосовно того, які конкретно суспільно небезпечні діяння повинні бути віднесені до останніх та яким критерієм вони повинні відповідати.

Щодо зазначеного аспекту, ми спираємося на дослідження О.І. Петренко в цій сфері. Він вказує, що формулюючи поняття «злочин у сфері фізичної культури та спорту» необхідно виходити з того, що воно є видовим щодо родового поняття загального визначення злочину, а тому має відображати і ознаки, що визначають діяння як злочин, так і ознаки, які відображають положення, характерні саме для цієї групи злочинних діянь. Тому злочиною у сфері фізичної культури та спорту може бути визначено передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння, що завдає шкоди, або створює загрозу її спричинення суспільним відносинам, які забезпечують повноцінний розвиток фізичної культури та спорту в країні та які, при цьому, охороняються законом про кримінальну відповідальність. У питанні класифікації злочинів у сфері фізичної культури та спорту, зважаючи на множинність діянь, які можуть бути віднесені до цієї групи, О.І. Петренко передбачає їх розподіл на

групи згідно наступних критеріїв: родовий об'єкт злочину, суб'єкт злочину, форма вини та внутрішня структура суспільних відносин [4, с. 410].

Таким чином, можна вказати, що до злочинів у сфері фізичної культури та спорту відносяться як суспільно небезпечні діяння, які опосередковано зачіпають сферу фізичної культури та спорту, зокрема злочини проти власності, громадського порядку, тощо – так звані «загальні» (тобто, їх основним безпосереднім об'єктом є відносини в інших сферах і лише додатковим факультативним – суспільні відносини у сфері фізичної культури та спорту), так і «спеціальні» – які безпосередньо спрямовані на спричинення шкоди саме суспільним відносинам у сфері фізичної культури та спорту. До них І.О. Петренко пропонує віднести: «Підкуп суддів та організаторів спортивних змагань», «Грубе порушення правил спортивних змагань» та «Спонування до застосування допінгу» [4, с. 409].

За критерієм суб'єкту суспільно небезпечні діяння у зазначеній сфері можуть вчинюватись як спеціальними суб'єктами (працівники сфери фізичної культури та спорту, зокрема тренери та спортсмени), так і особами, що не мають такого статусу. При цьому щодо спеціальних суб'єктів існує умова – наявність зв'язку між вчиненням суспільно небезпечним діянням та виконанням (або неналежним виконанням) спеціальним суб'єктом своїх обов'язків в даній сфері. Тобто викрадення тренером особистих речей спортсменів не вважатиметься злочином у сфері фізичної культури та спорту.

Вважаємо недоцільним до предмету спортивної кримінології відносити, за прикладом зарубіжної кримінології, суспільно небезпечні діяння тільки в сфері професійного спорту, адже це значно звужує можливості цієї підгалузі кримінологічної науки. Саме з таких міркувань, вважаємо, що до предмету спортивної кримінології повинні відноситись як злочини в сфері фізичної культури (яка включає такі напрями як фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація), так і злочини в сфері спорту (напрями: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, спорт інвалідів тощо) [5].

Запобігання злочинів у сфері спорту та фізичної культури актуальне саме в період реформ зазначеної галузі, які враховуючи законодавчі новації найближчим часом будуть набирати оберти. Крім того, особливої актуальності спорт та фізичне виховання набувають у контексті запобігання злочинності, особливо злочинності неповнолітніх та молоді.

Таким чином, вступаючи на шлях реформ в напрямку виховання фізично здорової, спортивної нації, а також з метою запобігання суспільно небезпечним діянням в сфері фізичної культури та спорту, необхідність кримінологічних досліджень у зазначеному напрямі стає все більш актуальним. Чимало питань залишаються дискусійними і можна прогнозувати, що їх ставатиме більше, однак це аж ніяк не може зупинити розвиток самої спортивної кримінології.

Список літератури

1. Кабанов П.А. Криминологическая таксономия: понятие, содержание, таксономические единицы и основания их группировки // Криминол. журнал БГУЭП. – 2007. – №1-2. – С. 25-29.
2. Клейменов М.П. Спортивная криминология за рубежом // Вестник Омского университета: Серия «Право». – 2012. – №2 (31). – С. 256-259.
3. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»: Указ Президента України від 9.02.2016 р. № 42/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>

4. Петренко О.І. Поняття та види злочинів у сфері фізичної культури та спорту / О.І. Петренко // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 406–411 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_71.pdf

5. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.

А. Б. Блага, д-р юрид. наук, доцент,
професор кафедри цивільного та
кримінального права і процесу
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили,
м. Миколаїв

ЗЛОЧИННИ ПОСЯГАННЯ НА ВЛАСНІСТЬ У СИТУАЦІЇ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збройний конфлікт на сході України значно погіршує ситуацію щодо захисту права власності через підвищений ризик її втрати та суттєве зменшення можливості захисту порушеного права, у т. ч. у судовому порядку. Крім того, наслідком збройного конфлікту часто є завдання шкоди життю та здоров'ю людей. У результаті проведеного нами дослідження різних джерел (опитування, вивчення документів, аналізу судової бази та електронних джерел) встановлено, що неправомірні дії були зафіксовані з боку усіх залучених у конфлікт сторін. Серед основних проявів злочинних посягань на власність нами були виділені:

а) викрадення людей та незаконне заволодіння майном осіб, позбавлених волі (захоплених, затриманих) – незаконні захоплення мирних мешканців Донецької та Луганської областей проросійськими збройними утвореннями часто супроводжувалися брутальними порушеннями прав людини (права на життя, мирне володіння власністю, заборони катувань та жорстокого поводження тощо);

б) мародерство. Зауважимо, що фактів мародерства у вузькому сенсі слова (тобто викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених) не встановлено. Натомість з'ясовано, що звинувачення у мародерстві в широкому розумінні (тобто незаконного привласнення чужого майна в атмосфері безкарності) стосувалися майже всіх

добровольчих батальйонів, а також бійців Національної гвардії України, ЗСУ, бойовиків так званих ДНР та ЛНР і навіть місцевих жителів;

*в) захоплення та пограбування банків;
г) пограбування та захоплення бізнесу;*

*д) відбирання житла;
е) незаконне заволодіння приватними автомобілями;*

ж) захоплення та пограбування підприємств.

Встановити реальні показники вчинення злочинних посягань на власність у ситуації збройного конфлікту на сході України за допомогою статистичних даних наразі неможливо. По-перше, через значний ступінь лагтентності цих злочинів (багато хто з потерпілих взагалі не звертався до правоохоронних органів через факти передачі конфіденційної інформації співробітниками правоохоронних органів учасникам незаконних збройних формувань або недовіру до їх дієвості); по-друге, у зв'язку з тим, що у статистичній звітності злочини, вчинені в зоні АТО, взагалі окремо не обліковуються, – є лише дані щодо реєстрації злочинів у Донецькій та Луганській областях; по-третє, у багатьох випадках дані щодо злочинів, вчинених у зоні АТО, реєструються в інших, суміжних областях (Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій); по-четверте, через те, що при перевірці заяви

працівники правоохоронного органу можуть зробити висновок щодо відсутності достатніх підстав для початку кримінального провадження. Тим не менш, навіть наведені нижче наявні у нас

дані дозволяють оцінити масштаби та динаміку злочинів цієї категорії (див. рис. 1).

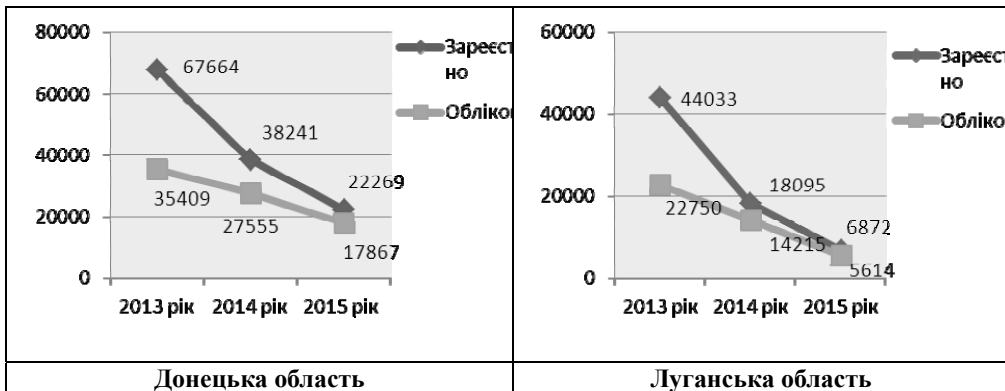

Рис. 1. Кількість зареєстрованих та облікованих злочинів проти власності на території Донецької та Луганської областей у період 2013–2015 рр.

Як можна побачити з наведених діаграм, загальна кількість і зареєстрованих, і облікованих злочинів проти власності протягом 2013–2015 рр. стрімко знижувалася: у Донецькій області – у три та два рази відповідно, а у Луганській – у шість та чотири. Проте насправді підстав для оптимізму таке різке зменшення показників не дає. Відповідно до законів статистики така динаміка є неприродною і пов’язана, у першу чергу, з штучними чинниками: значна частина цих областей починаючи з середини 2014 р. внаслідок військового конфлікту вийшла з-під контролю української влади, а злочини, вчинені на територіях так званих ДНР та ЛНР, до офіційної статистики не включаються.

Більш детальний аналіз статистичних даних щодо окремих видів злочинів свідчить про те, що на території Донецької області протягом усього досліджуваного періоду найпоширенішим видом загальнокримінальних злочинів проти власності були крадіжки (у 2013 р. обліковано 27288 крадіжок, у 2014 р. – 20023, у 2015 р. – 13709). На другому місці – умисне знищення або пошкодження майна (647, 1476 та 521

злочин відповідно); на третьому – грабежі (2008, 1645 і 813). На четвертому місці у 2013 р. були випадки привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (647 злочинів). Однак з початком збройного конфлікту, економічної та соціальної нестабільності ситуація змінилася, у 2014 та 2015 рр. більше ніж у двічі зросла кількість розбійних нападів (981 та 401 відповідно), які й посіли четверте місце.

При цьому аналіз судової практики свідчить, що часто мала місце сукупність злочинів, коли одна особа вчинявала декілька протиправних діянь. Наприклад, *Краматорським міським судом Донецької області за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 258³, ч. 3 ст. 186, ч. 1 ст. 263 КК України був засуджений оперуповноважений ВКР Краматорського МВ ГУМВС України в Донецькій області. У середині травня 2014 р. він перейшов на службу до ДНР начальником відділу карного розшуку. Перебуваючи на службі у цій організації, він, разом з іншими озброєними вогнепальною зброєю чоловіками, 19 травня 2014 р. взяв участь у захопленні та відкритому заволодінні*

майном автосалону “Талісман” [1].

Тенденції руху загальнокримінальної злочинності проти власності в Луганській області є ідентичними до тенденцій руху злочинності у Донецькій області, хоча абсолютні показники є набагато нижчими.

Що стосується злочинів, передбачених ст. 289 КК (“Незаконне заволодіння транспортним засобом”), то протягом 2014 та 2015 рр. їх було зареєстровано досить багато: у Донецькій області – 3056 та 942 випадки відповідно, а у Луганській області – 1852 та 495. При цьому у 2014 р. ці показники були найвищими по Україні. За багатьма іншими видами злочинних посягань на власність протягом досліджуваного нами періоду або взагалі не було зареєстровано жодного випадку, або показники були незначними.

Проте сам по собі факт реєстрації цих злочинів ще не означає відновлення справедливості та відшкодування завданої шкоди потерпілим: відповідно до наявної статистики майже 2/3 злочинів залишаються нерозкритими. З тих же злочинів, які були розкриті, до суду доходить ще менше. Так, за даними судової статистики, до всіх судів першої інстанції Донецької області протягом 2015 р. надійшло усього 2902

кримінальних провадження про злочини проти власності, а до судів Луганської області – 961 кримінальне провадження [2]. Проведений нами аналіз наявної у вільному доступі бази судових рішень (Єдиного державного реєстру судових рішень) показав, що в ній містяться лише поодинокі рішення судів у кримінальних справах про випадки злочинного порушення права на мирне володіння власністю під час збройного конфлікту на сході України. Частка ж осіб, яким був винесений обвинувальний вирок суду з призначенням реального відбування покарання, взагалі є мізерною, почасти через гуманне ставлення до обвинувачених (наявність пом’якшувальних обставин), почасти – внаслідок внесених так званим “законом Савченко” змін до Кримінального кодексу, відповідно до яких строк попереднього ув’язнення судом зараховується з розрахунку один день попереднього ув’язнення за два дні позбавлення волі.

Такий стан справ містить у собі ризики появи відчуття безкарності у злочинців, втрати авторитету судових і правоохоронних органів в очах жертв цих злочинів, у пересічних мешканців Донецької та Луганської областей і всього населення України.

Список літератури

1. Вирок Краматорського міського суду Донецької області по справі 234/378/15-к від 28 травня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44720401>
 2. Лист Державної судової адміністрації України від 04.05.2016 р. № інф/Б 298-16-296/16. [Електронний ресурс].
-

А. В. Савченко, д-р юрид. наук, завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Я. О. Ліховицький, канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального права, Ужгородського національного університету, м. Ужгород

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВАГИ ДО ЗАСУДЖЕНОГО – ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ КОЛОНІЙ ПО ЗАПОБІГАННЮ ЗЛОЧИНАМ

У Новому тлумачному словнику української мови “повага” визначається як почуття шани, прихильне ставлення, що ґрунтується на визнанні чийх-небудь заслуг, високих позитивних якостей когось, чогось, пошана, шана, шаноба [1, с. 453]. Водночас зрозуміло, що дане тлумачення не може визнаватися ідеальним для характеристики поваги до людської гідності осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, оскільки працівники установ виконання покарань не завжди можуть констатувати “високі позитивні якості”, приміром, серійного вбивці, гвалтівника чи будь-якого іншого злочинця. Вони мають виконувати свої обов’язки і застосовувати заходи забезпечення досягнення цілей процесу виконання кримінальних покарань відповідно до закону.

Дещо інакше це поняття визначено у Вільній енциклопедії, де зазначено, що це абстрактна соціальна категорія, яка відображає оцінку почуття гідності/вищості/більшої ідеальності того, на кого спрямована ця оцінка [2]. На нашу думку, саме в процесі виконання кримінальних покарань, яким найбільше обмежуються права і свободи людини і громадянина, будь-який засуджений має розуміти свою соціальну людську цінність, значущість, недоторканність, відчувати почуття власної гідності та поваги до себе осіб, наділених владними повноваженнями.

Однак повага – це не звичайне споглядання чи внутрішнє ставлення, це певні дії, методи та засоби. Приміром, в медицині повага полягає в тому, що пацієнти й особи, які надають їм медичну допомогу, користуються фундаментальним

правом на охорону здоров’я, яке орієнтоване на пацієнтів і є таким, що гарантує їхні унікальні потреби, переваги та цінності, а також їхню самостійність і незалежність [3].

У кримінальному судочинстві під повагою до особистості розуміють сукупність засобів та методів, що мають на меті забезпечити такий режим кримінального провадження, за якого визнаються та дотримуються інші права та законні інтереси суб’єктів кримінально-процесуальної діяльності, охороняється їх гідність та честь, створюються умови для реального забезпечення та захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства, гарантується відновлення порушених прав [4]. При цьому змістом права на повагу до честі і гідності людини в кримінальному судочинстві називається законодавчо встановлена і гарантована державою сукупність норм, які надають суб’єктам кримінального провадження впевненість у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе з боку інших осіб, правоохоронних органів та їх посадовців, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей і етичних принципів були належно обґрунтовані [5, с. 17].

Наведений підхід можна визнати ключовим для визначенням змісту категорії “повага” в контексті процесу виконання кримінальних покарань, оскільки він, як і кримінальне

судочинство, характеризується широким застосуванням елементів державного примусу.

Водночас слід підтримати висловлену у науковій літературі думку, що змістовне наповнення принципу поваги до людської гідності характеризується двома моментами [6,

с. 19]. З одного боку, вказане правило виражає вимогу, адресовану державним органам та посадовим особам, що безпосередньо забезпечують виконання кримінальних покарань, не тільки не допускати будь-яких дій, що принижують гідність засуджених та інших осіб, заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження,

а й вживати заходів для забезпечення максимально можливого сприяння реалізації їх прав і інтересів. З іншого боку, ця засада виражає право кожного учасника кримінально-виконавчих правовідносин захищати усіма засобами, які не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час виконання покарання у виді позбавлення волі.

Таким чином, тільки зазначений підхід до змісту поняття “повага” має стати пріоритетним напрямом діяльності персоналу колоній до запобігання вчиненню нових злочинів засудженими у місцях позбавлення волі.

Список літератури

1. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / [укл.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – Київ: Аконіт, 1998. – Т. 3. – 199S. – 928 с.
2. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Повага>
3. Декларація про медичну допомогу, орієнтовану на пацієнта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.patientsorganizations.org.
4. Гусева О. А. Уголовно-процессуальные аспекты обеспечения уважения чести и достоинства личности в стадии предварительного расследования / О. А. Гусева // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/ugolovno-protsessualnye-aspekty-obespecheniya-uvazheniya-chesti-i-dostoinstva-lichnosti-v-st#ixzz4HOAjtQZf>
5. Барташук Л. П. Гарантії забезпечення права людини на повагу до честі і гідності у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. П. Барташук. – Київ, 2011. – 22 с.
6. Кучинська О. П. Принцип поваги до честі і гідності людини у кримінальному процесі / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 1. – С. 17–19.

О. О. Дудоров, д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, м. Запоріжжя

НЕОБЕРЕЖНА НЕСПЛАТА ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Випадки кваліфікації необережної несплати податків і зборів як службової недбалості нерідко мають місце на практиці. Проте в юридичній літературі питання про інкримінування ст. 367 Кримінального кодексу України (далі – КК України) у разі необережних пору-

шень вимог податкового законодавства вирішується суперечливо. Крім того, у постанові від 8 жовтня 2004 р. № 15 “Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов’язкових платежів” відсутне

відповідне роз'яснення (подібне наведеному в п. 4 постанови від 26 березня 1999 р. № 5 “Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів”), а це дозволяє припустити, що Пленум Верховного Суду України не вважає необережну несплату податків та інших обов'язкових платежів злочином.

Із метою вирішення цієї злободенної проблеми народні обранці запропонували законопроект “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей кримінального провадження в податкових відносинах та питань адміністрування податків і зборів” (реєстр. № 3448 від 10 листопада 2015 р.; внесений народними депутатами України А. В. Журжієм, Н. П. Южаніною та ін.; далі – законопроект), згідно з яким ст. 367 КК України пропонується доповнити приміткою такого змісту: “Не вважаються службовою недбалістю діяння, які призвели до фактичного ненадходження коштів до бюджетів, державних цільових фондів чи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з несплатою податків, зборів (обов'язкових платежів), єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”. У пояснювальній записці до законопроекту необхідність такої новели пояснюється прагненням унеможливити кримінальну відповідальність за допущення помилок при веденні податкового обліку і заповненні податкових декларацій (ст. 367 КК України). Вважаємо, що пропонується новела та її обґрунтування в цілому заслуговують на підтримку.

Ухвалення законопроекту дозволить вирішити проблему явної невідповідності законодавчої оцінки суспільної небезпеки умисного ухилення від сплати податків і зборів та несплати їх з необережності, суть якої можна звести принаймні до трьох моментів: 1) для притягнення до відповідальності за ст. 367 КК України треба встановити, що сума несплачених

обов'язкових платежів, які входять у систему оподаткування, у 100 і більше разів перевищує НМДГ у той час, як для застосування ст. 212 КК України мінімальна межа шкоди, заподіяної державі, складає суму, що дорівнює 1 тис. НМДГ; 2) несплата в результаті необережного діяння службової особи обов'язкових платежів на суму у 250 і більше НМДГ, що вважається тяжкими наслідками, утворює кваліфікований склад службової недбалості, передбачений ч. 2 ст. 367 КК України, санкція якої передбачає можливість призначення покарання, зокрема, у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Водночас за умисне ухилення від сплати податкових внесків позбавлення волі як вид покарання не може бути призначене взагалі; 3) необережна несплата податків і зборів, вчинена службовими особами підприємств, установ, організацій, може тягнути за собою кримінальну відповідальність (ст. 367 КК України) у той час, як аналогічні діяння інших платників можуть розцінюватися хіба що як адміністративний проступок. Сказане стосується й існуючого співвідношення таких кримінально-правових заборон, як ст. 212¹ і ст. 367 КК України.

Одним із можливих варіантів вирішення цієї проблеми є пропозиція Н. О. Гуторової доповнити ст. 367 КК частиною 3 такого змісту: “Ця стаття не застосовується до діянь, умисне вчинення яких не тягне за собою кримінальної відповідальності за цим Кодексом. Призначене покарання за службову недбалість не може бути більш суворим, ніж покарання за таке ж діяння, вчинене умисно” [1, с. 271–272]. Очевидно, що за такого варіанта норми КК України кримінальна відповідальність за необережну несплату обов'язкових платежів, якщо їх сума в одну тисячу і більше разів перевищує НМДГ, не виключатиметься.

Новела, ініційована розробниками законопроекту, дозволить чітко зафіксувати волю законодавця, який свого часу (при ухваленні чинного КК України) не погодився із пропозицією окремих

вітчизняних дослідників [2, с. 287; 3, с. 4, 6; 4, с. 17, 191–197] криміналізувати необережну несплату податків та інших обов'язкових платежів. Нагадаємо, що у проєкті КК України, прийнятому в другому читанні, крім ст. 217 “Умисна несплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів”, було сформульовано ще два склади податкових злочинів – “Несплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів з підприємств, установ, організацій з необережності” (ст. 218) і “Несплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів фізичними особами з необережності” (ст. 219). Однак за ініціативою багатьох народних депутатів і пропозицією Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України вказівку на ст. 218 і ст. 219 з проєкту КК України було виключено.

Нинішній стан вітчизняного податкового законодавства, яке є великим за обсягом, нестабільним, суперечливим і складним для сприйняття, нашою думкою про недоцільність введення кримінальної відповідальності за діяння, що становлять собою необережну несплату податкових внесків. Її існування суперечить принципу економії кримінально-правової репресії, погіршує правове становище різних категорій платників податків і зборів, з огляду на значне розширення меж кримінально караної поведінки негативно позначається на цілеспрямованості кримінально-правової протидії податковій злочинності. Апелювання до того, що за допомогою криміналізації необережних податкових правопорушень в умовах переходу до ринкової моделі розвитку суспільства можна буде посилити податкову дисципліну, не є коректним. Ті, хто так вважає, не беруть до уваги хоча б той факт, що за законодавством країн із традиційною ринковою економікою податкові злочини – діяння умисні. Прихильниками варіанта вдосконалення КК України найчастіше наводиться такий приклад: § 378 Положення про податки і збори ФРН передбачена відповідальність за легковажне заниження податку. Однак

при цьому вони чогось не згадують, що таке діяння, на відміну від умисного ухилення від сплати податку, насправді визнається не злочином, а адміністративним проступком.

Отже, пропоноване законопроектом обмеження сфери застосування ст. 367 КК України вважаємо виправданим (і доцільним). Хоча слід зупинитися й на недоліках. Аналізована примітка цієї статті вирішує проблему визначення меж злочинної необережності фрагментарно (лише щодо порушень фіскального законодавства), “вписуючись” у традиційний для вітчизняного кримінального законодавства підхід, згідно з яким форма вини або безпосередньо вказується в диспозиції норми Особливої частини КК України, або (за відсутності прямої законодавчої вказівки) встановлюється шляхом тлумачення кримінального закону. Саме на фрагментарності акцентується в науковому висновку ТОВ “Текслінк” на законопроект. Фахівці зробили зауваження, суть якого зводиться до того, що пропонована примітка до ст. 367 КК України не виправдано відокремлює особу, яка вчиняє службову недбалість, що спричинила ненадходження коштів до бюджетів та інших цільових фондів, від осіб, які вчинили службову недбалість із настанням інших негативних наслідків.

Принципово інший підхід до визначення кола необережних діянь, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність, використовується у сучасному кримінальному законодавству багатьох зарубіжних країн (наприклад, § 7 КК Австрії, ст. 11 КК Болгарії, § 19 КК Данії, ст. 12 КК Іспанії, ст. 42 КК Італії, ст. 15 КК КНР, ст. 16 КК Литви, ст. 18 КК Швейцарії, ст. 2 глави 1 КК Швеції, ст. 121-3 КК Франції). Суть зводиться до того, що Загальна частина кримінального закону містить спеціальне застереження, згідно з яким діяння, вчинені через необережність, караються як злочини лише у випадках прямої вказівки на це в Особливій частині кримінального закону. Очевидними перевагами цього підходу є те, що він вважається серйозною

правовою гарантією того, що не буде мати місце розширене тлумачення кримінально-правових норм. Дійсно, це дозволяє зробити кримінальний закон більш лаконічним і зрозумілим, сприяє його однаковому застосуванню. Щоправда, включення до Загальної частини КК України подібного законодавчого застереження зобов'язує переглянути всю Особливу частину КК України на предмет чіткого визначення того, які саме вчинені через необережність діяння визнаватимуться злочинами. Інакше кажучи, прагнучи вирішити проблему встановлення меж злочинної необережності, обійтися внесенням змін лише до Загальної частини КК України неможливо, треба корегувати й Особливу. А це, у свою чергу, вимагає віднайдення оптимального співвідношення між, з одного боку, світовою тенденцією до збільшення кількості кримінально-правових заборон на вчинення необережних злочинів (зокрема, за рахунок деліктів створення небезпеки), з іншого – заснованою на гуманізмі ідеєю декриміналізації частини передбачених КК України необережних злочинів [5, с. 350–351]. Однак такий концептуально інший (порівняно із законопроектом) підхід до вирішення проблеми можливий лише у разі оновлення всього КК України, тобто його нової редакції.

Отже, те, що в законопроекті вирішується проблема кримінальної відповідальності за необережні “результативні” порушення саме і тільки вимог фіскального (податкового і соціального) законодавства, є виправданим прагматичним кроком. Водночас редакцію наведеного в законопроекті формулювання “не вважаються службовою недбалістю діяння, які призвели...” (далі – за текстом) навряд чи можна назвати вдалою. Пояснимо. Невиконання або неналежне виконання службовою особою юридичної особи (її відокремленого підрозділу) – платника податків та інших обов'язкових платежів своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них

(зокрема, неналежне ведення податкового обліку та звітності, помилки при обчисленні сум податкових платежів або інше неправильне застосування положень фіскального законодавства, відсутність чи неналежний контроль за діяльністю працівників, які ведуть відповідний облік та звітність), якщо це призвело до несплати податків та інших обов'язкових платежів, за наявності ознак складу злочину, передбаченого ст. 367 КК України, якраз і є (має називатися) *de lege lata* – “службовою недбалістю”. Інша річ, що законопроектом пропонується не застосовувати ст. 367 КК України щодо певних різновидів службової недбалості.

Крім того, берчи до уваги те, що певні порушення вимог податкового і соціального законодавства через відсутність умислу можуть утворювати склад злочину “службова недбалість”, а отже, кваліфікуватися не за ст. 212 або ст. 212¹, а за ст. 367 КК, складно погодитися із зауваженням комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності на законопроект, суть якого полягає в тому, що ідея гуманізації кримінальної відповідальності в розглядуваній ситуації може бути втілена через реалізацію кримінально-правового компромісу щодо окремих злочинів у сфері господарської діяльності. З приводу формулювання “не вважаються службовою недбалістю...” у науковому висновку Київського національного університету ім. Тараса Шевченка на законопроект ставиться слушне запитання: чим же тоді вважаються відповідні діяння? Разом із тим пропозиція науковців вказаного вишу доповнити примітку ст. 367 КК України положенням про те, що підстави кримінальної відповідальності за такі діяння визначаються тільки статтями 212 і 212¹ цього Кодексу, не може бути підтримана. Пояснимо. Як “такі діяння” в контексті пропонованого обмеження сфери застосування норми КК України про службову недбалість не можуть розумітися передбачені ст. 212 і ст. 212¹ КК України умисні ухилення від сплати

податкових і соціальних внесків.

Підсумовуючи, додамо, що, з метою вирішення проблеми кримінально-правової оцінки необережної несплати обов'язкових (податкових і соціальних) платежів пропонуємо примітку ст. 367 КК України, яка фігурує в законопроекті, викласти в такій редакції: “Ця стаття не застосовується до особи, яка вчинила необережну несплату податків і зборів, які входять до податкової системи, або

єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”. Відповідну імперативну заборону (на прикладі формулювань, закріплених ч. 2 ст. 385 і ч. 2 ст. 396 КК України) можна викласти і в такій редакції: “Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка вчинила...” (далі – за текстом).

Список літератури

1. Гуророва Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія / Н. О. Гуророва. – Харків : Вид-тво Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 384 с.
2. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні : монографія / Л. П. Брич, В. О. Навроцький. – Київ : Атіка, 2000. – 288 с.
3. Молодик В. В. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Молодик. – Харків, 1999. – 19 с.
4. Сухов Ю. М. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: проблеми відмежування від суміжних злочинів та кваліфікації за сукупністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. М. Сухов. – Київ, 2000. – 235 с.
5. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / О. О. Дудоров. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 952 с.

О. О. Житний, д-р юрид. наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ПРАВЗАХИСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПРОТИПРАВНІ РИЗИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Кримінальне законодавство вважається дієвим (іноді безальтернативним) засобом правового забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, традиційних і новітніх публічних, групових й індивідуальних цінностей від злочинних посягань. У цьому сенсі він є позитивним феноменом, універсальною суспільною й культурною цінністю. На його розвиток й удосконалення спрямовувалась, спрямовується й спрямовуватиметься інтелектуальна праця багатьох поколінь представників вітчизняної юридичної науки й практики – фахівців з кримінального права, кримінології, суміжних теоретичних

і прикладних галузей знань. Метою їх професійних зусиль є створення якщо не ідеальної, то хоча б відносно досконалої моделі кримінального законодавства, яка дозволяла б забезпечити ефективне функціонування механізму кримінально-правової охорони з додержанням засад справедливості, гуманності й доцільності витрат його правозахисних ресурсів.

Кримінальному праву (й, відповідно, галузевому законодавству) завжди був притаманний найбільш потужний каральний, репресивний потенціал. Тому кримінально-правові способи розв'язання соціальних

конфліктів сьогодні справедливо вважаються найбільш гострими й “болючими” для людини з точки зору їх правових наслідків. У зв’язку із цим вони мають бути останнім, крайнім аргументом (*ultima ratio*) держави у її діяльності з підтримання на своїй території правопорядку в найбільш значущих сферах суспільних відносин. Утім, досвід взаємовідносин людини із державою (і її агентами) знає чимало прикладів, коли кримінальний закон ставав інструментом протиправного насильства, використовуючи який публічна влада не лише не забезпечувала, але й свідомо порушувала, руйнувала стан правової захищеності особи, прагнучи досягнути шляхом його застосування цілей, які не відповідають призначенню цього закону (наприклад, реалізацією кримінально-правових санкцій створювався умовно безкоштовний трудовий ресурс з контингенту засуджених осіб, велась боротьба з “інакшими” підходами у науці чи мистецтві, придушувалась політична опозиція й забезпечувалась монополія певної політичної сили, стримувалась економічна активність населення, розвиток суспільних відносин “заморожувався” у певному вигідному державі стані тощо). На жаль, наше суспільство не раз переживало періоди, коли деякі положення кримінального законодавства, незважаючи на відносну юридико-технічну досконалість їх формулювань, ставали небезпечними не лише для злочинців, а й для правослудних громадян (стан, який досить точно характеризує прислів’я: “виконавці закону страшніші за сам закон”).

Деформаційні, а іноді свідомо свавільні результати застосування норм кримінального права зумовлюються, зокрема, тим, що ця галузь (й кримінальні закони як її формальне втілення) належить до таких інструментів реалізації влади, в яких засоби контролю за поведінкою членів соціуму охоплюють легальні, забезпечені державним примусом обмеження (іноді й позбавлення) людини її прав та свобод в ім’я певних (реальних або міфологізованих) колективних, загальних потреб.

Об’єктивними причинами неправомірного

використання кримінального закону можуть бути, зокрема, свідомо або необачна переоцінка його потенціалу під час розробки й прийняття законодавчою владою тих чи інших кримінально-правових встановлень. Це може відбуватись у зв’язку із неправильними уявленнями представників державної влади, відповідальними за законотворення, реальних позитивних можливостей кримінального закону у вирішенні тих чи інших соціально-правових проблем. Ці можливості, як відомо, є досить обмеженими. Запобігання зловживанням кримінальним законом з об’єктивних причин має забезпечуватись шляхом перевірок його на відповідність Конституції України (конституційна адекватність), а також загально визнаним принципам й нормам міжнародного права (міжнародно-правова, інтернаціональна адекватність). На необхідності виконання цієї умови наголошено у ч. 1 ст. 3 чинного Кримінального кодексу України. Важливим чинником, який здатен утримати законодавця від створення актів, які можуть потягти неправомірне застосування кримінально-правової репресії, є й попередня фахова (наукова) експертиза відповідних законопроектів.

Протиправні ризики кримінального закону з’являються й у випадках, коли він дозволяє (наприклад, через неухважність або інертність законодавця) залишати без уваги певні важливі права й законні інтереси суб’єктів суспільних відносин. Як наслідок, утворюються прогалини кримінального закону, що сприяють правовій незахищеності об’єктів, які заслуговують на кримінально-правову охорону.

Відхилення у результатах використання (застосування) кримінального закону можуть мати й суб’єктивні причини. Зокрема, це недостатність фахової підготовки суб’єктів правозастосування та їх нездатність до адекватної інтерпретації волі законодавця, викладеної у формулюваннях цього закону. Втім,

найбільш небезпечним проявом протиправного використання кримінального закону є свідоме зловживання (одиничне чи масове) ним з боку вказаних вище суб'єктів. На жаль, ресурс кримінально-правового примусу витрачався (й може витрачатись донині) і в "приватних" цілях, коли з його допомогою особи, які є агентами держави, прагнуть задовольнити певні особисті інтереси. Так, здатність кримінального закону застосовувати позбавлення й обмеження прав і свобод осіб викликає в останніх внаслідок притаманного людині прагнення до безпеки й спокою бажання ухилитись від загрози реалізації кримінальної відповідальності чи інших заходів кримінально-правового впливу. Вказана властивість у ході застосування кримінальних законів сприяє виникненню корупційних практик, коли під загрозою притягнення (справедливого чи несправедливого) особи до кримінальної відповідальності їй пропонується за винагороду можливість уникнути обмежень прав і свобод (або за неможливості цього хоча б досягти їх суттєвого пом'якшення чи дострокового припинення). Слід визнати, що

можливості для подібних зловживань іноді закладені в самому законі. Так, це стосується надання широких можливостей для його застосування на угляд (суб'єктивний розсуд) правозастосовця. У цьому сенсі протиправним ризикам кримінального законодавства сприяють факультативні види звільнення від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування, зняття судимості, неповнота алгоритмів призначення кримінального покарання та інших заходів кримінально-правового впливу. Подібні ризики утворюються й при застосуванні кримінально-правових норм з оціночними ознаками. З метою їх мінімізації має бути забезпечено стабільність у практиці застосування кримінального закону, поширення авторитетних зразків його тлумачення й відмова, при можливості, від суб'єктивізму при застосуванні диспозицій та реалізації санкцій законодавства про кримінальну відповідальність.

Т. В. Корнякова, д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного і кримінально права,

Т. В. Кузьміна, аспірантка, викладач кафедри адміністративного і кримінально права Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара, м. Дніпро

МІНІМІЗАЦІЯ КОРУПЦІЇ НА ТЛІ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Реформування української державності торкнулось суспільно-політичного, економічного, соціального та правового життя суспільства.

А чи маємо вже правову державу? Отже, проаналізуємо: посилися рівень злочинності; відбулась криміналізація економіки; на тлі політичної нестабільності поширилися корупційні відносини; суспільні очікування щодо протидії корупції знаходяться у стадії

незадоволення; ефективність правового механізму боротьби з цим явищем не відповідають реаліям, а лише залишаються наголошеними намірами.

Для соціального і економічного розвитку України необхідною умовою є мінімізація корупції. Антикорупційне законодавство прийнято у повному обсязі. Проте воно не вирішує проблем і протиріч соціальних процесів. Тут слід зазначити, що сприяє цьому безліч можливостей

тлумачення нормативно-правових актів “на свій розсуд”, дозволяє лобіювати та використовувати у своїх особистих (або корпоративних) інтересах, що звичайно поширює корупційні ризики.

Ми вже давно забули про проведення антикорупційної експертизи законів, не говорячи про виявлення проявів корупції у чинних законах. У них спокійно живаються правові норми і давно діючі схеми корупції, навіть корупціогенні фактори. А скільки у правових нормах закладено реальних сприянь корупційним проявам, які виявляються у процесі реалізації цих норм.

Безумовно, корупція є наслідком економічних, політичних, соціальних, культурних процесів. Що сьогодні маємо: політичну нестабільність; економічний занепад; деградацію моралі; послаблення системи соціального контролю.

Корупція порушує нормативне регулювання, розвиток усіх сфер діяльності – держави в цілому, використовуючи публічні можливості. При реалізації особистих або корпоративних інтересів завдається і збитковість суспільним інтересам.

Корупційна злочинність, задіявши соціальну складову через підкуп держслужбовців, посадовців, лобіювання корпоративних інтересів та інші можливості, пов’язані з займаною посадою, призвела до деградації кадрового потенціалу.

Корупція виникла з появою державності, прошарків чиновників, наділених владою. А в реалії корупція – це суспільні відносини, які склалися між людьми, що мають різний соціальний статус (наділені владою або ні). Предметом цих відносин стало суспільне благо, яке знаходиться у розпорядженні відповідальних осіб. Суспільство і держава встановили морально-правові норми поведінки. Корупційні відносини вносять протиріччя у ці установи. Слід зазначити, що це явище притаманне всім епохам і державам. Проте рівень корупціогенності відносин був в усі часи різним. Його визначають безліч факторів. Зокрема, стан економіки, право, політика і

мораль. Безумовно, що в Україні цей рівень поза нормою.

У політичному та економічному контексті корупція символізує привласнення посадовими особами матеріальних та нематеріальних активів через отримання влади. Економічна складова – привласнення активів; політична – отримання влади та надання переваг і пільг.

Прагнення отримати владу за любую ціну задля можливостей набуття власності торкнулось усіх: від звичайних громадян, органів місцевого самоврядування, державних органів до різного роду неформальних об’єднань, в тому числі, військовоозброєних угруповань. Шляхом традиційного отримання винагород за вчинення законних (або незаконних) дій відбувається вилучення майна у громадян. Як висловився Папа римський Бенедикт 6 у Ватикані: “Світ зруйнується, якщо люди будуть шукати повсемірно особисту вигоду”.

Корупційні відносини впливають і на фінансову систему держави. Між комерційними й інвестиційними банками все переплуталось. Настав майже крах фінансової системи. Джордж Сорос порівняв цю ситуацію з хворими. Через корупцію вільна конкуренція не витримала іспиту фінансового дерегулювання, яке спричинило можливість розриву фінансових інструментів з виробничою діяльністю. Відбувся відрив гривні від натуральних активів.

Антикорупційна стратегія України потребує значної модернізації, насамперед, політичної волі для створення правових інституцій, задоволення особи, суспільства і держави.

Тобто головним має бути прагнення самої держави до вирішення всіх нагальних проблем, які ґрунтуються на інтересах суспільства і громадянина, реалізуються через систему політичних, економічних, правових, соціальних, ідеологічних заходів. Державна антикорупційна політика повинна захищати національні інтереси суспільства і громадянина, бути всебічно

витриманою, прозорою, реальною.

Невже сприяє викоріненню корупційних проявів: послаблення правового контролю з боку держави, зрощування виконавчої і законодавчої влади з різного роду “неформальними військовими формуваннями”, а насправді кримінальними структурами? Хіба це і є виконання антикорупційної стратегії?

Як ніколи потребує захисту, в першу чергу, правова система держави та здійснення заходів безпеки у різних сферах: військовій, інформаційній, економічній, ідеологічній, правоохоронній, екологічній. Тобто здійснення реального державного забезпечення національної безпеки.

Українська національна антикорупційна політика, інтегруючись в міжнародну антикорупційну політику, має враховувати особливості принципів правової системи, які обумовлені історичними витоками злочинності і особливостями проявів корупції. Наразі формується певний історичний етап не тільки у становленні та доктринальному

розвитку антикорупційної стратегії, але і в становленні української правової системи. Створюється майбутнє України.

Держава уособлює в собі суб'єкт антикорупційного забезпечення національної безпеки. Саме вона і повинна зробити все можливе, щоб підняти моральний стан людей, який має стати віктимологічним виміром соціального імунітету до корупції як частини безпеки держави.

Необхідно посилити громадську свідомість, укріпити моральний настрій населення, здійснити процес очищення суспільства від ганебних дій та їх наслідків. Такі позиції держави слід вважати першочерговими задля організації безпеки української нації. Саме вони і сприятимуть цілеспрямованому викоріненню корупції, формуванню нової моралі, що базується на впевненості у майбутньому, національному почутті гордості, самосвідомості, ввічливості, поваги до своєї історії та стійкої моралі.

О. О. Книженко, д-р юрид. наук, професор,
старший викладач відділу підготовки
прокурорів з нагляду за додержанням
законів при виконанні судових рішень
у кримінальних провадженнях
Національної академії прокуратури
України, м. Київ

ЧОМУ НАМ ТАК ВАЖКО ПРОТИДІЯТИ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ?

В умовах сьогодення проблема протидії терористичній діяльності є однією із таких, що потребує негайного вирішення. Проте спроби держави, її інституцій поки що не принесли відчутних результатів. Причин цьому чимало. Зупинимось лише на частині з них, передусім на тих, що належать до сфери застосування закону про кримінальну відповідальність.

Висвітлення окресленої проблеми почнемо із ознайомлення зі статистичними даними.

Із наведеної нижче таблиці (табл. 1)

щодо облікованих злочинів, пов'язаних із вчиненням терористичної діяльності, видно, що їх кількість за останні роки збільшилася. Пояснення цього є те, що до 2013 р. їх взагалі не було зареєстровано.

Таблиця 1

Стаття КК Укра- їни	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016 9 міс.
258	0	0	3	1499	1295	1191
258 ¹	0	0	0	7	1	4
258 ²	0	0	1	4	4	5
258 ³	0	0	1	478	849	316
258 ⁴	0	0	0	11	7	4
258 ⁵	0	0	2	54	138	7

Порівняно з кількістю цих кримінальних правопорушень осіб, засуджених за їх вчинення, у десятки, сотні, а за окремі злочини й в тисячі разів менше.

Про це можемо судити з даних у наведеній нижче таблиці (див. табл. 2):

Таблиця 2

Стаття КК Укра- їни	Роки			
	2013	2014	2015	2016 I півріччя
258	1	-	1	6
258 ¹	-	-	-	-
258 ²	1	-	1	1
258 ³	-	-	12	24
258 ⁴	-	3	1	1
258 ⁵	-	-	1	3

Статистичні дані свідчать про негативні тенденції у судовій практиці, аналіз якої також дозволяє вести мову й про численні факти неправильної кваліфікації дій винних. Так, співробітники відповідних структур при кваліфікації діянь, що підпадають під ознаки фінансування тероризму, стикаються з неабиякими труднощами. Передусім у правозастосовній діяльності виникає питання щодо визначення об'єктивної сторони фінансування тероризму. Такий стан справ пояснюється неузгодженістю законів, в яких міститься тлумачення поняття “фінансування тероризму”. Зокрема, воно

передбачене в наступних законах України: „Про внесення змін до Закону України „Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” (ст. 1), „Про боротьбу з тероризмом” (ст. 1) та Кримінальному кодексі України (ч. 1 ст. 258⁵). Також у разі засудження особи за фінансування тероризму, що полягає у наданні грошей (чи іншої матеріальної допомоги) терористичній організації, має бути доведено існування саме терористичної організації (розрядка – О.К.), а не будь-якої іншої. Члени таких організації заносяться до Переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, порядок формування якого затверджено Кабінетом Міністрів України.

Проте в нашій державі відсутній законодавчо визначений механізм визнання організацій терористичними, що діють вже певний проміжок часу. Наприклад, на сьогодні самопроголошені ЛНР та ДНР визнані Верховною Радою України терористичними організаціями [1], хоча вони не пройшли відповідної процедури визнання, передбаченої Законом України „Про боротьбу з тероризмом”. Однак, як свідчать матеріали судової практики, це не є перешкодою для притягнення осіб до кримінальної відповідальності за участь чи сприяння діяльності ЛНР чи ДНР саме як терористичних організацій.

Не виріше окреслену проблему, а навпаки, тільки поглиблює її й прийнятий 16 вересня 2014 р. Закон України “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей”. Згідно з положеннями ст. 3 цього Закону держава гарантує недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей. У зв'язку із

наведеним виникає кілька цілком закономірних питань. По-перше, за вчинення яких злочинів учасники подій на території Донецької, Луганської областей не підлягатимуть кримінальній відповідальності? По-друге, кого визнавати учасниками подій на території Донецької, Луганської областей? По-третє, які саме події необхідно брати до уваги?

Приміром, конкретна особа М. (з етичних міркувань її прізвища зазначати не будемо) внесена до переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, під номером 1396 [2]. Використовуючи інформацію, яка міститься в цьому переліку, в Єдиному державному реєстрі судових рішень нескладно знайти вирок, за яким цю особу визнано винною у вчиненні злочину. Зокрема, злочин, передбачений ч. 1 ст. 258³ КК України, було вчинено М. за наступних обставин. У період з 13 по 17 січня 2015 р. М. надавала учасникам терористичної організації так званої ДНР відомості щодо місць дислокації, кількості і маршрутів пересування підрозділів і військової техніки Збройних Сил України та інших військових формувань України, задіяних у проведенні антитерористичної операції на території Донецької області [3].

Отже, керуючись Законом України “Про

особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей”, держава мала б гарантувати непритягнення М. до кримінальної відповідальності як одного із учасників подій на території Донецької області. Проте, як бачимо, реалії судової практики інші. Чи, можливо, законодавець, приймаючи цей Закон, мав на увазі щось інше? Однак його зміст не дає можливості з'ясувати, що ж саме малось на увазі. Складається враження, що норма, в якій держава гарантує недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей, потрапила до Закону випадково.

Аналіз матеріалів судової практики показує, що суди абсолютно по-різному кваліфікують дії, пов'язані із провадженням терористичної діяльності. Вивчення багатьох судових рішень, які часто є діаметрально протилежними одне одному, дає змогу констатувати не тільки недосконалість законів України, а й низький рівень компетенції суддів із цієї категорії справ.

Список літератури

1. Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150129.html

2. Перелік осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, затверджений Держфінмониторингом (станом на 7 листопада 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/Black_list/BlackListFull.pdf

3. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 28 січня 2016 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55285397>

Ю. В. Нікітін, д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права, ВНЗ “Національна академія управління”, м. Київ

І. В. Нікітіна, канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету харчових технологій, м. Київ

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ХАРАКТЕР ЗЛОЧИННОСТІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ НАЙМАНСТВА

Аналіз криміногенної ситуації в Україні свідчить, що злочинність постійно зростає, змінюється її характер, зокрема, у гендерних особливостях найманців. Так, у 1990 р. кількість злочинів становила 369,8 тис., а вже в 2014 р. – 529,1 тис. (зросла на 43%). Із загальної кількості засуджених жінки склали 9,5% (1990 р.) та 12,5% (2014 р.) (зростання на 31%). І така тенденція продовжується. Відмічається збільшення на 15,3% тяжких злочинів з 154216 (2014 р.) до 177855 (2015 р.). У 2015 р. виявлено 17 фактів бандитизму проти 12 (2014 р.), 18 фактів створення злочинних організацій, що втричі більше показників 2014 р. (було 5), 849 фактів створення терористичних груп і організацій проти 478 (2014 р.) (зростання майже вдвічі). В 2015 р. обліковано 565182 кримінальних правопорушень проти 529139 у 2014 р. (зростання на 6,8%). І за 9 місяців 2016 р. статистика злочинності знову погіршилась на 25%.

Така ситуація обумовлюється сучасними глобалізаційними процесами, що відбуваються при перерозподілі ринків збуту продукції, сфер економічного і політичного впливу між країнами та корпораціями, локальними війнами, зокрема в Луганській і Донецькій областях (АТО), анексією Криму та пов'язаних з цим втратою робочих місць, погіршенням матеріального становища, внутрішнім переселенням близько 2 млн громадян України, а також за межі держави в Західну Європу, Прибалтійські країни, Білорусь, Російську Федерацію. Такий стан речей також вплинув і на трансформацію злочинності, форми її прояву, залучення до злочинності різних верств населення та

пов'язані з цим гендерні особливості найманців.

Поняття “найманець” визначено у ст. 47 Додаткового протоколу 1 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни, а також у Міжнародній конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 4 грудня 1989 р., де зазначено, що найманець – це особа, спеціально завербована з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення уряду чи підрив конституційного порядку держави, підрив її територіальної цілісності, а також використання у військових конфліктах. Беручи участь у військових діях, найманець керується переважно бажанням отримати особисту матеріальну вигоду. За гендерними ознаками інститут найманства за статтю неоднорідний. Так, відповідно до ст. 447 КК України суб'єктом злочину може бути особа, яка досягла 16-річного віку. Найманцем може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі. Сьогодні намітилась тенденція збільшення жіночої злочинності серед найманців.

Автори ставлять за мету визначити актуальність проблеми жіночого найманства та виділити деякі причини цього явища.

Поняття “гендер”, останнім часом широко використовуючись у науці, змінило традиційний підхід до розуміння соціальних ролей чоловіків і жінок у суспільстві. Цей контент, на

відміну від поняття “стать”, виокремлює не тільки біологічні детермінанти статевих відносин, а й розкриває психологічні, соціальні та культурні відмінності між чоловіком і жінкою. Гендер як один із базових вимірів соціальної культури суспільства надає соціально-рольовий статус особистості, визначає її індивідуальні можливості досягти успіху в професійній діяльності (навіть у якості найманця) та у суспільному виробництві. Суттєві політичні та соціально-економічні зміни вплинули на емансипацію жінок, а це, в свою чергу, обумовило зміну статусу жінки в сім’ї, на роботі, в суспільстві і, як негативний аспект, спричинило загальне зростання жіночої агресивності у соціумі та їхню кримінальну активність. Чинниками, що сприяють цьому процесу, є: а) перехід від соціалістичної та комуністичної ідеології до капіталістичної системи (інституції приватної власності); б) приєднання до світових систем комунікацій; ліквідація значної частини неприбуткових банків (за 2014 – 2016 рр. ліквідовано понад 80 банків), що вплинуло на матеріальне становище та настрої значної частини населення; запровадження прозорості доходів та видатків, системи “Прозоро” для держзакупівель; в) різке збільшення масштабів еміграції з країни та імміграції в Україну; поява багатонаціональних міст-мегаполісів; г) криміналізація зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності, прозорість кордонів та контрабанда; д) зростання злочинів, вчинених злочинними та екстремістськими організаціями; е) трансформація традиційних ролей жінки у родині, професійній діяльності, підприємстві, бізнесі та суспільстві у цілому.

Вербування найманців для здійснення терористичних актів, які плануються, є не тільки підривною діяльністю, але й психологічною війною, а іноді й військовою інтервенцією, тобто тією ж самою агресією. Сучасний тероризм характеризується тим, що він майже завжди здійснюється з чужої території, фінансується з іноземних джерел та стає зброєю іноземної політики.

Також треба враховувати, що у кожної

жінки й кожного чоловіка є як маскуліні, так і фемінні властивості. За даними психологів, жінці, як і чоловікові, притаманні діловитість, енергійність, уміння відстоювати свою точку зору та доводити справу до кінця. Сучасний розвиток державності, соціально-економічний стан та суспільні відносини сприяли вивільненню раніше невластивої жінкам риси – маскуліності. Жінка стала більш самостійною, активною у соціумі, часто є годувальником родини, тому заробляє на життя, менше залежить від чоловіка та рідше переймається побутовими речами. Це формує інший особистісний імідж в соціумі, наближений до чоловічого. Тут важливим стає те, що її активність йде в позитивне русло, наприклад, у створення власного бізнесу, соціальну діяльність, кар’єру. Якщо жінка не може реалізуватись або переживає насильство у родині, дискримінацію на роботі, то зростає її агресія щодо джерела тиску.

Суспільна небезпека найманства полягає в тому, що частина жінок та чоловіків обирає участь у тероризмі або у військових конфліктах як джерело засобів до існування. Такі дії глибоко аморальні та небезпечні, тому що в людському співтоваристві формується група людей, професійним заняттям яких стають вбивства, сепаратизм, руйнування суверенної рівності, політичної незалежності та територіальної цілісності держави, порушення принципів міжнародного права. Отже, необхідно це долати.

Серед інститутів соціалізації на формування гендерних уявлень людини найбільший вплив мають: сім’я, (референтне значення для індивіда) оточення, заклади освіти. Саме тому значна кількість зарубіжних навчальних закладів уже декілька десятиліть тому включили до навчальних програм спецкурси з гендерної проблематики: США та Канада – у 1971 – 1975 рр., Велика Британія – у 1978 р., Франція – у 1979 р., Нідерланди, Швеція, Німеччина – у 1980 – 1983 рр. Зважаючи на це,

доцільно включити подібний спецкурс до переліку навчальних дисциплін за вибором студентів, наприклад “Актуальні проблеми кримінології”, що викладаються в магістратурі у вищих навчальних закладах України.

Аналіз методологічних підходів до вивчення аксіологічної проблематики гендеру має своєю метою визначення основних методологічних принципів, спрямованих на виявлення глибинних, первинних основ ціннісних мотивів розвитку людини, їхньої ролі в реалізації життєвих сенсів. Цей аналіз припускає: а) визначення ціннісних сенсів, що ґрунтуються на міфологічних символах протоукраїнських етносів; б) виявлення

нормативно-ціннісного змісту релігій, антропологічних концепцій, які вплинули на формування і розвиток української нації; в) визначення можливостей застосування методологічних парадигм до аксіологічної проблематики філософії гендеру.

При розробці комплексної програми протидії злочинності в Україні потрібно включити заходи, що передбачають вивчення та врахування в цьому процесі гендерних особливостей злочинців та відповідних запобіжних заходів нейтралізації детермінуючих чинників, зокрема тих, що сприяють найманству.

Список літератури

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 4 грудня 1989 р. (ратифікована постановою Верхов. Ради України від 14 липня 1993 р. № 3381-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 36. – Ст. 367.

С. І. Нежурбіда, д-р юрид. наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і криміналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Є. Д. Скулиш, д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України

ЕТИОЛОГІЯ ЗЛОЧИНУ: РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ТЕОРІЙ ОСОБИСТОСТІ

Серед основних проблем української кримінології Концепцією розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст. названа проблема підняття на значно вищий якісний рівень наукової розробки питань причин і умов злочинності та злочинної поведінки. Як зазначають її розробники, це потребує, насамперед, сучасного теоретичного осмислення,

методологічного спрямування, чіткого розмежування стосовно злочинності як соціального явища та злочинної поведінки, а теоретичні та методологічні висновки мають бути як відповідні гіпотези ретельно перевірені методично обґрунтованими репрезентативними дослідженнями.

Дійсно, проблема етіології злочину

– найскладніша, а тому й найдискусійніша. Кожний поважаючи себе кримінолог хоча б один раз у “професійному житті” намагався розрубати цей “гордий вузол” кримінології. Переконані, ця проблема буде жити стільки, скільки буде існувати зло, стільки, допоки існуватиме один з крайніх проявів зла – злочин. За весь період розвитку кримінології питання з’ясування етіології злочину не втратило своєї актуальності. Неабияка зацікавленість кримінологів світу, в тому числі й кримінологів України, проблемою етіології злочину спричинила появу величезного масиву теорій причин злочину.

Проведений нами аналіз теорій етіології злочину дозволив нам дійти таких висновків:

1. Вітчизняна кримінологія не володіє різноманіттям ідей і наукових поглядів на причини злочину, хоча у світі процес народження нових та модифікації старих практично не зупиняється. Безперервно триває і процес аналізу таких теорій. Заслуговує на увагу і модифікація самих праць, у яких здійснюється аналіз теорій причин злочину. Характерними рисами такої модифікації можна визнати надання вченими переваги в аналізі теорій причин злочину “соціальному” напрямку та дотичному аналізу біологічних і психологічних теорій. У той же час аналіз теорій причин злочину здійснюється переважно в контексті висвітлення загальних проблем кримінології і здебільшого має характер історичного та елементарного.

2. Можливо виділити такі напрями сучасних теорій причин злочину: 1) філософський; 2) “нетрадиційний” (з поділом на “неокласичний”, “механістичний”, “демонологічний”); 3) біологічний; 4) соціологічний.

3. Антична філософія злочину є своєрідним “методологічним підходом” до розуміння сутності злочину та протидії йому. Вплив цієї філософії спостерігається і при формуванні сучасних підходів до дослідження причин злочину та злочинності, в тому числі американськими (Т. Хірші) й українськими кримінологами (О. М. Костенко). Серед багатьох

філософських поглядів на причини злочинів і злочинності особливе місце займають погляди представників німецької класичної філософії, філософського просвітницького напрямку, сучасної соціальної філософії (завдання якої – дати відповідь не тільки на запитання “Що таке суспільство і яке місце в ньому займає людина?”, а й “Яке місце в цьому суспільстві займає злочинність, що таке злочинність і ким є людина, яка вчиняє злочин?”).

4. Зв’язок кримінології з економічними науками виявляється не лише при вивченні злочинності у сфері економіки, але й при оцінці ролі матеріальних факторів (чинників) у генезисі злочинності, розробленні економічних заходів її подолання в окремих сферах господарювання. Останніми роками зміцнюється зв’язок кримінології з релігієзнавством, природничими й точними науками, зокрема математикою, фізикою, хімією. Так, положення геометричної (променевої) оптики, а саме закон прямолінійного поширення світла, може бути використано для з’ясування механізму утворення, існування та розвитку тіньової економіки. Розвиваючи “механістичну концепцію” причин злочинності, висунута гіпотеза про можливість з’ясування природи організованої злочинності, користуючись законами фізики, що дає змогу пояснити її стан та запропонувати напрями протидії. У межах “демонологічного” напрямку аналізуються релігійні теорії причин злочинів з розглядом філософсько-методологічних концепцій “карми”, “божественного провидіння”, “спокуси і одержимості”. Однак усі вони мають переважно теоретичний характер і не підтверджені емпірично.

5. Представляється можливим виділити три поширені біосоціальні підходи до дослідження злочинних поведінкових актів: 1) генетичний; 2) еволюційний; 3) нейро-біологічний. За допомогою генетичного

підходу до природи злочинної поведінки вчені намагаються з'ясувати: 1) роль генетичних факторів у визначенні особливостей такої поведінки; 2) спадковість та мінливість такої форми поведінки; 3) вплив спадкових процесів на експресію генів, що призводить до вчинення злочину. У світлі еволюційного підходу злочинна поведінка розглядається саме як адаптація. Характеризуючи нейробіологічний підхід до пояснення причин вчинення злочинів, зазначимо, що на сьогодні помітно виділяються дві нейробіологічні теорії: 1) теорія впливу нагороди (Reward Dominance Theory); 2) теорія предфронтальної дисфункції (Prefrontal Dysfunction Theory). Хоча біосоціальний напрям теорій причин злочинності не революційний за своїми принципами, але помітна значна інтенсивність, з якою він розвивається у XXI ст. Це зумовлено багатьма факторами, серед яких фактори, пов'язані з переглядом існуючих поглядів на причини вчинення злочинів, а також фактори, спричинені ще більшою інтенсифікацією досліджень у сфері медицини, біології, хімії, фізіології, психології, генетики – наук, які досліджують особливості функціонування та діяльності людини.

6. Класифікація теорій причин злочину соціологічного напрямку є складним завданням. Більшість кримінологів виділяють дві групи теорій, що характеризуються як “соціально-структурні” та “соціально-процесні”. Зазвичай представники першої групи теорій вважають, що злочинність є переважно проблемою нижчого класу суспільства та зазначають про “розрив” у соціальній структурі, який збільшує розрізненість осіб усередині цього соціального прошарку та призводить до незаконної поведінки (теорії аномії/напруження, теорії соціальних суперечностей, “соціально-екологічні” теорії, теорії культурної девіантності).

“Соціально-екологічні” теорії є теоретичним базисом для розвитку окремих напрямів у кримінології (архітектурна віктимологія, географія злочинності, топографія злочинності, дизайн-протидія злочинності).

7. Серед другої групи теорій (теорії соціального навчання, теорії контролю, теорії соціальної реакції) особливий інтерес становлять теорії соціального контролю, основні положення яких зводяться до твердження, що недостатній контроль або його відсутність є головною причиною злочину. Кримінологами аналізуються два види контролю: зовнішній (соціальний) і внутрішній. Причому більшість кримінологів визнає недоліки в останньому як причину злочину.

8. Проведення порівняльно-кримінологічного дослідження сучасних теорій причин злочину показало необхідність у створенні реєстру кримінологічних досліджень причин злочину або реєстру кримінологічних шкіл. На нашу думку, це дало б можливість володіти інформацією про наявність системних поглядів на причини злочину. В результаті порівняльно-кримінологічного дослідження сучасних теорій причин злочину стало очевидно, що центральною їх категорією виступає людина як носій потреб. Даний факт змушує замислитись над питанням потребнісної сфери самої людини, її природи.

9. Переконливими є аргументи щодо активізації проведення міждисциплінарних (“стикових”) досліджень у кримінології, інтеграції та диференціації наукових знань, активізації використання досягнень психології, філософії, математики, фізики, хімії, біології, медицини.

Список літератури

Нежурбіда С. Етіологія злочину : теорії, аналіз, результат : [монографія] / С. Нежурбіда. – Чернівці : Друк Арт, 2013. – 432 с.

М. В. Карчевський, д-р юрид. наук,
професор

А. С. Кудінов, канд. юрид. наук,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
Луганський місцевий осередок громадської
організації “Всеукраїнська асоціація
кримінального права”

АНТИКРИЗОВІ ВЕКТОРИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні бюджети органів державної влади у сфері кримінальної юстиції збільшуються, але зростання відчуття безпеки в громадян не прослідковується. Є підстави говорити про кризові тенденції або навіть кризу кримінально-правового регулювання – ситуацію, коли внаслідок законодавчих рішень та судової практики соціальні видатки, які необхідні для кримінально-правового регулювання, перевищують обсяг соціальних видатків, що фактично може бути виділений державою та суспільством для цього. Протягом травня – липня 2016 року Луганським державним університетом внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (передислокований до м. Суми та м. Миколаїв, з жовтня 2016 р. – до м. Северодонецьк) спільно з Луганським місцевим осередком громадської організації “Всеукраїнська асоціація кримінального права” проведено чергове [1] дослідження думки експертів із питань чинників ситуації, що склалася, а також їх впливу.

Теоретичні засади опитування.

1. Із позицій раціональної парадигми, оптимальний стан кримінального права визначається його відповідністю до реальних соціальних потреб, відповідністю соціальних видатків на його реалізацію до значимості та захищеності охоронюваних благ. При цьому до соціальних видатків відносяться не тільки матеріальні витрати на утримання правоохоронної та судової системи, але й інші соціальні наслідки застосування кримінального права – криміналізація

суспільства, демографічні та соціально-культурні наслідки тощо.

2. Кримінально-правове регулювання здійснюється на двох рівнях – нормативному (законодавчому, правотворчому) та індивідуальному (правозастосовному), тобто включає як законотворення, так і правозастосування. Суб’єктами кримінально-правового регулювання на правотворчому рівні виступають Верховна Рада України, Конституційний Суд України (у частині визнання неконституційними окремих положень кримінального законодавства); на правозастосовному рівні – суди загальної юрисдикції [2].

3. Ураховуючи зазначене, ефективним (у контексті прагматичної парадигми) кримінально-правове регулювання є тоді, коли обсяг фактичних соціальних витрат на його реалізацію відповідає обсягу необхідних соціальних витрат, зумовленому законотворчою та правозастосовною діяльністю у сфері кримінально-правового регулювання.

Отже, ефективними законодавчими рішеннями у сфері кримінально-правового регулювання слід вважати такі, які забезпечують баланс соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу необхідних соціальних видатків, а саме того обсягу видатків, який держава та суспільство можуть виділити на забезпечення кримінально-правового регулювання. Ефективними рішеннями на правозастосовному рівні кримінально-правового регулювання слід вважати такі,

які прийняті відповідно до чинного законодавства та вимагають здійснення соціальних витрат, що відповідають небезпечності конкретного вчиненого злочину.

Базуючись на раціональній парадигмі кримінального права та концепції кримінально-правового регулювання, експертам пропонувалося висловити власну оцінку можливостей і перешкод ефективного кримінально-правового регулювання. Для оцінки надавалися чинники, що систематизовані за рівнями кримінально-правового регулювання (законодавчий, правозастосовний), а також поділені на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чинники стосуються безпосередньо суб'єктів кримінально-правового регулювання. Зовнішні становлять соціальні, економічні, політичні та інші чинники, що впливають на кримінально-правове регулювання (розвиток суміжних галузей права, освіта, наукова діяльність, функціонування органів державної влади, які здійснюють досудове розслідування, тощо).

Склад експертів. Кількість експертів, які взяли участь в опитуванні – 71. З них 44 експерти представляли науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади; 27 – практичні підрозділи Національної поліції України, суди, прокуратуру, Державну пенітенціарну службу України, адвокатуру тощо. Такий склад експертів дозволив розглянути проблематику ефективності кримінально-правового регулювання з точки зору не тільки науковців, але й юристів-практиків.

Основні висновки.

1. Перспективним є розгляд ефективності кримінально-правового регулювання з позицій балансу соціальних витрат, які фактично можуть бути виділені для здійснення кримінально-правового регулювання, та витрат, які необхідні з огляду на прийняті законодавчі та судові рішення. Комплексний аналіз нематеріальних соціальних витрат кримінально-правового регулювання разом із дослідженням фінансових можливостей держави дозволить наблизитися до

розв'язання проблеми балансу соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу необхідних соціальних витратків. 70% експертів вважає доцільним розгляд кримінально-правового регулювання в контексті системи “витатки-результат”; 76% погодилися з тим, що кримінально-правове регулювання є ефективним тоді, коли необхідні соціальні витатки на його реалізацію відповідають фактичним соціальним витаткам, що можуть бути виділені державою та суспільством для цього.

2. Розвиток науки та освіти сьогодні є найбільш обґрунтованим розв'язанням проблеми ефективного розподілу ресурсів у сфері кримінально-правового регулювання. Вказані системи характеризуються найвищими показниками готовності забезпечити передумови для підвищення ефективності кримінально-правового регулювання та достатності кваліфікованих кадрів. Наука та освіта здатні задовольнити ефективне кримінально-правове регулювання за оцінками 68% та 67% експертів відповідно. Тоді як середня оцінка здатності інших досліджених систем – 29%. Забезпеченість кваліфікованими кадрами: наука – 82%, освіта – 75%, середня оцінка достатності кваліфікації кадрів для інших досліджених систем – 35%.

3. Політизація діяльності органів державної влади в сфері кримінально-правового регулювання, а також радикалізація суспільних настроїв чинять значний негативний вплив на ефективність кримінально-правового регулювання. Рівень громадського контролю в сфері кримінально-правового регулювання визначається експертами як недостатній. Істотною є небезпека соціальних конфліктів, зумовлених відсутністю цивілізованих інструментів та практик впливу громадськості на діяльність правоохоронців.

Так, 90% експертів вважають вагомим чинником неефективних законодавчих рішень політично вмотивовану криміналізацію (декриміналізацію). На

думку 89% експертів, політизація діяльності судів, прийняття політично вмотивованих рішень чинить негативний вплив на ефективність кримінально-правового регулювання. 74% експертів відзначають негативний вплив політизації органів державної влади, що здійснюють досудове розслідування злочинів та нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

65% експертів вважають, що радикалізація суспільних настроїв негативно впливає на роботу законодавця, обмежує можливість прийняття неупереджених рішень. Що ж до впливу цього чинника на діяльність інших суб'єктів у сфері кримінально-правового регулювання, то думки експертів розподілилися так: судді – 56%; працівники органів досудового розслідування – 58%; працівники органів нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування – 56%.

При цьому рівень громадського контролю у сфері кримінально-правового регулювання є недостатнім. За оцінками 87% експертів, недостатнім є громадський контроль за законодавцем; 68% – за діяльністю судів; 65% – за діяльністю органів державної влади, що провадять досудове розслідування злочинів; 72% – за діяльністю органів державної влади, що здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового

розслідування.

4. Негативний вплив неформальних практик на кримінально-правове регулювання залишається значним. Рівень впливу даного чинника розподілився наступним чином: законодавча система 90%, судова – 89%, досудового розслідування – 86%, нагляд – 86%, вища освіта – 72%, наука – 68%.

5. Існує проблема відсутності комунікації між системами, задіяними в сфері кримінально-правового регулювання. Вплив науковців та практиків на законодавчі процеси визначається як незначний. Потреби громади, встановлені під час правозастосовної та наукової діяльності, переважно не представлені у законотворчому дискурсі. Відсутність зацікавленості в результатах відповідних наукових досліджень суб'єктів законодавчого кримінально-правового регулювання, на думку 78% експертів, чинить на нього негативний вплив. На думку 79% експертів, рівень активності науковців (їхніх товариств) у питанні впровадження результатів своїх досліджень у законодавчу та правозастосовну діяльність є недостатнім або скоріше недостатнім, ніж достатнім. Вплив досвідчених юристів-практиків на законодавчі процеси в сфері кримінально-правового регулювання 76% експертів оцінює як незначний або відсутній.

Список літератури

1. Карчевський М. В. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів / М. В. Карчевський; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Суми : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2015. – 48 с.
2. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія / О. В. Наден; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Харків: Право, 2012. – 266 с.

І. М. Копотун, д-р юрид. наук, професор,
заслужений юрист України,
проректор з навчальної роботи Інституту
Служби зовнішньої розвідки України, м. Київ

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

28 червня 1996 року Верховна Рада України прийняла Конституцію європейського зразка, проголосивши Україну правовою державою (ст. 1 Конституції). Це означає, що “в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу.

Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй” (ст. 8 Конституції), “органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України” (ст. 6 Конституції).

Таким чином, Конституція України закріплює фундаментальні принципи діяльності та межі повноважень всіх державних органів, у тому числі й тих, які провадять розвідувальну діяльність.

Те, що розвідувальні органи належать до державних органів, закріплено у Законі України “Про розвідувальні органи України”.

Законотворення у сфері діяльності і меж повноважень державних органів, зокрема розвідувальних органів, повинно здійснюватися виключно на підставі положень Основного Закону України. Жодна правова норма законів України стосовно організації та діяльності цих органів не може суперечити положенням Конституції України або розширювати (звужувати) їх зміст.

Аналіз Законів України “Про розвідувальні органи України”, “Про Службу зовнішньої розвідки України”, “Про оперативно-розшукову діяльність” дає підстави стверджувати, що окремі положення вищенаведених законів ще не в повній мірі відповідають основним положенням Конституції України.

Особливої актуальності проблема

відповідності нормативно-правових актів, що регулюють організацію та діяльність розвідувальних органів, положенням Конституції набуває саме зараз, коли після Революції Гідності постало питання перегляду деяких положень чинної Конституції, для чого відповідно до Указу Президента була створена Конституційна Комісія, одним з основних завдань якої стало “узагальнення практики виконання норм Конституції України, пропозицій щодо її вдосконалення з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства”.

Як справедливо вважають фахівці, парламент, Кабінет Міністрів, судова гілка влади, засоби масової інформації, організації громадянського суспільства, балансує між проблемами безпеки і демократії, мусять приймати рішення, наскільки, з одного боку, пропозиції, висунуті спецслужбами, сприяють їхній ефективнішій роботі, і, з другого – наскільки діяльність спецслужб є підзвітною і відповідає букві закону.

Зважаючи на проголошений курс України на євроінтеграцію, не останню роль відіграє контроль за діяльністю українських розвідувальних служб відповідно до стандартів ЄС.

Вимоги стандартів ЄС щодо розвідувальних органів стосуються таких основних аспектів, як контроль над цими органами, відповідність їх діяльності, Конституції та законами України, їх підзвітність.

Відомо, що Україна, яка прагне у майбутньому набути членства у Європейському Союзі, взяла на себе зобов'язання щодо приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, з дотриманням, у тому числі, рекомендацій, які надходять від європейських структур.

Проблемам відповідності національного законодавства, що регламентує організацію та діяльність спеціальних служб, конституційним положенням у наукових працях приділялось недостатньо уваги. Деякі їх аспекти, зокрема стосовно окремих розвідувальних служб країн світу або контррозвідувальних органів України, розглядали такі вчені, як В. О. Антонов, М. Ю. Дундуков, В. Г. Пилипчук, В. Ф. Погорілко.

Спроба порівняльного аналізу положень чинного законодавства щодо організації, повноважень та діяльності розвідувальних органів України і положень Основного Закону України може сприяти пошуку шляхів вирішення даної проблеми. Такий метод дослідження дозволить виділити ті положення законів, які необхідно привести у відповідність до того, що проголошено в Конституції України, та запропонувати свої варіанти редакції або підходи до формулювання конкретних статей законів України.

У ст. 3 Конституції України проголошено, що “людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави.

Як бачимо, на першому місці стоїть особа, людина, громадянин, а не держава, не її національні інтереси. На наш погляд, це дуже важливе положення Основного Закону України не знайшло свого повного відображення у Законах України “Про розвідувальні органи України” та “Про Службу зовнішньої розвідки України”.

У Законі України “Про Службу зовнішньої розвідки України” цього конституційного положення взагалі немає, а в Законі України “Про розвідувальні органи України” у преамбулі зазначено, що розвідувальна діяльність здійснюється “з метою захисту національних інтересів

України від зовнішніх загроз...”, натомість в інших статтях мова йде тільки про повагу і дотримання прав та свобод людини і громадянина як одного із принципів діяльності розвідувальних органів (ст. 3) та вказано, що “методи і засоби діяльності розвідувальних органів не повинні завдавати шкоди життю, здоров’ю, честі і гідності людей” (ст. 5).

Таким чином, преамбулу Закону України “Про розвідувальні органи України” доцільно було б викласти у такій редакції: “Цей Закон визначає правові основи організації і діяльності державних органів, які здійснюють розвідувальну діяльність, з метою захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх загроз...”, – далі за текстом.

На підставі норм Конституції України (ст. 6, 17, 19) цілком зрозумілим є те, що в чинному законодавстві розвідувальні органи визначені як державні органи. Якщо законодавець визначив розвідувальні органи “державними органами”, то ці органи та “їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України” (ст. 19 Конституції).

Отже, співробітники СЗР України є представниками держави у сфері захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз. Тому вони повинні у своїй діяльності, захищаючи державу, виходити із конституційного принципу: державні службовці мають виконувати тільки те, що визначено правовою нормою, яка прописана у законі або відомчому нормативно-правовому акті.

Задля повної реалізації зазначеного конституційного принципу у чинному законодавстві доцільно друге речення частини третьої статті 17 Закону України “Про розвідувальні органи України” доповнити словами: “Посадові особи зазначених органів державної влади, підприємств, установ і організацій несуть передбачену законом відповідальність за розголошення відомостей про належність цих співробітників до розвідувальних органів, якщо такі стали їм відомі у

процесі роботи, та визначають їх функціональні обов'язки за погодженням із керівництвом розвідувальних органів у межах та обсягах, що не перешкоджають, а, навпаки, сприяють вирішенню ними розвідувальних завдань”.

Не знайшли повного відображення у чинному законодавстві стосовно діяльності розвідувальних органів такі конституційні положення: “в Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом” (ст. 4 Конституції); Президент України “приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні” (ст. 106 Конституції).

Доцільно було б взяти за основу ці конституційні положення та у ст. 16 Закону України “Про розвідувальні органи України” зазначити, що співробітниками розвідувальних органів України можуть бути виключно громадяни України, які

водночас не є громадянами інших держав, тобто не мають подвійного громадянства, а ст. 23 цього Закону “Соціальний захист осіб, які конфіденційно співробітничали з розвідувальними органами України” доцільно було б доповнити положенням, що особа, яка конфіденційно співробітничала (співробітничала) з розвідувальними органами України і не є громадянином України, може бути прийнята у громадянство України в індивідуальному порядку на підставі рішення Президента України.

Проведений аналіз відповідності окремих положень Конституції України положенням чинного законодавства стосовно організації та діяльності розвідувальних органів України дозволить у подальшому вдосконалити існуючу законодавчу базу, точніше відобразити у правових нормах демократичні принципи Основного Закону України, підвищити результативність практичної діяльності оперативних підрозділів СЗР України.

Список літератури

1. Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про Службу зовнішньої розвідки України: Закон України // Там само. – 2005. – № 25. – Ст. 180.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України // Там само. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
4. Про розвідувальні органи України: Закон України // Там само. – 2001. – № 19. – Ст. 94.
5. Про Службу безпеки України: Закон України // Там само. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвідувальних органів України: Закон України // Там само. – 2006. – № 14. – Ст. 116.
7. Про внесення змін до деяких Законів України щодо розвідувальних органів України: Закон України // Там само. – 2015. – № 22. – Ст. 151.

Н. А. Орловська, д-р юрид. наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та процесу Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

ПРО ПРАВОМІРНУ ПОВЕДІНКУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ

Розвиток кримінології, повноцінна реалізація її прогностичного і запобіжного призначення передбачають перегляд концептуальних положень, вихід на новий

рівень розуміння складових її предмета. Зокрема, це стосується й постановки питання щодо розширення предмета кримінології за рахунок правомірної

поведінки. Слід зазначити, що відповідні пропозиції не є зовсім новими, адже ще у 80-х рр. ХХ ст. В. М. Кудрявцев звертав увагу на доцільність вивчення мотивів та цілей різних видів поведінки (правомірної та протиправної), у тому числі й кримінологічного їх дослідження. На сьогодні актуалізацію кримінологічної розробки правомірної поведінки (С. А. Капітанська, Н. Б. Хлистова та ін.) з наголосом на щільному її взаємозв'язку зі злочинною активністю, вочевидь, можна пояснити кризовим станом системи протидії злочинності в широкому сенсі цього слова та запобіжною діяльністю правоохоронних органів зокрема.

Видається, що у випадку розширення предмета кримінології або останній має бути поділений на два блоки (традиційний та новий), або передбачатися інтегративне вивчення проблематики кримінального та правового при розгляді загальних та окремих питань.

Однак на сьогодні маємо понятійну нез'ясованість щодо правомірної поведінки. Передусім слід наголосити на широкому спектрі її проявів. Зокрема, у суб'єктивному контексті виокремлюються соціально активний, законослухняний, конформістський, маргінальний та звичний (рефлекторний) її види (С. С. Алексєєв, 2005). Привертає увагу, що звична поведінка не зовсім відповідає традиційному розумінню правомірної поведінки як свідомому дотриманню правових приписів з метою досягнення певного позитивного результату та уникнення несприятливих наслідків, що можуть настати за порушення правових норм. Виникають сумніви і щодо конформістського та маргінального різновидів, адже маємо справу із суто ситуативним пасивним дотриманням правових приписів.

Що можна розуміти в кримінології під правомірною поведінкою? Однозначності з цього приводу немає. Так, Н. Б. Хлистова, розглядаючи кримінологічний вимір правомірної поведінки, розуміє її як вчинки, які не суперечать приписам правових норм або основним принципам права певної

держави; це така поведінка й діяльність у сфері соціально-правового регулювання, яка відповідає вимогам чинних нормативно-правових актів, правам і законним інтересам інших осіб, а також не є суспільно небезпечною для держави й суспільства загалом (Н. Б. Хлистова, 2009). Відповідно, авторка пропонує кримінологам вивчати будь-яку поведінку, аби не вчинялися злочини, адже раціональності та соціальної активності від суб'єкта такої поведінки не вимагається.

На думку В.К. Грищука, кримінально-правомірною поведінкою є поведінка, яка може бути виміряна, оцінена за допомогою критеріїв, закріплених у чинному кримінальному законі. Така правомірна поведінка може бути як негативною, так і позитивною, фактичною підставою позитивної та негативною кримінальної відповідальності. Зокрема, позитивною є кримінально-правомірна поведінка при добровільній відмові, необхідній обороні, звільненні особи від кримінальної відповідальності (В.К. Гришук, 2015). У такому разі кримінологія вже давно вивчає негативну кримінально-правомірну поведінку у вигляді злочинів та їх сукупності як статистичного прояву злочинності. Питання ж позитивної кримінально-правомірної поведінки розглядаються в контексті механізму індивідуальної злочинної поведінки (процесу мотивації, посткримінального етапу тощо). Але за таких умов кримінологія вивчає лише законослухняну поведінку, адже підставою застосування виділених В. К. Грищуком приписів КК України є повна відповідність їм поведінки людини. При цьому інші різновиди позитивної поведінки, виокремлені теоретиками, залишаються під питанням.

Зауважимо, що для визначення поведінки, яка може бути як позитивно, так і негативно оцінена з позиції права, теоретиками застосовується термін "правова" (див., наприклад, у О.Ф. Скакун), тобто "правозначуща". Тому термін "правомірна поведінка" традиційно має переважно позитивний

сенса. При цьому розуміння правомірної поведінки передбачає два акценти: несуперечливість або відповідність правовим приписам з огляду на способи правового регулювання (дотримання заборон, виконання обов'язків, використання уповноважень) та соціальна нешкідливість. Також виходимо з того, що право максимально відповідає суспільному запиту, зокрема, не містить заборон, що явно суперечать уявленням населення про соціально шкідливу поведінку.

Але цього не досить. Для включення у предмет кримінології феномен правомірної поведінки має бути конкретизований саме у кримінологічному вимірі.

Вбачається, що в принципі ставити питання про кримінологічне дослідження правомірної поведінки можна на індивідуальному та загальному рівнях.

На індивідуальному рівні правомірна поведінка протиставляється злочину, який фактично є точкою відліку, хоча таке протиставлення не є цілком коректним, адже “не злочинність” не завжди означає “правомірність”. Але навіть за такого спрощеного поділу слід зазначити, що, враховуючи латентність злочинів, правомірна поведінка загалом на сьогодні не надто поширене явище. Що в таких умовах, вивчаючи особливості особи, яка демонструє правомірну поведінку, та механізм такої поведінки, слід аналізувати? За аналогією з класифікацією та типологією особи, яка вчинила злочин, та механізм індивідуальної злочинної поведінки – це будь-яке невчинення злочину, в межах якого є можливим розрізнити свідому та рефлекторну, постійну та ситуативну, активну та пасивну правомірність. Однак яка практична користь із такого вивчення, адже протягом дня особа може бути і злочинцем, і відповідальним громадянином, а те, що відрізняє злочинця від особи, яка злочин не вчиняє, полягає в об'єктивації мотиваційних чинників, а не в самих цих чинниках?

На загальному рівні, досліджуючи правомірну поведінку, кримінологія мала

б звернутися до розуміння злочинності. При цьому, на перший погляд, злочинність – відхилення, правомірна поведінка – норма. Але різні підходи до визначення злочинності заперечують таке розмежування. Для прикладу: якщо ми визнаємо, що сутність злочинності “вбудована” у базові людські властивості, у ментальну конструкцію людини, а кримінальність як природна властивість виявляє себе у множинності злочинів (В. В. Голіна, 2009), то злочинна поведінка також є проявом “природної норми”. Якщо злочинність вважається стратегією поведінки (загальною, груповою, індивідуальною), спрямованою на реалізацію відповідних інтересів, то, як зазначав ще Д. Брейтуейт, щодо економічних злочинців: “ніхто не визначає для себе раз і назавжди бути тіньовим чи легальним” (Д. Брейтуейт, 2002). У цьому плані відхиленням може бути саме недосконале правове регулювання економічних процесів, а злочинність – намаганням діяти раціонально і економічно ефективно в умовах системної неефективності.

Незважаючи на наявні розбіжності у зазначених підходах, досліджуючи правомірну поведінку, ми виходимо на питання причинності злочинності (зокрема, і впливу нормативно-правових чинників), а не факторів правомірної поведінки. Якщо діяння криміналізоване правильно (воно є дійсно соціально шкідливим і ця шкідливість адекватно виражена у суспільній небезпечності), правомірна поведінка буде більш поширеною та стійкою (антикримінальна резистентність буде досить високою), а злочинці сприйматимуться вороже; якщо діяння криміналізоване неправильно, то правомірна поведінка буде ситуативною (антикримінальна резистентність буде суттєво меншою, ніж у першому випадку), буде більш поблажливим і ставлення до злочинців.

З огляду на це, навряд чи доцільно включати в предмет кримінології правомірну поведінку. Однак при вивченні протидії злочинності та запобігання злочинам є сенс приділяти увагу

формуванню антикримінальної резистентності – системній властивості особистості, яка виявляється у здатності

протистояти кримінальному тиску та стійкості до кримінальних проявів.

П. П. Сердюк, д-р юрид. наук, профессор,
главный научный сотрудник
отдела научно-методического обеспечения
организации работы в органах прокуратуры
НИИ Национальной академии
прокуратуры Украины,
г. Киев

АНАЛИТИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА СРАВНЕНИЯ В ОТНОСИТЕЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ ПРЕСТУПНОСТИ

Слова знаменитого химика Гемфри Дэви, которые он сказал вначале своей впечатляющей Бакеровской лекции 1810 г., навсегда вписаны в историю науки, поскольку истинный учёный подчеркнул, что ничто так пагубно не сказывается на развитии человеческого разума, как предположение, что наши научные взгляды неоспоримы. В самом деле, использование аналитической единицы сравнения социального явления на 10 000 или 100 000 населения относится к вековой традиции, которая настолько широко используется в мире, что многие статистические службы государств отказались в публикациях статистических данных от абсолютных показателей, используя только коэффициенты на 10 000 или 100 000 населения. Самым ярким примером этого является Норвегия. Впрочем, и другие государства используют их без малейших сомнений. Между тем этот коэффициент является чистой водой аналитической единицей сравнения. Имеется в виду, что в реальности все социально оцениваемые явления разворачиваются в условиях всего количества населения на избранной территории. А это имеет непосредственное влияние на вероятности. Впрочем, это не мешает ей и дальше безраздельно господствовать в учебниках, становясь всё меньше заметной в учебных планах современных университетов, криминологии, в научных публикациях и мониторингах состояния

преступности.

Сама идея использования аналитической единицы сравнения чрезвычайно проста. Но не любое упрощение ведёт к хорошим результатам. Можно понять, что этот способ сравнения даёт возможность сравнить распространённость некоего социального явления на территориях с разным количеством населения. Однако полнейшей неожиданностью воспринимается тот факт, что коэффициент на 10 000 или 100 000 населения исчисляется таким образом, что всё количество преступлений, совершённых всем населением исследуемой территории, пытаются разместить в пределах этой самой аналитической единицы сравнения, равной 10 000 или 100 000 населения этой территории. Это всё равно, что взять слона и втиснуть в керамический чайничек, и затем делать выводы. На самом деле выходит вот что: игнорируется количественная вероятность конечного количества совершённых преступлений. На менее населённых территориях количественная вероятность совершения преступлений значительно ниже по сравнению с густонаселёнными территориями. И тем не менее, по иронии, с целью нивелировать это количественное различие, за основу берётся количество преступлений, совершённых всем населением территории, а не количество преступлений, совершённых случайно

отобранными 10 000 или 100 000 людьми деликтоспособного возраста.

Такой способ сравнения содержит в себе глубокую ошибку, поскольку игнорируется важнейший факт вероятности количества преступлений на территории с разным количеством населения. В таком случае берётся всё количество преступлений, которое произведено в обществе с априори иной вероятностью количества совершённых преступлений, и сравнивается с другим обществом, которое подчинено совершенно другим закономерностям. Понятно, что среди возможных аргументов против этого, несомненно, прозвучит тезис о том, что в криминологии не установлена корреляция между количеством населения и количеством совершённых преступлений на соответствующей территории. Что, дескать, тут имеют значение только факторы, влияющие на преступность, что повсеместно распространены ситуации, когда в городе с меньшим количеством населения, совершается большее количество преступлений, чем в городе, с куда большим количеством населения. К сожалению, этот тезис основан на единичных примерах, которые, к тому же не исключают возможности превратной регистрации преступлений. Опыт исследования этого вопроса показывает, что, напротив, корреляция между количеством населения деликтоспособного возраста и количеством зарегистрированных преступлений показывает весьма очевидную картину корреляции. И не только на примере количества народонаселения и количества зарегистрированных преступлений, но и на примерах соответствующей контрольной группы, которая тоже отражает социально значимое поведение. Опыт подобного исследования на примере 25-ти государств стран мира, которые представляют все заселённые континенты, государств с разным уровнем социального развития, не даёт усомниться в том, что эта корреляция существует и подтверждает, что предыдущие

исследователи, усомнившиеся в этой корреляции, ошибались.

Испытывая известную неловкость за то, что вынужден здесь сослаться на свою работу, поскольку согласен с редакционными требованиями ведущих криминологических журналов, признающих дурным тоном сослаться на свои работы, могу оправдаться только тем, что формат этого доклада не допускает представить наглядные доказательства этого вывода. Но эти доказательства в полной мере представлены в моей книге [1]. Понимая опасность перевода этого вопроса только лишь в плоскость доказательства влияния количества народонаселения на количество преступлений, предлагаю акцентировать внимание на вопросе самой методики относительного исчисления на базе аналитической единицы в 10 000 или 100 000 населения. Давайте представим мысленный эксперимент, в котором два города имеют максимально близкие факторы преступности, среди которых мы проигнорируем влияние количества народонаселения. Будем в пределах этого мысленного эксперимента думать, что количество населения не играет роли для итогового количества совершённых преступлений в этих городах. Но эти города заметно отличаются в количестве деликтоспособного населения. Выйдет так, что разница в количестве совершённых преступлений будет оправдана только количеством народонаселения, а посему и разными количественными вероятностями исходов. Скептик может отметить, что количество народонаселения в этих городах может повлиять на исход посредством разной плотности проживания населения. Хотя влияние плотности населения на количество совершаемых преступлений было, к большому изумлению, опровергнуто [1], и, напротив, было замечено влияние количества населения, а не его плотности, представим в нашем мысленном эксперименте, что и плотность проживания в этих городах тоже одинакова за счёт большей площади другого города. В результате выйдет, что в

городе с большим количеством народонаселения будет совершенно большее количество преступлений, исходя из закономерностей самой математической вероятности. В таком случае сравнение будет изначально некорректным, поскольку в городе с большим количеством населения будет использоваться всё количество совершённых преступлений и помещаться в границы аналитической единицы в 100 000 населения, что будет показывать более высокий коэффициент, но, не исходя из худшего или лучшего состояния преступности в этих городах, а исходя из самого способа расчёта.

Построение компьютерной модели на базе этого мысленного эксперимента и последующая компьютерная симуляция

этого эксперимента даёт возможность убедиться, что 100 прогонов этой симуляции показывает большие цифры количества преступлений в более населённом городе [1, с. 895–920].

Посему не учитывать в формуле сравнения факт того, что в основу кладётся искусственная единица, притом, что всё количество зарегистрированных преступлений, которое пытаются растворить в этой аналитической единице, отнюдь не искусственное, представляется серьёзной ошибкой, которая, несмотря на свою долгую жизнь, не умаляет своей ошибочности. Возраст и количество последователей не добавляет ей авторитета, тем более, что авторитет всегда вредил делу истинности в науке.

Список литературы

1. Сердюк П. П. Относительное измерение интенсивности преступности: монография / П. П. Сердюк. – Запорожье: Кругозор, 2016. – 1000 с.

О. М. Храпцов, д-р юрид. наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна, м. Харків

ПРО ОСОБИСТІСТЬ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Однією з основних рис, яка характеризує насильницького злочинця, є агресивність. Під агресивністю розуміється властивість особи, що відбивається в готовності до агресії. Агресивність як риса особи може пов'язуватися із жорстокістю. Проте вона не співпадає з останньою. Жорстокість – це особистісна якість, яка характеризується найбільш небезпечними зовнішніми проявами, що виявляються у бажанні спричинити страждання та значну фізичну чи психічну шкоду іншій людині.

Окрім агресивності, є кілька морально-психологічних особливостей, що негативно характеризують злочинців, кримінально карані діяння яких пов'язані з насильством над іншою людиною. По-перше, це егоїстична спрямованість особи, що

суперечить нормам моралі, бездуховність, злобність, вороже ставлення до суспільства. На формування особи агресора впливають негативний досвід дитинства, психологічне та соціальне відчуження, що призводять до потрапляння людини в маргінальне середовище, п'янства та наркотизму. У результаті цього формується тривожність як фундаментальна якість особи. Це приводить до сприйняття людиною світу як такого, що загрожує її існуванню.

На нашу думку, емоційне відчуження батьків, конфлікти в родині є важливими умовами формування особи насильницького злочинця. Так, серед вивчених нами осіб, засуджених за

вчинення насильницьких злочинів, 63% відчували на собі негативний вплив у родині (батьки часто ображали їх або навіть знущались). У них нерідко виникали конфлікти з батьками, що вирішувались агресивними діями як з боку батьків, так і з боку самих дітей. Крім того, у особи, яка постійно є свідком агресивної поведінки в сім'ї, формується така особистісна якість, як ригідність, під якою розуміється невміння людини змінювати свою поведінку у відповідності зі зміною ситуації, схильність до одного і того самого стилю поведінки, незважаючи на те, що стала іншою життєва ситуація. Ригідність дуже часто пов'язана із тривожністю, тому взаємодія цих двох якостей особи провокує її на злочинну поведінку. Слід погодитися з Л. М. Балабановою, яка вважає, що тривожність, агресивність, жорстокість, конфліктність, ригідність та деякі інші риси призводять до створення нової системної якості особи – дезадаптованості таких суб'єктів, їх відчуження від суспільства, малих соціальних груп та їх цінностей [1, с. 224].

На насильницьку поведінку злочинців впливають й акцентуації характеру. “Це такі особливості особи, що не є зовсім патологічними, але знаходячись на межі норми та патології, істотно впливають на поведінку, в т. ч. й на злочинну” [2, с. 34]. Вплив акцентуацій характеру на вчинення злочинів, пов'язаних із насильством над іншою особою, є розвитком особистості в негативному напрямі. Проведеним нами дослідженням встановлено, що у насильницьких злочинців найбільш поширеними є такі акцентуації: циклоїдна (афективно-лабільна), гіпертимна, екзальтована та збудлива. Отже, 45,5% осіб мали циклоїдну акцентуацію, яка характеризується зміною періодів підйому та депресії. Іншим найбільш поширеним серед досліджуваних злочинців виявився гіпертимний тип акцентуації (25,6%). Хоча агресивні прояви серед останніх виникають не дуже часто, але вони проходять емоційно та небезпечно для оточуючих. Їх судження часто є легковажними, а вчинки аморальними. Екзальтований тип акцентуації характеризується частою зміною настрою та емоційного стану. Особи

з такою акцентуацією важко переживають образи і конфлікти, легко піддаються чужому впливу, в т. ч. й злочинному. На думку дослідників, цей тип акцентуації є найбільш криміногенним, оскільки такі особи є некерованими, імпульсивними, дратівливими, аморальними. Серед злочинців, діяння яких пов'язані із насильством над іншою особою, така акцентуація складає приблизно 10,5%. Інші види акцентуацій зустрічаються не так часто.

Агресивні риси особи злочинця, діяння якого пов'язані із насильством над іншою особою, дуже часто ускладнюються зловживанням алкоголю та наркотиків, що викликають повну деградацію особи. За результатами кримінологічного аналізу, встановлено, що 85,6% злочинів, які пов'язані з насильством, вчинялися в стані алкогольного сп'яніння.

Наші висновки підтверджуються й іншими вченими. Дослідниця жіночої злочинності А. Б. Блага зазначає, що жінкам, які вчиняють агресивні злочини, притаманні тривожність, репресивність, уразливість на фоні високої підозрілості, заздрісності, егоїстичності й емоційної невірноваженості [3, с. 10]. О. М. Подільчак наголошує, що вчиненню насильницьких злочинів жінками передують нагромадження тяжких переживань, афективних станів і міжособистісних конфліктів як усередині сім'ї, так і в навколишньому середовищі і, як наслідок, формується мотиви особистої неприязні. Жінкам притаманні мотиви корисливості, помсти та ревнощів. Останній є більш поширеним порівняно з чоловіками, що зумовлюється їх високою емоційністю [4, с. 12].

Цікавими видаються й висновки науковців щодо певних психологічних особливостей насильницьких сексуальних злочинців. Так, О. Ю. Дишлевий, вивчаючи особу гвалтівників, дійшов висновку, що у 17% злочинців виявлено розлад сексуального потягу (раптофілія), яка

характеризується тим, що людина, яка страждає на неї, дістає сексуальне задоволення лише здійснюючи насильницький статевий акт. Адаже психічний стан осіб визначався наявною в них патологією. У більшості з них (68%) спостерігалися дисоціальний і емоційно нестійкий, рідше демонстративний і шизоїдний розлади. У решти відзначалася розумова відсталість легкого ступеня (13%), шизотипний розлад (9%) і синдром залежності від алкоголю (11%) [5, с. 5]. А. С. Лукаш визначила такі види девіацій серед осіб, які вчинили зґвалтування: психопатичні риси характеру (35,7%); наслідки черепно-мозкової травми (27,6%); олігофренія у стані легкої дебільності (15,3%); хронічний алкоголізм як провокуючий чинник (13,3%). Ще 4,2% осіб були визнані неосудними [6, с. 12].

Визначення основних ознак особистості злочинця, який вчиняє насильницькі злочини, має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення. Воно необхідне для: 1) здійснення статистичного аналізу такого виду злочинів з урахуванням характеристики осіб, які їх вчиняють (визначаються основні соціально-

демографічні та інші ознаки таких злочинців); 2) прогнозування індивідуальної злочинної поведінки (індивідуальне кримінологічне прогнозування базується на двох основних підходах: а) на підставі узагальнення та аналізу біографії особи; б) на основі аналізу внутрішнього духовного життя особистості, її установок та мотивів); 3) вивчення причин та умов вчинення конкретних злочинів (це стосується, в першу чергу, мікросередовища: родина, навчальний або трудовий колектив, неформальні групи тощо); 4) встановлення мотивів вчинення злочинів (це впливає не тільки на запобіжну діяльність, а й кваліфікацію злочинів); 5) здійснення індивідуальних заходів профілактики з боку відповідних служб і підрозділів органів правопорядку та інших державних органів; 6) здійснення оперативно-розшукової діяльності (визначається психологічний портрет злочинця); 7) призначення судами покарання та звільнення осіб від кримінальної відповідальності та покарання.

Список літератури

1. Балабанова Л. М. Судебная патопсихология (вопросы определения нормы и отклонений): монография / Л. М. Балабанова. – Днепропетровск: Сталкер, 1998. – 432 с.
2. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : монография / А. Ф. Зелинский. – Киев: Юринком Интер, 1999. – 240 с.
3. Блага А. Б. Кримінологічні особливості жіночої злочинності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Б. Блага; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків. – 2000. – 16 с.
4. Подільчак О. М. Мотиви та мотивація злочинів, учинених жінками : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. М. Подільчак; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків. – 2005. – 20 с.
5. Дишлевий О. Ю. Механізми регуляції сексуальної поведінки чоловіків із психічними розладами, які вчинили зґвалтування (диференційна діагностика, психокорекція раптофілії): автореф. дис. ... канд. мед. наук: 14.01.16 / О. Ю. Дишлевий; Харків. мед. акад. післядипломної освіти МОЗ України. – Харків. – 2004. – 19 с.
6. Лукаш А. С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. С. Лукаш ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків. – 2007. – 19 с.

І. С. Яковець, д-р. юрид. наук, завідувач
відділу дослідження проблем
кримінального та кримінально-виконавчого
права Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України, м. Харків

ПРЕВЕНТИВНІ ТА КОМПЕНСАЦІЙНІ ЗАХОДИ В ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Питання євроінтеграції активно обговорюється останні три роки. Проте варто відмітити, що дійсно важливою подією став вступ України до Ради Європи (РЄ) майже 20 років тому. Головною статутною умовою для цього було визнання принципу верховенства права, наших зобов'язань забезпечити права та основні свободи людини. У цілому членство України в РЄ свідчить про демократичний вибір держави, спрямованість на захист прав людини та зміцнення демократичних інститутів.

Невід'ємною частиною загальної стратегії РЄ у сфері захисту прав людини було і залишається поширення превентивних та компенсаційних заходів, запровадження яких стало обов'язком і для України через зобов'язання, взяті на себе в рамках членства в Організації Об'єднаних Націй та РЄ. Стаття 14 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання як базовий документ передбачає, що “кожна держава-сторона забезпечує у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань й підкріплене правовою санкцією право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи заходи для якомога повнішої реабілітації”. Крім того, Конвенція закріплює зобов'язання України “вжити ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань” (ч. 1 ст. 2).

Наведені зобов'язання роз'яснено в Загальному коментарі (General Comment) Комітету ООН проти катувань щодо імплементації державами-сторонами ст. 14 Конвенції (Коментар № 3 від 12.12.2012 р. (CAT/C/GC/3)). У пункті 2 Коментаря

вказується на те, що “відшкодування” охоплює поняття “ефективний засіб правового захисту” та включає реституцію, компенсацію, відновлення, задоволення вимог та гарантії неповторення. У пункті 24 Комітет звернув у вагу на важливість взаємозв'язку між виконанням ст. 14 та ст. 12 і 13 Конвенції. Це вимагає запровадження відповідних механізмів на процесуальному рівні (п. 24 Коментаря), а також виконання превентивних обов'язків держави за Конвенцією, які гарантуватимуть попередження ризику повторного піддавання катуванням (п. 8 Коментаря). Загальний коментар також дає низку інших загальних орієнтирів щодо превентивних та компенсаційних заходів.

За визначенням відповідних органів влади, Україна ще у 2011 р. розробила пропозиції щодо ефективного запровадження превентивних заходів [1], натомість жодних активних дій у цьому напрямі так і не було, навіть не було окреслено, що розуміється під такими заходами. У подальшому у рамках спільної програми ЄС і РЄ “Посилення боротьби з жорстоким поведінням і безкарністю” (План дій Ради Європи для України на 2011–2014 роки) 13.12.2013 р. відбулося обговорення рекомендацій щодо оцінки ефективності механізму подання скарг на жорстоке поведіння в пенітенціарній системі України, наданих консультантом Ради Європи, залученим до цієї роботи. Зазначені рекомендації пройшли громадське обговорення у травні – червні 2014 р. і згодом затверджені наказом

Міністерства юстиції України від 12.12.2015 р. № 178/5 “Про затвердження Методичних рекомендацій стосовно удосконалення розслідування звинувачень у жорстокому поводженні в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України”.

Чергова “хвиля інтересу” до означеної проблеми розпочалася наприкінці 2014 р., коли за результатами візиту в Україну (15 – 16 грудня 2014 р.) міжнародні експерти констатували, що у численних рішеннях стосовно умов тримання під вартою в Україні (наприклад, Мельник, Яковенко та інші) Європейський суд з прав людини звертав увагу на те, що передбачені українським законодавством засоби правового захисту не можуть вважатися ефективними у розумінні ст. 13 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція). Зокрема, Суд встановив, що розгляд відповідних скарг українською прокуратурою не може визнаватися ефективним засобом правового захисту з різних причин, вказаних у наведених рішеннях (наприклад, рішення Суду у справах Коваля, Невмержицького та Салова). Так само подання відповідних скарг до пенітенціарної служби не є, на думку Суду, ефективним засобом правового захисту у значенні ст. 13 Конвенції (Ананьев проти Росії, §§ 100 - 101). По суті, цей орган відповідає за різні пенітенціарні установи, які існують в Україні, а тому розгляд ним відповідних скарг видається ілюзорним засобом правового захисту. Крім того, переведення затриманого в іншу камеру або іншу установу не може вважатися засобом, що здійснюється в рамках превентивних заходів [2].

Робочі зустрічі з експертами Ради Європи проведено 15.12.2014 р. і 17.06.2015 р., на них, зокрема, відбулося обговорення стандартів Ради Європи у цій сфері та досвіду Італії і Франції. Для напрацювання реальних пропозицій щодо впровадження зазначених рекомендацій наказом Міністра юстиції України від 12.10.2015 р. № 283/7 створено міжвідомчу робочу групу під патронатом Урядового уповноваженого у справах Оєвропейсь-

кого суду з прав людини. У рамках роботи цієї групи Консультативною місією ЄС підготовлено відповідний проект закону, що враховує кращі практики окремих країн ЄС та практику ЄСПЛ. Наприклад, згідно з проектом пропонується розробити превентивні та компенсаційні заходи, а також передбачається створення інституту пенітенціарного судді [3].

В альтернативному проміжному звіті Української Гельсінської спілки з прав людини до Комітету ООН проти катувань також вказується на проблему невиконання Україною зобов'язання щодо вжиття превентивних та компенсаційних заходів у контексті конкретного зауваження Комітету ООН [4, с. 31].

Враховуючи це, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р затверджено План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., яким з-поміж іншого передбачено розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо закріплення порядку відшкодування шкоди особам, які були піддані катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; визначення належних компенсаторних заходів для таких осіб, їх чіткого розміру та порядку застосування (п. 8.1); а також законопроекту щодо створення інституту превентивної скарги для осіб, які утримуються в неналежних умовах в місцях несвободи та піддаються катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; надання можливості термінового залучення експертів з метою фіксації неналежних умов тримання чи поводження для гарантування наявності доказів таких умов у подальшому; розроблення та передбачення змісту і порядку вжиття ефективних термінових заходів судового превентивного реагування щодо осіб, які утримуються в неналежних умовах

чи піддаються неналежному поводженню, з метою унеможливлення подальшого тримання в таких умовах (п. 8.2). Отже, створено належну базу для виконання Україною зобов'язання щодо розроблення превентивних і компенсаційних заходів [5].

Підсумовуючи, можемо констатувати, що ми маємо переконливі свідчення про значну актуальність для України питань превентивних та компенсаційних заходів,

вирішення яких, у свою чергу, потребує детального вивчення і аналізу наявних у теорії та практиці інших держав основних підходів, бо саме так можна уникнути повторення помилок інших країн. Зрозуміло, це дозволить запровадити нові інститути захисту прав людини у процесі виконання кримінальних покарань, забезпечити ефективність їх діяльності.

Список літератури

1. Співробітництво між Україною та Радою Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/cooperation>.

2. Попередній експертний висновок, підготовлений паном Мауро Пальмою, радником Міністра юстиції Італії і колишнім президентом Комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) Ради Європи, та паном Хуаном Мігелем Расканьєресом, колишнім прокурором і адвокатом колегії адвокатів Князівства Андорра та колишнім членом КЗК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kvs.gov.ua/zmi/ZvitExpertSkachuv181120151602.doc>

3. КМЕС надає консультативну допомогу щодо створення пенітенціарних суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.euam-ukraine.eu/ua/public_information/news/872/

4. Проміжний альтернативний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини щодо виконання рекомендацій, наданих Комітетом ООН проти катувань за результатами розгляду шостої періодичної доповіді України (CAT/C/UKR/6) / за заг. ред. А. П. Буценка // Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Київ, КИТ, 2015. – 34 с.

5. Човган В. Ключові напрями пенітенціарної реформи як складові національного Плану дій у сфері прав людини : [Електронний ресурс] / В. Човган. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1453461065>

О. Ф. Бантишев, канд. юрид. наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії № 1 науково-організаційного центру

Д. В. Титула, науковий співробітник наукової лабораторії № 1 науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, м. Київ

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА ОБСТАНОВКА ЯК МОЖЛИВИЙ КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР

Відомо, що криміногенна ситуація – сукупність об'єктивних обставин, що провокували винну особу до скоєння злочину. Це можуть бути прорахунки фінансової, господарської, правотворчої та іншої діяльності. Вона може поширюватися на значну територію чи обмежений простір, зачіпати лише певну

особу чи все населення [1, с. 407–408].

До поняття “криміногенна ситуація” близько примикає поняття “віктимність” як підвищена вірогідність за тих чи інших обставин стати жертвою правопорушення, злочину.

Потерпілим, тобто жертвою злочину, у кримінальному провадженні, як

визначає ч. 1 ст. 55 КПК України, може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Аналіз статей Особливої частини КК України і практики правоохоронних органів дозволяє зробити висновок, що потерпілим від злочину може бути не лише фізична чи юридична особа, а також суспільство або держава. Це слід було б зафіксувати у ч. 1 ст. 55 КПК України.

Прийняттям необдуманих рішень через неправові закони держава може штучно створювати криміногенну ситуацію, опиняючись у стані вiktимності.

Система здійснення влади і управління у СРСР давали підґрунтя для існування так званої антирадянської агітації і пропаганди, за яку було засуджено багато людей. Радянські юристи з гордістю писали, що текст ст. 1871 КК УРСР “Распространение заведомо ложных измышлений, порочащих советский государственный строй и общественный строй”, яка передбачала відповідальність за цей злочин, надиктував Ленін. Ці ж умови викликали і так звані розповсюдження наклепних думок, що порочили радянський державний і громадський устрій.

До таких же злочинів слід віднести і спекуляцію, викликану в колишньому СРСР тотальним дефіцитом. Існування у КК СРСР статті “спекуляція” дозволяло співробітникам КДБ, виконуючи вказівку Андропова «“антирадянщиків” притягати за іншими статтями”», робити спекулянтами моряків, які голосно порівнювали умови життя в СРСР і за кордоном. Ці “спекулянти”, придбавши в іноземних портах будь-який товар за валюту на 10–20 радянських рублів, збували його у радянські комісійні за сотні рублів.

Пригадаємо порушення правил про валютні операції, за які отримали розстріл багато людей, що були викликані у першу чергу вигаданим штучним курсом

іноземних валют (трохи більше ніж 60 копійок долар і 2 рублі 50 копійок за англійський фунт стерлінгів).

Умови виїзду з СРСР за кордон на постійне місце проживання викликали захват і викрадення літаків та морських суден. До збільшення військових злочинів призвело введення радянських військ до Афганістану.

Слід пригадати і безглузду боротьбу з пияцтвом і алкоголізмом, яка спричинила зростання кількості злочинів. Для того, щоб не повторити цього, потрібно було проаналізувати досвід упровадження 17 січня 1920 р. Конгресом США “Сухого закону”, де національна заборона на продаж, виробництво та транспортування алкоголю, яка діяла у США протягом 1920–1933 рр., викликала порушення Закону. Відсутність загальноприйнятого консенсусу по відношенню до заборони на алкоголь призвела до росту числа злочинних угруповань, формування американської мафії, яка активно займалася контрабандою, нелегальним виробництвом та поширенням спиртних напоїв, так званим бутлегерством. Масова зневага і ігнорування закону призвели до збільшення корупціонерів серед поліцейських та політиків. Це було і в СРСР. Зараз у м. Київ пропонується заборонити торгівлю алкоголем у нічний час. Здається, що перед прийняттям такого рішення слід добре спрогнозувати можливі наслідки.

На підставі історичного досвіду законодавцю слід уважно ставитися до прийняття-скасування тих чи інших законів, передбачаючи наслідки таких рішень.

Напевно, не слід було б прибирати з числа предметів контрабанди товар. Ми добре бачимо, як зараз безкарно вивозяться з держави деревина і бурштин, тютюнові вироби. Слід погодитися і з тим, що поспішив наш законодавець і з відміною ст. 331 КК України. Добре відомо, що за незаконним перетинанням державного кордону може приховуватися багато злочинів, наприклад, вчиняються тяжкі та особливо тяжкі злочини – терористичний акт, диверсія тощо.

Законодавцю слід бути обережним і з прийняттям нових законів. Їх наслідки слід ретельно прогнозувати.

Так, невідомо, ким був написаний і для кого так званий “Закон Савченко”. Невідомо, чи знала Надія Савченко про його зміст і прийняття, але багато осіб, які завдяки йому отримали волю, знову вчинили тяжкі злочини.

Зараз очевидно, які сумнівні наслідки люстрації досвідчених працівників слідства і розшуку. А що може готувати для нас скасування ст. 44 КК України “Правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності”, що вже пропонується?

Слід добре подумати і над можливістю вільної торгівлі зброєю. У США фахівці стверджують, що доступність засобів самозахисту останнім часом все частіше викликає трагічні події.

Оскільки за будь-яким державним рішенням стоять конкретні особи, слід нагадати їм, що рівень освітлення вулиць у вечірні та нічні часи, стан наших доріг серйозно впливають на криміногенну ситуацію, віктимність держави. Від рівня побуту наших військовослужбовців істотно залежить кількість таких військових злочинів, як самовільне

залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України), дезертирство (ст. 408 КК України), ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України).

Неприпустимо, що на рівень хуліганства у наших містах впливає відсутність туалетів там, де їх не може не бути (бари, кафе тощо). Оскільки від зростання злочинності страждає держава, віктимними для неї факторами є погіршення соціально-екологічної ситуації, ріст нелегальної зброї.

Відповідно до бюджету України на 2017 рік у лікарнях планують годувати на 5 гривень за добу. Це може збільшити кількість майнових злочинів. Істотним криміногенним фактором є й нічим не виправданий низький рівень заробітної плати у співробітників державної сфери.

Звертаючись до процедури прийняття законодавчих рішень, сподіваємось, що суспільство буде знати імена конкретних авторів законів, наслідки введення яких будуть детально і об’єктивно прогнозуватись, а ці проекти, по можливості, проходять якщо не всенародне обговорення, то хоча б отримуватимуть оцінку спеціалістів.

Список літератури

1. Юридична енциклопедія. – Київ: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана. – 2001. – Т. 3. – С. 790.
2. Уголовный кодекс Украинской ССР. – Киев: Изд-во полит. лит. Украины, 1983. – С. 213.
3. Жалинский А. Э. Социально-правовое мышление: проблемы борьбы с преступностью / А. Э. Жалинский. – Москва: Наука, 1989. – С. 192.

В.В. Василевич, канд. юрид. наук,
професор, учений секретар Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ

ЩОДО ДЖЕРЕЛ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

У вітчизняній юридичній і політичній літературі термін «джерело політики» згадується вкрай рідко, без конкретизації

сутнісних ознак. Як свідчить контекстуальний аналіз відповідних теоретичних положень, джерела

державної політики здебільшого ототожнюються з джерелами права, що, на нашу думку, не зовсім кореспондується зі змістом категорії «політика».

Із джерел державної політики суб'єкти правозастосування мають черпати інформацію про спрямування генеральної політичної лінії та фундаментальні засади своєї діяльності. Проблематику джерел державної політики розглядають з різних політичних, правових і філософських позицій. На цьому ґрунті формуються різноманітні (іноді цілком протилежні) підходи, теорії, концепції.

Аналіз поглядів учених дає змогу виокремити чотири концептуальні підходи до розуміння джерел державної політики: легістський, політико-правовий, економіко-політичний і суспільно-політичний.

У межах легістського підходу джерелом державної політики вважають нормативно-правову форму її вираження. Джерелом державної політики є нормативно-правовий акт, причому не будь-який, а лише той, що: а) відображає певні політичні аспекти; б) має належний рівень юридичної сили [3, с. 67].

З позицій прибічників політико-правового підходу, джерелами державної політики є не тільки правові, а й політичні акти (декларації, заяви, звернення, виступи, послання тощо) [7, с. 114–115].

Економіко-політична концепція джерел державної політики ґрунтується на засадах марксистської теорії економічного детермінізму. Згідно з останньою, саме виробничі (економічні) відносини є «... реальним базисом, на якому зведена юридична й політична надбудова суспільства» [5, с. 536].

Ще далі в пошуках витоків державної політики заглибилися представники суспільно-політичного підходу. Вони керуються сакраментальним постулатом про неможливість існування базису (економіки) та надбудови (політики, права, культури) за межами суспільства, а також із конституційного принципу народовладдя.

Між тим, варто погодитися з думкою,

що реальними носіями інформації про зміст державної політики є не тільки нормативно-правові, а й політико-правові документи: звернення, декларації, послання тощо. У зв'язку з цим, постає необхідність у чіткому окресленні кола документів, які є або принаймні можуть бути виразниками державно-політичної волі та, як наслідок, слугувати джерельною базою державної політики.

Чільне місце в ієрархії зазначених документів посідають Конституція України як правова основа державно-політичної діяльності, а також закони України як основна форма правового регулювання найважливіших відносин у суспільстві. До джерел державної політики належать також міжнародні договори України, постанови Верховної Ради України, правові акти Президента України, Уряду, центральних органів державного управління. За низкою ознак до цього переліку можна віднести рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів.

Питання про те, чи є джерелом державної політики в Україні нормативно-правові акти місцевих органів влади, переважна більшість правників не визначають. На наш погляд, багато рішень місцевої влади приймають не просто на підставі, а й у розвиток чинного законодавства, що дає підстави розглядати їх як факультативне джерело інформації про зміст державної політики в країні.

Суто політичними джерелами, на думку Т.О. Гуржія, слід вважати документи (заяви, звернення, виступи, послання), які виражають політичні наміри та зобов'язання вищих посадових осіб, органів державної влади, а також політичних сил, представлених у їх складі [1, с. 115]. Деякі дослідники шукають витoki державної політики в програмних документах громадських об'єднань або персоналій, не інтегрованих у систему державної влади: політичних партій, кандидатів на виборні посади, публічних осіб [8, с. 20]. Погодитися з цим підходом складно, оскільки названі документи не втілюють державної волі, позбавлені

реального правового та організаційного забезпечення, але їх змістовне наповнення може слугувати підґрунтям формування державної позиції у певній сфері суспільних відносин (звичаї, традиції, статуту, морально-духовні імперативи).

Зважаючи на викладене під джерелами правового забезпечення формування та реалізації кримінологічної політики пропонується розуміти систему правових й політичних документів, котрі відображають зміст ідеології, принципів і діяльності держави та суспільства у сфері боротьби зі злочинністю..

До джерел кримінологічної політики України, на нашу думку, можна віднести:

1. Конституцію як основоположний правовий регулятор відносин у сфері боротьби зі злочинністю. Вона визначає загальні напрями всієї державної політики та функціонування системи державної влади: повноваження органів влади та взаємовідносини між ними (розділи IV-VI); контрольно-наглядової діяльності (розділ VII); організацію та здійснення правосуддя (розділ VIII), тощо. Поряд з цим, вона містить орієнтири соціальної справедливості, прерогативи прав людини та громадянина, їх захисту від обмежень, порушень та протиправних посягань тощо.

2. Міжнародні договори, ратифіковані або згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 9 Конституції України).

Серед міжнародно-правових актів, що регулюють сферу кримінологічної політики, належать: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) Дохійська декларація 13-го Конгресу Організації Об'єднаних Націй по запобіганню злочинності та кримінальному судочинству (2015 р.) та ін.

3. Закони України – посідають першочергове місце в системі джерел кримінологічної політики:

а) закони, що визначають статус суб'єктів правоохоронної діяльності, на яких покладено запобігання злочинам. В першу чергу до цієї групи необхідно віднести Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII «Про Національну поліцію». Цим законом запобігання правопорушенням і їх припинення віднесене до числа основних завдань поліції як правоохоронного органу (ст. 2), які визнаються загальними й обов'язковими до виконання працівниками всіх структурних підрозділів і органів, незалежно від напрямів виконуваної роботи, повноважень та безпосередніх обов'язків, покладених на них.

б) кодифіковані законодавчі акти. До цієї групи по-перше необхідно віднести Кримінальний кодекс України, у статті першій якого запобігання злочинам уперше в історії вітчизняного кримінального законодавства віднесено до одного з основних завдань цього кодексу, у чому, насамперед, закріплюється відповідна державна кримінальна політика;

в) закони, що регулюють запобігання окремим видам злочинів та правопорушень. Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції» визначає правові й організаційні засади запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь.

д) закони, що регламентують правовий запобіжний вплив на певні категорії осіб. До цієї групи відноситься, наприклад, Закон України від 17 березня 2011 р. № 3160-VI «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

ж) закони, що регламентують громадський контроль за правоохоронною діяльністю та участь громадськості в запобіганні злочинам, наприклад Закон України від 22 червня 2000 р. № 1835-III «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного

кордону» у статті 1 визначає, що громадяни України мають право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку та державного кордону, сприяння правоохоронним та іншим органам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень, злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань тощо.

4. Рішення Конституційного Суду України. На думку Н. В. Малярчук, «рішення Конституційного Суду України являють собою самостійне джерело права, що має нормативно-інтерпретаційну природу. Конституційний Суд України здійснює функцію правотворчості, зокрема у кримінальній формі. При цьому фактична зміна кримінального регулювання відбувається саме на підставі судового рішення органу конституційного правосуддя, а не внаслідок подальшого рішення законодавця» [4, с. 596].

5. Підзаконні акти. Наприклад, наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139, яким затверджено Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та нові форми документів первинного обліку, з метою забезпечення реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі; інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів.

6. Постанови Пленуму Верховного

Суду України. З огляду на значне звуження повноважень Верховного Суду виникає закономірне питання щодо долі постанов Пленуму ВСУ, прийнятих до ухвалення нового Закону «Про судоустрій і статус суддів». Для правової системи України така ситуація є прецедентом, оскільки практика попередніх років напрацювала лише механізм збереження юридичної сили за відповідними постановами Пленуму Верховного Суду України при зміні чинного законодавства, якої вони стосуються. Позбавлення ВСУ повноважень з узагальнення судової практики може призвести до створення абсолютно різної практики застосування одних і тих самих положень законодавства судами різної спеціалізації судових процесів [6].

7. Рішення Європейського суду з прав людини. О. М. Дроздов вважає, що «нині на загальноєвропейському рівні захист на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод надає Європейський суд з прав людини. Цілком очевидно, що рішення Євросуду повинні мати певні правові наслідки для формування національного кримінологічного законодавства» [3, с. 196].

Таким чином, джерела кримінологічної політики – це форма вираження кримінологічної політики тієї чи іншої держави. Саме в джерелах кримінологічної політики декларуються мета, завдання і напрями кримінологічної політики держави, основні принципи її реалізації, визначаються головні пріоритети у сфері запобігання злочинам.

Список літератури

1. Гуржій Т. О. Актуальні питання законодавчого забезпечення реалізації державної політики в сфері безпеки дорожнього руху / Т. О. Гуржій // Право та управління. – 2011. – № 1. – С. 111–121.

2. Дроздов О. М. Роль Європейського Суду з прав людини в розвитку кримінально-процесуального законодавства / О. М. Дроздов // Питання удосконалення законодавства України у сфері боротьби зі злочинністю / матеріали наук. семінарів та «круглих столів» (Харків, 15–16 трав. 2007 р.). – Х. : Право, 2007. – 212 с.

3. Замятин Н. Ф. Отраслевая политика государства : [монографія] / Н. Ф. Замятин. – Казань : Альфа-пресс, 1992. – 226 с.

4. Малярчук Н. В. Рішення Конституційного Суду України: правова природа і кримінально-процесуальне значення / Н. В. Малярчук // Держава і право. – Вип. 42. – С. 596.

5. Маркс К. К критике политической экономии // Избранные произведения : в 3 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Политиздат, 1986. – Т. 1. – 1986. – 635 с.

6. Просянюк О. Судова реформа: що погіршить запропоновані покращення / О. Просянюк // Юридична ліга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.news.ligazakon.Ua/news/2010/8/18/28865.htm>

7. Сулакшин С. С. Государственная политика, её источники и основания - вещи вполне конкретные / С. С. Сулакшин // Проблемы современного государственного управления в России. – 2007. – Вып. № 5 (10). – С. 114–116.

8. Якунин В. И. Политико-правовые источники и основания формирования и реализации государственных политик в России / В. И. Якунин // Труды Центра проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. – 2006. – Вып. № 7. – С. 1–33с.

Б. М. Телефанко, канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ, м. Львів

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Організована злочинність є явищем, яке існує з незапам'ятних часів. Основними сферами кримінальної активності сучасної організованої злочинності в Україні є: контрабанда, торгівля наркотиками, торгівля людьми, псевдобанкрутства, відмивання грошей, тероризм і ін. Чим більше дезорганізується суспільство, тим організованішим стає криміналітет.

Згідно з Законом України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” під організованою злочинністю розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [1]. Також у цьому Законі вказано, що види та ознаки цих злочинів, а також кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили такі злочини, встановлюються Кримінальним кодексом України (далі КК України). У ст. 28 КК України чітко визначено типологію групової злочинності та дано поняття вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою і злочинною організацією.

Організовану злочинність називають ще гангстерською (англ. Gangster – бандит; gang – зграя, банда) і за визначенням президентської комісії США

(за даними С. Р. Шлессінгера, 1988) – це “організована група людей, яка використовує злочинні методи, насильство і корупцію для придбання і збереження влади і прибутку” [2, с. 493]. Необхідно також засвоїти питання про структуру злочинної організації, яка “в ідеалі” нагадує структуру держави в державі, утримує і свою розвідку, і контррозвідку, і свою армію в особі “бригад”, “солдат”, “бойовиків”.

У документах ООН під організованою злочинністю також розуміється відносно масова сукупність стійких і керованих співтовариств злочинців, що займаються злочинами як промислом і створюють систему захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція та великомасштабні розкрадання. Серед вчених існують розбіжності щодо визначення організованої злочинності. Професор В. Г. Лихолоб вважає, що поняття “організована злочинність” має включати діяльність злочинних організацій [3, с. 50]. На думку професора А. І. Долгової, організовану злочинність створюють широка консолідація та згуртованість організованих злочинних груп, злочинних організацій і злочинних угруповань, що

забезпечують протиправну діяльність з метою примноження кримінальних доходів і зміцнення впливу на власні структури [3, с. 8]. Оскільки поняття організованої злочинності практично не досліджене, воно має йти шляхом виділення найбільш характерних ознак організованої злочинності та формулювання їх у законі таким чином, щоб вони піддавались доказуванню. Видається, що організована злочинність – це небезпечна форма групової діяльності, яка вчиняється організованими злочинними групами і злочинними організаціями з наявною різноманітністю взаємозв'язків між ними.

Організована злочинність стає суттєвим фактором посилення соціальної напруги та дестабілізації суспільних відносин, перешкоджає оздоровленню економіки, сприяє деформації нових форм економічних відносин. Корупція в державі також перебуває у тісному взаємозв'язку з організованою злочинністю. Корупція виступає засобом зрощення кримінальних структур з владою з метою захисного механізму організованої злочинності та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Тому без стабільності в суспільстві неможлива й ефективна протидія організованій злочинності. Але з 20 лютого 2014 р. внаслідок збройної агресії Російської Федерації українська територія АР Крим та м. Севастополь тимчасово окуповані; з 2014 р. на Сході України триває (АТО) з метою подолання терористичної загрози протистояння сепаратизму та агресії сусідньої держави задля збереження територіальної цілісності України. Сотні тисяч громадян України стали вимушеними переселенцями, втратили домівки.

У свою чергу, це сприяє можливості незаконного ввезення по всій території України зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних матеріалів, наркотичних засобів, спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати їх в інтересах організованої злочинності. Тіньовий ринок зброї та

вибухівки контролюється організованою злочинністю, і тому в межах організованої злочинності вчиняються діяння терористичного характеру. Відбувається переростання злочинних організацій в терористичні і навпаки. Організована злочинність, корупція і тероризм створюють надзвичайну загрозу безпеці України.

На даний момент немає більш актуальної в державі проблеми як організований вплив на організовану злочинність, якщо суспільство прагне прогресу або хоча б створення терпимих умов для життєдіяльності людей. Державна політика по протидії організованій злочинності є системою державних і громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію детермінант організованої злочинності та корекцію поведінки осіб, схильних до правопорушень. Основним об'єктом протидії повинні бути організовані злочинні групи і злочинні організації, а не окремі злочини. Думається, що державна політика у сфері протидії організованій злочинності повинна включати, перш за все, такі напрями:

- здійснення контролю за напливом зброї із зони АТО;
- перегляд Закону Савченко, щоб особам, які вчинили тяжкі і особливо тяжкі злочини, не зараховувався один день слідчого ізолятора за два дні позбавлення волі у виправній колонії;
- посилення спроможності спеціалізованих підрозділів СБУ у сфері протидії організованій злочинності;
- встановлення обов'язкового порядку перевірки осіб, які займають відповідальні посади; відомостей, що вказуються в електронній декларації відносно особистого майна, яке знаходиться в їх власності або користуванні;
- ліквідація пільг та інших умов, які сприяють корупції;
- прийняття закону про відповідальність “злодія в законі”, оскільки, вони як правило, і здійснюють керівництво організованою злочинністю;

- організація міжнародного співробітництва у цій сфері;
- створення кримінологічних програм по боротьбі з організованою злочинністю;
- кримінологічна експертиза всіх прийнятих в Україні законів з точки зору їх впливу на організовану злочинність. Практично немає жодного закону, який би не використовувався організованою

злочинністю у своїх цілях. Видається, що діє ціла система по лобюванню інтересів організованої злочинності в законодавчому органі (як приклад можна назвати новий КПК України, Закон Савченко і ін.);

- проведення конференцій із проблем удосконалення протидії організованій злочинності.

Список літератури

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
2. Старков О. В. Криминология: Общая, Особенная, Специальная части: [учебник] / О. В. Старков. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2012. – 1048 с.
3. Криминологія: підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. – Київ: Нац. акад. упр., 2010. – 496 с.
4. Криминология: учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. – Москва: НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 596 с.

ANNA MARKOVSKA, PhD, Course Leader MA Criminology, Senior Lecturer in Criminology, Deputy Head of Department of Humanities and Social Sciences, Anglia Ruskin University, Cambridge, United Kingdom

ALEXEY SERDYUK, PhD in Sociology, Associate Professor, Deputy Head of Scientific-Research Lab of Crime Enforcement, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

MIGRANT WORKERS IN EUROPE: THEIR EXPERIENCE OF CRIME AND ATTITUDES TO THE POLICE

Most of our knowledge of the involvement of immigrant workers in crime either as perpetrators or victims comes from either the media or the police. What we often do not appreciate is the culture these workers bring with them, for example, their experience and attitudes to the police in their home country and how it may have affected their conduct. Over the last ten years, the problem of migration, especially work migration, has received a significant degree of attention. Melossi [1, p.87] analysed the European and American approaches in dealing with

migration and migrant workers and argued that “the process of criminalization of migrants depend therefore, to a large extent, on the receiving norms and practices of the countries where they are admitted”. Proving that the labeling approach developed in the 1960 is still relevant today. Commentators have also attributed the financial crash of 2007-2009 and ongoing military conflicts to a rise in global migration [2, 3]. As there has been an increase in migration, concerns have been raised in the host countries [4, 5]. The

issue of work migrants has now grown to include their role in economic development, in addition to their impact on the structure of criminal activities within the host country [6]. This concern is shared by other thinkers who specialize on the issue of “human capital” [7, 8]. This research aims to contribute to this discussion and comment on the social harm issues that surround modern work migration. Specifically, this study will focus on the relationship work migrants have with their host countries and police.

Many studies have been done on this issue than come from a “top-down” approach [3, 5, 7]. This research will provide an original contribution to this debate by providing a “bottom-up” study of migration and crime. Meaning, this research is primarily concerned with the experiences of immigrant workers and their relationships with establishment figures. In garnering these original insights and analyzing this data, an original commentary will be provided regarding the ongoing immigration and crime debate.

This study is interested in the relationship between immigrant workers and the police of the host country. Many issues have been raised by researchers in this field. This section will comment on the experiences of other nations with regards to immigrants. This research understands that each country must be understood on a case-by-case basis. By understanding the problems experienced by other nations, such as South Africa, greater insight can be garnered regarding the phenomena of the immigrant-police relationship. This is not to be convoluted with the belief that a nations experiences with immigrants is normative. Rather, such relationships should be understood holistically. In doing, it is argued, this research will garner a critical understanding of the immigrant-police relationship.

This project made use of 138 semi-structured interviews with migrant workers. These interviews were conducted with migrant workers in three field area; England, Russia and Ukraine. The three groups of participants included: 52 respondents in Russia (including Ukrainians, Uzbekistanis and Moldovans); 64 Lithuanians interviewed in England (Norfolk and Cambridge area) and 22 Nigerians

interviewed in Ukraine (Kharkiv).

The interviews covered several themes including: General issues surrounding the participants activities in their current country of residency; Participants relationship with the police in their home nation and in their host nation; The experience of participants as victims of crime and as criminals; Participants use of alcohol and illegal drugs; Participants experiences of xenophobia and racism; Participants experiences of corruption; Participants economic behavior.

The data of this study suggests that in the short term immigration perspective, immigrant workers in Russia, arrived with their own stereotypes of corrupt relationships between citizens and police. This particular group of immigrants did not expect to find any significant cultural difference. They knew “how to play the system”; they were familiar with the host countries norms regarding corruption and police. In this regard, cultural stereotypes play a role the adaptation of immigrant workers and host countries.

In the situation of long term migration, such as in England, immigrants arrived with their own stereotypes of corruption when interacting with the police. With time, and under the influence of a very different model, the immigrants largely changed their behaviour when interacting with police. It was observed that the cultural stereotypes taken from different cultures were transformed under the influence of a new cultural context.

Regarding criminal activity and the structure of immigrants work environment, it is interesting to note that participants from England largely believed that their employer (or the organisation they worked for) discouraged them to engage in criminal acts. This is in contrast to the answers of the immigrant workers in Russia. These workers largely agreed that the way in which work was organized has a significant impact regarding the criminal activities committed against them. These workers largely believed that it was the way in which work was structured that resulted in their participation in criminal

activity. The workers emphasised that such criminal activity was in large part perpetuated due to their illegal status and the difficulties in obtaining legal work. It is understandable therefore, that respondents cite the corrupt activities of civil servants and police as the cause of their own criminality.

Evidence suggests that the cultural stereotypes that are developed in the immigrant's nation of origin have a significant impact in the cultural adaptation of the immigrant. The experiences of immigrants with the police of their host nation often conflict with their preconceived ideas concerning the police generally. These general preconceptions about police are almost exclusively determined due to their experiences in the nation of origin. As a result, immigrants are largely surprised at how the

police of their host nation behaviour in contrast to how they expected them to behave, as based on their preconceived stereotypes. Sometimes this surprise is mild as observed with Nigerian and Ukrainian immigrants, or more extreme as observed with Lithuanian immigrants who settled in England. The majority of immigrant workers will change their behaviour in order to more aptly respond to this relatively unfamiliar police style. As a consequence of this, immigrant workers become more familiar with the police of their host country. As a result of the immigration experience, respondents had a tendency to view the police of their host nation more favorably than that of their nation of origin counterparts.

References:

1. Melossi, D. (2015) *Crime, Punishment and Migration*. Sage: London.
2. Esses, V.M., Jackson, L.M. and Armstrong, T.L. (1998) 'Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: An instrumental model of group conflict', *Journal of Social Issues*, 54(4), pp. 699–724. doi: 10.1111/j.1540-4560.1998.tb01244.x.
3. Karanikolos, M., Mladovsky, P., Cylus, J., Thomson, S., Basu, S., Stuckler, D., Mackenbach, J.P. and McKee, M. (2013) 'Financial crisis, austerity, and health in Europe', 381(9874), pp. 1323–1331. doi: 10.1016/S0140-6736(13)60102-6.
4. Bridges, S. and Mateut, S. (2014) 'Should they stay or should they go? Attitudes towards immigration in Europe - bridges - 2014 - Scottish journal of political economy - Wiley Online library', *Scottish Journal of Political Economy*, 61(4), pp. 397–429. doi: 10.1111/sjpe.12051.
5. Hatton, T. (2015) *Immigration, Public Opinion and the Recession in Europe*. UK: Centre for Economic Policy Research.
6. Bell, B., Machin, S. and Fasani, F. (2010) 'Crime and immigration: Evidence from large immigrant waves', *CEP Discussion Paper*, No 984(June), pp. 1–31.
7. Dolado, J., Goría, A. and Ichino, A. (1994) 'Immigration, human capital and growth in the host country', *Journal of Population Economics*, 7(2), pp. 193–215. doi: 10.1007/BF00173619.
8. Dustmann, C. (1999) 'Temporary migration, human capital, and language fluency of migrants', *Scandinavian Journal of Economics*, 101(2), pp. 297–314. doi: 10.1111/1467-9442.00158.

**RENATA GIEDRYTĖ-MAČIULIENĖ,
DR. SVETLANA JUSTICKAJA**
Law Institute of Lithuania,
Criminological Research Department

THE ASSOCIATION BETWEEN DELINQUENCY AND VICTIMIZATION: TESTING THE PRINCIPLES OF SITUATIONAL ACTION THEORY

Most A variety of studies have confirmed a strong association between juvenile victimization and juvenile delinquency. The Integrated

Lifestyle Exposure Theory states that lifestyles are seen as an indicator of exposure to environmental settings in which both

victimization and delinquency is more likely to occur (Hindelang et al., 1978). Self-control theory integrated with a lifestyle model explains that individuals who have low levels of self-control are at increased risk for developing a deviant lifestyle because of the correlation between victimization and offending for experiencing higher levels of victimization (Schreck, 1999). The Cycle of Violence Theory shows that there is the association between the physical abuse and criminal behaviour (Widom, 1989; Dodge et al., 1990). Some researchers argue that juvenile victims and delinquents are largely overlapping populations, with most victims engaging in delinquency and vice versa (Lauritsen et al., 1991; Lauritsen et al., 1992; Singer, 1986). This encouraged us to test this hypothesis by using the results of the Third International Self-Report Delinquency Study (ISR3) in Lithuania.

The ISR3 survey was based on a 'city-based' sampling and sampling strategies were highly standardized: each country was required to perform survey of two larger cities (the same cities that were included in previous ISR2 study). There was an additional possibility to add one cluster of geographically close towns. The ISR3 study in Lithuania covered the same five cities that had previously been surveyed during ISR2 study: Vilnius (the capital city, Eastern part of the country), Šiauliai (Northern part of the country), Kretinga, Plungė, and Telšiai (Southern part of the country). The main sampling unit was a class at school. 2 824 pupils from 7th, 8th and 9th grades were surveyed. They represent the following age groups: 12-13, 13-14 and 14-15. This survey was conducted in October–December 2013.

ISR3 uses a standardized self-report survey. In the ISR3 questionnaire, the structure of delinquent behaviour was measured by asking about 15 different criminal offences: property crimes (theft from a car, burglary, car theft, shoplifting, bicycle theft, etc.) and violent crimes (group fight, robbery, assault, carrying a weapon). Some new types of illegal activities (graffiti, cruelty to animals and illegal downloading from the Internet) were also included. The self-report victimisation part consisted of questions about

experienced robbery, assault, theft, hate crime, cyber bullying and types of domestic violence. The descriptive statistics and *Kendall's tau-b correlation* coefficient were used to analyse the data of the ISR3 survey.

The results of ISR3 in Lithuania showed that there is a link between delinquency and victimization. Those juveniles who became victims of criminal offences were more likely to commit delinquent acts themselves and vice versa. What is more, the analysis revealed that the group of juveniles who had experienced victimization and committed delinquent acts differs in many ways from the group of juveniles who only became victims of crime or those who only committed delinquent acts. Firstly, minors who had experienced victimization and committed delinquent acts had a significant higher risk of victimization in comparison with minors who only became victims of crime and a higher risk of delinquency in comparison with those who only committed delinquent acts. Secondly, minors who had experienced victimization and committed delinquent acts more often became victims of physical abuse of parents in comparison with those who only became victims of crime. However, regarding delinquency, there was no great difference among juveniles who only committed delinquent acts and those who had experienced victimization and committed delinquent acts.

We also examined whether the core elements of the Situational Action Theory could explain the differences of the mentioned groups. However, there were no big differences while comparing personal attitudes (moral values, shame, self-control, opinion of significant others) of the minors who had experienced victimization and committed delinquent acts and those who were only engaged in committing delinquent acts. It can be assumed that the delinquent behavior of the minors is determined by the lack of abilities to resist to risk factors much more than by the lack of personal attitudes.

MENSUT ADEMI

Mr. sc. Cjs. PhDc

BPrAL Universitar " AAB "

Kordinator për Kërkime Shkencore ne FJU

Qendren Hulumtuse QSJKS

Ligjerues, Kosovo

INTERNATIONAL SELF-REPORT DELINQUENCY PROJECT IN KOSOVO

Kosovo faces many challenges as it is emerging from a war which left more consequences as those materials, formal, social training, economic, educational organization.

One of the challenges which are facing severe family, society and all enforcement agencies is the presence of juvenile delinquency as part of overall crime. The volume and structure of general criminality in Kosovo juvenile delinquency has a specific weight considerably as to the format of the show and the diversity of the acts committed, as well as from the harmful consequences of human, social, economic, psychological and other health, welfare and property of individuals, families and society in general. Despite this, the phenomenon of juvenile delinquency in Kosovo has not been studied, treat and combat sufficiently well.

Precisely for this reason we have embarked on this paper-study in order to:

- recognize the size, structure and dynamics of this phenomenon;
- analyze comprehensively the impact of general factors, especially poverty, unemployment, migration of population from rural areas to cities and housing conditions of living, as well as factors specific (separation of parents, orphans, families degraded, the negative attitude of parents towards juvenile delinquents, leaving the children behind, position specific mother still child's education etc.) in the emergence of delinquency;
- evaluate the work and functioning of the institutions and other bodies concerned that directly can affect delinquency, starting from the family, schools, centers for social work, police, courts, NGOs, humanitarian and religious etc., that play a role important inhibitor of limiting or instigator of contributes in the manifestation of the phenomenon of

juvenile delinquency, especially the impact of mass media, film, internet, etc.;

- encourage the efforts and commitment of all relevant structures organized to avoid the circumstances that favor criminality;

The juridical criminal and criminological study of juveniles in the Republic of Kosovo in 2006-2016 is important for many reasons (they spike presented in the issues addressed above). The paper, the position of criminal law and criminology of minors, imposes an interdisciplinary approach, dominated treatments criminal law, criminology, sociology, psychology and other fields. In this context, the scope and format of presentation of unlawful actions, the juveniles demand revealing the quantitative indicators - its volume in space and time. To achieve these indicators, the depth needed theoretical prior knowledge of:

- a) the notion of individual criminal acts;
- b) the manifestation of their traits;
- c) specifications of their eventual appearance in the territory of Kosovo.

Identification of quantitative indicators will enable the recognition of objective and subjective factors that influence the appearance of unlawful actions, crime of minors.

On the basis of the set flow that the essence of the phenomenon that is the subject of the paper are criminal offenses, crime, delinquent which delinquent minors which works are seen as the aspects of legal criminal and criminological their actions harmful to society, which are defined on the basis of indicators collected.

Criminological theories have encountered so far by means of which tried

to reach to the causes of delinquent behavior of minors as Lombroso's theory, M. Hegemann, Niceoforo, Morseli etc.

Based on data t] which we have won for the behavior of juvenile delinquency recorded in the national data, especially by analyzing data in the context of time and space, on the one hand, the reaction of agency law enforcement and other then their side, a sheep which was the cause and forms that drove these minors to be delinquent and causal link these two categories.

To achieve the abovementioned aims to normal you should have access to modern theories by means of which can analyze and reach to the identification and explanation of behavior and appropriate measures should divide delinquents as:

1. The theory of choice
2. Theory of aggression
3. Control Theory
4. The theory of subcultures
5. Theory of Social development
6. The theory of social interactionism
7. Theory of social and labeling reaction
8. Theory of moral edification
9. Social capital theory of delinquent juveniles.

Then, based on the theories outlined above positive law must reach the legislation applicable to preventive and rehabilitative services for all those minors who by their actions cause delinquency which is defined as minors based on criminal responsibility.

Observation of juvenile delinquency in Kosovo, especially in the postwar period is of particular importance, because the phenomenon is widespread, but its insufficient study.

Therefore, this paper is a precious value of multiple theoretical for the expansion and deepening of knowledge about the factors of general and special affecting the appearance of this phenomenon, motives and personality of juvenile delinquents, volume, structure, dynamics and trends further development of the phenomenon, as well as for verifying or correcting assumptions based on empirical results, finding efficient ways and means for its recent enhancement of original literature on this issue in Kosovo. From this point of view is interesting research conducted and contribution

of phenomenology and etiology of juvenile crime in Kosovo.

Practices for recognition and study of delinquency have recognized the deficiencies and limitations. This submission is based on the fact of delinquency specific place and time when she studied social relations in that environment, legislation, etc.

However, the difficulties of communication, comparison, broadcasting information challenges remain permanent documented best practices for preventing and their integration in society, because all situations; information remains unknown and delinquency continues to be a social problem, then we had our paper as adequate as:

- a. Number of residents in Kosovo in general R
- b. The number of age groups from 0 to 14 years old
- c. The number of age groups from 15 to 64 years old
- d. The number of age groups over 65 years old

As for the realization of the full collection of empirical data in our paper as the importance we attach to the sample and the method by which we came up adequate data.

To better acquainted with the problems of delinquency as a challenge to us before we analyzed the theoretical data of this problem as:

- a. Theoretical analysis of the problem,
- b. have consulted the relevant professional literature and theoretical basis we draw conclusions about the nature,
- c. the size and features of juvenile delinquency.

During different periods of Kosovo history delinquency negative phenomenon, with all the common points, it has the specificity of its social, economic, cultural, moral, etc.

Later the Ottoman Empire at the time of treatment of minors in Albanian lands was different, as the Albanians in addition to legal norms in force and has been applied customary law.

According to the criminal law of the Kingdom Serb-Croat-Slovene 1929, minors were considered persons aged 14 to 20 years.

The Criminal Code of the former Yugoslavia, 1947 persons younger than 14 years are not considered responsible for criminal offense committed. In addition, changes in 1951 për his offense to minors under 14 years envisioned only educational measures. Following the adoption of the 1974 Constitution, namely the Criminal Law of Kosovo in 1977, juveniles are divided into two categories according to age groups: 14-16 and 17-18 years.

Although this law was more advanced, some of its provisions cannot be implemented due to some limitations provided Criminal Law of the SFRY of 1977. In general, in the treatment of juvenile delinquents in Kosovo during the historical development have implemented laws the numerous provisions that juvenile delinquents often have been treated unfairly, as defined solutions have been old concepts that did not make the distinction between age groups and adults. This happened especially in the Albanian lands in the former Yugoslavia, where juveniles are often punished under laws to increase, especially after the demonstrations of Tevita in 1981 1989. From 1989 Serbia abolished Kosovo's autonomy and scattered violence and its institutions until the end of the Kosovo Liberation War, in June 1999, Kosovo authorities have acted alone and Serbian laws, the implementation of which the Albanians in general and especially for minors was discriminatory. After the liberation, the Kosovo institutions and International operating here are taken seriously with the problem of juvenile delinquency in the legislative, preventive and curative.

Definitions which are foreseen in the Penal Code for minors in the Republic of Kosovo for the purpose of clarifying and achieving goals as appropriate to the imposition and execution of measures and sanctions against minors, proceedings and mediation procedure for juveniles as expressions They are used in code and have the following meanings:

a) Children - person who has not attained the age of eighteen (18) years.

b) Minor - a person between the ages of fourteen (14) and eighteen (18) years.

c) young adult - a person between the ages of fourteen (14) and sixteen (16) years.

d) adult juvenile - a person between the ages of sixteen (16) and eighteen (18) years.

e) Major new - a person between the ages of eighteen (18) and twenty (21) years.

f) New - child or young adult.

g) Major - a person who has attained the age of eighteen (18) years.

h) Specialized education - an educational program tailored to the special needs of the perpetrator, which aims to help develop his overall proper and reduce the chance of recidivism.

i) imprisonment for juvenile - imprisonment imposed on a minor offender or an adult, that is in accordance with Chapter IV of this Code.

j) subject to special care - the institution that provides treatment for people with mental, psychological, social or physical.

k) Organ custody - the department operating within the Centre for Social Work that is responsible for protecting children.

l) the juvenile judge - a professional judge who has expertise in criminal matters involving children and young adults and who is competent to exercise the responsibilities set forth in this Code.

m) The juvenile prosecutor - professional prosecutor who is an expert in criminal cases involving children and young adults and who is competent to exercise the responsibilities set forth in this Code

n) The juvenile panel - panel - college established in accordance with Chapter X of this Code, which has at least one juvenile judge and is competent to exercise the responsibilities set forth in this Code.

o) the Probation Service - the institution that makes the execution of measures and alternative sanctions.

The system of juvenile justice aimed at the welfare of minors and ensure that any

reaction to juvenile offenders shall always be in proportion to the circumstances of the offender and the offense.

Deprivation of liberty of a juvenile is imposed only as a last resort and be limited to the shortest time possible.

During the detention of a minor, the imposition of punishment, juvenile offenders receive educational, psychological assistance, as needed, for medical assistance to facilitate his rehabilitation.

A child participating in criminal proceedings shall be given an opportunity to express freely. Every minor deprived of liberty shall be treated with humanity for the sake of the dignity of the human person, and it takes into consideration the individual needs of his age. In particular, every minor deprived of liberty shall be separated from adults unless it is considered in the interest of juveniles not to be separated, and have the right to maintain contact with his family through correspondence and visits, save in exceptional circumstances determined by law.

Every minor deprived of liberty shall have the right to prompt access to legal and other appropriate assistance, as well as the right to challenge the lawfulness of his deprivation of liberty before a court independent and impartial, and to prompt proceedings. To avoid injury due to excessive publicity or labeling a child's right to privacy is respected at all stages. The provisions of this Code shall apply to any person suspected of a criminal offense committed as a minor, regardless of his age at the time of commencement of proceedings.

There are many reasons to worry about the man in the issue of violence in schools. First,

the first is harmful to those who suffer from violence or school environments that suffer from vandalism and secondly, it can create uncertainty and fear that act against the actions of the school. The climate of violence in schools is the opposite of the opposite of education for civilization that we have to aim at a large scale. Also, it is against the rights of children and young people to live free from fear and intimidation.

Schools can take positive steps to reduce violence and the potential for violence, and should be prepared for a manual that outlines some of the key processes to achieve this preventive measure. However, if we only discuss the issue of violence in schools, it is worth to say that it is not just a problem for the schools. Those in school are affected by the media and the attitude to violence in society at large, even by international events. The media present violent acts, and sometimes make them look attractive and successful. The violence in society today often appear out of school and is sometimes adopted. Parental violence against children (such as slaps) are legal and quite common in many European countries, but not in all. Violence in the sense of retaliatory action taken against criminals or groups perceived commitments terrorist actions, often adopted by a majority. The perceived legitimacy and effectiveness of the actions of school violence may also be affected by these broad issues. All citizens bear some responsibility in a democratic country.

Literature

1. Dr.Salih, Ismet, E drejta penale ndërkombëtare penale, Prishtinë, 2011.
 2. Bavcon, Ljubo, Problemi i dileme naše kriminalne politike u doba socijalno političke krize, JRKK, nr.3-4, Beograd 1984.
 3. Čejović, Bora, Krivično pravo u sudskoj praksi, Druga knjiga, Posebni deo, Beograd 1985.
 4. Dr.Kambovski, Vllado, E Drejta Penale, Pjesa e përgjithshme, Shkup, 2004.
 5. Dr. Latifi, Vesel, Kriminalistika...Prishtinë, 2011.
-

И. Т. Мусалимов, магистр юридических наук,
докторант Казахского гуманитарно-юридического
университета, г. Астана, Казахстан

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАЕМНИЧЕСТВО ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В настоящее время одним из самых опасных социальных явлений, связанных с терроризмом, считается наемничество, которое представляет непосредственную угрозу как национальному суверенитету государств и правам человека, так и международной безопасности.

Проблемы противодействия наемничеству связаны с рядом причин, в том числе социально-политического характера, и особенно с отсутствием солидарности государств о едином международно-правовом определении наемника. Даже будучи основаны на международных актах, закрепляющих наиболее общее понятие наемничества, его определения, даваемые в национальном законодательстве государств, обладают своей спецификой [1, 76].

Активизация международных усилий в сфере борьбы с наемничеством в последние десятилетия не в состоянии унифицировать оценки его конкретных проявлений в национальных законодательствах. Нередко в международной политике превалируют конъюнктурные соображения, стремление использовать в данной сфере двойные стандарты. Этим во многом объясняется тот факт, что до настоящего времени не удалось выработать единое международно-правовое определение наемничества.

То же касается и Республики Казахстан. Несмотря на то, что наемничество является уголовно наказуемым преступлением, и в примечании к ст. 170 УК РК дается понятие наемника, до настоящего времени Республикой Казахстан не подписана и, соответственно, не ратифицирована Международная конвенция ООН о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и

обучением наемников 1989 г.

Отмеченные трудности свидетельствуют о необходимости формирования четких теоретических представлений о составе наемничества, определяющих правопонимание и правоприменение, и разработки научно обоснованных рекомендаций по совершенствованию законодательной регламентации уголовной ответственности за наемничество.

Представляется, что противодействие наемничеству возможно посредством консолидации усилий мирового сообщества в борьбе с этим явлением и создания во всем мире атмосферы абсолютной нетерпимости к любым его проявлениям. В связи с этим необходима выработка эффективного международного антINAемнического законодательства и унификация национальных норм об ответственности за наемничество, важно добиваться как расширения круга участников уже принятой (вступившей в силу в октябре 2001 г.) Международной конвенции ООН о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наемников 1989 г., одного из главных достижений ООН в сфере борьбы с наемничеством, так и поощрения разработок новых соглашений в этой области [2, 47].

Помимо проблем нормативно-правового регулирования ответственности за наемничество в международном праве, невозможно не принять во внимание имеющиеся в отечественном праве недостатки, касающиеся установления ответственности за вербовку, обучение, финансирование наемничества и за непосредственное участие в вооруженных конфликтах в качестве наемника по ст. 170. В частности, это связано с таким обязательным признаком субъективной стороны последнего названного состава преступления, как цель – получение материального вознаграждения за участие в

качестве наемника в вооруженном конфликте или военных действиях.

Поэтому в связи с указанной выше частной проблемой необходимо рассмотреть пробелы, содержащиеся в примечании к ст. 170, дающем определение наемничества. В настоящем примечании наемник обозначен как “лицо, действующее в целях получения материального вознаграждения”, но не отражен такой признак, как “материальное вознаграждение, существенно превышающее вознаграждение, обещанное или выплачиваемое комбатантам такого же ранга и с такими же функциями из числа личного состава вооруженных сил данной стороны”, содержащийся в I Дополнительном протоколе к Женевской конвенции 1949 г., в ст. 47. Отсутствие этого расширительного толкования вознаграждения, выплачиваемого наемнику, в сочетании с отсутствием в определении о наемнике положения, что не является наемником лицо, входящее в личный состав вооруженных сил государства, создает ситуацию, когда буквальное толкование определения наемника означает, что наемниками могут быть признаны иностранцы-контрактники. По нашему мнению, в содержащееся в примечании к ст. 170 определение необходимо внести уточнения, касающиеся хотя бы одного из названных отличительных признаков субъекта ч. 3 ст. 170, что позволило бы разграничить понятия “наемник” и “иностранец-гражданин, проходящий службу в вооруженных силах государства по контракту” [3, 39].

Исходя из приведенного примера, следует заключить, что отсутствие в легальном определении уточнения о превышении вознаграждения, получаемого наемником, денежного довольствия служащего по контракту необоснованно. Поэтому мы предлагаем изложить приложение к ст. 170 в следующей редакции:

“Наемник – это любое лицо, которое:

а) действует в целях получения материального вознаграждения,

существенно превышающее вознаграждение, обещанное или выплачиваемое служащим такого же ранга и с такими же функциями из числа личного состава вооруженных сил страны, гражданином которой он является;

б) не является ни гражданином государства, участвующего в вооруженном конфликте или военных действиях, ни лицом, постоянно проживающим на его территории;

в) не входит в личный состав вооруженных сил государства, участвующего в вооруженном конфликте или военных действиях;

г) не является лицом, направленным для исполнения официальных обязанностей” [4, 60].

На наш взгляд, более подробное изложение понятия “наемничество” позволит избежать привлечения к уголовной ответственности лиц, не виновных в совершении данного преступления.

Помимо затруднений, касающихся субъекта ч. 3 ст. 170, вызывает вопросы толкование такого деяния, как вербовка наемника. Важный аспект этого деяния, каким является момент окончания преступления, также не установлен законом. Наиболее соответствующей заложенному законодателем смыслу представляется гипотеза, состоящая в том, что вербовка наемника по своей сути есть не что иное, как сделка между нанимателем и нанимающимся. Понимание вербовки наемников как сделки позволяет более точно установить момент окончания этого преступления и проникнуть в сущность вербовки как явления. Ориентируясь на терминологию, можно рассмотреть вербовку как сделку в форме договора, т.е. как соглашение между лицом нанимающим (вербовщиком) и лицом нанимающимся (наемником), об установлении, изменении или прекращении прав и обязанностей обеих сторон. Содержанием этого соглашения является, с одной стороны, обязательство наемника участвовать в вооруженном конфликте или военных действиях на стороне нанимателя или представляемых им лиц в обмен на получение материального вознаграждения, а с другой – обязательство нанимающего лица (нанимателя) предоставить определенные выгоды материального характера в обмен на участие наемника в

вооруженном конфликте либо военных действиях на обусловленной договором стороне (стороне нанимателя или представляемых им лиц), а также обучать, финансировать и иным образом материально обеспечивать нанимающееся лицо (наемника). Вербовка, как и любая сделка, может заключаться как устно, так и в письменной форме. Вербовка состоялась, если достигнуто соглашение по всем существенным условиям договора. Таким образом, она должна считаться оконченной с момента получения нанимателем (лицом, “направившим оферту”) согласия, т.е. принятия предложения (“акцепта”) нанимающегося лица. В случае, если согласия нанимающегося лица не получено, имеет место покушение на наемничество в форме вербовки, так как все свои действия наниматель выполнил, т.е. “направил оферту” по терминологии ГК РК, однако не довел преступление до конца по не зависящим от него причинам, т.е. не получил “акцепт” [5, 86].

Обращаем внимание также на то, что гражданское законодательство содержит такие понятия, как “приглашение делать оферты” и “публичная оферта”. Под приглашением делать оферты понимается реклама и иные предложения, адресованные неопределенному кругу

лиц, если иное прямо не указано в предложении. Публичная оферта – это содержащее все существенные условия договора предложение, из которого усматривается воля лица, делающего предложение, заключить договор на указанных в предложении условиях с любым, кто откликнется. Отсюда следует, что если проводится вербовочная агитация, открываются вербовочные пункты и т.д. с целью привлечения неопределенного круга лиц, такие действия следует расценивать как покушение на вербовку наемников. Если же благодаря таким “приглашениям делать оферты” и “публичной оферте” определенные лица, признаки которых указаны в примечании к ст. 170 УК РК, проявили инициативу и пришли наниматься для участия в вооруженных конфликтах или военных действиях, следует считать вербовку оконченным преступлением.

Таким образом, борьба с наемничеством как на международном уровне, так и в пределах конкретного государства, должна вестись правовыми, в первую очередь уголовно-правовыми, средствами, что способствует закреплению на законодательном уровне государств запрета деятельности наемников и созданию более благоприятного международного климата, обеспечению мира и безопасности человечества [5, 76].

Список литературы

1. Мергенов А. Р. Вооруженные конфликты и участие в них граждан Казахстана: международно-правовой аспект / А. Р. Мергенов. – 2012.
 2. Изъянов А. Д. Наемничество по российскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Д. Изъянов. – 2008.
 3. Короткий Ф. В. Наемничество: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук / Ф. В. Короткий. – Екатеринбург, 2009.
 4. Омралиев А. О. Ответственность за военные преступления по уголовному законодательству РК: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. О. Омралиев. – 2008.
 5. Отарбаев Г. Л. Военные преступления по международному и национальному уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г. Л. Отарбаев. – 2006.
-

С. С. Ниёзова, канд. юрид. наук, доцент,
старший научный сотрудник-
исследователь Ташкентского
государственного юридического
университета,
г. Ташкент, Узбекистан

ВИКТИМНОСТЬ УМЫШЛЕННОГО УБИЙСТВА И ВОПРОСЫ ЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ

При анализе судебной практики по делам о насильственных преступлениях против личности было выявлено, что основными потерпевшими в подобных преступлениях являются женщины. Преступления совершаются в результате семейных противоречий, ревности либо систематического злоупотребления супругами алкоголем.

Исследователь Т. Рахимов утверждает, что при сознательном совершении преступником посягательств в отношении незнакомых лиц могут быть разные причины либо они могут быть совершены беспричинно [1, с. 38].

В изученных нами уголовных делах 20% потерпевших – мужчины, которые, как правило, были знакомы с преступниками. Практически все преступления были совершены умышленно. В 70% данных преступлений потерпевшие лица не знали своих прав, что становилось причиной различных ссор и конфликтов.

Как было указано выше, 64% из совершенных преступлений – это умышленные убийства, умышленные телесные повреждения, при этом, в основном, потерпевшими становились женщины. В 30% случаев главной причиной преступлений являются бытовые конфликты, связанные с семейными, родственными и соседскими отношениями. По мнению

Д. А. Шестакова, основной причиной семейных ссор является стремление к лидерству в семье, в результате потерпевшими от подобных преступлений в 58% случаев стали женщины, 32% – мужчины, 10 % – несовершеннолетние. В иных случаях насильственных преступлений, вытекающих из семейных

ссор, потерпевшими являлись родители преступников либо другие родственники. В 10% случаев потерпевшими были дети, ставшие жертвами в результате преступных действий своих родителей [2, с. 13].

Установлено, что в судебной практике при рассмотрении подобных преступлений личность потерпевшего не всегда тщательно изучается. Если для уголовного дела собирание сведений о личности виновного является обязательным, то поиск подобных сведений о личности потерпевшего (даже при их наличии) следственными и судебными органами не признается обязательным, как и их изучение.

Во многих случаях личность потерпевшего характеризуется, исходя лишь из скудной информации, приведенной виновным. Но подобный порядок, естественно, не говорит о его объективности. Условия совершения тяжких насильственных преступлений, а также факторы, влияющие на психическое состояние виновного, могут быть охарактеризованы с объективной и субъективной сторон. При совершении умышленных убийств особое внимание следует обращать на социально-психическое состояние потерпевших. По результатам изучения судебно-следственной практики, по сравнению с иными насильственными преступлениями наёмные умышленные убийства имеют явные отличия и составляют 8–10% от общего числа убийств. Расследование подобных преступлений представляет очень большую сложность. По мнению некоторых работников правоохранительных органов, основная причина этих преступлений – это достижение монополии в производственной и банковской системах.

При изучении виктимизации насильственных преступлений, совершаемых против личности, важное значение имеет поведение потерпевшего, так как виктимологическое поведение – это один из видов социально-негативного поведения, обладающее специфическими особенностями. Подобное поведение создает особенно благоприятные условия для совершения умышленных убийств. Иными словами, виктимное поведение потерпевшего отражается на действиях виновного и приобретает своеобразный криминологический оттенок. Как правило, потерпевшими подобного типа являются женщины в возрасте 26–40 лет, несовершеннолетние обеих полов в возрасте 16–17 лет, которые в большинстве случаев становятся потерпевшими преступлений, совершенных своими ровесниками, а также мужчины в возрасте 21–35 лет. Действия потерпевшего влияют на совершение преступлений, что отражается в специфике отношений между потерпевшими и преступниками. Тем не менее это не оправдывает лиц, совершивших особо тяжкие преступления.

В уточнении личности потерпевшего и преступника особо важным является исследование среды проживания, микроклимата.

Во-первых, как было упомянуто выше, эти два субъекта выходят из одной социальной группы (душевнобольные, наркоманы, алкоголики, проститутки), в целом речь идет о среде правонарушителей; во-вторых, не менее половины потерпевших и преступников – это бывшие осужденные. Многие до осуждения занимались преступной деятельностью, некоторые из них вместе отбывали наказания, продолжая свои преступные действия даже после отбытия наказания. Это положение относится ко всем сферам общественной жизни. Итак, жизненная среда преступника и потерпевшего во многом схожа. Это относится как к лицам старшего возраста (женщинам и мужчинам), так и к несовершеннолетним. Конечно, этот

показатель свидетельствует о большом числе ранее осужденных. Их поведение аналогично, поэтому они близки по духу. Как следствие, до последнего бывает неизвестным вопрос о том, кто преступник, а кто потерпевший.

Кроме того, важным является выделение трех типов виктимного поведения: стимулирующее, агрессивное и склоняющее. Последние два типа непосредственно связаны с умышленным убийством. По имеющимся данным, 70% совершаемых преступлений осуществляются в результате насильственной виктимной ситуации. При этом потерпевший и преступник относятся к одной типологии личности. По мнению ученых, в таких случаях оба, и потерпевший и преступник, совершают преступления. Конечно, здесь нет никакого взаимного соглашения, скорее речь идет о наличии взаимной связи, причинах, а также специфическом агрессивном виктимном поведении [3, с. 22].

Если говорить о влиянии виктимного поведения на преступление в виде умышленного убийства, то возникает вопрос, является ли это случайным либо имеет природное происхождение. По результатам исследования, в 20% случаев преступления возникают случайно из-за эпизодического кратковременного поведения лиц, а в 80% – как итог активного негативного виктимного поведения лиц.

Ситуативное поведение в насильственных преступлениях против личности отличается неосторожностью, доверчивостью, отсутствием опыта. Например, О. постоянно хвастался своим богатством перед своим знакомым Г., доверял ему и в результате стал жертвой Г. и его сообщников.

В некоторых случаях виктимное поведение отличается активным, агрессивным разрешением проблем. Как показывают итоги исследования, виктимное поведение при умышленных убийствах проявляется как результат собственных действий потерпевшего.

В заключение следует отметить, что

на практиці в більшості випадків розглядається питання про відповідальність за вчинення злочину і кримінальну відповідальність винного, а проблемою відшкодування завданого шкоди ніхто не займається. Це вже давно стало причиною суперечок між науковцями-кримінологами [5, с. 25]. Так, шкода, завдану родичам

постраждалого, враховується як складова частина злочину. Але хто за це відповідає? На наш погляд, фахівці повинні вивчати кожне кримінальне справу і надавати обґрунтовані висновки по конкретній справі. Державі слід взяти під свою захист осіб, яким завдано шкоду в результаті вчинення злочину.

Список літератури

1. Джекебаев У. Мотивація злочину і кримінальна відповідальність / У. Джекебаев, Т. Рахимов, Р. Судакова. – Алма-Ата: Наука, 1987. – С. 38.
2. Шестаков Д.А. Сімейна кримінологія / Д.А. Шестаков. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербург. ун-т, 1996. – С.13.
3. Сафіуллін Н.Х. Кримінологічний аналіз вивченого поведінки неповнолітніх / Н.Х. Сафіуллін. – Казань. – 1996. – С. 22.
4. Лиманська І.В. Вивчення профілактики насильствених злочинів проти особистості: дис. ... канд. юрид. наук / І.В. Лиманська. – Москва. – 2002. – С. 25.

А. А. Березовський, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету “Одеська юридична академія”, м. Одеса

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

У загальній частині Кримінального кодексу України (далі – КК України) містяться такі види звільнення від кримінальної відповідальності: звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каєттям (ст. 45); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49). Правове регулювання звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності регламентовано ст. 97 КК України “Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру”.

У теорії кримінального права зазначені види отримали назву загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. В основу правового регулювання звільнення повнолітніх і неповнолітніх осіб від кримінальної відповідальності в Україні закладено певні ідеї, які становлять значний кримінологічний інтерес та мають важливе теоретичне і практичне значення.

Аналіз наукової літератури та норм КК України щодо правового регулювання загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності дозволяє зробити висновок про те, що в цілому ідеї втрати чи зменшення властивості суспільної небезпечності особистості злочинця та невисокої суспільної небезпечності вчиненого злочину (виняток – давність) в цілому визнаються концептуальними для даного інституту (Г. Б. Віттенберг, К. К. Вавілов, С. Г.

Келіна, Т. Т. Дубінін, В. В. Скибицький, О. О. Житний та ін.). У науці кримінального права ці ідеї формують концепцію підстав загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Багатьма вченими підтримується теза про поділ підстав загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності на формальні та матеріальні. У різні історичні періоди, залежно від генезису кримінального законодавства, загальні підстави інституту звільнення від кримінальної відповідальності мали широке трактування й обумовлювались принципами доцільності та гуманізму при реагуванні на злочинність.

У чинному кримінальному законодавстві в цілому реалізовано концептуальні положення, напрацьовані доктриною кримінального права, стосовно загальних підстав інституту звільнення від кримінальної відповідальності, хоча, зрозуміло, кожен окремих вид звільнення має специфічні, притаманні тільки йому, особливості. Згадування у ст. 44 КК України про правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності свідчить про намагання законодавця виробити єдиний підхід у вирішенні цього питання.

Для криминології важливо, зокрема, зв'язувати соціальну та криминологічну обумовленість концептуальних засад інституту звільнення від кримінальної відповідальності та правового регулювання певних видів звільнення від кримінальної відповідальності; встановити наявність чи відсутність зв'язків між правовим регулюванням певних видів звільнення від кримінальної відповідальності та криминологічно значущою поведінкою звільнених осіб; виявити зв'язки між застосуванням загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності і злочинністю (взаємообумовленість, взаємовплив тощо).

На сучасному етапі правогенезу кримінальне право володіє широким спектром заходів, скерованих на протидію

злочинності та впливу на особистість злочинця. Покарання, згідно з ч. 2 ст. 1 КК України, визначено як основний (якщо не єдиний) захід кримінально-правового впливу. Покарання, як відомо, має певні цілі. Якщо виходити з концепції, що покарання є однією із форм реалізації кримінальної відповідальності, логічно пов'язувати досягнення цілей покарання та концептуальні засади інституту звільнення від кримінальної відповідальності, чого не зроблено в чинному КК України. Вважаємо, що ідея втрати чи зменшення властивості суспільної небезпечності особистості злочинця частково кореспондує меті виправлення злочинця (в певній мірі їх можна порівняти за наслідками – станом особистості (особа перестає бути суспільно небезпечною або внаслідок виправлення, або внаслідок інших, зазначених в кримінальному законі факторів)). Однак ці та інші аспекти потребують додаткової правової регламентації та узгодження в концептуальному плані.

Правове регулювання певних загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності не завжди є досконалим, частково володіє криминогенним потенціалом, деякою мірою обумовлює детермінацію злочинної поведінки. Наприклад:

1) при конструюванні кримінально-правових норм використовуються поняття, які несуть (або мають нести?) однакове смислове навантаження, однак формулюються по-різному: однією з обов'язкових умов застосування ст. 45 КК України є “повне відшкодування” завданих особою збитків, тоді як умовою застосування ст. 46 КК України є просто “відшкодування” завданих особою збитків. Такий підхід сприяє емоційному “забарвленню” суто юридичних питань, посилює роль суб'єктивних факторів при прийнятті рішень про звільнення від кримінальної відповідальності певних осіб;

2) підстави звільнення, передбачені ст. 48 КК України “Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі

зміною обстановки”, потребують уточнення, їх законодавче формулювання викликає неоднозначну судову практику;

3) невизначеність з процедурою “примирення”, її “істотними” умовами (ст. 46 КК України) на практиці іноді викликає зловживання правом з боку потерпілого, не сприяє реалізації ідей, закладених в основу кримінально-правової норми, знижує функціональність інституту в цілому;

4) редакція ст. 47 КК України “Звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з передачею на поруки” є застарілою. Цей правовий “архаїзм” широко тлумачиться на практиці. Крім того, за даними судової статистики у структурі засуджених судами України у 2014–2015 рр. із числа працездатних 74,3 % та 73, 8 % осіб не працювали та не навчались;

5) зараз амністія виключена із переліку видів звільнення від кримінальної відповідальності, що з точки зору “чистоти” кримінального права, очевидно, правильно. Проте соціальна та кримінологічна обумовленість такого рішення не вивчена. Як відомо, функціональність інституту звільнення від кримінальної відповідальності, як і деяких інших кримінально-правових засобів, протягом значного часу визначалась потребою розвантаження

кримінальної юстиції України. З огляду на це ускладнення процедур звільнення є не виправданим: високий рівень злочинності та характер застосовуваних кримінально-правових заходів впливу і в подальшому визначатимуть “розвантажувальну” функціональність певних кримінально-правових інститутів тощо.

Окремо слід наголосити на “індивідуальній амністії” як феномені правової реальності – це, м’яко кажучи, не тільки крок у “темне” минуле, з точки зору правового регулювання, а й прямиий шлях до авторитаризму.

Законодавчі умови застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності на сучасному етапі потребують переосмислення та широкого кримінологічного вивчення. Має бути здійснене узагальнення та класифікація підстав звільнення від кримінальної відповідальності (правових, соціальних, кримінологічних) і на цій основі сформульовано кримінально-правові норми. Хоча існує й інший шлях вирішення цих питань – кримінально-процесуальне право. Значні теоретичні напрацювання у цій площині відомі давно (Л. В. Головка, О. А. Губська), і в чинному кримінально-процесуальному законодавстві України їх частково реалізовано.

М. Ю. Валуйська, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ПРИ ВИВЧЕННІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Особистість злочинця є стрижневим елементом предмета кримінологічної науки. Однак її вивчення вважається вельми складною проблемою. Ще важче простежити криміналізацію особистості – антисоціальний процес набуття особою криміногенних властивостей, що утворюють її індивідуальний

криміногенний комплекс і під час учинення злочину надають особі, яка його скоює, нової якості суспільної небезпечності [2, с. 62]. Отже, щоб дослідити і охарактеризувати особистість злочинця, передусім необхідно вирішити низку завдань стосовно: 1) інтеграції у теорію та практику кримінологічної науки

сучасних напрацювань суміжних наук, які можуть бути використані для вивчення криміналізації особистості у сучасних умовах; 2) аналізу структури чинників криміналізації особистості; 3) розробки запобіжних заходів, що дозволить реально протидіяти цьому процесу [1, с. 259]. Розширити наукові можливості кримінологічної науки можна завдяки методу контент-аналізу.

Передусім слід вказати, що контент-аналіз (від англ.: contents – зміст, вміст), або аналіз змісту, – це методика дослідження в галузі суспільних наук, предметом аналізу якої є зміст текстових масивів і продуктів комунікативної кореспонденції. В Україні метод контент-аналізу, на жаль, не дуже поширений та мало вивчений. З часом він був модифікований (наприклад, існують спеціальні методики, адаптовані до потреб історичних та історико-філософських досліджень), а відсутність методологічних розробок, які адаптують його до особливостей кримінологічних досліджень, видається суттєвою прогалиною, яка обмежує можливості цієї науки. Узявши за основу загальну теорію контент-аналізу, потрібно обрати сферу застосування цього методу у дослідженні предмета кримінологічної науки та особливості його використання.

Ще раз нагадаємо, що контент-аналіз стає у нагоді при вивченні текстів. Незважаючи на те, що законодавцями мод у контент-аналізі вважають американців, першим прикладом його застосування стало дослідження, проведене в Швеції у XVII ст. Там, у 1640 р., в умовах гострого незадоволення офіційним лютеранством, теологи порівняли апокрифічну збірку релігійних гімнів “Пісні Сіону” з гімнами офіційної церкви. Дослідники провели підрахунок основних релігійних ідей та порівняли їх подачу (позитивну, нейтральну чи негативну) [3, с. 27].

На зламі століть (XIX-XX) прийшло усвідомлення того, що потрібно вивчати тексти масової інформації, щоб, по-перше, розуміти, який від них ефект для людей, і, по-друге, знати, як створювати такі тексти, які будуть мати на аудиторію

найбільший вплив. Тоді виникла школа контент-аналізу, яка базується на ідеї американського політолога Г. Ласвелла про знаки-стимули і відповіді-реакції на них, які у своїй сукупності утворюють комунікативний ланцюг [5, с. 15].

У 1927 р. вийшла фундаментальна праця Г. Ласвелла “Пропагандистська техніка у світовій війні”, в якій він у зв’язку з великою роллю, яку відіграла пропаганда у Першій світовій війні, проаналізував, якими ж соціальними моделями поведінки маніпулювала пропаганда воюючих країн, а потім з цього зробив висновки щодо того, які цілі вона переслідувала. Дослідник виокремив такі тези: “ми захищаємось”, “ворог – підступний агресор”, “ворог зруйнував райське благополуччя, тому повинен бути знешкоджений”, “ми переможемо”, “ворог буде знешкоджений”. Після узагальнення був зроблений висновок, що стратегічні цілі полягають у: 1) збудженні ненависті до ворога, 2) зміцненні дружби з союзниками, 3) зміцненні дружніх стосунків з нейтральними країнами, 4) деморалізації супротивника. Об’єктом цього дослідження були газети, бюлетені інформаційних агентств, журнали, церковні проповіді як у США і Англії, так і у Німеччині [3, с. 27].

Спочатку контент-аналіз використовувався лише для обробки письмових (друкованих) матеріалів. З часом цей спосіб стали застосовувати для вивчення всіх вербальних джерел інформації, наприклад, для більш повного розуміння змісту виступів політичних діячів.

Сьогодні пропонується вдаватися до контент-аналізу не тільки при вивченні вербальних об’єктів, а й для дослідження аудіовізуальної структури повідомлень (здебільшого телевізійних) з точки зору співвідношення слова та зображення.

Перспективною вбачається можливість використання контент-аналізу для співставлення обраного за об’єкт дослідження вербального потоку з показником, який визнано за норму. Наприклад, порівняння частоти вживання певного слова окремими особами і стандартної (середньостатистичної)

частоти вживання цього ж слова у мові того часу. У такий спосіб можна виявити осіб, схильних до шизофренії, в яких показник різноманітності вживаних у промові лексем у масивах по 100, 200, 500 і 1000 слів набагато менший, ніж у здорових людей, зокрема, у останніх кількість прикметників на 100 дієслів більша, ніж у шизофреніка. Аналіз загального забарвлення промови хворих із таким діагнозом свідчить про його негативність, переважну орієнтованість на минуле, схильність багато розповідати про себе [4, с. 381].

Можливість зіставлення двох (або більше) інформаційних потоків при використанні контент-аналізу відкриває перед кримінологом широкі наукові перспективи: цей метод може застосовуватися для вивчення ступеня криміналізації суспільства в цілому та окремої особи зокрема. Створення єдиної

контент-аналітичної бази осіб, які належать до різних типів особистості злочинців або злочинців, які вчиняють злочини різних видів, дозволить використовувати її як тест для виявлення не тільки міри криміналізації особистості людини, яка ще не вчинила злочин, а й спрямованості цієї криміналізації. Це може бути одним із параметрів, які допоможуть скласти уявлення про міру криміналізації конкретної досліджуваної особистості.

Шляхом зіставлення вербального та невербального інформаційних потоків, які транслює особа, можна оцінити справжній зміст її прагнень, настрої та певною мірою судити про її настанови, що дозволить підвищити рівень вірогідності прогнозування злочинності, ефективність роботи із запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

Список літератури

1. Валуйська М. Ю. Криміналізація особистості як деструктивний соціокультурний процес / М. Ю. Валуйська // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: політологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Харків: Право, 2016. – № 2 (29). – С. 257–260.
 2. Валуйська М. Ю. Поняття криміналізація у понятійному апараті кримінологічної науки / М. Ю. Валуйська // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Харків: Право, 2016. – Вип. 31. – С. 55–68.
 3. Костенко Н. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики: [монографія] / Н. Костенко, В. Іванов. – Київ: Центр вільної преси, 2003. – 200 с.
 4. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – Москва: Рефл-бук Ваклер, 2001. – 656 с.
 5. Семёнова А. В. Контент-анализ СМИ: проблемы и опыт применения / А. В. Семёнова, М. В. Корсунская; под ред. В.А. Мансурова. – Москва: Институт социологии РАН, 2010. – 324 с.
-

П. М. Гультай, канд. юрид. наук, прокурор відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування територіальними органами поліції та підтримання державного обвинувачення управління нагляду у кримінальному провадженні прокуратури Харківської області, молодший радник юстиції, м. Харків

ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНІВ У СУСПІЛЬСТВІ ТА У КІБЕРПРОСТОРИ

Вивчаючи будь-яку особу (у тому числі злочинця і потерпілого) як суб'єкта того чи іншого виду соціальної діяльності, треба мати на увазі, що між особою та її поведінкою існує нерозривний зв'язок.

Конкретна особа являє собою індивідуальну форму буття суспільних відносин, це цілісна сукупність взаємопов'язаних рис, властивостей і якостей учасника і носія цих відносин.

Деяка частина громадян характеризується суспільно негативною діяльністю, зокрема, злочинною поведінкою. Ефективність боротьби зі злочинністю не може бути високою без глибокого знання про тих, хто скоює злочини. Звідси виникає потреба вивчення особи злочинців. Однак при цьому не можна ігнорувати і різнобічну інформацію про їх жертви, мотиви і мету дій усіх учасників кримінальних подій. Не буде перебільшенням сказати, що іноді дані про особу потерпілого мають не менше значення, ніж про злочинця. Роль жертв у виникненні й розвитку криміногенних ситуацій часто дуже значна, тому потрібний аналіз усіх віктимологічних чинників, щоб зробити правильні висновки і узагальнення. Врешті-решт, це потрібно для прийняття рішень щодо забезпечення особистої безпеки потенційних жертв злочинів [1, с. 416].

Як уже зазначалося, в основу поняття жертви злочину можна покласти визначення потерпілого (ч. 1 ст. 55 КПК України), але цим не можна обмежуватися.

Дійсно, в кримінологічній науці вчені живають поряд із “жертвою” також

поняття “потерпілий від злочину”. Якщо для кримінологічної науки їх можна вважати синонімами, то для інших юридичних наук у поняття “потерпілий” вкладається інше значення [2, с. 202].

Досліджуючи психологію жертви, В. Е. Христенко обґрунтовано стверджує, що поняття потерпілий – це термін, установлений законом, а жертва злочину не завжди може отримати статус “потерпілого”, хоча фактично ним є [3, с. 22].

Так, В.Я. Рибальська пропонує своє визначення поняття потерпілого – ним є фізична особа, якій у результаті злочинного посягання спричинена фізична, моральна або матеріальна шкода, визнані такими обвинувачувальним вироком, що вступив у законну силу [4, с. 33]. Це поняття ширше, ніж у кримінальному процесуальному законодавстві. В останньому випадку за межами віктимологічних досліджень опинилися б потерпілі від убивств (як відомо, мертві не визнаються учасниками кримінального процесу), латентні жертви, потерпілі, хоча і визнані такими постановою слідчого, але не підтвержені судовим вироком, наприклад, у зв'язку з закриттям справи та деякі інші категорії потерпілих.

Роль потерпілого – суттєвий чинник у вчиненні злочину. Адже поведінка жертви може так вплинути на розвиток конфлікту, що перетворить її з об'єкта злочину на його суб'єкт. У межах криміногенної ситуації поведінка жертви може бути оцінена як: 1) правомірна (позитивна), коли жертва реагує допустимим законом чином на суспільно небезпечні дії злочинця або ж вона не створює умов для

вчинення злочину; 2) нейтральна, коли між діями жертви і злочинцем відсутній прямий зв'язок; 3) неправомірна (провокуюча), коли дії жертви містять ознаки того чи іншого правопорушення, у тому числі злочину. Поведінка потерпілого при скоєнні злочину може бути і цілком правомірною, позитивною, тобто спрямованою на припинення правопорушення.

Так, Л. В. Ільїна виділяє потерпілих, що протидіють злочинцеві, припиняють злочин при затриманні злочинця, у процесі захисту інших осіб від злочинного зазіхання і т. ін. Цих потерпілих характеризує позитивна поведінка, високі моральні якості, чесне виконання суспільного або службового обов'язку [5, с. 122].

Особливе віктимологічне значення має, безумовно, неправомірна поведінка жертви, яка зазвичай є джерелом конфлікту і провокацією вчинення злочину. Її форми різні: від фізичного чи психічного насильства стосовно злочинця або його близьких до їх образи, виявів неповаги до громадського порядку та загальновизнаних норм моралі. Випадки неправомірної поведінки потерпілих найчастіше зустрічаються при вчиненні таких злочинів, як убивство, тілесні ушкодження, зґвалтування, грабежі, розбої тощо.

Важливо також розрізняти випадки, коли статус потерпілого особа приписує собі без достатніх на те підстав і, навпаки, коли він їй нав'язується. Звідси роль жертви може бути реальною і уявною (мається на увазі її самооцінка) [6, с. 128].

В умовах кіберпростору істотно змінюється психологічний зміст взаємозв'язків злочинець – предмет злочину, а також злочинець – потерпілий,

які з прямих перетворюються на опосередковані: злочинець – електронний пристрій (Мережа) – потерпілий (предмет злочину), що веде до усунення матеріальної складової як дій людини, так і соціальної взаємодії. При цьому “віртуальні” предмети психологічно здаються доступнішими, зокрема для незаконного заволодіння ними. Будь-які дії в таких умовах сприймаються спочатку як нематеріальні за природою, відповідно, що не заподіюють матеріальних, серйозних наслідків. Інформаційно-комунікаційні технології істотно обмежують зворотний зв'язок, будь-яке відчуття зворотного зв'язку наших дій. Тому відсутній вплив усвідомлення того, що ми заподіяли шкоду, але також ми вважаємо, що наша поведінка не може заподіяти ніякої шкоди, бо ми не бачимо шкоди [7, с. 88].

Поняття “кіберзлочин” молоде і утворено сполученням двох слів: кібер і злочин. Термін “кібер” має на увазі поняття кіберпростору (у літературі частіше зустрічаються терміни “віртуальний простір”, “віртуальний світ”) та інформаційний простір, що моделюється за допомогою комп'ютера. Тобто кіберзлочини – це суспільно небезпечні діяння, які так чи інакше пов'язані з кіберпростором та комп'ютерною інформацією, що моделюється комп'ютерами. Такі злочини характеризуються таким особливостями: високою латентністю, труднощами щодо їх виявлення та розслідування, складністю доказу в суді подібних справ, транснаціональною складовою в основному з використанням інформаційної мережі Інтернет, високим збитком навіть від одиночного злочину [8, с. 134].

Список літератури

1. Кримінологія: підруч. для студентів вищих навч. закл. / О. М. Джуца, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джуци. – Київ: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / кол. авт.; за заг. ред.: Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Харків: Кросворд, 2008. – 202 с.
3. Христенко В. Е. Психология жертвы: учеб. пособие / В. Е. Христенко – Харьков: Консум, 2001. – 22 с.

4. Рыбальская В. Я. Виктимологические исследования в системе криминологической разработки проблем профилактики преступлений несовершеннолетних / В. Я. Рыбальская // Вопр. борьбы с преступностью. – Москва, 1980. – Вып. 33. – С. 33.

5. Ильина Л. В. Уголовно – процессуальное значение виктимологии / Л. В. Ильина // Правоведение. – 1985. – № 3. – С. 122.

6. Курс криминології: підруч. у 2-х т. / за заг. Ред. О.М. Джужи; Нац. акад. внутр. справ. – Київ: Юрінком Інтер, 2001.

7. Косенков А. Н. Общая характеристика психологи киберпреступника / А. Н. Косенков, Г. А. Черный // Криминолог. журн. Байкал. гос. ун-та экономики и права. – 2012. – № 3. – С. 87–94.

8. Комп'ютерна злочинність. – Київ: Атіка, 2002.

З. В. Журавська, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
і процесу

В. В. Кондратішина, канд. юрид. наук,
доцент, доцент кафедри кримінального
права і процесу Східноєвропейського
національного університету імені Лесі
Українки, м. Луцьк

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У КОЛОНІЯХ – ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ НАПРЯМІВ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Відомо, що засуджені і співробітники перебувають у постійній взаємодії, яку, однак, ні в якому разі не можна розглядати як рівні партнерські стосунки, оскільки надто різний їхній правовий статус: засуджені майже не мають права голосу, вони є залежними від інших засуджених, а ще в більшій мірі – від працівників колонії, тому що вирішення всіх життєво важливих проблем (харчування, медичне обслуговування, умови праці тощо) в місцях позбавлення волі залежать саме від персоналу [1, с. 82]. На обґрунтування цього твердження доречно навести думку В. Г. Павлова, який вказує, що навіть візуально можна побачити, що права і обов'язки засуджених у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань висвітлюються на чотирьох сторінках, а обов'язки персоналу вміщені всього у два абзаци. До того ж частина з них сформована таким чином, що дає підстави для ігнорування певних положень учасниками кримінально-виконавчих правовідносин [2, с. 40].

З погляду вченого, персонал виправних колоній повинен

усвідомлювати, що в дотриманні безпечного виконання й відбування покарань його інтереси збігаються з інтересами більшості засуджених. В інших питаннях ці інтереси переважно протилежні, оскільки як ті, так і інші суб'єкти кримінально-виконавчих відносин при якомуго менших власних (фінансових, фізичних, часових, психічних та ін.) затратах хочуть одержати якомуго більше один від одного. Дослідження показало, що досить часто персонал використовує різні підходи і критерії для оцінки одних і тих самих явищ (наприклад, до порушення розпорядку дня тощо), які внаслідок цього обертаються для одних учасників правовідносин “прибутками”, для інших – втратами. Незважаючи на те, що В. Г. Павлов не конкретизував особливості діяльності персоналу певних установ (“білий лебідь”, “чорний дельфін”, “червона зона”, “сіра зона”, “чорна зона” тощо), проте ним підтверджено, що стан режимно-оперативної обстановки та забезпечення виправного впливу на засуджених залежить від характеру взаємовідносин між персоналом і

засудженими [2, с. 64].

Підтримуючи останню тезу, не можемо погодитись із попередніми висловлюваннями. Можливо, нині у практиці переважають саме означені підходи, проте доти, доки персонал установ виконання покарань не усвідомить, що у нього і засуджених мають бути не протилежні, а спільні (тотожні) інтереси (зокрема, щодо реабілітації після звільнення засудженого), вести мову про забезпечення реалізації права таких осіб на гуманне ставлення й повагу до людської гідності буде неможливо.

Завершуючи розгляд такої складової права засуджених до позбавлення волі, як гуманне ставлення й повага до гідності, можемо дійти висновку, що під повагою до людської гідності засуджених слід розуміти комплекс засобів, методів та заходів, які забезпечують їм рівний доступ до певних соціальних благ, реабілітаційних послуг, задоволення природних потреб, а також захист особистості від можливих негативних впливів, які здійснюються за ініціативою адміністрації установ виконання покарань та вимогою особи.

Список літератури

9. Бадира В. А. Виправлення засуджених як *opinio moralis* / В. А. Бадира // Наук. вісн. Юрид. акад. М-ва внутр. справ: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2005. – № 1 (23) – С. 77–83.

10. Павлов В. Г. Кримінально-виконавчі засади забезпечення персоналом Державної пенітенціарної служби України виконання покарань у виді позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.08 кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Павлов Володимир Григорович ; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 230 с.

М. Г. Колодяжний, канд. юрид. наук, ст. наук. співроб., завідувач відділу криминологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Україна наразі перебуває у глибокій соціально-політичній, економічній і соціально-психологічній кризі, що збільшує соціальну напругу у суспільстві. Зокрема, у 2013–2015 рр. підвищилась криміногенність у державі, що вплинуло на збільшення рівня злочинності та її окремих груп і проявів: злочинів проти основ національної безпеки – у 60 разів (!), військових злочинів – у 17 разів (!), особливо тяжких злочинів – на 56 %, тяжких злочинів – на 14 %, злочинів, що вчинені з використанням вогнепальної зброї, – у 2 рази, умисних убивств – на 40 %, розбоїв – на 24 % тощо [1]. За оцінками керівництва Національної поліції України, вказані тенденції у 2016 р. збереглися,

оскільки рівень злочинності за 9 місяців 2016 р. порівняно з аналогічним періодом 2015 р. збільшився майже на 23 % [2]. Бідність, за оцінками ООН, 80 % населення України [3], його значна майнова поляризація, військове протистояння на Сході країни так чи інакше вплинули й на структуру злочинності в Україні, в якій зросла питома вага корисливих злочинів.

Вказані обставини свідчать про нагальну необхідність модернізації системи запобігання злочинності в Україні, під якою пропонується розуміти засновану на криминологічній теорії, врегульовану криминологічним законодавством науково обґрунтовану діяльність державних і недержавних

суб'єктів, спрямовану на удосконалення суспільних відносин, усунення причин і умов злочинів, зменшення їх шкоди, підвищення безпеки громадян й охорону їх прав. Не претендуючи на остаточність формулювання цього поняття, є очевидним, що система запобігання злочинності включає низку елементів, головними серед яких є *кримінологічна теорія, кримінологічне законодавство й практика запобігання злочинності*. Отже, модернізація має стосуватись в першу чергу виділених складових.

При розгляді сучасної *кримінологічної теорії* не буде новиною, що вона у цілому не відповідає прогресивним світовим тенденціям. Кримінологічна наука в Україні розвивається у своєрідному науковому вакуумі пострадянського зразка. Така ситуація пояснюється низкою чинників: часткова застарілість методології, оскільки найбільш значні здобутки в теорії кримінології припадають на 60–70-ті рр. ХХ ст.; обмежене використання у кримінологічних дослідженнях досягнень соціології, психології, психіатрії, педагогіки, математики; монізм у застосуванні тих або інших кримінологічних концепцій і підходів у поясненні злочинності; неврахування українськими вченими сучасних зарубіжних досягнень науки і техніки у сфері протидії злочинності.

Відсутність динамізму кримінологічної теорії, що не відповідає різноманіттю сучасних кримінальних загроз у різних сферах життя, частково пояснюється незадовільною державною підтримкою розвитку науки та розробок у сфері запобігання злочинності. Адже не може українська наука взагалі та кримінологія зокрема розвиватись при фінансуванні станом на 2015 р. на рівні 0,6 % ВВП, тоді як середній показник у країнах ЄС становить 2 % ВВП, а в окремих державах (Фінляндія, Швеція, Данія) цей показник навіть перевищує 3 % ВВП. Наслідками недофінансування наукових досліджень є: скорочення протягом 2005–2015 рр. чисельності науковців, які здійснюють наукову і

науково-технічну діяльність, на 40 % (з 170,6 тис. – до 101,6 тис. осіб відповідно) [4, с. 11, 16]; виїзд найбільш талановитих учених за кордон; перепрофілювання науковців, відмова від наукової діяльності на користь підприємництва.

Модернізація має торкнутись не лише кримінологічної теорії, а й *кримінологічного законодавства*. За роки незалежності в Україні прийнято чимало нормативно-правових актів, однак не всі з них стали правовим підґрунтям системи запобігання злочинності. Деякі з них, навпаки, ускладнили правозастосування та взаємодію різних суб'єктів у сфері протидії злочинності. Наприклад, прийняття деяких концепцій, планів дій із запобігання окремим видам злочинів видається не зовсім обґрунтованим й економічно доцільним. Разом із тим інші законодавчі акти, прийняття яких вже давно назріло, досі не розроблені або знаходяться у формі проектів на розгляді у профільних комітетах парламенту. До таких нормативно-правових актів слід віднести Закони України “Про запобігання і протидію злочинності в Україні”, “Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів” тощо.

Потребують усунення колізії законодавчого забезпечення протидії корупції, зокрема щодо підслідності та оперативно-розшукових повноважень різних антикорупційних органів. Подібні законодавчі недоліки призводять до конфліктів керівництва Генеральної прокуратури України, НАБУ і СБУ у виявленні та розслідуванні корупційних злочинів.

Відповідного удосконалення потребує й *практика запобігання злочинності* в Україні. Це стосується різних аспектів діяльності правоохоронних і судових органів. Умови ринкової економіки демонструють, що будь-яке реформування не є можливим без відповідного фінансування. Тому першочерговим завданням держави має стати виділення достатнього рівня бюджетних коштів на правоохоронну сферу. Вона кілька останніх років подібно до соціальної сфери недофінансовується

через збільшення до 130 млрд грн на рік асигнувань на сектор безпеки і оборони. Як відомо, недостатнє грошове й соціальне забезпечення правоохоронців зумовлює корупцію, що є занадто шкідливим у перебігу активної фази реформування Національної поліції. Будь-які збої у перебудові органів внутрішніх справ здатні звести нанівець багаторічні намагання керівництва держави і МВС України у створенні нової української поліції європейського зразка.

За словами колишньої голови Національної поліції України Х. Деканоїдзе, у поліції, окрім незадовільного грошового і ресурсного забезпечення, простежуються й недоліки у кадровій політиці. Особливо це стосується намагань окремих політиків впливати на призначення керівників центрального апарату та обласних управлінь поліції [5]. Крім того, депрофесіоналізації лав поліції сприяє процес очищення влади, звільнення внаслідок переатестації частини найбільш досвідчених співробітників, що знижує якість слідчої й оперативно-розшукової роботи.

Своєрідної модернізації потребує також: а) формальна система профілактики злочинів, основою якої є загальнопревентивний і малоефективний вплив кримінального законодавства на поведінку громадян; б) зв'язок практики із теорією, оскільки простежується

індиферентність правоохоронних органів у впровадженні наукових розробок у сфері запобігання злочинності, відсутність грантів на проведення кримінологічних досліджень (наприклад, у США і Великій Британії МВС та інші силові відомства цих країн щороку виділяють десятки мільйонів на розробку сучасної стратегії протидії різним видам злочинів); в) програмно-цільовий підхід у запобіганні злочинності, де комплексні програми запобігання злочинності здійснюються переважно із незаконним використанням бюджетних коштів, із більш широким залученням позитивного зарубіжного досвіду щодо упровадження локальних програм профілактики на кшталт “Сусідське спостереження”, “Зупини злочинця”, “Квартальний констебль”, “Добровільний помічник поліції”, “Старші брати і сестри”, “Гарячі точки” тощо; г) приватно-публічне партнерство у сфері протидії злочинності, що пов'язується із виробленням колективної та індивідуальної відповідальності громадян за стан безпеки у районі проживання, їх добровільною участю у діяльності громадських формувань правоохоронної спрямованості, добросердечним інформаторством тощо.

Безперечно, існують й інші напрями модернізації та удосконалення системи запобігання злочинності в Україні.

Список літератури

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2013–2015 роках // Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації Генеральної прокуратури України. – Київ. – 2016.
2. Деканоїдзе звернулася до нардепів з жорсткою заявою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?dekanoidze_zvernulasya_do_nardepiv_z_zhorstkoju_zayavoyu&objectId=1404355. – Заголовок з екрана.
3. ООН: за чертой бедности в Украине живет более 80 % населения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/201072-oon-za-chertoj-bednosti-v-ukraine-zhivet-bolee-80-naseleniya>. – Загл. с екрана.
4. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік : аналітична довідка. – Київ: Укр. ін-т наук.-техн. і екон. інформації, 2016. – 199 с.
5. Деканоїдзе пояснила відставку втручанням політиків у роботу поліції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/2143909-dekonadze-pojasnila-vdstavku-vtruchannjam-politkv-u-robotu-polts.html>. – Заголовок з екрана.

Ю. О. Левченко, канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ

ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Із моменту проголошення незалежності України йде пошук форм та засобів гарантування і охорони прав, свобод і законних інтересів людини в Українській державі. Для визначення шляхів і методів вирішення цих завдань все частіш застосовується позитивний досвід зарубіжних держав, що зумовлено обранням Україною європейського вектора розвитку, інтеграцію до єдиного європейського правового простору.

У той же час Україна – це самобутна країна зі своєю історією, культурою, менталітетом, баченням того, як далі розвиватися, враховуючи при цьому загальносоціальні та особливі, властиві лише Україні тенденції. У зв'язку з цим потрібно створити нову систему організації і діяльності правоохоронних органів в Україні, що має стати фундаментом для подальших демократичних перетворень.

Примітно, що одними з перших в Україні реформуються саме правоохоронні органи – органи внутрішніх справ. Символічною, на наш погляд, стає зміна назви, однак поза увагою залишаються структурні зміни. Поліція передусім повинна довести, що у сучасній Україні вона є новою структурою, не пов'язаною з попередньою системою.

Так, відповідно до Стратегії розвитку України – 2020 метою державної політики у сфері реформування правоохоронної системи є коригування завдань та функцій правоохоронних органів, упровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінки роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань [1].

Крім того, коаліційною угодою

закріплено положення про те, що нова система Міністерства внутрішніх справ створюється як цивільний орган, який формує державну політику у сферах протидії злочинності та забезпечення громадського порядку, комплексного управління державним кордоном, протидії нелегальній міграції, цивільного захисту, пожежної безпеки та запобігання надзвичайним ситуаціям.

Реформа системи органів внутрішніх справ передбачає прийняття чотирьох законів: “Про органи внутрішніх справ”, “Про Національну поліцію”, “Про сервісні послуги і сервісні центри Міністерства внутрішніх справ України”, “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху”.

Зупинимося на цьому детальніше. Нині у Верховній Раді зареєстрований законопроект “Про органи внутрішніх справ.” На думку деяких експертів, цей законопроект цементує систему, централізує і далі політизує її. Якщо ми говоримо про євроінтеграцію, то необхідно зазначити, що в європейських країнах немає таких законів, вони існують лише у трьох пострадянських країнах: Білорусі, Казахстані, Киргизстані.

На наш погляд, реформа органів внутрішніх справ, у першу чергу, має починатися зі зменшення кількості співробітників та кадрового оновлення особового складу. Це передбачає звільнення значної кількості людей з місця роботи: у разі простого зменшення кількості працівників – це близько 130 тис. осіб, за умов повного переформатування – усі співробітники органів внутрішніх справ. Звичайно, заміна великої кількості працівників – не проблема, однак, як показує практика

підготовки працівників патрульної служби поліції, для того, щоб отримати спеціалізацію та стати фахівцем у певній галузі, а особливо у правоохоронній діяльності, потрібен тривалий час, передусім для навчання та набуття практичного досвіду. Крім того, існують особи, які сприймають звільнення як “вигнання”, а отже, будуть мати місце політичні спекуляції на цьому, тривалість яких залежатиме від активності і планів конкретних політичних груп, що зроблять ставку на цю категорію “ображених”. Іншим боком цього процесу є вивільнення значної кількості робочої сили, яка прагнучиме працевлаштуватися і вимагатиме цього. Зрозуміло, це безпосередньо вдарить по економіці: необхідно для цієї групи створити додаткові робочі місця, забезпечити кожного, нехай навіть мінімальною, заробітною платою. В умовах падіння економічних показників це видається важким завданням [3]. Перехід цієї категорії осіб до інших державних органів (або Збройних Сил) виглядатиме як перетасування кадрів.

Наступною економічною проблемою з політичними наслідками є забезпечення належної оплати праці співробітників поліції. Анонсована заробітна плата поліцейських на рівні 10 тис. гривень (більш ніж у 3 рази вища за середню) мала гарантувати притік кваліфікованих кадрів та запобігання проявам корупції. Проте така сума не повинна бути обмеженою в 10 тис., бо в цьому разі нівелюється принцип економічної стимуляції та відбувається повернення до радянського зрівняння. Інакше кажучи, поліція може перетвориться на загрозу подальшому впровадженню реформ.

Зауважимо, що навіть забезпечення поточної діяльності поліції залишається дуже низьким, порівняно з іншими країнами Центральної і Східної Європи. Так, для країн ЦСЄ середній показник забезпечення становить \$40 тис. на одного поліцейського на рік. У 2016 р. на апарат МВС передбачено 80,7 тис. грн на кожного працівника, або 99,9 тис. грн. на кожного атестованого працівника. Однак

за нинішнім курсом (25,7 грн. за \$1) це становить лише \$3 300 або \$4 600 відповідно. Більш того, цифри наведені з урахуванням скорочення чисельності ОВС з 225,4 тис. працівників у 2014 р. до 198 тис. у 2015 р. (атестованих працівників – з 181,3 тис. до 159,8 тис. осіб відповідно).

Крім наведеного, існує ще ряд проблем, які необхідно вирішити в процесі реформування, серед яких: надзвичайно високий рівень корупції; низький рівень довіри громадян до поліції; зневіра у професійних якостях поліцейських, у їх здатності захистити права та майно окремо взятого громадянина; відчутний вплив політичних сил на діяльність правоохоронних органів; низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення МВС; непропорційне функціональне навантаження, порушення трудового законодавства в частині тривалості робочого дня і дотримання вимог щодо надання вихідних днів та відпусток. Потребує негайного вирішення й питання відсутності забезпечення на практиці соціального захисту працівників МВС.

Підсумовуючи, зробимо кілька висновків, що повинні бути враховані при подальшому реформуванні в Україні. Реформа ОВС, крім своєї показовості, має стати фундаментом для подальших перетворень. До того ж слід якнайшвидше вирішувати питання щодо реформування усєї системи правоохоронних органів, яка включає суди, адвокатуру, нотаріат тощо, а не зосереджуватися лише на органах внутрішніх справ. Проте завданням нових працівників поліції стане захист та укріплення впроваджених змін. Таким чином, реформа ОВС стане успішною, якщо будуть враховані зазначені вище моменти.

Додамо, що необхідно весь час слідкувати за ефективністю реформи. Це дасть змогу вчасно корегувати план її проведення та убезпечити від неочікуваних негативних наслідків.

Слід також створити економічну основу для реформування. Це включає як віднайдення джерел фінансування оновлених органів, так і прогнозування

соціально-економічних змін через вивільнення значної кількості населення з місця роботи.

Разом із тим із заяв представників уряду можна зробити висновок, що існують наступні короткострокові наслідки відмови від реформи: підвищення суспільної напруги; погіршення криміногенної ситуації в країні; загальне зростання рівня корупції у державі.

Більш того, зупинення процесу реформування в Україні створює загрозу державності. Корумпованість чиновників і представників правоохоронних органів стала причиною розгулу сепаратизму в Криму та на Донбасі. Громадськість, яка за часів Майдану навчилася у короткі строки мобілізуватися і ефективно діяти, рішуче налаштована не миритися з будь-якими негативними проявами з боку правоохоронців. Як наслідок, загроза повторення силових протистоянь.

Отже, реформа ОВС не може розглядатися як окремих "вектор". Вона є складовою конституційної реформи, децентралізації державного управління, процесу реформ системи адміністративно-територіального устрою, трансформації сектору безпеки і оборони, а також правоохоронної системи. Саме тому всі ці процеси повинні бути чітко узгоджені за результатами, часом, виконавцями, ресурсами; організаційно-виконавча структура реформування МВС має бути вбудована в загальнонаціональну та секторальну систему планування реформ і управління процесом їх реалізації. Основними напрямками реформування ОВС необхідно визнати демілітаризацію, деполітизацію, децентралізацію. Обов'язково мають діяти принципи верховенства права, прозорості, співпраці з громадськістю.

Список літератури

1. "Україна 2020 Стратегія розвитку" [Електронний ресурс] / Сайт Національної ради реформ. – Режим доступу: http://reforms.in.ua/Content/download/2020booklet19-11_web.pdf.
2. International Statistics on Crime and Criminal Justice. Edited by S. Harrendorf, M. Heiskanen, S. Malby. HEUNI Publication Series No. 64. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Crime-statistics/International_Statistics_on_Crime_and_Justice.pdf
3. Соціально-економічне становище України за січень-червень 2015 року. [Електронний ресурс] / Ukrstat.org – публікація документів Державної служби статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2015/publ_06_2015_u.html

О. В. Лисодєд, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖЕРТВ ШАХРАЙСТВА

Шахрайство як вид злочинів існує вже не одне тисячоліття і, мабуть, буде існувати доти, поки у людини не зникне бажання ошукувати собі подібних шляхом обману. Коли це станеться і чи станеться взагалі – питання філософське, але й нині

правоохоронні органи щорічно фіксують десятки тисяч шахрайських посягань на власність громадян з досить значним розміром заподіяної шкоди. Усунути причини шахрайства вкрай важко, адже вони криються у людській психології і

формуються протягом тривалого часу, тому акцент у запобіганні шахрайству повинен бути зміщений у площину усунення умов учинення цього злочину, в тому числі й недопущення віктимної поведінки жертв цього злочину. Такий тип поведінки у певних випадках може не тільки активізувати мотиви, що спонукають до вчинення злочину, а й мимоволі підказати саму ідею злочину. Жертва може також сприяти виникненню криміногенної ситуації і своєю поведінкою навіть викликати у злочинця остаточну рішучість здійснити цей злочин та зумовити його перехід до активних неправомірних дій.

Найбільш дієвими заходами профілактики віктимної поведінки жертв шахрайства, реалізація яких можлива без особливих складностей і витрат (що важливо у сучасних умовах), є заходи з кримінологічної обізнаності населення. Своєчасна інформація про нові види шахрайства, місце, час, способи і засоби його вчинення, про особистість шахраїв і криміногенні ситуації-пастки, які створюються ними для здійснення злочинних посягань, може істотно вплинути на зменшення рівня цього виду злочинів.

Безумовно, цьому сприятиме видання спеціальної літератури. Слід зазначити, що якраз останнім часом було видано низку науково-популярних і публіцистичних творів, які висвітлюють питання запобігання шахрайству, але, по-перше, через високу ціну вони недоступні широким верствам населення; по-друге – купувати подібну літературу будуть, як правило, не потенційні, а вже реальні жертви шахрайських посягань, щоб уникнути подальшої віктимізації. Тому більш ефективним заходом для зменшення саме потенційних жертв шахрайства повинно бути видання віктимологічної літератури невеликого обсягу (буклетів, проспектів, брошур) і безкоштовне їх поширення серед населення за місцем проживання або у місцях масового перебування. Їх видання вимагає, звісно, відповідних фінансових витрат, але вони будуть набагато меншими

за збитки від шахрайства. Зарубіжний досвід підтверджує досить високу результативність таких заходів.

Досягти суттєвого підвищення кримінологічної обізнаності населення можна, грамотно застосовуючи засоби масової інформації, насамперед, телебачення – як не тільки найбільш доступного серед них засобу, а й такого, що має безліч можливостей. Наприклад, висвітлення проблем запобігання шахрайству в новинах, спеціальних програмах, спрямованих на профілактику окремих видів злочинів, з широким залученням працівників органів охорони правопорядку. Нагадаємо, як активна кампанія, розгорнута на телебаченні в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття по запобіганню такому виду шахрайства, як “наперсточничество” (програми телекомпанії “ВИД”), привела до його майже повного зникнення.

Однак зазначимо, що, на жаль, телебачення вирізняється і наявністю недобросовісної реклами різних фінансових аферистів, засновників “фінансових пірамід”, на що не завжди звертається увага громадян, тому у ХХІ століття перекочувало і трастове, і страхове, і банківське шахрайство (славнозвісні будівельні обладунки київської компанії “Еліта-Центр” та групи компаній Анатолія Войцеховського, “фінансовий крах” низки банків, кредитних спілок тощо).

Кримінологічна обізнаність населення можлива і через друковані засоби масової інформації. Позитивний досвід у цьому плані теж є. Деякі газети регіонального рівня вже давно ввели окрему сторінку, на якій розміщуються матеріали, що висвітлюють кримінальну хроніку міста або регіону, питання боротьби зі злочинністю, діяльність органів охорони правопорядку, а певна частина з них – навіть спеціальні рубрики, що відображають боротьбу із шахрайством, розповідають про нові види шахрайства і заходи запобігання їм. Своєчасно розміщена в них інформація сприяє запобіганню традиційним побутовим видам шахрайства, але, на жаль, нинішнє

зубожіння окремих верств населення не дає можливості їм не тільки передплачувати газети чи журнали, а й час від часу купувати їх.

Є також і негативні тенденції діяльності друкованих засобів масової інформації, наприклад, розміщення недобросовісної чи неправдивої реклами різноманітних магів, чаклунів, екстрасенсів та інших шарлатанів нібито від нетрадиційної медицини, які за гроші пропонують вилікувати від будь-яких хвороб, навести або зняти “порчу”, зробити різні “приворотні” й “відворотні” тощо (тобто втрутитися у психічний стан жертви). Подібними оголошеннями рясніють шпальти багатьох газет.

Останнім часом все більше громадян використовують у своїй повсякденній діяльності глобальну мережу Інтернет. Ця мережа, як і телебачення, теж має подвійний стандарт: з одного боку, вона є засобом вчинення низки нових видів шахрайств (знайомство з “віртуальними альфонсами”, отримання “листів щастя”, придбання товарів через фіктивні Інтернет-магазини чи Інтернет-аукціони, накопичення капіталу за допомогою “чарівних гаманців”, участь у конкурсах, лотереях, програмах “швидкого заробітку”, різноманітних бізнес-пакетах, “високоприбуткових” інвестиційних програмах, махінації з платіжними картками та системами тощо, що завжди закінчується втратою певних грошових коштів жертви); з другого – володіє потужним профілактичним потенціалом. Зокрема, чимало інформації про сучасні шахрайські схеми та сучасних шахраїв, поради по запобіганню шахрайствам поширюються через такі соціальні мережі, як “Facebook”, “You Tube”, “Twitter”, “ВКонтакте”, через сайти багатьох електронних засобів масової інформації, державних і недержавних органів, установ, організацій. Навіть на сайтах окремих головних управлінь Національної поліції України в областях вже з’явилися рубрики “Прості поради, як не стати жертвою шахраїв”, “Бережіть своїх рідних від шахраїв” та ін. Найпоширеніші шахрайські афери

висвітлюються на сайті Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Необхідну інформацію та корисні поради можна також отримати на сайтах Незалежної асоціації банків України, Ліги страхових організацій України, Асоціації “Українське бюро кредитних історій”, Союзу інвесторів України, Асоціації приватних інвесторів та власників, Асоціації захисту прав вкладників, Асоціації захисту прав інвесторів та ін.

Підвищення якості кримінологічної обізнаності населення про шахрайство можливе також і традиційними методами: проведення лекцій, бесід, зборів із різними соціальними групами населення (колективами працівників на підприємствах, в установах, організаціях; студентами у вишах, учнями у школі; пенсіонерами, соціально незахищеними верствами населення за місцем проживання і т. ін.). Ці не досить популярні заходи серед суб’єктів запобіжного впливу сьогодні звелись майже нанівець, але вони можуть сприяти формуванню стереотипів позитивної поведінки, поваги до закону, небайдужого ставлення до порушень законності і правопорядку, підвищенню соціальної активності громадян, оскільки високий рівень латентності окремих видів шахрайства або іноді низький відсоток їх розкриття залежить і від небажання громадян співпрацювати з органами охорони правопорядку. Такі заходи можуть здійснювати досвідчені науковці, педагоги, працівники органів охорони правопорядку, спеціально підготовлені члени громадських об’єднань.

Взагалі дієвість віктимологічної профілактики як шахрайства, так і низки інших злочинів, суттєво залежить і від рівня правового виховання, і правової освіти населення, адже, розуміючи межі правового і неправового, дозволеного і недозволеного, розумного і нерозумного, підвищується ймовірність не стати жертвою кримінального обману чи зловживання довірою.

Підсумовуючи, зазначимо, що особливо щось нового у віктимологічній профілактиці шахрайства придумувати не

потрібно. Слід реанімувати забуті старі, проте надійні, перевірені роками засоби й прийоми, можливо, дещо адаптувавши їх

до реалій сучасного шахрайства, та активно і належним чином використовувати те, що маємо.

С. Ю. Лукашевич, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ В КРИМІНОЛОГІЇ

Тривалий час методологічним підґрунтям вітчизняної кримінології визнавалася лише діалектика як єдино можливий засіб та метод пізнання дійсності. Така модель наукового пізнання соціальної дійсності має лінійно-механістичний характер, який проявляється в тому, що кожна причина є наслідком певного впливу іншої причини, тобто кожна причина є джерелом певного наслідку, який, у свою чергу, сам виступає як причина, що має свій наслідок і т.д. У цій моделі існують певні обмеження при застосуванні, оскільки за її допомогою маємо можливість прогнозувати не дуже віддалені у часі наслідки, оперуючи відносно невеликою кількістю відокремлених соціальних факторів [3, с. 12].

Останнім часом у працях науковців, чий науковий інтерес становлять проблеми розвитку вітчизняної кримінології з точки зору його відповідності вимогам часу та досягненням світової науки, лунають думки про підвищення актуальності дослідження методологічних підвалин кримінології взагалі та визначення концептуальних підстав організації і проведення наукових кримінологічних досліджень зокрема (Б. М. Головкін, О. М. Джу́жа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалок, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, В. І. Ша́кун, В. Ф. Оболенцев та ін.). У зв'язку із цим підвищується також значущість та нагальність розробки методологічних засад кримінології як науки про крайню

форму девіантної поведінки – науки про злочинність та про заходи запобігання їй.

Одним із перших, хто замислився над можливістю застосування синергетичного методу до правових явищ, був відомий вчений-правознавець А. Б. Венгеров. З приводу змін, що відбуваються в методології права, він зазначав, що ці зміни відображають загальну методологічну кризу всього суспільствознавства, в основі якого лежить криза так званої матеріалістичної діалектики (рухнула утопічна комуністична ідея, захиталася і її методологічна основа – діалектика). Інші зміни свідчать про революційні перетворення у всій сфері наукового знання, а саме ті, які пов'язані з формуванням синергетичного світосприйняття, що йде на зміну діалектико-матеріалістичним уявленням.

Поширення цих методологічних новин у науковому правовому знанні – не данина моді, не переодягнення в новий, “синергетичний” одяг старих, звичних положень. Що стосується вивчення права в його цілісності, то синергетична методологія являє собою не кон'юнктурне механічне запозичення, а означає органічну потребу вивчати право в його нових формах існування, адекватних переходу людства в загальнопланетарному масштабі до ринкових процесів, що саморегулюються в економічному житті, до формування потужної інформаційної сфери людства, до політичного поліцентризму (появі

декількох потужних центрів) і спонтанним початком у сучасному міжнародному житті [4, с. 308–311]. Загалом він вважав, що матеріалістична діалектика, яка стверджувала примат необхідного над випадковим, під впливом нових знань і нового історичного досвіду вичерпала, в основному, свій пізнавальний і прогностичний потенціал у соціальній, у тому числі й правовій, сфері. На зміну їй має прийти синергетика як філософське вчення, що по-новому розглядає роль необхідного й випадкового в еволюційних процесах. А. Б. Венгеров вважав, що синергетика здатна пояснити більш широке коло явищ, ніж матеріалістична діалектика, і включає останню як окремий випадок [4, с. 36–45].

Слід зазначити, що можливість пояснення соціальних (зокрема, правових) явищ із “природничо-наукових” позицій синергетики з методологічної точки зору має революційний характер, а тому є для дослідника досить привабливою і обіцяє одержання неочевидних і прогресивних результатів [2, с. 3–4].

Синергетика як метод пізнання, що одержав осмислення на філософському рівні, пропонує принципово нові підходи до пізнання дійсності. Від застосування синергетики вчені вправі очікувати істотного позитивного ефекту у вигляді нових наукових теорій в різних галузях людського знання, що мають пояснити механізм виникнення й розвитку багатоманітних явищ у матеріальному світі й світі ідей. Саме синергетика здатна запропонувати нові відповіді на “споконвічні” питання філософії про взаємозв’язок матеріального та ідеального, про причини виникнення і форми існування матерії, про єдність природи мікро-, макро- і мегасвіту, про механізми виникнення життя й розуму, про межі пізнання, про напрямки розвитку соціуму та ін. Такий підхід дає незвичайні результати, головним з яких, очевидно, є відкриття універсальних закономірностей, які однаково властиві всім системним утворенням незалежно від рівня складності елементів, що їх складають. У рамках кримінології

заслужують застосування оригінальні уявлення синергетики про багатоваріантність і непередбачуваність, види випадковості, глибокий взаємозв’язок хаосу і порядку, процеси і механізми самоорганізації в природі і суспільстві, специфіку відкритих (нелінійних) систем тощо. Синергетичні ідеї були б корисні в кримінології як для пояснення причин злочинної поведінки, так і для організації систем профілактичного та правового впливу на злочинність.

Для пояснення причин злочинності може виявитися корисним також використання кримінологією синергетичного принципу підпорядкування. У синергетиці даний принцип означає, що складну задачу можна звести – без ризику впасти в спрощення – до вирішення невеликого числа змінних (“параметрів порядку”), які визначають усі інші. У пізнанні причинного комплексу злочинності дуже важливо було б знайти ті узагальнюючі показники, що відіграють в системі названого комплексу головну, визначальну роль.

Окреслення проблем запобігання злочинності, особливо її сталим організованим формам, значно збагатить ідея синергетики про процеси самоорганізації та шляхи впливу на ці процеси ззовні.

Синергетичний підхід може бути покладений в основу і для принципово нової концепції запобігання злочинності в цілому. Так, синергетичні уявлення дозволяють пояснити, чому нерідко дуже сильний зовнішній вплив на систему виявляється набагато менш ефективний, ніж у тисячу разів більш слабкий, і навпаки. Згідно з традиційними підходами керуючий вплив на що-небудь залежить, головним чином, від величини витрачених енергії і зусиль. Але насправді він має бути не стільки сильним, скільки резонансним, тобто максимально погодженим із властивостями керованої системи. Як відомо, прагнення до граничної керованості, централізації, насильницької переробки всього і вся вже привели наше суспільство до глибокої

системної кризи. Зусилля влади виявилися марними, тому що йшли всупереч тенденціям саморозвитку суспільства.

Викладене свідчить, що синергетика має потужний епістемологічний потенціал у кримінології. Такий методологічний

підхід уявляється найбільш вдалим і для комплексних кримінологічних досліджень, і для вивчення та вдосконалення системи запобігання злочинності як самостійного напрямку соціальної реакції на злочинність.

Список літератури

1. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учеб. [для юрид. вузов] / А. Б. Венгеров. – 8-е изд., стер. – Москва: Омега-Л, 2011. – 607 с.

2. Джужа О. М. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики / О. М. Джужа, Ю. Ю. Орлов, Р. А. Калюжний // Право і суспільство. – Вип. 2: наук. журн. / гол. ред. М. В. Корнієнко. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 3–12.

3. Лукашевич С. Ю. Синергетична методологія в сучасній кримінології / С. Ю. Лукашевич // Сучасні стратегії запобігання і протидії злочинності в Україні (пам'яті професора І. М. Данишина). – Ч.І.: Теоретичні засади української кримінології: матеріали Х міжвузівської наукової студентської конференції з кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 25 листоп. 2011 р. / за заг. ред. В. В. Голіни. – Харків: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2012. – С. 12–15.

Н. С. Маковецька, канд. юрид. наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ, м. Львів

ПРО СИСТЕМУ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

У КК Нідерландів до злочинів проти суспільної моральності (розділ XIV книга 2 “Злочини”) відносяться різні посягання, у тому числі: проникнення у тіло статевим шляхом (насилницьке проникнення, тобто звалтування – ст. 242; ті ж дії, вчинені щодо особи, яка перебуває у психічній чи фізичній безпорадності, – ст. 243; щодо особи, яка не досягла 12-річного віку, – ст. 244; щодо особи, яка досягла 12 років, але не досягла 16 років, – ст. 245) та непристойні дії (непристойний напад, що фактично відповідає насильницьким сексуальним діям у неприродній формі – ст. 246; непристойні дії щодо особи, яка перебуває у психічній чи фізичній безпорадності, або яка не досягла 16 років, – ст. 247 тощо). Окрема відповідальність настає в разі заподіяння цими діями тяжких тілесних ушкоджень або смерті потерпілій особі (ст. 248) [1, с. 355–358]. Поряд із відповідальністю за вказані вище злочини

цей Кодекс передбачає відповідальність за дискримінацію людей за ознакою сексуальної орієнтації (зокрема, привселюдне збудження ненависті або дискредитуючі заяви з приводу гетеросексуальної чи гомосексуальної орієнтації інших людей, надання фінансової чи іншої матеріальної підтримки діяльності, спрямованої на дискримінацію таких осіб, тощо).

Схожою із голландською є система статеви́х злочинів (гл. 24 “Окремі злочини”) у КК Данії, де розрізняються: 1) звалтування, до якого прирівнюється постановлення іншої особи у таке становище, при якому вона не може чинити опір (§ 216); 2) інший незаконний примус, що відмінний від звалтування, тобто від насильства чи погрози насильством (§ 217); 3) позашлюбний статевий зв'язок з особою, яка перебуває у психічній чи фізичній безпорадності (§ 218); статеві зносини службовця з

піднаглядною особою, яка перебуває у тюрмі, реабілітаційному центрі, лікарні тощо (§ 219); 4) позашлюбний статевий зв'язок з особою, яка по службі чи економічно є залежною від винного (§ 220); статеві зносини з іншою особою обманним шляхом (§ 221); статеві зносини з особою, яка не досягла 15 років (§ 222), тощо [2, с. 172–182]. Як бачимо, і КК Нідерландів, і КК Данії: а) передбачають відповідальність не тільки за зґвалтування, але й за насильницькі сексуальні дії, вчинені неприродним шляхом (у КК Нідерландів – це непристойний напад, а у КК Данії – інший незаконний примус); б) передбачають відповідальність за проникнення (позашлюбний статевий зв'язок) щодо особи, яка перебуває у психічній чи фізичній безпорадності, не пов'язують із застосуванням насильства; в) встановлюють окрему відповідальність за проникнення чи непристойні дії (статеві зносини) щодо особи, яка не досягла певного віку (це може бути 12, 15 і 16 років).

У КК деяких скандинавських країн, зокрема Швеції та Норвегії, ситуація щодо кримінально-правової протидії сексуальним посяганням виглядає по-різному. Так, специфікою КК Швеції є те, що основні сексуальні злочини (гл. 6) передбачають простий і кваліфікований склади (наприклад, зґвалтування та тяжке зґвалтування) та різняться між собою не наявністю “сексуального проникнення”, а способом свого вчинення (зґвалтування, сексуальний примус, сексуальна експлуатація) [3, с. 54–61]. Система злочинів сексуального характеру у КК Норвегії включає: а) незаконні сексуальні контакти – звичайний та анальний статевий акт, до якого також прирівнюються дії щодо введення пеніса в рот, предметів у піхву чи пряму кишку; б) інші незаконні сексуальні дії – з особою, яка не згодна на них, демонстрація сексуально агресивної чи іншої непристойної поведінки у громадському місці, поблизу іншої особи або стосовно неї тощо; в) проституцію і порнографію [4, с. 703–705].

У КК Польщі сексуальні посягання об'єднані у гл. XXV “Злочини проти сексуальної свободи та моральності”. Відповідно до § 1 ст. 197 КК Польщі той, хто насильством, протизаконною погрозою або обманом доводить іншу особу до статевих зносин, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від 1 до 10 років (тут йдеться про зґвалтування, але воно включає і насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, оскільки окремої норми з цього приводу не передбачено). У § 2 цієї статті сказано про зґвалтування у формі доведення до сексуальних дій, але фактично там йдеться про схиляння до сексуального контакту шляхом обману. Найнебезпечнішим проявом зґвалтування (§ 3 ст. 197) є вчинення його з особливою жорстокістю або разом із іншою особою.

Окремими злочинами проти сексуальної свободи та моральності є: 1) статеві зносини з особою шляхом використання її безпорадного стану (ст. 198); 2) доведення до статевих зносин через зловживання залежним становищем або через використання критичного стану (ст. 199); 3) доведення до статевих зносин особи, якій не виповнилося 15 років (ст. 200) [5, с. 149–152]. Разом з тим за КК деяких інших європейських країн відповідальність за сексуальні злочини може бути досить специфічною. Так, наприклад, відповідно до КК Болгарії: а) ці злочини (розділ VIII Особливої частини) належать до категорії “розпуста”; б) зґвалтування (ст. 152) можливе лише щодо жінки, а окремими кваліфікуючими (особливо кваліфікуючими) його ознаками є зґвалтування родички за низхідною лінією, спричинення жертві середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, зґвалтування, що становить небезпечний рецидив; в) у межах однієї норми (ст. 157) розрізняються статеві зносини чи інші дії, що задовольняють статеvu пристрасть, та гомосексуальні дії (останні можуть бути вчинені з грубим порушенням громадського порядку, з метою набуття майнової вигоди тощо);

г) згідно зі ст. 158 за злочини, вказані у ст. 149–151 і 153 (розпусні дії, насильницькі дії з метою задовольнити статеву пристрасть без статевих зносин, дії з метою збудити чи задовольнити статеву пристрасть без статевих зносин, статеві зносини без ознак згвалтування, вчинені щодо осіб, які не досягли 14-річного віку, а також статеві зносини із жінкою, поєднані з примушуванням її до цього через використання матеріальної чи службової залежності), особа не підлягає покаранню або призначене покарання не виконується, якщо до вступу вироку в дію між чоловіком і жінкою було укладено шлюб [6, с. 105–108].

У кодексах майже усіх країн Європи зазначено, що статеві зносини з особою, яка не досягла відповідного віку (12, 14 або 15 років), караються як згвалтування; 2) за вчинення сексуальних злочинів щодо дітей їхніми батьками, опікунами, особами, яким доручено виховання або навчання дітей, передбачено посилену кримінальну відповідальність [7].

Відповідальність за сексуальні посягання в Англії встановлено як у статутах (Закони про статеві злочини 1956, 1967, 1976 і 1985 рр. тощо), так і судовими прецедентами. Визначення поняття “статеві зносини” дається у ст. 44 Закону про статеві злочини 1956 р, з якої впливає: статевий акт є завершеним за наявності введення чоловічого статевого органа у жіночий (причому навіть незначним чином, без еякуляції чи дефлорації). Відповідно до Закону про сексуальні злочини 1976 р. чоловік винний у згвалтуванні, якщо він вчиняє незаконні статеві зносини з жінкою, яка не давала згоди на них; при цьому чоловік знає про незгоду жінки чи нерозумно припускає, що вона згодна (максимальним покаранням за це є довічне тюремне

ув'язнення). Однак якщо згода жінки на статевий акт досягнута шляхом обману, погроз, послаблення її сили волі за допомогою медикаментів чи зловживання її слабоумством, то вчинений у результаті цього сексуальний делікт карається на підставі Закону про сексуальні злочини 1956 р. тюремним ув'язненням на строк до 2 років. За цим же Законом статеві зносини з дівчиною, вік якої менше 13 років, караються (як максимум) довічним тюремним ув'язненням, а з дівчиною від 13 до 16 років – тюремним ув'язненням на строк до двох років (караним є також інцест, що тягне за собою тюремне ув'язнення на строк до семи років) [8, с. 339–340].

Законом про кримінальне судочинство і громадський порядок 1994 р. було по-новому визначено поняття згвалтування, яке визнавалося злочином за таких умов: 1) потерпілою особою від згвалтування є жінка або чоловік (отже, було визнано, що чоловік може згвалтувати жінку чи іншого чоловіка); 2) чоловік здійснює згвалтування, якщо має сексуальні взаємини (байдуже, вагінальні чи анальні) без згоди потерпілої особи, усвідомлюючи або ні, що така особа не згодна (отже, поняттям згвалтування охоплюється як природні, так і неприродні статеві зв'язки, а форма вини суб'єкта може бути і умисною, і необережною); 3) чоловік здійснює згвалтування й тоді, коли спонукає заміжно жінку до сексуальних взаємин, вдаваючи її чоловіка (отже, згвалтування слід кваліфікувати як у шлюбних, так і позашлюбних взаєминах, де нема згоди партнера) [9, с. 106–107]. Також судовою практикою було прийнято, що згвалтуванням визнається і статевий акт з особою, яка спить, або перебуває у безпорадному стані, або не здатна дати згоди чи відмовити [10, с. 27].

Список літератури

1. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин : пер. с англ. И. В. Мироновой. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. – 510 с.
2. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисл. С. С. Беляева : пер. с дат. и англ. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с.
3. Уголовный кодекс Швеции / пер. на рус. С. С. Беляева. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. – 320 с.

4. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [монографія] / М. І. Хавронюк. – Київ: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

5. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А. И. Лукашов, Н. Ф. Кузнецова; пер. с пол. Д. А. Барилевич. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.

6. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова; пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова, Й. И. Айдарова. – Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.

7. Косенко С. Захист неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів (на прикладі кримінального законодавства зарубіжних країн) / С. Косенко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 35–38.

8. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А. А. Малиновский. – Москва: Междунар. отношения, 2002. – 376 с.

9. Лейленд П. Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство (англ. підхід) / П. Лейленд; пер. з англ. П. Тарашук. – Київ: Основи, 1996. – 207 с.

10. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть : учеб. пособие / под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. – Москва: Изд. дом “Камерон”, 2004. – 528 с.

Т. В. Мельничук, канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету “Одеська юридична академія”, м. Одеса

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ПАРАДИГМА КРИМІНОЛОГІЇ

Кримінологія є динамічною наукою, чутливою як до змін кримінальної/віктимологічної ситуації та її оцінки громадянським суспільством і публічно-правовими інституціями, так і до прогресивних здобутків інших наукових напрямів, в тому числі природничих, технічних та клінічних.

Прийдешня епоха, що зародилася у другій половині ХХ ст. як реакція на злам ілюзій порядку та дістала назву постмодерн, позначилася на зміні векторів кримінологічних досліджень, переосмисленні концептів злочинної поведінки та превентивних можливостей. Переоцінка конструкту злочинності змусила переглянути й традиційний набір технік та методик проведення досліджень, маючи на меті максимальне наближення “теоретизування” до реальних потреб безпеки суспільства.

Постмодернізм зазвичай характеризується постнекласичним типом філософування, релятивністю знань та скептицизмом щодо можливості наукового встановлення істини. Кожна із правових сімей намагається будувати свою систему

цінностей, субкультур, стандартів, що не вписуються у нормативні межі. У зв’язку з цим поняття норми та девіації стають все більш відносними.

Антитезовість постмодерну до модерну, відмова від побудови загальної теорії, концептуальне розмаїття у дослідженні криміногенних практик та процесів, поєднання непом’якшуваних на перший погляд методологічних інструментів призвели до накопичення різнопорядкових, подекуди суперечливих наукових концептів. Це дало підстави деяким критикам констатувати непорядкованість та навіть хаотичність кримінологічних ідей постмодерну, їх конфронтацію із практиками кримінальної юстиції. Така констатація була підсилена і внутрішніми протиріччями пізнання сутності злочинності.

Аналіз сучасної доктрини та практики дозволяє виявити загальні характерні риси постмодерністської парадигми у кримінології:

критичне ставлення до попередніх кримінологічних уявлень, в тому числі

детермінізму (значний внесок у цьому наукового напрямку критичної (радикальної) кримінології), загальний скептицизм до потенціалу наукового пізнання дійсності;

відсутність явно домінуючих концептів, більш виражена еkleктичність досліджень, але разом з тим використання синтезу наукових знань, що забезпечує міждисциплінарність;

комплексність методології досліджень, активне запозичення методів недотичних наук (біології, синергетики, квантової механіки), формування гібридної техніки;

пошук мірила норми та девіації; релятивізм та конвенційність у визначенні злочинності; але поряд із цим прагнення об'єктивізації оцінки наслідків (зокрема, за рахунок виміру шкоди та визначення ціни деструктивної активності);

компаративізм: на відміну від модерну із західно- або східноцентричними пріоритетами кримінологічних досліджень більш широке звернення до порівняльних досліджень злочинності різних суспільних формацій, економічних систем та географічних територій, очевидно зумовлене глобалізаційними віяннями;

критика традиційних засобів та інститутів соціального контролю, визнання неспроможності систем кримінальної юстиції у досягненні декларованих превентивних цілей;

прагматичність (орієнтованість на вирішення реальних практичних проблем).

Постмодерністські закономірності криміналізації суспільства та дифузність фонових деструктивних практик неминуче виявляють низку викликів, що постають перед кримінологами та вимагають перегляду аналітичного і практичного потенціалу науки. Серед них наступні.

Теорії модернізації (Л. Шеллі та ін.), згідно з якими удосконалення та інноваційність суспільних формацій мали б звести до мінімуму відтворення злочинності, довели свою неспроможність. Все більш очевидно

стає закономірність нелінійного розвитку суспільства на протигагу курсу сталого розвитку. Нелінійність посилюється одночасними процесами глобалізації та фрагментації світу, не дивлячись на їх сутнісну протилежність. У контексті злочинності спостерігається поглиблення транснаціональних зв'язків організованої злочинності поза юридичними, лінгвістичними та культурними бар'єрами та одночасно інтенсифікація екстремістських настроїв та загальна радикалізація суспільства внаслідок політично чи націоналістично інспірованих конфліктів.

В умовах інформаційного суспільства феноменологічність злочинності як об'єктивної реальності стає фікцією, оскільки злочинність, з одного боку, сприймається як атрибутивна частина соціуму, з іншого, – все більш вираженою стає її контекстуальність. Злочинність виступає як:

правова конструкція – відносно визначена догма конвенційного характеру, яка надає юридичне розуміння сутності злочинності (її окремих складових – злочинів, їх акторів, жертв тощо) та дозволяє дотримуватися принципу законності у сфері кримінальної юстиції з точки зору концепції позитивного права;

комунікативна система причинно-наслідкових зв'язків “злочинець-жертва-держава-громада”, виражена у взаємодії цих елементів;

медійний образ. Для його формування використовується семіотика злочинності – інтерпретація значення кримінологічних явищ за допомогою символізму “мови” кримінології та права, що дозволяє надавати одним і тим самим фактам різного забарвлення. Частіше така інтерпретація набуває форм крайнього популізму – від гіперболізації шкоди, навіювання паніки, страху перед злочинністю до повного заперечення злочинних дій: заперечення факту злочину державою та її громадянами, заперечення протиправності дій тощо (С. Коен). Відбувається маніпулювання “образом” злочинності – створюється

“зручний” псевдovorог, боротьба з яким могла б відволікти від дезорганізуючих процесів або елітарних злочинів;

соціальна перцепція (індивідуальна та/або колективна, набута внаслідок особистого досвіду віктимізації або нав'язана інформаційними джерелами, зазвичай виражена у стереотипізації).

Таким чином у кримінологічному сенсі постмодернізму злочинність постає як динамічна семіотична система, рухома мішень, підсилена дисбалансом наукової ємності між зазначеними чотирма виявленнями.

У контексті переосмислення причинності до невирішеної складності інтеграції загальних теорій пояснення злочинності та індивідуальної злочинної поведінки долучається проблема емпірично не підтвердженої дії необхідної причини. Відсутність доведеної “неминучості” (генетичного детермінаційного зв'язку) зумовила зміщення акцентів на вивчення загальногосупільного фону та його впливу на прийняття рішення про вчинення злочину або утримання від нього (концепція причини причин), на необхідність вивчення інфраструктури злочинності. Зростаюча кількість одиниць інформації, технологій, ускладнення суспільних відносин, суб'єктивізм

нормальності роблять все більш вираженою дію випадкових факторів, тобто тих, які неможливо суцільно охопити та спрогнозувати. На порядку денному – розробка моделі моніторингу та менеджменту кримінологічних ризиків. Натомість псевдонаукові дослідження “втискають” будь-яку нову інформацію у звичні шаблони, випинаючи доводи про та ігноруючи дані *contra*.

Ще один виклик сучасності, що нівелює використання традиційних теоретико-методологічних підходів у кримінології, – наявність так званої позаемпіричної реальності, яка призводить до віртуалізації злочинності у новій часово-просторовій площині. Використання кіберпростору не тільки ускладнює ідентифікацію, але й “відриває” злочинні дії від місця їх вчинення та настання наслідків. Віртуалізація ресурсів та потоків неминуче породжує мутацію темпоральності. Швидкість та простота поширення інформації означає не тільки неможливість її приховування, але і комунікативну залученість, іноді мимовільну, злочинців, жертв та інших членів кіберсередовища до кримінальних конфліктів або практик незалежно від місця та часового поясу їх фізичного перебування.

В. Ф. Оболенцев, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЗАХОДИ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОМПЛАЄНСУ В СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У п.14 Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки системний підхід щодо запобігання корупції в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування визначено як пріоритетний.

Наші напрацювання системного

аналізу злочинності та запобігання злочинам підтверджують перспективність такої роботи і щодо антикорупційного комплаєнсу приватної сфери як підсистеми загальної системи запобіжних антикорупційних заходів [2, 3].

Застосування системного аналізу передбачає побудову узагальнюючої моделі взаємодії досліджуваного об'єкта з

оточуючим середовищем у конкретній ситуації та розробка рекомендацій для досягнення цим об'єктом певної мети [1, с. 15]. Фактично це спосіб вирішення проблем через створення систем. Проблемою зазвичай прийнято вважати неспівпадіння між бажаним та існуючим станом речей у системі. Мова йде про варіанти: 1) невідповідність цілям системи її структури, складу і процесів взаємодії окремих частин; 2) невідповідність функцій, параметрів та структури щодо призначення системи; 3) недоліки у взаємодії системи з середовищем [1, с. 27–28]. Проблемою суб'єктів – систем, через які реалізуються заходи антикорупційного комплаєнсу, є корупційні прояви в умовах корупційних ризиків, наявність конфлікту інтересів. Конструктивним варіантом вирішення вказаної проблеми можна вважати стан цих систем, за якого вони виконували б власні функції відповідно до свого призначення максимально ефективно.

У контексті системного аналізу діяльності суб'єктів приватної сфери заходи антикорупційного комплаєнсу мають розглядатися як одна з їх функцій. Функція – це зовнішній прояв властивостей об'єкта в існуючій системі відносин [1, с. 15]. У системному аналізі функцію об'єкта ототожнюють із обов'язками, задоволенням потреб. Фактично йдеться про перетворення призначення системи в дії, що можуть бути названі подіями реалізації призначення [1, с. 29]. Тож заходи антикорупційного комплаєнсу можуть розглядатися як механізми перетворення господарського, освітнього, інформаційного й іншого призначення

суб'єктів-систем (визначаються корпоративними статутами, нормативними актами) в конкретну діяльність їх підрозділів, уповноважених на запобігання корупційним проявам у взаємодії із зовнішнім середовищем.

За усталеною методикою системний аналіз як змістовна складова системного підходу має реалізовуватися в такій послідовності. Спочатку здійснюються підготовчі процедури формального характеру – окреслюється мета досліджуваного суб'єкта приватної сфери, його призначення та функції, межі та оточення, формулюється проблема та контекст її розгляду, визначається точка зору аналітика, мета та завдання системного аналізу. Далі відбувається збір та опрацювання інформації про систему, що передбачають застосування чотирьох видів аналізу: історичного (встановлення генетичного та прогностичного аспектів системи); предметно-морфологічного (встановлення елементів та структури, виявлення закономірностей зв'язків елементів системи та ступеня її складності); функціонального (розкриття внутрішнього та зовнішнього функціонування, встановлення адаптивної та адаптуючої активності); інформаційного аналізу [1, с. 24] (викладення даних про властивості інформації системи, її інформаційні потоки, процеси).

За результатами такої роботи може бути побудована модель системи заходів антикорупційного комплаєнсу і розроблені рекомендації щодо запобігання корупції у діяльності конкретних суб'єктів приватної сфери.

Список літератури

1. Лямець В. І. Системний аналіз: вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
2. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні / В. Ф. Оболенцев. – Харків: Юрайт, 2016. – 76 с.
3. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні / В. Ф. Оболенцев. – Харків: Юрайт, 2016. – 116 с.

В. І. Поклад, канд. філос. наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка, м. Миколаїв

ПРО ІСТОРИЧНІ ТИПИ ЗЛОЧИННОСТІ

Злочинність як соціальне явище (за авторським визначенням) є девіантністю, яка заборонена державою у кримінальному законі і негативно санкціонується позбавленням волі [1, с. 143]*. Історичний тип злочинності – ідеальне утворення, за допомогою якого багатоманітність кримінальних явищ піддається групуванню на основі виділення певних інваріантних форм девіантності, яка забороняється та відповідно карається, її ідентичності та історичної схожості.

Злочинність визначається реакцією держави на певні види девіантної поведінки. На думку засновників конститутивної кримінології С. Генрі та Д. Миловановича, “право – це гральний будинок влади, злочин – її мишоловка” [2, с. 117]. Ця реакція влади, у свою чергу, не довільна. Держава (влада) скрізь і завжди (більше або менше) змушена враховувати суспільну думку при законотворчості. “*Ex senatusconsultis et plebiscitis crimina exercentur*” (злочини виникають з сенатських та народних рішень) – проголошується у римському праві.

Будь-яка правова система виникає та функціонує у міцному зв'язку з характеристиками певного суспільства. Зміни суспільства змінюють правову систему. Тип і характер правової системи залежать від типу і характеру суспільства, потреби якого вона задовольняє. Видається можливим виділити три історичні типи суспільств, які сутнісно відрізняються одне від одного. Головним критерієм для розрізнення є домінуючі цінності як масові уявлення щодо

загальних цілей діяльності, досягнення яких забезпечує максимум комфортності індивідів.

Архаїчне (традиційне) суспільство. Домінуючою цінністю є влада. Хто має владу (або наблизений до можновладців), той має усе, що потрібно для комфортного життя. Модерне (індустріальне) суспільство. Домінуюча цінність – гроші. Хто має гроші – має усе, щоб відчувати себе комфортніше за інших. Постмодерне (постіндустріальне) суспільство. Домінуюча цінність – інформація. Хто вміє отримувати і використовувати інформацію, той максимально задоволений життям.

У кожному суспільстві домінуюча цінність підтримується відповідними базовими інститутами. Для архаїчного суспільства це армія, для модерного – фабрика, для постмодерного – університет. Базові інститути кожної історичної епохи одночасно є модельними зразками для впорядкування усіх інших соціальних відносин. Наприклад, архаїчна сім'я схожа на армійський підрозділ (за такими характеристиками, як ієрархія, субординація, дисципліна, колективізм). Сім'я епохи Модерну нагадує взаємновигідне бізнес-партнерство (договір, контракт, обов'язки сторін). Нарешті, постмодерна сім'я функціонує за зразками сучасних університетських практик (координація замість субординації, свобода та вільний вибір замість дисципліни, індивідуалізм замість колективізму).

Відповідно до такої схеми можна визначити три основні типи правових систем – архаїчну, модерну та постмодерну. Головним змістом кожної з них є захист домінуючих цінностей через юридичне закріплення сутнісних характеристик базових соціальних

* Прагнення до універсальності примушує додати до позбавлення волі ще й смертну кару, яка до цього часу існує у багатьох країнах світу, не кажучи вже про минуле.

інститутів.

Архаїчна система права покликана захищати владу шляхом встановлення норм та санкцій щодо ієрархії, субординації, дисципліни та колективізму. Насамперед криміналізуються протиправні посягання на владу. Так, у російській мові слово “вор” спочатку означало “політичний злочинець” (той, хто “соврал”, зрадив царя). Жорстко карались також релігійні злочини, оскільки церква була інститутом підтримки влади. Можна навіть сказати, що під негативні санкції підпадали будь-які посягання на будь-які форми влади (державної, духовної, сімейної тощо). В той же час умисне вбивство не завжди вважалось серйозним правопорушенням [3, с. 121]. За характером архаїчна злочинність була переважно насильницькою. Це обумовлено силовою домінантою армії як базового соціального інституту. В цілому архаїчний тип злочинності можна охарактеризувати як противладно-насильницьку девіантність.

Модерна система права захищає приватну власність, обмежуючи армійського типу ієрархію, субординацію, дисципліну та колективізм договорами та контрактами із чіткіше прописаними функціоналами сторін. Майнові злочини у структурі злочинності є превалюючими. Відповідно змінюється і кримінальне право. “У той самий час, коли англійці

перестали спалювати на вогнищах відьом, – писав К. Маркс, – вони почали вішати підроблювачів банкнот”. Модерний тип злочинності, таким чином, – це переважно протимайнова девіантність.

В основі постмодерної системи права лежить прагнення захисту самої інформації, а також її виробництва і поширення через перехід у юридичному закріпленні від ієрархічних структур до мережних, від субординаційних відносин до координаційних, від колективної дисциплінарності до індивідуальної свободи. Постмодерний тип злочинності – це переважно протиінформаційна девіантність.

Зростання інформаційної злочинності може слугувати індикатором переходу до нового (постмодерного) типу суспільства. При цьому слід користуватися не стільки офіційними даними статистики, скільки кримінологічними показниками. Зараз практично всі види традиційних злочинів від хуліганства і до навмисного вбивства (не кажучи вже про майнові делікти) здійснюються все більше за допомогою інформаційних мереж та технологій.

І навпаки: позитивна динаміка майнових або насильницьких злочинів може свідчити про рух суспільства до інших типів соціального порядку.

Список літератури

1. Поклад В. Злочинність / В. Поклад; укл. В. Г. Городяненко // Соціологічна енциклопедія. – Київ: Академвидав, 2008.
 2. Henry S. Constitutive Criminology. Beyond Postmodernism / S. Henry, D. Milivanovic. – SAGE Publications. – London, 1996.
 3. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. – Москва. – 1999.
-

О. Л. Старко, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
і процесу Східноєвропейського
національного університету імені Лесі
Українки, м. Луцьк

ПРИЧИНИ УМИСНИХ ВБИВСТВ МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

З'ясування комплексу причин та умов вчинення дітовбивств (умисних вбивств матір'ю своєї новонародженої дитини) є необхідною передумовою ефективною протидією цим злочинам. Кримінологічне вивчення передбачає насамперед глибокий аналіз причин вчинення злочину. Вивчення матеріалів кримінальних справ та аналіз досліджень, присвячених кримінологічним аспектам дітовбивств, показує, що до найбільш типових причин цього злочину слід віднести:

1. Збіг тяжких особистих та сімейних обставин, що є досить поширеним у детермінації дітовбивств. В одних випадках збіг обставин виявляється у матеріальних труднощах та наявності при цьому кількох дітей на утриманні, в інших – у відсутності чоловіка, позашлюбній вагітності, інколи – у невдалому сімейному житті, що виражається в небажанні чоловіка турбуватися про сім'ю, а також зловживанні ним алкоголем, веденні аморального способу життя тощо. Прикладом може бути справа по обвинуваченню 24-річної П., яка жила у м. Львів разом зі своєю матір'ю, вітчимою та двома дітьми дворічного та грудного віку, яких народила поза шлюбом. Матір П. та її вітчим постійно пиячили, бійки та сварки були звичним явищем. Сім'я проживала в незадовільних житлових умовах (відсутнє водопостачання, майже немає меблів). На момент вчинення злочину П. перебувала у відпустці по догляду за дитиною, однак через брак коштів і поведінку матері та вітчима, які пропивали не тільки гроші, а й предмети побуту, П. влаштувалася офіціанткою у кафе. Однак з роботи її обіцяли звільнити, оскільки її малі діти часто хворіли. П. намагалася знайти іншу

роботу, але на той момент пошуки результатів не дали. Завагітніла П. від чоловіка Щ., з яким зустрічалась і який періодично від'їжджав на заробітки за кордон. Щ., дізнавшись про вагітність, відмовився одружуватися з П., вони разом вирішили, що потрібно зробити аборт. Дорогою до лікарні П. передумала і залишила дитину, про що повідомила Щ. Однак від Щ. не було жодної реакції.

Пологи у П. почалися у квартирі її подруги, яка розпивала зі своїм співмешканцем горілку. З виникненням у П. переймів подруга, не викликавши швидкої, вивела її у під'їзд та залишила саму. Дитину, яка народилася, П. викинула у каналізаційний люк, що був поряд [1, с. 78].

У цьому разі має місце збіг таких несприятливих чинників, як матеріальна скрута, наявність двох малолітніх дітей, незадовільні умови проживання, пияцтво матері, байдужість батька дитини, обстановка, в якій відбувалися пологи. Ці чинники разом й стали причиною вбивства немовляти.

2. Труднощі матеріального характеру. У попередні роки матеріальні труднощі були причинами дітовбивства, однак раніше вони не мали такого визначального значення як сьогодні. Якщо у 70-х роках минулого століття така причина фіксувалася лише в окремих випадках [2, с. 122], то зараз вона зумовлює мало не кожен випадок учинення вбивства матір'ю новонародженої дитини. Опитування дітовбивць показало, що 45 % жінок виховували б дитину, якби розмір допомоги по народженню та догляду був достатньо високий [1, с. 161]. У цілому, як наголошують кримінологи, вплив економічної ситуації в державі та матеріального становища людей на динаміку та структуру насильницької злочинності, у тому числі дітовбивства, є очевидним. Сьогодні скрутне

матеріальне становище жінок та дітей можна пояснити багатьма чинниками. Одним із них є відсутність чоловіка. В останні роки в Україні зменшується кількість заміжніх жінок. Суттєвим чинником, що зумовлює зниження рівня матеріального забезпечення жінок, є безробіття, причому безробіття не тільки жінок, а й чоловіків.

3. Відмова батька дитини в одруженні. Як показують результати вивчення матеріалів кримінальних справ, досить часто батько дитини на початкових строках вагітності дає обіцянки одружитись, але зазвичай їх не виконує, а наслідок – жінка вчасно не робить аборт. В окремих випадках вона діє свідомо з надією на вимушене, з боку чоловіка, одруження. Жінка з цією метою неодноразово звертається до батька дитини, інколи залучаючи свою матір, батька та інших родичів.

4. Неможливість вчасного проведення аборт. Ця причина може пояснюватися кількома обставинами. По-перше, відсутність знань щодо аспектів штучного переривання вагітності (наприклад, строків), первинних ознак вагітності (65% опитаних жінок вказали, що причинами не проведення ними аборт стала відсутність необхідних знань) [1, с. 161]; по-друге, пропущення строків проведення цієї операції через різні причини; по-третє, відмова у проведенні аборт, наприклад, через наявність протипоказань тощо; по-четверте, відсутність коштів на оплату цієї медичної послуги. Сьогодні це досить часто трапляється, оскільки для осіб, які живуть за межею бідності, операція зі штучного переривання

вагітності є недоступною.

5. Небажання мати дитину з можливим егоїстичним характером, думки про те, що дитина буде істотною перешкодою для вступу у шлюб у майбутньому. Інколи таке небажання пояснюється матеріальними труднощами, вагітністю в результаті подружньої зради, звалтування. Окремі жінки, які ведуть аморальний спосіб життя, не бажають мати дітей. Збереження своєї свободи для таких жінок домінує над перспективою виховання дитини, яку вони розцінюють як “непотрібний тягар”.

6. Побоювання розголошення позашлюбної вагітності. Ця причина, як і 100 років тому, є досить поширеною і на сьогодні. Ще на початку минулого століття, за спостереженнями П. Н. Тарновської, більшість дітовбивств учинялась тому, що жінці було соромно і страшно стати матір'ю позашлюбної дитини [3, с. 53]. Свого часу М. Н. Гернет також указував на те, що головною причиною дітовбивства є відомі погляди сучасного суспільства на позашлюбне народження дитини [4, с. 140]. Як зауважує В. О. Серебрякова, народження дитини для незаміжньої жінки – не тільки важкий тягар, а й привід для серйозного морального засудження найближчим оточенням. Втрата перспективи вийти заміж або влаштувати своє життя за таких обставин все ще дуже впливає на долю жінки [5, с. 39]. Убивця-мати поступається тиску зовнішніх обставин тому, що для неї важливіше зберегти прийнятний для неї статус серед оточуючих. Ця проблема має для жінки побутове значення, яку вона вирішує не на користь немовляти [6, с. 140]. Такі побоювання, як показує опитування, є однією із причин, що завадила жінкам звернутися до лікаря для проведення аборт.

Список літератури

1. Старко О.Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія / О.Л. Старко. – Луцьк: Вежа, 2009. – 188 с.
2. Цибуленко Т. Д. Детоубийства и меры по их искоренению (по материалам следственной и судебной практики Украинской ССР) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. Д. Цибуленко. – Киев: б. и., 1975. – 181 с.
3. Серeda Е. В. Исследование женской преступности в отечественной криминологии / Е. В. Серeda // Личность преступника и вопросы исправления и перевоспитания осужденных : сб. науч. тр. – Москва: ВНИИ МВД России, 1990. – С. 52–59.

4. Гернет М. Н. Общественные причины преступности / М. Н. Гернет // Гернет М. Н. Избранные произведения. – Москва: б. и., 1974. – С. 38–201.

5. Серебрякова В. А. Особенности женской преступности и ее предупреждение : метод. пособие / В. А. Серебрякова. – Москва: б. и., 1984. – 106 с.

6. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин / Ю. М. Антонян. – Москва: Рос. право, 1992. – 252 с.

О. С. Стеблинська, канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та кримінології Інституту
кримінально-виконавчої служби,
м. Київ

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЕЮ 305 КК УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є одним із основних джерел наповнення ринку наркотиками. Європа стала пріоритетним ринком для виробників та постачальників наркотиків. Певне місце в його структурі посідає й Україна. Адже вона знаходиться на перехресті декількох міжнародних маршрутів транзиту наркотиків. Відтак, незаконний обіг наркотичних засобів на регіональному, національному і міжнародному рівнях досяг тривожних масштабів, а пов'язана з ним міжнародна злочинна діяльність становить загрозу для безпеки суверенітету держав.

У зв'язку з цим перед міжнародною спільнотою постало завдання щодо вироблення єдиних стандартів протидії цим негативним явищам. На рівні ООН були прийняті документи, які здійснили вагомий вплив на формування національного кримінального законодавства у сфері протидії незаконному обігу наркотиків. Проте аналіз кримінального законодавства низки зарубіжних країн свідчить, що імплементація зазначених міжнародно-правових норм у національне “антинаркотичне” законодавство здійснювалося у різний спосіб.

Слід зауважити, що серед науковців відсутня одностайна думка щодо доцільності існування ст. 305 поряд зі ст. 201 у КК України. З одного боку, законодавця підтримують окремі дослідники кримі-

нальної відповідальності за контрабанду, більше того, пропонують подальшу диференціацію відповідальності залежно від предмета контрабанди. Так, на думку О. В. Процюка, А. В. Савченка та В. В. Сіленка, ст. 305 КК України цілком обгрунтовано включено до розділу XIII КК України як посягання на здоров'я населення, а контрабанду отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та боєприпасів до неї), а також усіх видів зброї масового знищення, її компонентів або матеріалів, документів, обладнання, які можуть бути використані при її створенні, слід визнавати самостійним злочином.

Протилежної точки зору дотримуються О. П. Горох та А. А. Музика, які, досліджуючи ст. 305 КК України, дійшли висновку про недоцільність існування у кримінальному законодавстві окремої статті про відповідальність за контрабанду наркотиків. Вони вважають, що караність за контрабанду наркотичних засобів має передбачатися також ст. 201 КК України, і це буде узгоджено з принципом економії кримінальної репресії. Саме дану позицію ми і підтримуємо.

Як зазначає С. О. Сорока, система міжнародного контролю над наркотиками базується на положеннях Єдиної конвенції 1961 р., Конвенції 1971 р., Конвенції 1988 р., яка визначила

комплекс заходів, що спрямовані на об'єднання зусиль усіх країн для більш ефективного вирішення проблем боротьби з незаконним обігом наркотиків як на міжнародному, так і на національному рівнях. Варто зазначити, що встановлення кримінальної відповідальності за незаконний обіг наркотиків, а саме за їх контрабанду, кримінальне законодавство зарубіжних держав вирішує по-різному.

За КК Франції в ст. 222-36 вказується, що особа за незаконне ввезення або вивезення наркотиків карається десятима роками тюремного ув'язнення і штрафом. Кваліфікуючою ознакою вважається вчинення тих самих діянь організованою бандою, за що настає покарання до тридцяти років кримінального ув'язнення і штрафом. Окремою ст. 222-34 передбачено керівництво угрупованням або організація угруповання, що має метою виробництво, виготовлення, ввезення вивезення, транспортування, збереження, пропозицію, передачу, придбання або незаконне вживання наркотиків, вказані дії караються довічним кримінальним ув'язненням і штрафом. За КК Франції за вказані злочини підлягають відповідальності і юридичні особи.

Сучасне кримінальне законодавство Данії в §191 ч. 2 передбачає, що особа підлягає тюремному ув'язненню на будь-який строк, що не перевищує десяти років, яка порушила законодавство про наркотичні засоби, вживання яких викликають ейфорію, або імпортує, експортує, купує, розповсюджує, отримує, виготовляє, виробляє або володіє такими наркотичними засобами з метою їх поставки.

За КК Норвегії в §162 вказується, що карається за злочин, пов'язаний з наркотиками, у вигляді штрафів або тюремного ув'язнення строком до двох років особа, яка незаконно виробляє, ввозить, вивозить, отримує, зберігає, пересилає або переміщує речовину, яка відповідно до положень Закону належить до наркотиків. Більш тяжкий злочин, пов'язаний з наркотиками, карається

тюремним ув'язненням до десяти років. Приймаючи рішення про те, чи був злочин більш тяжким особлива увага повинна приділятися типу речовини, її кількості й характеру порушення. Якщо порушення стосується дуже великої кількості, то особа карається тюремним ув'язнення строком від трьох до п'ятнадцяти років. При наявності особливо обтяжуючих обставин може застосовуватись тюремне ув'язнення строком до двадцяти одного року. Кримінальним законодавством Норвегії передбачається, що злочин, пов'язаний з наркотиками, може бути вчинено і з необережності, за що особа карається штрафом або тюремним ув'язненням строком до двох років, а також наказуємим є сприяння злочину, що пов'язаний з наркотиками.

За КК Литовської Республіки в ч. 2 ст. 199 "Контрабанда" передбачено позбавлення волі на строк до восьми років особі, яка поза митним контролем, або з приховуванням від нього іншим способом, чи без дозволу переміщувала через кордон Литовської Республіки вогнепальну зброю, боєприпаси, вибухові пристрої вибухові, радіоактивні речовини або інші стратегічні товари, отруйні, наркотичні. Отже, в деяких зарубіжних країнах за вчинення контрабанди несе відповідальність і юридична особа (КК Франції, КК Литовської Республіки).

Ст. 263 КК Грузії незаконне ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародне перевезення транзитом через територію Грузії психотропних речовин, їх аналогів або сильнодіючих речовин у крупному розмірі передбачає відповідальність за незаконне ввезення в Грузію, вивезення із Грузії або міжнародне перевезення транзитом через територію Грузії психотропних речовин, їх аналогів або сильнодіючих речовин в крупному розмірі, за вказані дії настає покарання у вигляді позбавлення волі від двох до п'яти років. Кваліфікуючою ознакою є вчинення діяння в особливо крупному розмірі, групою осіб, з використанням службового становища, повторно, особою, яка вчинила будь-який

зі злочинів, передбачених вказаною главою Кодексу, за вказані дії особа може бути покарана позбавленням волі від чотирьох до дванадцяти років.

Проаналізувавши кримінальне законодавство Австрії, Республіки Польща, Голландії, встановлено, що КК вказаних вище держав не містять норми про відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, бо в цих країнах є окремі закони з боротьби з наркотиками, в яких і передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду. Так, поряд із КК у Республіці Польща діє Закон про попередження зловживання наркотиками. Система кримінального законодавства Австрії включає до себе низку кримінальних законів, до яких відносять і Закон про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори (1997 р.). У Голландії поряд з загальним КК діють особливі кримінальні закони – одним з них є Опіумний закон (1928 р.).

Отже, порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства окремих європейських держав дозволяє стверджувати, що за рівнем криміналізації та пеналізації контрабанди наркотичних засобів Кримінальний кодекс України не характеризується особливою суворістю.

Кримінально-правові засоби протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є складовими всієї системи засобів протидії загальної злочинності. Однак, як відомо,

серед правових засобів протидії злочинності кримінально-правові засоби відіграють субсидіарну, допоміжну роль. Разом з тим КК передбачає й можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Саме існування у вітчизняному кримінальному законодавстві цитованих приписів вже дає підставу для висновку, що держава має на меті протидіяти незаконному обігу наркотичних засобів не лише шляхом репресивного впливу на осіб, які його вчиняють, а й шляхом їх кримінально-правового заохочення.

З урахуванням викладеного, вважаємо, що перш ніж притягнути особу до кримінальної відповідальності, мають бути використані всі інші методи впливу. Тому було б доцільним доповнити КК України заохочувальною нормою щодо дій, пов'язаних конкретно з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів (в межах ст. 201 КК України) і передбачити спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за наявності умов (за винятком випадків, якщо предметом цих дій були небезпечні чи особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або у великих чи особливо великих розмірах):

- 1) вчинення злочину вперше;
- 2) якщо після вчинення злочину особа активно сприяла розкриттю злочину;
- 3) вказала на джерело їх придбання.

Список літератури

Данилевська Ю. О. Кримінальна відповідальність за контрабанду крізь призму законодавчих змін [Електронний ресурс] / Ю. О. Данилевська. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/7878/%C4>

Кримінальна відповідальність за контрабанду : національний та міжнародний досвід : монографія / А. А. Музика, А. В. Савченко, О. В. Процюк [та ін.]. – Київ: Паливода А. В., 2011. – 273 с.

Сорока С. О. Вдосконалення протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / С. О. Сорока // Університет. наук. зап. – 2008. – № 2 (26) – С. 212–213.

Сорока С. О. Порівняльний аналіз відповідальності за контрабанду наркотичних засобів за кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн / С. О. Сорока // Митна справа. – 2011. – № 4 (76). – С. 43–48с.

Ю. П. Степанова, канд. юрид. наук,
викладач кафедри кримінального права
та процесу Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

ЩОДО ВРАХУВАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ, КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

Аналіз наукової літератури показує, що розгляд різнобічної характеристики осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, науковці здійснюють, як правило, шляхом вивчення кримінально-правових, кримінологічних та кримінально-виконавчих ознак. Як свідчить практика, таке групування ознак є найбільш зручним для подальшого їх врахування при виконанні кримінальних покарань.

Кримінологічна характеристика особи злочинця є одним із елементів кримінологічної характеристики злочинності [1, с. 156]. Основою кримінологічного вивчення особи злочинця є розгляд її соціально значущих ознак. Так, В. М. Гринчак, А. Й. Міллер, С. Ю. Лукашевич та деякі інші вчені виділяють такі групи ознак: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні [2, с. 74; 3, с. 59], А. С. Лукаш також виділяє соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки [4, с. 9], а А. І. Долгова вважає за доцільне при вивченні особи злочинця виділяти наступні характеристики: 1) “об’єктивні”: соціальні позиції і ролі, діяльність особистості; 2) “суб’єктивні”: потребно-мотиваційна сфера, ціннісно-нормативна характеристика свідомості. Причому в рамках першої групи характеристик слід аналізувати соціально-демографічні та кримінально-правові ознаки [5, с. 340]. Інші автори (В. Н. Бурлаков, В. П. Сальников) виділяють: 1) соціальний статус, який включає до себе сукупність ознак, які відображають

місце людини в системі суспільних відносин (стать, вік, сімейний стан, рівень освіти, належність до соціальної групи та ін.); 2) соціальні функції, виражені через показники реальних проявів особистості в основних сферах діяльності (професійно-трудовай, соціально-культурній, соціально-побутовій); 3) морально-психологічні установки, які відображають ставлення особи до її проявів в основних видах діяльності (ставлення до загальногромадських обов’язків, державних органів, закону, правопорядку, праці, сім’ї, до культурних цінностей і т. ін.) [6, с. 127].

Слід констатувати, що науковці здебільшого розглядають кримінально-правові ознаки в складі кримінологічної характеристики особи злочинця. Однак Ю. М. Антонян, описуючи кримінологічну структуру особи злочинця, не виділяє окремим її елементом ознаки, пов’язані із вчиненням злочину [7, с. 84-89], тобто кримінально-правові ознаки. Така позиція науковця видається слушною, оскільки такі кримінально-правові ознаки особи злочинця як ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину, способи обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб’єкт злочину; вина і роль винного у злочинній діяльності; колишні судимості відображають специфічно типові ознаки особи злочинця і більшою мірою є ознаками самого злочину, які мають вплив на формування інших ознак особи злочинця кримінологічного характеру. В зв’язку з цим доцільно здійснювати виділення в окрему групу кримінально-

правових ознак, які відобразатимуть кримінально-правову характеристику особи злочинця.

Крім того, характеристика засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, була б неповною без вказівки на ознаки, які характеризують особу під час відбування покарання у виді позбавлення волі та виражаються виключно в умовах перебування особи у виправній колонії. Такі ознаки об'єднують у кримінально-виконавчу характеристику особи злочинця. Дійсно, на час відбування кримінального покарання засуджений виключається з певного кола суспільних відносин, а інші з них докорінним чином змінюються. Однак виникають деякі нові суспільні відносини, учасником яких він стає. Саме ці відносини формують правовий статус засудженого, що входить до його кримінально-виконавчої характеристики. Так, І. Г. Богатирьов зазначає, що основу такої характеристики мають складати два інститути: інститут виконання покарання й інститут відбування покарання, оскільки зміст цих інститутів полягає у визначенні порядку і умов відбування і виконання того чи іншого виду покарання, реалізації мети покарання, повного і всебічного вивчення особи засудженого [8, с. 24]. Таким чином, у кримінально-виконавчій характеристиці знаходять свій вираз суспільні відносини в площині виконання покарань органами і установами, а відбування покарань – засудженими. В основу змісту ознак кримінально-виконавчої характеристики засудженої особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, покладено її ставлення до визначених ст. 6 КВК України засобів

виправлення та ресоціалізації, які до неї застосовуються адміністрацією виправної колонії та тих неформальних вимог поведінки, які ставить перед особою спільнота засуджених: 1) ставлення засуджених до встановленого порядку виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі; 2) ставлення засуджених до суспільно корисної праці; 3) ставлення засуджених до соціально-виховної роботи; 4) ставлення до загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; 5) ставлення до заходів громадського впливу; 6) ставлення до неформальних норм поведінки та сприйняття засудженим тюремної субкультури.

Таким чином, ґрунтовне та повне вивчення особистісних характеристик засуджених має бути основою виконання покарання у виді позбавлення волі. Тому слід конкретизувати у ч. 4 ст. 6 КВК України підставу застосування засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, вказавши, що засоби виправлення і ресоціалізації засуджених повинні застосовуватись також з урахуванням кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики засудженого. Крім цього, доцільно доповнити ч. 2 ст. 95 КВК України і викласти її таким чином: “За результатами медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики на кожного засудженого складається індивідуальна програма соціально виховної роботи, яка затверджується начальником колонії”.

Список літератури

1. Глушков В. О. Шахрайство на фінансових ринках у біржовій торгівлі: правовий та кримінологічний аналіз / В. О. Глушков, П. М. Коваленко. – Хрків : Ін Юре, 2008. – 156 с.
2. Кримінологія : підруч. для студентів ВНЗ / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. – Київ : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
3. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. Ю. Лукашевич. – Харків, 2001. – 200 с.

4. Лукаш А. С. Згвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження / автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. С. Лукаш; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2007. – 20 с.
 5. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Норма, 2007. – 912 с.
 6. Криминология : учебник для юрид. вузов / под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. – СПб. : Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. – 576 с.
 7. Антонян Ю. М. Криминология. Избранные лекции / Ю. М. Антонян. – Москва : Логос, 2004. – 448 с.
 8. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука : монографія / І. Г. Богатирьов. – Дніпропетровськ, ДДУ ВС, 2008. – 318 с.
-

Л. Я. Стрельбіцька, канд. юрид. наук,
старший викладач кафедри муніципального
права та адміністративно-правових
дисциплін Національного університету
“Острозька академія”,
м. Острого, Рівненська область

ПОГЛЯДИ І. МАЛИНОВСЬКОГО НА ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ В ПРАЦІ “ССЫЛКА В СИБИРЬ”

Особа злочинця завжди була і є однією з центральних проблем усіх наук кримінального профілю і криминології зокрема. В залежності від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики і рівня розвитку науки по-різному ставилося й вирішувалося питання, що таке особа злочинця, чи є вона взагалі, в чому її особливості, яка роль у вчиненні злочину, як впливати на неї, щоб запобігти злочинним діям.

Своєрідний внесок у дослідження особи злочинця та характеристики окремих категорій злочинців зробив видатний науковець, політичний та громадський діяч – Іоанікій Олексійович Малиновський. Свої погляди на проблематику злочинності та особи злочинця він виклав у праці “Ссылка в Сибирь” (1900 р.).

На думку І. Малиновського, боротьба із злочинцями є однією з важливих функцій державної діяльності. Ідея покарання злочинця була в усі часи історичного життя людства. Злочинця завжди вважали суспільним злом, ворогом співжиття. Не приватні особи ведуть боротьбу із злочинцем; боротьба ведеться від імені усього суспільства представниками цього суспільства,

носіями влади. Покарання злочинця відбувається в інтересах усього суспільства [1, с.33]. Вчений досліджував злочинців, які на той момент відбували одне з найбільш поширених покарань Московської держави – заслання. Після указу 1582 р., який є першим законом, де йдеться про заслання, і до “Уложення царя Олексія Михайловича” законодавчі пам’ятки мовчать про заслання. При цьому заслання на той період не було самостійним покаранням, а лише доповненням до іншого. Заслання, починаючи з XVI ст., набуло масовості, але перші статистичні дані про кількісний склад застосування даного виду покарання офіційно стали відомі лише починаючи з XIX ст. (1807 р.). За 5 років з 1807 і до 1812 р. заслано в Сибір 10 175 осіб, тобто щороку в середньому відправлялись у заслання по 2035 осіб, а в 1827 р. – 11 405; за 20 років з 1827 до 1846 р. усього було заслано 159 755 осіб [2].

Так, І. Малиновський, спираючись на Ф.М. Достоевського, класифікував категорії осіб, які відбували заслання, на: заслані судові і заслані адміністративні. Будь-який засланий судовий, тобто засуджений за вироком суду, – злочинець, з юридичної точки зору [1, с. 34]. Автором

було запропоновано поділ злочинців по суду на 5 категорій: 1) особи невинні, які засуджені внаслідок судової помилки; 2) особи, які скоїли злочин у стані неосудності; 3) особи, які скоїли діяння, не підозрюючи, що такі діяння заборонені; 4) особи, які стоять у моральному відношенні вище середнього рівня суспільства і скоїли діяння, злочинні за поняттями даного суспільства; 5) люди “закинуті”, обдурені постійним пригніченням [1, с. 35]. Щодо першої категорії І. Малиновський вказує на присутність помилки, яка можлива у будь-якому людському діянні, так само можлива вона і на суді, але це є явище виключне і рідкісне. Проте автор більш схилився до того, що серед засланих засуджених переважали злочинці – “розпусні і зіпсовані люди”. Серед судових засланих переважали волоцюги, злодії, розбійники, вбивці, шахраї. На підтвердження даного факту автор посилається на статистичні дані за 1875 р., де серед судових засланих: 25% становили волоцюги, особи, які були заслані за корисливі злочини (розбій, крадіжку, шахрайство та ін.), становили близько 45%, вбивці – 14% [1, с. 38].

Крім класифікації на групи за характером скоєних злочинів та характеристики засланих злочинців, І. Малиновський звернув увагу на моральність засуджених до заслання осіб, зазначивши, що “навіть чи хоть один із них зізнався внутрішньо в своїй беззаконності”. “Партії засланих складаються із чоловіків і жінок, дітей і дорослих; поряд із людьми аморальними, тут знаходяться невинні, які слідує за засудженими; поряд із злочинцем випадковим тут є закорінілі злодії. Сварки, обмін імен, розпуста, крадіжки – ось характеризуючі риси пересильної партії арештантів” [1, с. 43].

Хотілося б зазначити, що І. Малиновський розумів неефективність каторжної тюрми та гостро засуджував її вплив на ситуацію виправлення та

виховання злочинців. Ці пенітенціарні установи, на його думку, є розплідником не лише хвороб фізичних, але й хвороб моральних. Каторжні тюрми академік називав не інакше як школами розпусти, злочинності, які, на його погляд, не виховували злочинця, а вбивали в ньому будь-які прояви моральності. Осіб, які пройшли каторгу, він називав “живими мерцями”. У даних установах того періоду процвітали п’янство, ігри в карти, розпуста, цинізм, заперечувалася власність і було розповсюджене розкрадання, готувалися втечі, фабрикувалися фальшиві гроші, підроблялися документи [1, с. 45].

На думку вченого, московська влада у XVII–XVIII ст. дивилась на злочинця з точки зору лише користі для держави, яку він може принести: злочинець може бути для держави корисною силою; ця сила експлуатується у формі колонізації. Уряд дотримується погляду на злочинця як на вигідну для держави силу. Уряд потребує робочих рук, а тому й користується дармовою працею злочинців [1, с. 8], що згодом виявляється неефективною.

Не оминув І. Малиновський у своєму дослідженні і особу жінки-злочинниці, категорію яких в основному утворювали заслані й ті, які добровільно слідує за засланими. Як зазначав вчений, вже під час доправлення до Сибіру починалось моральне падіння жінок, а на місці заслання життя жінок було поставлене в такі умови, які лише сприяли розпусті. Поширеним явищем була проституція, яка приносила прибутки не лише жінці, але й її чоловікові, батькові чи співмешканцю [1, с. 60–61].

На основі вищезазначеного можна зробити висновки про те, що проблема дослідження особи злочинця в різні періоди розвитку кримінальної науки була і залишається ключовою. Її мета – виявлення детермінантів злочинності та розробка ефективних заходів боротьби з даним явищем.

Список літератури

1. Малиновський І. А. Ссылка в Сибирь. Публичные лекции / І. А. Малиновський. – Томськ, Паровая типо-літографія П.И. Макушина, 1900. – 90 с.
2. Анучинь Е.Н. Изсльдование о числь сосланныхъ въ Сибирь въ періодъ 1827–1846 годовъ.

О. В. Ткачова, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ОСОБИ

В умовах тотальної інформатизації суспільства інформаційний вплив на особистість набуває глобальних масштабів. Особистість є передумовою й продуктом існування суспільства, держави. В історії розвитку людства відомо багато прикладів, коли людина за певних умов потрапляє в середовище звірів і під впливом інформації на рівні тваринного й рослинного оточення набуває ознак, характерних для представників тваринного світу. Це ще раз підтверджує науковий висновок, що особистість може бути сформована лише у разі наявності фізіологічних задатків та під впливом інформації соціуму.

Для сучасного етапу розвитку суспільства характерне постійне посилення інформаційного впливу. Це пояснюється розширенням, урізноманітненням та ускладненням інформаційної сфери, до структури якої входять: сукупність інформації, інформаційні зв'язки та інформаційні системи, суб'єкти які готують інформацію, зберігають, розповсюджують і використовують її, а також система регулювання інформаційних відносин. Сформувалася досить суттєва залежність національної безпеки держави від забезпечення протекції інформаційної її гілки, яка постійно зростатиме у міру розвитку інформаційних технологій і процесу глобалізації.

Розглядаючи вплив інформаційного простору на особу, слід враховувати, що

його дія поширюється на суспільство та державу і через них опосередковано на кожного індивідуума. Цей вплив може мати конструктивний (безпечний) і деструктивний (небезпечний) характер.

Одне з головних завдань сучасної держави – гарантування інформаційної безпеки особи, яка характеризується захищеністю її психіки та свідомості від небезпечних інформаційних впливів, маніпулювання, дезінформування, образ, спонукання до самогубства, вчинення злочинів тощо.

Інформаційно-психологічна безпека особи (у вузькому розумінні) – це стан захищеності психіки людини від негативного впливу, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і (або) у підсвідомість людини, що призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності.

Об'єктом інформаційно-психологічного захисту особи є стан її духовного, душевного та фізичного комфорту. Об'єктом захисту є також умови та фактори, які забезпечують розвиток усіх сфер життєдіяльності особистості й суспільства, зокрема культури, науки, мистецтва, релігійних і міжнаціональних відносин. До об'єктів належать також: мовне середовище, соціальні, ідеологічні, політичні орієнтири, суспільні та соціальні зв'язки; психофізичні фактори, що проявляються через фізичні, хімічні та інші впливи природного, антропогенного і

техногенного походження; генофонд народів, які населяють державу, тощо.

Інформаційно-психологічна безпека особи та суспільства є складовою інформаційної безпеки держави і займає особливе місце в державній політиці її забезпечення. Ця особливість визначається специфікою загроз і їхніх джерел, особливим характером принципів і завдань державної політики у цій сфері. Інформаційно-психологічна безпека суспільства та держави – стан захищеності (інтелектуальної, соціально-політичної, морально-етичної), за якого досягається їх нормальне функціонування та гармонійний розвиток незалежно від наявності внутрішніх та зовнішніх інформаційно-психологічних впливів.

Найбільш важливими об'єктами інформаційно-психологічного захисту в сучасних умовах є індивідуальна і масова свідомість. Для особистості головними системотворчими рисами є цілісність (тенденція до сталості) та розвиток (тенденція до зміни). Внаслідок руйнування або перекручування цих рис особистість перестає існувати як соціальний суб'єкт. Це означає, що будь-який інформаційно-психологічний вплив на особистість має оцінюватися з позиції збереження чи руйнування її як цілого.

Масова (суспільна) свідомість формується, насамперед, у процесі історичного розвитку нації, народності, великої соціальної групи і потім уже внаслідок інформаційно-психологічного впливу. Проте останній вплив може істотно змінювати масову свідомість і поведінку великих соціальних груп.

Нині в засобах масової інформації пропагується культ жорстокості, насильства, порнографії, особливо на телебаченні та в комп'ютерних мережах, що призводить до неусвідомленого бажання значної частини населення, особливо підлітків і молоді пострадянських країн, наслідувати його, сприяє закріпленню подібних стереотипів в їхніх звичках і способі життя, знижує рівень граничних обмежень і правових

заборон, сприяє появі негативних норм поведінки в суспільстві, що, у свою чергу, відкриває шлях до втрати морально-ціннісних установок, до правопорушень та злочинів. Йдеться про можливі деформації системи масового інформування й поширення дезінформації, які ведуть до потенційних порушень суспільної стабільності; про завдання шкоди здоров'ю і життю громадян унаслідок пропаганди чи агітації, що збуджують соціальну, расову, національну чи релігійну ненависть і ворожнечу; про діяльність тоталітарних сект, що пропагують насильство й жорстокість. Ці впливи, усвідомлені чи неусвідомлені, як показує життя, можуть призводити й призводять до серйозних порушень психічного й фізичного здоров'я, нівелювання природних і культурно-заданих норм поведінки, до зростання ризикованих соціальних й особистісних ситуацій. Серйозну небезпеку для психіки особистості викликає поширення за допомогою мережі Інтернет порнографії, непристойної інформації, що ігнорує суспільну мораль, порушує її традиційні стандарти. Сервери з такою інформацією часто відвідуються дітьми й підлітками, хоч і вважається, що за допомогою Інтернету гарантується більша конфіденційність й анонімність, ніж при відвідуванні кінотеатрів або магазинів з відкритою чи підпільною порнолітературою й порновідеофільмами.

Існує безліч способів впливу на свідомість і підсвідомість людини, на процес формування її цінностей, мотивів, внутрішніх спонукань, поведінкових настанов, що, у свою чергу, формує антисуспільну спрямованість особи. Тож, як наслідок, така особа може стати суспільно небезпечною. На жаль, зараз не існує гарантованих способів, які унеможливають подібні впливи на особу. Однак, що стосується негативної інформації, то її деструктивну дію можна якщо не усунути цілком, то хоча б обмежити, мінімізувати.

Список літератури

1. Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі / Я. Жарков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2554>
2. Інформаційна безпека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1821100136935/politologiya/nebezpeki_informatsiyogo_prostoru_lyudini
3. Остроухов В. В. Інформаційна безпека / В. В. Остроухов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/51809-11-nformatsyno-psiologchna-bezpeka-osobi.html>

С. О. Філіппов, канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та
процесу Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХОДІВ ПРОТИДІІ ТРАНСКОРДОННІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ (НА ПРИКЛАДІ ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НЕЛЕГАЛЬНИМ ПЕРЕПРАВЛЕННЯМ МІГРАНТІВ)

Глобалізація – об'єктивне явище сучасного світу. Наслідком глобалізації всіх світових відносин (як економічних, фінансових, так і технологічних) є планетарний характер транскордонної злочинності. Очевидно, що інтернаціоналізація злочинності в умовах сьогодення у першу чергу позначається на інтенсивності транскордонної злочинності, впливаючи як на її кількісні показники, так і на ті показники, що визначають рівень її суспільної небезпеки. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність створення загальної (спільної для всієї планети) системи протидії транскордонній злочинності, оскільки контролювати її на рівні окремих держав неможливо. При цьому міжнародна правоохоронна діяльність у ЄС тривалий час характеризувалася інертністю, реактивним способом реагування на транскордонні криміногенні загрози, неузгодженістю мети та засобів реалізації кримінологічної політики в кожній із держав, що мінімізувало здатність та готовність регіональних і навіть глобальних міждержавних об'єднань до ефективної протидії транскордонним формам злочинності.

Помітними прогрес і зміни криміногенної ситуації у транскордонній

сфері стають тоді, коли система заходів протидії відповідає глобальному характеру загрози. Це можна продемонструвати на прикладі розробки системи міжнародних політико-правових, дипломатичних та інших (навіть військових!) заходів з протидії злочинності, пов'язаної з нелегальним переправленням мігрантів до ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

Міжнародна система заходів протидії злочинності, пов'язаної з нелегальним переправленням мігрантів до Європейського Союзу

Узагальнена ознака заходів протидії	Суб'єкти реалізації заходів протидії	Опис або приклади заходів протидії
Партнерство ЄС з країнами-транзитерами та країнами походження мігрантів	ЄС – Туреччина	Угода від 17 березня 2016 р., яка передбачає узгоджений механізм протидії нелегальній міграції
	7 країн Африки – Туніс, Малі, Сенегал, Нігеру, Ефіопія, Нігерія, Лівія; 2 країни Близького Сходу – Іорданія та Ліван	В основу взаємодії з цими країнами в міграційній сфері будуть покладені принципи, схожі з тими, які були обрані раніше при розробці угоди ЄС–Туреччина Мета – знищення діючих механізмів переправлення мігрантів та побудова системи охорони кордонів цих країн

Розширення повноважень морських сил країн-партнерів, задіяних у протидії нелегальній міграції, та поширення їх на прикордонні простори окремих країн максимального міграційного ризику (Лівія)	Регіональні організації в боротьбі з нелегальним переправленням мігрантів і торгівлею людьми і країни-члени ООН	СБ ООН розширив резолюцією № 2240 повноваження щодо огляду суден біля узбережжя Лівії у відкритому морі, якщо є достатні підстави вважати, що такі судна використовувалися, використовуються або будуть використовуватися ОЗУ для нелегального переправлення мігрантів
Операції міжнародних організацій з метою протидії нелегальній міграції	Інтерпол	“INFRA Hydra” (скорочення від International Fugitive Round-up and Arrest) Початок – червень 2016 р. Операція спрямована на розшук організаторів транскордонного нелегального переправлення людей. Перелік розшукуваних включає 180 осіб з 31 країни
	FRONTEX	“Triton” – спільна операція FRONTEX та італійської прикордонної служби, пошуково-рятувальної служби та служби ресстрації та ідентифікації мігрантів. В операції одночасно задіяні кораблі, катери, авіація двадцяти п’яти держав-членів ЄС
		“Poseidon” – спільна операція FRONTEX та прикордонно-поліцейських сил Греції в Егейському морі
		“Minerva”, “Indalo” – спільні операції FRONTEX та іспанської прикордонної служби у Західному Середземномор’ї
Військово-морські операції	ЄС	EUNAFOR MED “Софія” Початок 22 червня 2015 р., мандат – до 27 липня 2017 р. Мета – руйнація економічної моделі перевізників мігрантів у південно-центральному Середземномор’ї. Додаткові завдання: навчання лівійської берегової охорони і сприяння у відкритому морі біля берегів Лівії здійсненню ембарго ООН на постачання зброї. Повноваження: <ul style="list-style-type: none"> • ідентифікація та знищення суден, які використовуються переправниками мігрантів, • сприяння затриманню та передачі італійським органам кримінальної юстиції організаторів переправлення мігрантів

	НАТО	В Егейському морі 7 кораблів НАТО збирають інформацію і обмінюються з турецькою береговою охороною, грецькою береговою охороною і FRONTEX. Кораблі НАТО не відправляють назад плавзасоби з мігрантами
Інституціональний розвиток системи протидії транскордонним загрозам	Європейська прикордонна і берегова охорона	Головним завданням цієї новоствореної інституції є виявлення слабких місць у системі охорони зовнішніх кордонів ЄС і надання сприяння відповідним країнам, що також включає в себе боротьбу з тероризмом і організованою злочинністю. При цьому фахівці нового агентства (що створене на платформі FRONTEX) повинні працювати спільно з національними прикордонними службами

Глобалізація системи спостереження за кордонами Європи	EUROSUR	Елемент охорони спільного зовнішнього кордону Європейського Союзу, в основі роботи якого є збір, обробка та обмін інформацією з метою вчасного реагування на ризики, пов’язані з транскордонною злочинністю, нелегальною міграцією та загибеллю мігрантів на морі за допомогою супутників, авіації та БПЛА
--	---------	--

Революційною та такою, що давно назріла, подією в ЄС (яку слід розглядати у тому числі і як відповідь на міграційну кризу) є створення Європейської прикордонної і берегової охорони на платформі FRONTEX. Рішення про це було прийняте Європейським парламентом у червні 2016 р. Повноваження цієї інституції нормативно оформлені Регламентом (ЄС) 2016/1624 Європейського парламенту та Ради ЄС від 14 вересня 2016 р. [1]. Офіційно почала роботу новостворена служба 6 жовтня 2016 р. Її перші підрозділи були дислоковані на кордоні Болгарії та Туреччини. Мандат нової структури дозволяє прикордонникам брати участь в операціях і в третій країнах, наприклад, в Північній Африці. Слід особливо підкреслити, що це перша силова структура, підпорядкована наднаціональним органам Євросоюзу, яка має свій власний оперативний персонал. Другою, якщо не революційною, то

значущою, подією (яка також є відповіддю на міграційну кризу) цілком можна вважати прийняття рішення про застосування сил та засобів військово-політичного Альянсу, яким є НАТО, у суто поліцейській операції в Егейському морі [2]. Два даних факти свідчать про об'єднання зусиль країн світу при вирішенні питання протидії глобальній загрозі, якою є транскордонна злочинність, пов'язана з нелегальним переправленням мігрантів.

Самостійне кримінологічне значення в контексті протидії транскордонній злочинності, на наш погляд, має такий механізм інформаційної взаємодії між

прикордонними відомствами держав-членів Європейського Союзу, як EUROSUR (Система спостереження за кордонами Європи) – наднаціональний елемент охорони спільного зовнішнього кордону ЄС, в основі роботи якого є збір, обробка та обмін інформацією з метою вчасного реагування на ризики, пов'язані з транскордонною злочинністю, нелегальною міграцією та загибеллю мігрантів у морі.

Отже, ефективність протидії транскордонній злочинності залежить від інтернаціоналізації зусиль при створенні різномірної системи заходів протидії.

Список літератури

1. Regulation (EU) 2016/1624 Of the European Parliament And of the Council of 14 September 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://frontex.europa.eu/assets/Legal_basis/European_Border_and_Coast_Guard.pdf.

2. Заявление по итогам встречи на высшем уровне в Варшаве обнародовано главами государств и правительств, участвующими в заседании Североатлантического совета в Варшаве 8-9 июля 2016 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_133173.htm?selectedLocale=ru.

І. О. Христич, канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЗНАЧЕННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний розвиток кримінологічних досліджень не можна уявити без використання відповідної інформаційної бази. На жаль, більшість вчених тривалий час наголошують, що офіційна кримінально-правова статистика, яка існує в нашій країні, не забезпечує достовірної картини. Наукова спільнота мала сподівання, що набуття чинності 20 листопада 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України) істотно покращить ситуацію з інформаційним забезпеченням визначення стану злочинності в країні.

Одночасно з цим Кодексом введено Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Зауважимо, що в чинному КПК України закріплено поняття “кримінальне правопорушення”, яке може бути двох видів, а саме злочин і кримінальний проступок. На жаль, до цього часу ще не прийнято Закон України про кримінальні проступки, через що поняття “кримінальне правопорушення” і “злочин” трактуються як тотожні. Тому для характеристики рівня злочинності зараз при складанні звітів Генеральною прокуратурою України використовується

поняття “обліковано кримінальних правопорушень”, яке істотно відрізняється від поняття “зареєстровано кримінальних правопорушень”. Нагадаємо, що перед введенням в дію КПК України передбачалося, що всі заяви громадян повинні вноситися до ЄРДР. На практиці у зв'язку з тим, що ведення всієї облікової та статистичної роботи покладено на Управління ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації органів прокуратури, яке найперше заінтересовано в покращенні кількісно-якісних показників стану злочинності в країні, а також прогнозування зменшення їх в майбутньому. З огляду на це встановлюються непоодинокі факти того, що заяви про вчинення кримінального правопорушення не потрапляють до ЄРДР і до офіційної кримінально-правової статистики. Тим паче, що інструкція щодо порядку ведення єдиного обліку в органах, яке веде досудове слідство, змінювалася багато разів.

Важливим документом стало Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генеральної прокуратури від 6 квітня 2016 р., яке зареєстровано 5 травня 2016 р. у Міністерстві юстиції за № 680/28810. Цим Положенням чітко закріплено, що Держателем ЄРДР є Генеральна прокуратура України. Реєстраторами ЄРДР є: прокурори, у тому числі керівники прокуратур; керівники органів досудового розслідування; слідчі органів прокуратури, поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів Державного бюро розслідувань; детективи підрозділів детективів та внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [1].

З метою покращення обліку кримінальних правопорушень наказом Міністра внутрішніх справ України від 14 квітня 2016 р. за № 296 була

затверджена Інструкція з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 22 червня 2016 р. за № 884/29014. Ця Інструкція визначає єдиний порядок обліку, зберігання, видачі та інвентаризації кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України. Кримінальні провадження, у яких слідчими прийнято рішення про їх закриття на підставі пунктів 1, 2, 4 частини першої статті 284 КПК України, після внесення відомостей про це до ЄРДР та книги обліку слідчої роботи невідкладно передаються керівникові органу досудового розслідування (його заступнику) для перевірки обґрунтованості прийнятого рішення. За результатами перевірки керівником органу досудового розслідування (його заступником) не пізніше 10-денного строку з моменту винесення слідчим постанови про закриття кримінального провадження складається мотивований висновок про обґрунтованість прийнятого рішення. У разі встановлення в ході вивчення матеріалів кримінального провадження підстав, які свідчать про те, що рішення про закриття кримінального провадження прийнято слідчим незаконно чи необґрунтовано, керівник органу досудового розслідування письмово інформує про це прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні [2].

Для сприяння належній організації діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу був виданий наказ Генеральної прокуратури від 16 жовтня 2015 р. № 275 зі змінами, внесеними наказом Генеральної прокуратури України від 7 вересня 2016 р. № 319. Основними завданнями діяльності органів прокуратури на цьому напрямі було забезпечення: об'єктивного відображення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань відомостей щодо

кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, та прийнятих під час досудового розслідування процесуальних рішень; своєчасності, повноти і достовірності внесення до інформаційно-аналітичної системи “Облік та статистика органів прокуратури” відомостей про прокурорську діяльність та її результати; системного контролю за додержанням Кримінального процесуального кодексу України та нормативно-правових актів з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, формуванням звітності про роботу органів досудового розслідування, а також за надходженням інформації про судові рішення щодо особи у кримінальному провадженні; запровадження перевірок щодо об’єктивності первинних облікових відомостей та показників звітності про роботу прокурора. Цим же наказом були визначені основні критерії оцінки діяльності прокурорів [3].

Незважаючи на зміни законодавства,

які мають на меті підвищення якості реєстраційної роботи, ніяких істотних змін не відбувається. Багато хто уникає покарання ще на стадії повідомлення про кримінальні правопорушення, тому що їх розглядають і відповідають заявнику відповідно до Закону України “Про звернення громадян” або Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Підтримуємо точку зору тих вчених, які неодноразово підкреслювали, що не можна було органи прокуратури наділяти правом формування статистичних даних щодо стану злочинності в державі [4], про що неодноразово писала і авторка цих тез [5, с. 81; 6, с. 72]. Існуюча кримінально-правова статистика виступає гальмом розвитку кримінологічних досліджень в країні, а вона, навпаки, повинна бути стимулом їх розвитку. Але поки офіційна статистична реєстрація і облік належатиме до компетенції органів прокуратури, на це марно сподіватися.

Список літератури

1. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [Електронний ресурс]: наказ Генерального прокурора України від 6 квіт. 2016 р. № 139. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=

2. Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України [Електронний ресурс]: наказ Міністра внутрішніх справ України від 14 квіт. 2016 р. № 296. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE29014.html

3. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу [Електронний ресурс]: наказ Генеральної прокуратури від 16 жовтня 2015 р. № 275 зі змінами, внесеними наказом Генеральної прокуратури України від 07 верес. 2016 р. № 319. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=

4. Петер Г. Прокуратура та правоохоронні органи України в період злочинного режиму Януковича і її перетворення сьогодні [Електронний ресурс] / Г. Петер. – Режим доступу: <http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/13397>

5. Даньшин И. Н. Об организации централизованной правовой статистики / И. Н. Даньшин, З. М. Онищук, И. А. Христич // Проблемы соц. законности: респ. межвед. науч. сб. / отв. ред. В. Я. Таций. – Вып. 5. – 1980. – С. 77–82.

6. Христич І. О. Проблеми вдосконалення обліку злочинів / І. О. Христич // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – № 735. – 48 с. – С. 69–73.

О. Ю. Юрченко, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВПЛИВ НА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ КУЛЬТУРНИХ ТА ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

В сучасних умовах в Україні проблеми, пов'язані зі злочинністю та її запобіганням, є як ніколи актуальними.

Одними з чинників вдалої політики щодо зменшення рівня злочинності є культурні та освітні процеси, які відбуваються у суспільстві.

Освіта є фундаментом культурного, історичного здоров'я нації, її майбутнього. Сучасна Європа, частиною якої намагається стати наша країна, базується на невід'ємних принципах, таких як рівність перед законом, рівність можливостей, свобода від дискримінації, повноправна участь особистості в житті суспільства. Тому саме система освіти в Україні покликана дійсно виховувати у молоді демократичні і моральні цінності, бути толерантними до людей з іншими поглядами, поважати інші національності, їх культуру, традиції. Важливо навчити вирішувати конфліктні ситуації, здатності до постійного самовдосконалення, формування сучасних знань, умінь для прийняття необхідних рішень.

Суттєвий вплив на національну систему освіти має всесвітня глобалізація. Інтеграційні процеси підштовхнули до розробки стратегії національного розвитку на базі людського потенціалу

Роль освіти в запобіганні злочинності є однією з вирішальних, оскільки впливає на людину з раннього віку, закладає ще з дитинства основні моральні цінності, установки, життєві пріоритети [1].

Після утворення України як самостійної держави українські законодавці прагнули забезпечити непорушність установлених міжнародним співтовариством прав і свобод особи. Особлива увага стала приділятися жертвам злочинних посягань, які тривалий час залишались поза увагою з

боку держави. З розвитком і становленням нових соціальних, економіко-правових інститутів в країні відбувається поступове впровадження в національне законодавство положень Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою, а саме: упровадження міжнародних стандартів доступу потерпілих до системи правосуддя і державної підтримки; створення системи кримінально-правової реституції; організація компенсації потерпілим від злочинів зі спеціальних державних фондів; надання необхідної матеріальної, медичної, соціальної і психологічної допомоги потерпілим по урядових, суспільних і місцевих каналах; забезпечення спеціальних засобів захисту жертв від зловживання владою.

Вже більше десяти років в державі діє Закон України “Про попередження насильства в сім'ї”. Норми цього закону є достатньо прогресивними, але їх реалізація викликає значні труднощі.

Так, за даними моніторингових досліджень, приблизно кожен рік на національну “Гарячу лінію” надходить близько 200 скарг на бездіяльність правоохоронних органів щодо реагування на факти насильства у сім'ї. Пояснення цьому таке, що насильство в сім'ї – проблема самої конкретної сім'ї і не потребує втручання правоохоронних органів, тут захищаються фактично права агресора (чоловік є співвласником будинку або батьком дитини), тому його затримання, арешт, винесення захисного припису може порушити його права, а в разі реагування на фізичне насильство поза увагою залишаються інші форми насильства, особливо психологічне [2, с.1].

На 1 січ. 2013 р. в Україні діяло близько 50 кризисних центрів з надання допомоги жертвам злочинів і особам, які потрапили в скрутне становище в результаті насильницьких дій третіх осіб, однак, як зазначають фахівці, мають місце суттєві недоліки в їх діяльності. Так, зокрема, кількість спеціальних закладів, наявних в Україні, не відповідає стандартам Ради Європи у цій сфері. У цих закладах для постраждалих від насильства в сім'ї досі залишається значна кількість обмежень у доступі до послуг. Одними з найгостріших є обмеження доступу громадян певного віку (дорослих, старших від 35 років, дітей віком від півтора до трьох років), зарахування до закладу лише відповідно до місця реєстрації, а не фактичного проживання, обмеження терміну перебування, бюрократія, необхідність великої кількості документів для потрапляння до закладу, неможливість розміщення у закладі разом з домашніми тваринами тощо. Також поінформованість населення щодо існування таких центрів є достатньо низькою.

Сприяти поліпшенню ситуації можуть представники освітніх закладів, які повинні своєчасно виявляти проблеми в сім'ях та інформувати про них відповідні компетентні органи.

Нагальною проблемою для українського суспільства є захист прав дітей від різноманітних злочинних проявів. За даними Організації Об'єднаних Націй, мільйони дітей у всьому світі живуть в умовах насильства. У результаті діти отримують травми та інвалідність, емоційні й психологічні стреси. Суспільство зазнає суттєвих економічних та, насамперед, людських втрат. Саме це обумовило запровадження при ООН у 2009 р. інституту Уповноваженого з питань насильства щодо дітей (SRSG). Прийняття рішення про створення SRSG у рік відзначення світовою спільнотою 20-річного ювілею підписання Конвенції ООН про права дитини підтверджує, що проблема боротьби з насильством над дітьми потребує нагального розв'язання.

На жаль, Україна в цьому контексті не виняток, питання насильства над дітьми в нашому суспільстві залишається актуальним [3,с.4].

Особлива роль в реалізації цієї програми покладається на освітянську діяльність.

У навчальних закладах України створюється система подолання правового нігілізму та виховання людей демократичного стилю. З цією метою здійснюється комплекс заходів, спрямованих на виховання в учнів активної життєвої позиції “Молодь проти насилля в усіх його проявах”. Учні проходять тренінгові заняття проти насильницьких дій: “Як порозумітися з підлітком?”, “Профілактика виникнення насильства у сім'ї”, “Просвітницький десант психологічної служби”, “Бережіть своїх дітей!”, “Профілактика правопорушень”, “Дитина і її психічне здоров'я. Оскромлі уваги потребує підвищення рівня просвітницької роботи з батьками щодо ризиків, які таїть в собі глобальна мережа, надання їм допомоги з питань захисту дітей від впливу шкідливої інформації. Важлива роль у цьому процесі належить педагогічним працівникам, які мають володіти формами і методами просвітницької роботи з учнями та їх батьками щодо попередження ризиків негативного контенту. Така діяльність має базуватися на знаннях наслідків негативного впливу інформації на дітей і молодь, умінні донести до дітей важливість Інтернет-безпеки для забезпечення власного духовного та соціального благополуччя, психічної рівноваги. Пріоритетним у роботі навчальних закладів залишається упровадження просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь, використання інтерактивних педагогічних технологій між усіма учасниками навчально-виховного процесу щодо підвищення моральності та правової культури, організація учнівського самоврядування і перетворення навчальних закладів на зразок демократичного правового простору та

позитивного мікроклімату [4].

Підсумовуючі викладене, можна впевнено стверджувати, що освітні та культурні процеси в суспільстві мають

велике значення для успішного запобігання злочинності та покращення криміногенної та соціальної ситуації в державі.

Список літератури

1. Юрченко О. Ю. Роль освіти в запобіганні злочинності та захисту прав людини в сучасних умовах / Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 30-31 жовт. 2015 р. // Сб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://confscience.webnode.ru/>
2. Де і як можуть отримати допомогу постраждали від насильства в сім'ї / Звіт за результатами моніторингу соціальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_download_292.html
3. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Л. С.Волинець, Л. П.Гурковська, І. В. Савчук. – Київ: ТОВ “К.І.С.”, 2011 – 132 с.
4. Щодо профілактичної роботи з запобігання правопорушенням та злочинності серед дітей та учнівської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/34267/>

О. В. Гальцова, канд. юрид. наук,
асистент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного
університету України імені Ярослава
Мудрого, м. Харків

ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність є однією із гострих проблем нашого суспільства, стійким соціальним явищем, що, незважаючи на ті процеси, які відбуваються в Україні, зокрема в економічній, політичній та соціальній сферах, продовжує існувати та набувати неабиякого поширення. Згідно зі статистичними даними, що оприлюднені на сайті Генеральної прокуратури України, рівень злочинності у порівнянні з 2015 р. є вищим за аналогічний період минулого року і продовжує зростати. Наприклад, у 2015 р. збільшилась кількість тяжких злочинів на 15,3 %, а також суттєво підвищилася їх частка в загальній злочинності з 26,6 % до 31,47 %. Що стосується рівня злочинності неповнолітніх у віці 14 – 18 років, то порівнюючи з 2005 р. вона складала 26 470 злочинів, а у 2015 р. – 7 171. Незважаючи на те, що злочинність

повнолітніх осіб стрімко зростає, а злочинність неповнолітніх, навпаки, знижується, доречним є твердження А. І. Долгової, що у подальшому злочинність неповнолітніх є своєрідним “резервом” злочинності майбутніх десятиліть.

Злочинність неповнолітніх кримінологи виокремлюють у самостійний об'єкт своїх досліджень, що, на нашу думку, зумовлено особливостями їх фізичного, соматичного, психічного, морального, розумового розвитку, а також їх незрілістю, внаслідок чого вони є особливо уразливими порівняно із дорослими. В цілому злочинність неповнолітніх фахівці, які її досліджують, визначають як сукупність злочинів і осіб, які їх вчинюють, у віці від 14 до 18 років.

Кримінологічна детермінація злочинності, що є різновидом соціальної детермінації, вважається особливо складною проблемою. Висловлене стосується й

проблеми злочинності неповнолітніх осіб.

Існує безліч чинників, що зумовлюють вчинення злочинів, у тому числі й неповнолітніми. Але в цілому фахівці, які їх досліджували, умовно поділяють на три основні групи: *соціальні* (зумовлені структурою суспільства і культурою); *психологічні* (вказують на вплив міжособистісних взаємовідносин і особливості характеру певної людини); *біологічні* (спричинені впливом органічних і фізичних особливостей організму людини).

До *соціальних чинників*, які впливають на злочинність неповнолітніх, слід віднести: низький суспільно-економічний статус їх родин; поширення культу насильства, що активно насаджується суспільством; вживання підлітками алкоголю і наркотиків; негативний вплив на них однокласників; тяжка психологічна атмосфера в сім'ї та ін.

Дійсно, в останні роки склалася стійка думка про те, що головною причиною злочинності неповнолітніх є погіршення економічної ситуації і зростання напруженості у суспільстві. Не маючи можливості законним шляхом задовольняти свої потреби, багато підлітків починають заробляти гроші та добувати необхідні речі і продукти в міру своїх сил і можливостей, найчастіше шляхом учинення злочину. Саме тому неповнолітні активно беруть участь у крадіжках, грабежах, розбоях, вимаганнях та ін. Кризовий стан суспільного життя, справедливо зазначає Б. М. Головкін, також пов'язаний із збройним конфліктом. Важка психологічна травма, соціальна і побутова невлаштованість, гострі психологічні проблеми у зв'язку із адаптацією на новому місці та ослаблений соціальний контроль формують криміногенну орієнтацію новоприбулих дітей, а також посилюють кримінальну спрямованість поведінки тих із них, які раніше перебували у конфлікті з законом.

До вагомих *психологічних чинників*, що провокують збільшення злочинності неповнолітніх, слід віднести, як не дивно, сім'ю. Загострення проблем сімейного благополуччя на загальному тлі убогості і постійної потреби, моральна і соціальна деградація, яка відбувається в сім'ях, розлучення батьків призводять до вкрай негативних наслідків. Серед неповнолітніх із неблагополучних сімей інтенсивність злочинності особливо висока. Це означає, що неповнолітні переймають звички та модель своєї майбутньої поведінки від батьків у побутових ситуаціях, в яких вони повсякчас перебувають. В основному в цих сім'ях батьки можуть зловживати алкоголем, наркотиками, займатися проституцією, тому у таких родинах відсутні будь-які моральні устої, елементарна культура. Психічні розлади дітей багато в чому є результатом і спадщиною відповідної поведінки та життя їхніх батьків – алкоголиків, наркоманів. Деякі сполучення психічних розладів і соціально-психологічної деформації особистості багато в чому пояснюються тим, що причини патологічного розвитку особистості неповнолітніх криються в асоціальності та аморальності батьків.

Проте в останніх дослідженнях науковців, зокрема Б. М. Головкіна, справедливо вказується, що нині кримінальна поведінка однаково притаманна як дітям, сім'ї яких опинилися у тяжких життєвих обставинах, так і вихованцям формально благополучних сімей. Це відбувається внаслідок того, що батьки не цікавляться життям та навчанням дитини, її довіллям та колом друзів, не займаються її вихованням, а лише задовольняють будь-які економічні потреби, тобто фактично дитина живе "сама по собі".

У кримінологічній літературі зустрічається точка зору про вплив засобів масової інформації (ЗМІ), перш за все телебачення і кіно, в культивуванні серед молоді так званої злочинної ідеології. Не меншої шкоди завдають ЗМІ, коли через них відбувається романтизація злочинного життя і моралі. Це призводить до того, що серед молоді та підлітків негативна соціальна поведінка набуває привабливості.

Під впливом побаченого у ЗМІ вони й вчинюють злочини з мотивів солідарності з дорослими та для самоствердження в поєднанні з груповою залежністю внаслідок гіпертрофованої вікової легковажності. Неабиякий вплив на вчинення злочинів неповнолітніми має існування в мережі Інтернет та ЗМІ ресурсів, через які всебічно стимулюється діяльність екстремістських і шовіністично налаштованих організацій і рухів, що породжують та укріплюють в них культ насильства та жорстокості. Це призводить до нетерпимості стосовно інших національностей та певних верств населення і вчинення щодо таких осіб насильницьких злочинів неповнолітніми.

У деяких випадках на прийняття рішення про вчинення злочину можуть впливати органічні чи біологічні фактори (біологічні чинники). Наприклад, у деяких неповнолітніх правопорушників було виявлено відставання в розвитку лобних долей

головного мозку, що може привести до нейрофізіологічного розладу і, як правило, до протиправної поведінки.

Отже, виявлення та дослідження чинників, що обумовлюють злочинність неповнолітніх, має важливе значення для законотворчої та правозастосовної діяльності; дозволяє встановити коло протиріч та конфліктів, що призводять до виникнення бажання неповнолітнього вчинити злочин; полегшує розробку наукових рекомендацій, які допоможуть усунути або нейтралізувати явища, котрі сприяють антисуспільній поведінці підлітків; допомагає розробити конкретні адресні пропозиції, розраховані на конкретних неповнолітніх осіб. Усе це, врешті-решт, сприятиме запобіганню злочинності неповнолітніх та стабілізації кримінологічної ситуації на загальносоціальному рівні, що є запорукою належного соціального та економічного розвитку країни та подальшої побудови української державності

О. В. Новіков, канд. юрид. наук, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

На шляху до набуття Україною членства у Європейському Союзі та успішної інтеграції у постіндустріальну модель суспільства необхідно забезпечити сталий розвиток економіки держави, а також виконати низку міжнародних зобов'язань. Серед останніх чинне місце посідає забезпечення охорони і захисту права інтелектуальної власності та протидія злочинним посяганням проти неї.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності потрібно проводити в межах трьох основних

стратегічних напрямках впливу: 1) обмеження обігу контрафактної продукції; 2) посилення захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності; 3) мінімізація наслідків вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності.

Обмеження обігу контрафактної продукції як перший напрям спеціально-кримінологічного впливу включає до себе комплекс профілактичних заходів, що системно впливають на попит і пропозицію на кримінальному ринку інтелектуальної власності з метою зменшення його обсягів, а також припинення незаконного використання

та розповсюдження контрафактної продукції.

Важливе значення мають заходи, спрямовані на зниження попиту на контрафактну продукцію серед споживачів. У першу чергу, це створення повноцінного ринку інтелектуальної власності для забезпечення просування легальної продукції, що створить конкуренцію контрафактній продукції за якістю, асортиментом та ціною. Цей ринок зробить інтелектуальну продукцію більш доступною для населення, зменшить транзакційні витрати виробників та створить реальну альтернативу кримінальному ринку.

Для забезпечення попиту на оригінальну продукцію на ринку інтелектуальної власності необхідно створити ефективні механізми впливу на цінову політику виробників цієї продукції. Так, правовласники повинні враховувати платоспроможність більшої частини населення країни, де буде відбуватися реалізація інтелектуальної продукції. Сприятиме зниженню попиту на контрафактну продукцію також підвищення рівня правосвідомості населення та прищеплення навичок поваги до інтелектуальної власності.

Системному впливу на обмеження обігу контрафактної продукції сприятимуть заходи, спрямовані на скорочення пропозиції на контрафактну продукцію. Ці заходи повинні обмежувати виробництво контрафактної продукції, її ввезення на територію України, а також мережу розповсюдження підроблених товарів.

З метою недопущення виготовлення контрафактної продукції правоохоронним та контролюючим органам потрібно посилити контроль за великими підприємствами на території України, що займаються виготовленням та тиражуванням легальної продукції. Окремий комплекс спеціально-кримінологічних заходів має спрямовуватися на запобігання ввезенню на територію України контрафактної продукції. Митний

Кодекс України передбачає активну позицію митних органів у сприянні захисту прав інтелектуальної власності, яка полягає у застосуванні процедури призупинення заявлених до митного оформлення товарів щодо яких є підстави вважати, що їх переміщення здійснюється з порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності [1, с. 96–97].

Державній же службі інтелектуальної власності України та громадським організаціям необхідно постійно проводити моніторинг ринку інтелектуальної власності з метою виявлення безпідставних змін в обсягах обороту оригінальної продукції для своєчасного виявлення правопорушень у цій сфері.

Ряд заходів слід спрямовувати на обмеження розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Для цього потрібно удосконалити правове регулювання відносин, що виникають у зв'язку з використанням засобів електронного та цифрового зв'язку.

Більш якісному захисту виняткових прав у мережі Інтернет буде сприяти введення норм про притягнення до відповідальності і власників сайтів, що надають можливість доведення до загального відома об'єктів авторських і суміжних прав шляхом розміщення посилань для доступу до таких об'єктів, що знаходяться на сторонніх серверах, що не належить власникам цих сайтів [2, с. 17]. Ефективним є застосування до власників відповідних Інтернет-сайтів заходів адміністративного впливу: відключення та блокування сайтів, що розповсюджують контрафактну продукцію, від доступу до мережі Інтернет [3, с. 91].

Сприятиме запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності посилення захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності як другий напрям спеціально-кримінологічного впливу, що включає до себе комплекс спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на удосконалення

діяльності контролюючих та правоохоронних органів, залучення громадськості до захисту прав інтелектуальної власності, посилення мотивації правовласників до активної участі в процесі боротьби з обігом контрафактної продукції.

У цьому напрямі важливе значення має удосконалення діяльності державних та правоохоронних органів у сфері протидії досліджуваній злочинності. Так, необхідно створити ефективне законодавче регулювання функціонування спеціальних підрозділів правоохоронних органів, що займаються виявленням та розслідуванням кримінальних правопорушень, шляхом розширення їх повноважень та налагодження внутрішнього та міжнародного співробітництва, а також створити законодавчі передумови для збереження фактичних даних в Інтернеті, що в майбутньому можуть бути використані як докази під час розслідування кримінальних правопорушень. Наприклад, встановити вимогу для провайдерів зберігати log-файли доступу клієнтів до мережі та процедуру їх надання органу досудового розслідування за постановою суду; передбачити дієвий механізм нотаріального посвідчення веб-сторінок.

Третім напрямом спеціально-кримінологічного впливу є мінімізація наслідків вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності. Він охоплює комплекс заходів, спрямованих на усунення шкоди від посягань на права інтелектуальної власності.

Необхідно провести низку заходів для забезпечення виплати компенсації правовласникам, що стали потерпілими від злочинів проти інтелектуальної власності. Для цього потрібно удосконалити механізм обчислення суми

збитків, що будуть відшкодовуватися. Було б доречно закріпити в законодавстві України аналогічні положення ЦК Німеччини про три альтернативні способи обчислення суми відшкодування збитку, яку потерпілий може вимагати від правопорушника: 1) стягнення конкретної суми своїх витрат як упушеної вигоди; 2) виплати всього отриманого порушником прибутку в повному розмірі; 3) виплати відповідних ліцензійних відрахувань.

Усуненню шкоди від порушення права інтелектуальної власності сприятиме страхування підприємницького ризику правовласників. За кордоном широко використовуються різноманітні види страхування інтелектуальної власності на випадок: втрати прав на об'єкт інтелектуальної власності, документів (патентів, свідоцтв і т.п.); професійної відповідальності патентних повірених; відповідальності за випадкове та ненавмисне використання чужих об'єктів інтелектуальної власності; фінансових ризиків; відмови у видачі патенту або свідоцтва; розголошення конфіденційної інформації; судових витрат; непередбачених збитків або втрати доходу у випадку встановлення контрафактного використання об'єкта інтелектуальної власності й у зв'язку з появою на ринку товарів-аналогів [4, с. 97].

З метою забезпечення виплат компенсацій потерпілим від злочинів у сфері інтелектуальної власності є доцільним створення державних та недержавних фондів, внески в які можуть бути як обов'язковими (наприклад, з податку на продаж інтелектуальної продукції), так і добровільними.

Список літератури

1. Коросташова І. М. Митне законодавство України з питань захисту інтелектуальної власності: адаптація до критеріїв Європейського співтовариства / І. М. Коросташова // Митна справа. – 2008. – № 5. – С. 96–99.
2. Паламарчук А. Защита исключительных прав на результаты интеллектуальной деятельности в сети Интернет / А. Паламарчук // Законность. – 2010. – 7. – С. 16–18.

3. Андрощук А. Інтелектуальна власність в Інтернеті: тенденції законодавчого регулювання / А. Андрощук // Юрид. журн. – 2013. – № 1. – С. 88–91.

4. Охріменко О. О. Страхований механізм захисту інтелектуального капіталу: зарубіжний та вітчизняний досвід / О. О. Охріменко // Економ. вісн. НТУУ “КПІ”: зб. наук. пр. – 2010. – № 7. – С. 96–99.

Н. В. Сметаніна, канд. юрид. наук,
асистент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
України імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗРАХУНКУ ЦІНИ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У сучасному суспільстві вивчення проблеми ціни злочинності є однією з найактуальніших, виступає важливим об'єктом дослідження у кримінологічній науці та практиці боротьби зі злочинністю. Передусім зауважимо, що ціна злочинності має віддалений характер, що, власне, і сприяє запуску механізмів тіньової економіки, віктимізації населення, зростанню недовіри громадян до правоохоронних органів, пануванню соціально-негативного клімату в державі. Вона на сьогодні є потужним ресурсом, що відображає реальний стан злочинності та її криміногенний потенціал, вимагає сучасних підходів і кримінально-правової оцінки, адже сам факт її наявності ставить під питання можливість існування як самого суспільства, так і безпечного життя громадян уже в новому, постінформаційному суспільстві.

Проблема визначення ціни злочинності вимагає сьогодні нового підходу, відмови від спрощення цього важливого і складного питання, більшої уваги до нього з боку науковців. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях таких відомих вчених, як Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, А. М. Бойко, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, С. М. Іншаков, В. Ю. Квашиш, Л. В. Кондратюк, О. Г. Кулик, В. В. Лунєв, Т. В. Мельничук, В. С. Овчинський,

Л. І. Романова, В. І. Шакур та ін.

Однак, вивчаючи це питання, передусім слід зупинитися на змісті соціальних наслідків злочинів, необхідності їх врахування при визначенні ціни злочинності. Отже, важливо класифікувати соціальні наслідки злочинів за ознаками змісту шкоди, об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкості, часу настання, сфери життєдіяльності, у якій відбулося нанесення шкоди, а також розглянути їх як фактор, що породжує нове порушення кримінально-правової охорони [1, с. 172–177].

Так, вивчаючи феномен корисливої насильницької злочинності в Україні, Б. М. Головкін робить висновок, що сучасний стан кримінологічних знань про соціальні наслідки злочинності не відповідає суспільній значущості проблеми і запитає практичної діяльності із запобігання та протидії цьому антисуспільному феномену і пропонує дворівневий підхід до аналізу соціальних наслідків: у площині корисливих насильницьких злочинних проявів та у надбудові вищого порядку узагальнення, що відбиває соціетабельні негативні зміни системно-структурного значення [2, с. 106–107].

Ціна злочинності у кримінології сьогодні є ключовим елементом характеристики самої злочинності та складовою інформаційної моделі злочинності. Отже, під ціною

злочинності слід розуміти прямі та побічні витрати фізичного, матеріального, морального, духовного характеру, яких зазнає держава і суспільство внаслідок вчинення злочинів, а також витрати держави і суспільства, спрямовані на подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи та інших інститутів держави; сукупні активи злочинних угруповань і кошти, що йдуть на підтримку їх злочинної діяльності [3, с. 152]. Поняття ціни злочинності ми сприймаємо не з позицій меркантильності, оскільки воно є умовним, має збірний характер і відображає як вартісний вираз злочинного потенціалу суспільства, так і соціальні наслідки злочинності для суспільства.

Ціна злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, суспільно небезпечних наслідків, які настають для суспільства після вчинення злочину (із перерахунком збитку на матеріально-грошові витрати) [4, с. 62]. Прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється у грошовому виразі. Сюди, крім іншого, належать кількість летальних наслідків, настання інвалідності потерпілих, виплати їм за лікарняними листками, додаткові витрати на їх лікування, страхові виплати, проведення психологічної реабілітації. До непрямого збитку від злочинності слід віднести кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації і ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фінансово-ревізійних структур, витрати на навчання і підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, витрати на наукові розробки (дослідження), вартість захисних систем (наприклад, за інформацією Департаменту Державної

служби охорони при МВС України протягом 2010–2015 рр. підрозділи ДСО виконали монтаж засобів охоронної сигналізації на суму 501 млн 149 тис. грн), матеріальні витрати, пов'язані із розслідуванням і розглядом кримінальних справ. Пропонуємо до непрямого збитку включати зловживання із боку представників правоохоронних і судових органів, а також породжену механізмом криміналізації тіньову економіку. І це ще неповний перелік прямого і непрямого збитків, адже вичерпного їх переліку не існує у кримінологічній науці, а можливість підрахунку таких збитків у грошовому еквіваленті в певних випадках носить лише штучний характер.

З огляду на сказане вважаємо, що прямий збиток від злочинності має бути поділений на прямий збиток матеріального характеру і прямий збиток особистого характеру. З позицій визначення і підрахунку наслідків дуже складними є злочини, вчинені щодо окремої особи [1, с. 175–176]. Можливо підрахувати витрати на лікування і лікарські засоби людини, що стала жертвою злочину (прямий матеріальний збиток), але складно, навіть неможливо, виміряти у грошовому еквіваленті моральні і психологічні втрати, образу честі і гідності, зміну ставлення особи до навколишнього середовища і самої себе після вчиненого злочину (прямий особистий збиток). До того ж різні люди неоднаково переживають наслідки злочину, частіш за все зростає моральне і психологічне напруження, особливо коли мова йде про вбивства, нанесення шкоди здоров'ю, зґвалтування тощо. Досліджуючи феномен наркозлочинності, Л. І. Романова підкреслює, що виміряти і оцінити у грошовому еквіваленті всі наслідки і шкоду, яка завдається у результаті поширення в суспільстві захворювання наркоманією, надзвичайно складно, бо наслідки віддалені у часі і стають очевидними лише у майбутньому, коли виправити ситуацію неможливо, і

пропонує до ціни злочинності включати також витрати на лікування і психологічну реабілітацію членів родини наркозалежної особи [5, с. 8–37].

Подібні висновки вчених змушують замислитися над доцільністю розмежування шкоди і прямих і непрямих збитків від злочинності. Крім того, шкода поділяється на видиму та невидиму (приховану, таку, що має віддалений характер і яку можна підрахувати лише у майбутньому).

Якщо під збитками від злочинності (ціною злочинності) розуміти всі матеріальні і нематеріальні втрати держави і громадян, що є наслідком вчинених злочинів, то відомості про матеріальні збитки від злочинності, наведені у офіційній статистиці, здаються незначними. До того ж обліковуються лише матеріальні збитки, порядок підрахунку яких і групи злочинів у офіційній статистиці не відображаються. Широке тлумачення зазначених збитків є надзвичайно важливим для кримінологічної науки і системи запобігання злочинності, адже

неможливо протидіяти злочинності у цілому, а більш детальне відображення збитків від злочинних діянь за окремими групами злочинів дозволить посилити запобіжні заходи.

Окремі вчені звертають увагу на необхідність визначення сукупної ціни злочинності для суспільства і наголошують, що з'ясування ціни злочинності в сучасних реаліях є надзвичайно складним питанням, яке вимагає не лише аналізу зареєстрованої злочинності, а й постійного, широкого і багатоетапного репрезентативного опитування населення (як мінімум, щороку або два рази на рік), розробки відповідних методик визначення ціни злочинності [6, с. 36].

Знання реальної ціни злочинності необхідне, воно допоможе уявити реальний стан злочинності, криміногенної обстановки в державі, розробці ефективних засобів боротьби зі злочинністю і дозволить адекватно спрогнозувати її розвитку, а отже, і своєчасно реагувати на виклики злочинності.

Список літератури

1. Антонян Ю. М. Криминология : учеб. для бакалавров / Ю. М. Антонян. – Москва : Юрайт, 2012. – 523 с.
2. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2011. – 432 с.
3. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській криминології: монографія. / Н. В. Сметаніна ; за заг. ред. проф. В. В. Голіни. – Харків : Право, 2016. – 192 с.
4. Криминологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2014. – 440 с.
5. Романова Л. И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: монография / Л. И. Романова. – Москва : Юрлитинформ, 2010. – 304 с.
6. Лунеев В. В. Социальные последствия, жертвы и цена преступности / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2009. – № 1. – С. 36 – 56.

В. В. АРТИУХОВА, заступник начальника відділу статистично-аналітичної роботи секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, м. Київ

ЖЕРТВА ХУЛІГАНСТВА: ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Значний інтерес для кримінологічної про потерпілих (жертв), їх поведінку, характеристики хуліганства мають дані причини, що зумовили вчинення

незаконних дій. Адже нерідко, ще на стадії виникнення та розвитку конфліктної ситуації, яка була поштовхом для вчинення злочину, поведінка потерпілого від хуліганських дій була не такою пасивною та малозначною, як може здаватися на перший погляд, а була відверто провокативною чи на межі злочинної.

Висвітлення складових кримінологічної характеристики (ми обмежимося лише соціально-демографічними та віктимологічними рисами) потерпілих від хуліганства дозволить у подальшому створити типологію жертв хуліганства і на цій основі розробити ефективні заходи віктимологічного запобігання.

Дослідження ґрунтується на узагальненні емпіричного матеріалу, здобутому шляхом вибіркового вивчення нами 400 матеріалів архівних кримінальних проваджень про хуліганство (ст. 296 КК України), що розглянуті місцевими судами Дніпропетровської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Одеської, Тернопільської і Херсонської областей, міст Києва та Харкова упродовж 2010 – 2015 років.

Отже, на підставі вивчення та узагальнення судової практики у справах про хуліганство встановлено, що злочинцями було завдано моральної, фізичної або майнової шкоди 524 особам, з яких 94,8% були фізичними особами, а 5,2% – юридичними. У 2,5% проваджень – потерпілі відсутні. У доповіді визначено типові особливості фізичних осіб, потерпілих від хуліганства.

Соціально-демографічні ознаки особи (включають відомості про стать, вік, національність і громадянство, сімейний стан, рівень освіти, соціально-професійний статус, місце роботи, потерпілого) мають важливе наукове та практичне значення. Така інформація, на підставі узагальнених рис відповідних осіб, дозволяє виявити соціальні групи населення, які найбільш часто потерпають від даного виду суспільно небезпечних

діянь та потребують посилення заходів віктимологічної профілактики.

У процесі вивчення матеріалів судової практики встановлено, що чоловіки частіше стають жертвами хуліганства (76,5%), аніж жінки (23,5%).

Виявлено, що серед потерпілих від хуліганства 54,7% становить молодь, тобто особи віком від 14 до 35 років, жертви середнього та старшого віку (від 36 до 65 і старше) складають 45,3%. Найбільш поширена вікова група – особи віком від 19 до 25 років (19,5%). На другому місці – особи від 26 – 30 років (15,1%), на третьому – 51 – 65 років (11,9%). При цьому варто звернути увагу на категорію неповнолітніх потерпілих (осіб від 14 до 18 років), кількість яких становить 11% та практично дорівнює показнику неповнолітніх хуліганів (11,2%).

Судова практика свідчить про те, що 97,6% осіб, постраждалих від хуліганства, є громадянами України, 2,4% – громадянами інших країн. За національністю 90,7% жертв – українці, 6,2% – росіяни, 3,1% – представники інших національностей.

Значна кількість потерпілих (45,0%) не перебували у шлюбі, 27% – на момент вчинення злочину були одружені. Стосовно інших 28,0% відповідні відомості у матеріалах справ – відсутні.

Освітній рівень потерпілих характеризується такими показниками. Третина жертв (32,4%) мала вищу або незакінчену вищу освіту; в інших осіб була повна загальна середня освіта (19,5%), професійно-технічна (13,3%), базова загальна середня освіта (5,2%) чи початкова загальна освіта (1,4%). Стосовно 28,0% осіб інформація щодо рівня освіти у матеріалах кримінальних проваджень – відсутня.

На момент вчинення злочину 21,6% потерпілих не працювали і не навчались, 11,4% були студентами або учнями загальноосвітніх, професійно-технічних чи вищих навчальних закладів, 5,2% – пенсіонерами, а щодо 20,8% осіб в матеріалах справи не було відомостей.

Значна частина осіб (41,0%) була офіційно працевлаштована на підприємствах різних форм власності та займалась суспільно корисною працею.

Стосовно поведінки жертв хуліганства та її ролі у генезі злочину слід зауважити таке.

Нами виявлено, що в ситуації, яка передувала вчиненню злочину, поведінка потерпілих характеризувалась наступними показниками. У 66,8% осіб поведінка була нейтральною, тобто такою, яка ніяким чином не могла спровокувати злочинні дії щодо них.

16,8% потерпілих виконували трудові обов'язки: охорона місць торгівлі чи громадського харчування (3,6%), реалізація товарів в місцях торгівлі (3,4%), надання послуг у сфері автоперевезень (1,6%), надання послуг у сфері громадського харчування (1,4%), охорона державних підприємств, установ чи організацій (1,4%), охорона громадського порядку (1,4%), надання медичної допомоги (1,2%), інше (2,8%). Наведене свідчить про те, що існування підвищеного рівня віктимності в осіб, які стали жертвами хуліганства, зумовлено не провокативною з їх боку поведінкою, а через виконання визначеної соціальної ролі, пов'язаної з виконанням трудових обов'язків чи місцем роботи.

Крім того, у 8,7% потерпілих поведінка була віктимною та відверто провокуючою (потерпілий перший почав ображати винного чи його друзів, сварився, також вчиняв хуліганські дії тощо). Частина учасників конфлікту (1,8%) легковажно себе поводи́ла – потерпілий запросив додому малознайому особу чи вживав алкогольні напої з такою особою. Характер поведінки ще 5,9% жертв не вдалося встановити з наявної в матеріалах проваджень інформації.

На момент вчинення злочину 17,1% потерпілих перебували у стані алкогольного сп'яніння (для порівняння – кількість хуліганів, які вчинили злочин у стані алкогольного сп'яніння, становить 71%).

Безпосередньо в момент хуліганства потерпілі поводи́ли себе наступним

чином: намагалися втекти чи втекли (19,7%); не вживали жодних дій (18,7%); заспокоювали хулігана (17,8%); припиняли хуліганські дії (розбороняли учасників конфлікту, викликали працівників правоохоронних органів тощо) (10,8%), у тому числі затримували злочинця (3,8%); чинили опір хуліганським діям (нерідко – активний), що мав ознаки необхідної оборони (10,4%); робили зауваження щодо неправомірної поведінки (6,6%); погрожували зверненням до правоохоронних органів (2,6%); кликали на допомогу (1,6%). Щодо поведінки 8,0% потерпілих матеріали справ не містять інформації. Таким чином, поведінка потерпілих, як правило, характеризується активними діями позитивного характеру, спрямованими на нейтралізацію злочинного наміру хулігана.

Після вчинення хуліганства 42,9% жертв звертались за допомогою до правоохоронних органів (інколи – до приватних служб охорони), 24,5% не вживали жодних дій, 19,9% звертались за допомогою до громадян, 5,2% до близьких родичів, 3,2% до колег, 0,8% затримували хулігана. Про посткримінальну поведінку 3,4% потерпілих інформація відсутня.

Має інформаційне значення, з віктимологічної точки зору, характеристика взаємин жертви з хуліганом. Так, 80,7% потерпілих були раніше незнайомі, 6,3% – малознайомі, 3,4% – знайомі за сумісним провадженням часу, 3,2% – за місцем проживання, 2,0% – за місцем роботи, 1,4% були родичами, 1,0% – знайомими за місцем навчання.

Викладене дає підстави вперше у кримінологічній доктрині сформувавши типовий віктимологічний портрет потерпілого від хуліганства. Це – молодий чоловік віком від 19 до 30 років, громадянин України, українець, неодружений, з вищою або незакінченою вищою освітою, офіційно працевлаштований, не схильний до вживання алкогольних напоїв, зі злочинцем не знайомий. Перед вчиненням злочину поводи́ть себе нейтрально, під час посягання – активно вчиняє дії,

спрямовані на припинення злочину, після – звертається до правоохоронних органів.

Наведена кримінологічна характеристика особи потерпілого від хуліганства має важливе наукове та прикладне значення для формування

типології жертв хуліганства, детермінації хуліганських дій, розробки ефективних заходів віктимологічного запобігання зазначеному виду злочинів.

Науковий керівник - д. ю. н., професор А.А. Музика.

А. В. Білецький, аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

На сьогоднішній день головною метою діяльності громадських антикорупційних організацій є запобігання та протидія корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронних органах та судах. Але громадськості слід також звернути увагу на проблему корупції в приватному секторі (відносини “бізнес-бізнес”). Адже, як відомо, корупція та її наслідки можуть мати місце як в державному, так і приватному секторах.

Громадськість здатна співпрацювати з бізнесом у таких напрямках щодо запобігання корупції: *формування та реалізація антикорупційної політики на підприємстві, формування антикорупційної культури, моніторинг та виявлення інформації для здійснення контролю, посередницька діяльність між бізнесом та владою.*

Формування та реалізація антикорупційної політики на підприємстві. Антикорупційна політика (або система комплаєнс) на приватному підприємстві відрізняється від антикорупційної політики в держструктурах тим, що у розробці другої бере участь широке коло учасників: влада, громадськість, представники бізнесу. Суб'єктами прийняття і впровадження приватної антикорупційної політики є

лише приватні підприємства, і ця політика має лише відповідати вимогам чинного законодавства. Тому виникає питання: чи дозволять приватні підприємства взяти участь у розробці такої політики громадськості? Чи можна з впевненістю казати, що такій політиці буде потрібний соціальний контроль? Адже для цього слід вивчити усю специфіку підприємства, основні засади її діяльності, а це вже означає допуск до того чи іншого виду інсайдерської інформації. У законодавстві чітко не вказано, хто має відповідати за формування антикорупційної політики на підприємстві. Вважаємо, що за виконання цього обов'язку можуть взятись громадські антикорупційні організації. Громадськість здатна нівелювати основні труднощі при впровадженні антикорупційної політики на малих та середніх підприємствах: забезпечити реальний контроль/аудит на підприємстві, анонімність та відповідність захисту викривачів і надати відповідний кваліфікований персонал [1].

Формування антикорупційної культури. Як і будь-яка інша політика, антикорупційна політика на підприємстві має включати культурний аспект. Учені-антропологи, чие вивчення корупції є доволі популярним останнім часом,

вказують, що через неоднозначність корупції як явища її потрібно розглядати і у культурному контексті [2, с. 72]. Культурний аспект боротьби також підтверджується проведеними дослідженнями: громадяни вважають формування антикорупційної культури одним із найбільш дієвих заходів у запобіганні корупції. На нашу думку, до них слід віднести: *освітні* (проведення різного роду тренінгів, семінарів, лекцій щодо нетерпимості до корупції), *інформаційні* (поширення серед робітників підприємства позитивних прикладів боротьби з корупцією, зокрема за допомогою зовнішньої агітації – плакатів, листівок).

Моніторинг і виявлення інформації. Громадські антикорупційні організації вже позитивно себе зарекомендували у цій сфері. За допомогою відкритих баз даних відбувається збір тієї чи іншої інформації, виявляються випадки корупційних правопорушень. Неурядові організації за запитом бізнесу можуть виявляти т. зв. *червоні прапорці* (red flags) у діяльності контрагента. Під цим поняттям розуміється застереження, тобто коли діяльність контрагента, об'єкта фінансування потребує додаткового вивчення на предмет ведення “брудного” бізнесу. У такому випадку громадські організації зможуть проводити процедуру формування об'єктивного уявлення про контрагента, об'єкт інвестування, всебічне дослідження діяльності компанії, комплексну перевірку її фінансового стану і положення на ринку. На підставі перевірок громадськість може розробити “чорний список підприємств”, де будуть оприлюднюватись результати перевірок, список контрагентів-порушників. Сюди також варто віднести і запобігання конфлікту інтересів (наприклад, виявлення потенційних робітників – колишніх державних службовців). Здійснення об'єктивної оцінки корупційних ризиків у діяльності підприємства також є одним із ключових моніторингових заходів, що має використовувати громадськість. Не менш важливу роль відіграє й організація

роботи з викривачами на підприємстві.

Контроль у приватному секторі. Громадський контроль є різновидом соціального контролю. Хоча він не є основним з точки зору інтенсивності та обсягів здійснюваних заходів, але набуває дедалі більшого значення в українському суспільстві. Це пояснюється його характерними особливостями, як-то: неупередженість, незаангажованість суб'єктів відповідної контрольної діяльності, а також зростанням свідомості та впливовості громадськості, зокрема, її духовними організаційними та іншими ресурсами [3, с. 419]. Контроль тісно переплітається з моніторингом, адже саме за результатами останнього і здійснюється перевірка бізнесу у сфері антикорупції.

Посередницька діяльність між бізнесом та владою. Виконуючи одну із своїх функцій, громадськість має відстоювати інтереси обох сторін: і держави, і бізнесу. Громадськість повинна сигналізувати правоохоронним та спеціалізованим органам про корупційні випадки на приватних підприємствах, надаючи усю зібрану інформацію під час громадських розслідувань. Водночас потрібне об'єднання зусиль громадськості та бізнесу задля ініціювання реформ щодо запровадження прозорих правил ведення комерційної діяльності (такий випадок мав місце у 2011 р. [4]). До того ж, цей напрям може реалізовуватись шляхом надання пропозицій щодо поліпшення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції в приватному секторі.

Отже, громадськість може стати потужним джерелом ініціатив з подолання корупції у приватному секторі. Правила ведення бізнесу мають поступово ставати прозорими та відкритими задля подолання основної риси корупції в цій сфері – латентності. Головними завданнями громадськості у приватній сфері є виявлення корупції та формування антикорупційної культури у співробітників приватних підприємств, які визначаються як найбільш дієві заходи громадськості у сфері запобігання корупції. Вони мають змогу

реалізуватись шляхом використання антикорупційних компласнс, проведення новітніх інформаційних баз даних, тренінгів, семінарів, лекцій із запобігання активної роботи громадських корупції. розслідувачів, розробки та впровадження

Список літератури

1. An Anti-Corruption Ethics and Compliance Programme for Business: A Practical guide. P.27. [Electronic resource]. Access Mode: https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2013/13-84498_Ebook.pdf – Title from the screen.
2. Сиссенер Т.К. Феномен корупції в антропологической перспективе / Т.К. Сиссенер // Борьба с ветряными мельницами? Социально-антропологический подход к исследованию коррупции / сост. и отв. ред. И.Б. Олимпиева, О.В. Паченков. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2007.
3. Попова О. О. Громадський контроль у сфері надання адміністративних послуг органами внутрішніх справ: проблемні питання [Електронний ресурс] / О. О. Попова, А. П. Калініченко // Форум права. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index. – Заголовок з екрана.
4. Громадськість, бізнес та медіа об'єднались і взяли під контроль державні закупівлі в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/news/1793.html>. – Заголовок з екрана.

Науковий керівник – д. ю. н., проф. Б.М. Головкін

В. В. Бойко, аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

УРБАНІЗАЦІЯ: ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На Однією з найбільш актуальних і складних проблем сучасності залишається злочинність: структура, її рівень, темп збільшення, фактори виникнення.

Нині українське суспільство відчуває на собі наслідки політичної нестабільності, економічної кризи, збільшення кількості непрацюючих, міжнародні конфлікти, урбанізаційні (приріст міського населення), воєнні та іміграційні чинники. Всі ці явища взаємопов'язані й викликають соціальну апатію, психоемоційне напруження та є поштовхом для зростання злочинності.

Урбанізаційні процеси, які виникають у нашій країні, головним чином повинні бути визначальним фактором прогресу держави, тому що міста забезпечують вищу продуктивність праці та ефективність використання ресурсного потенціалу. Проте в один і той же час

міста знаходяться в стагнації та навіть занепадають.

Урбанізація – це історичний процес виникнення, збільшення кількості міст і концентрації у них людського та економічного потенціалу, що зумовлює підвищення їх значення у розвитку суспільства [1, с. 296-302]

Істотною рисою сучасного етапу урбанізації є велика концентрація населення у великих і дуже великих містах і одночасно це є проблемою для нашої країни.

В Україні налічується три міста “мільйонники”, якщо раніше їх було п'ять, то з настанням непростих для нашої країни часів кількість їх зменшилась, але це не дає підстави для висновку, що приріст населення зменшується. Так, зараз у країні переважає смертність над народжуваністю, але це не впливає на

урбанізацію населення. Навпаки, люди, які проживають в сільській місцевості, малих містах, прагнуть до кращого життя, задоволення своїх потреб, інтересів, на їх думку, це можливо реалізувати там, де є розвинута інфраструктура, промисловість, робочі місця, а головне – краще матеріальне забезпечення.

Головними рисами урбанізації є:

- концентрація населення у великих і дуже великих містах;
- підвищення щільності населення, особливо в центральних районах міста;
- збільшення обсягу міжособових контактів у місті;
- місто має розгалужену систему різноманітних закладів, ресторанів, кафе, парків.

Потрібно також зазначити, що умови проживання великих міст приховують в собі багато суперечностей, які не мають інколи належного вирішення і набувають форми гострих конфліктів, а це, в свою чергу, веде до зіткнення інтересів, внаслідок чого вчиняються провипорухи, в тому числі й злочини. Місто в собі поєднує два фактори: як профілактичний, так і криміногенний. Концентрація населення, щільність людей ускладнюють взаємовідносини, які виникають між ними, що призводить до порушення норм суспільної поведінки [2, с. 256]

Великі міста мають розгалужену структуру розважальних закладів, приваблюючи людей, які прагнуть відчутти себе вільними і спробувати всі принади

міського життя. Люди стали більш вразливими до певних перетворень, виникнення суперечливих відображень об'єктивних, соціальних явищ у свідомості людини. Всі верстви населення по-різному сприймають негативні фактори, фокусуючи їх через призму своїх суб'єктивних поглядів, переконань, зміцнюючи свої антигромадські звички. У місті значно легше, ніж у сільській місцевості, знайти джерела нетрудових прибутків, відшукати об'єкт злочинних посягань, а потім ухилитися від покарання. Навіть позитивні явища в особі можуть сприйматися негативно і також впливати на самого індивіда. Найбільшою мірою наслідки урбанізації позначаються на злочинності в містах-новобудовах. У них відчуваються нестача житла, культурно-масових та побутових установ. Саме в нових будинках найбільш негативно проявляє себе “залишковий принцип” фінансування соціальних програм, коли основна увага приділяється промислового будівництву, а не людині [3, с. 230]

Міграція населення ускладнює криміногенну обстановку, особливо в невеликих містах, де коефіцієнт міграції в три-чотири рази вище, ніж в обласних центрах.

Урбанізація відбувається всюди, але її темп, рушійна сила, наслідки в різних містах відрізняються. Це зумовлено неоднаковим рівнем соціального та економічного розвитку, різницею в чисельності й щільності населення.

Список літератури

1. Салій І. М. Урбанізація в Україні: соціальний та управлінський аспекти / І. М. Салій. – Київ : Наукова думка, 2005. – 303 с. 296–302.
2. Шахун В. І. Урбанізація і злочинність : монографія / В. І. Шахун. – Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. – 256 с.
3. Матеріали V Міжнародної науково-теоретичної Інтернет-конференції “Місто. Культура. Цивілізація”, квіт. 2015 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова [редкол. : В. Ф. Харченко та ін.]. – Харків : ХНУМГ, 2015. – 230 с.

Науковий керівник – к. ю. н., доц. О.В. Ткачова

К. А. Бочарова, аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЛАТЕНТНІСТЬ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВАНДАЛІЗМОМ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Вивчення латентної злочинності у сучасній кримінології є актуальною проблемою, особливо сьогодні, коли відбуваються її інтенсивний розвиток, а всередині неї зміни, що створює передумови для подальшої латентизації. Відсутність об'єктивної інформації про реальний стан злочинності не сприяє забезпеченню правоохоронними органами всебічного захисту та майнової безпеки громадян, інтересів держави і суспільства.

У кримінологічній літературі не існує єдиної думки щодо визначення поняття “латентна злочинність”. Найбільш правильно, на наш погляд, латентну злочинність розуміти як сукупність злочинів, що залишилися невідомими правоохоронним органам. Із цих позицій до латентної злочинності не може бути віднесена та частина злочинів, яка відома правоохоронним органам, але приховується і не враховується з тих чи інших підстав (наприклад, особливості обліку випадків злочинної діяльності і повторних злочинів), тобто не потрапляє до обліку.

Термін “латентний” (від лат. *latentis*) має таке семантичне значення “прихований, невидимий, тобто той, що не виявляє себе видимими ознаками” [1]. На міжнародному рівні латентність як ознака явища злочинності найчастіше називається “dark side of crime”, або “темний бік злочинності” [2, с. 15], чи “non-reported crimes”, тобто “злочини, про які не було повідомлено поліції” [3].

Латентна злочинність – це сукупність фактично вчинених, однак не виявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним чи судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не відображаються у

офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [4, с. 152]. Поняття “латентна злочинність” не може бути сконструйоване тільки на базі ознаки “невідомості” (відсутності відомостей) правоохоронним органам про злочини. Необхідна і друга істотна ознака – “неврахованість” вчинених злочинів у статистичній звітності. Власне, така точка зору висловлюється багатьма дослідниками цього виду злочинності, серед яких: С. Е. Мерзляков, О. Б. Сахаров, І. М. Даньшин, В. М. Попович, С. І. Курганов, О. Г. Фролова, Т. К. Щеглова [5, с. 331].

Досліджуючи латентність злочинів, пов'язаних із вандалізмом, слід передусім вказати, що вандалізм – це форма поведінки людини, яка проявляється в умисному псуванні, руйнуванні, пошкодженні будь-якої власності, цінності, об'єктів та/або спричиненні іншої матеріальної шкоди. Вандалізмом також вважаються механічні пошкодження, підпали, вибухи із використанням різноманітних засобів, починаючи з найпримітивніших і закінчуючи найсучаснішими, що використовують новітні досягнення технічної думки [6, с. 40].

Встановлення рівня латентності у цій сфері – надважливе завдання при розробці заходів запобігання та протидії злочинності. Для з'ясування дійсного стану злочинності застосовуються статистичні, соціологічні, логіко-математичні та економічні методи. Серед них є масові опитування населення, анкетування, експертні оцінки, матеріали преси; вивчення правоохоронними органами річних звітів про господарську діяльність окремих підприємств та організацій; систематичний контроль за

станом статистичного обліку. На нашу думку, найефективнішими методами вивчення латентних злочинів, пов'язаних із вандалізмом, є масові опитування населення, експертні оцінки та вивчення річних звітів правоохоронних органів про ці види злочинів.

Так, високий рівень латентності злочинів, пов'язаних із вандалізмом, підтверджується проведенням дослідженням, у процесі якого було опитано 294 громадянина України з різних областей віком від 18 до 65 років. За його результатами 73% респондентів відповіли, що стикалися з проявами вандалізму, серед яких 85% ставали безпосередніми жертвами цих злочинних посягань. Проте ключовим у нашому дослідженні стало те, що 94,5% осіб, які стикалися з проявами вандалізму або ставали їх жертвами, не повідомили про такі правопорушення до правоохоронних органів. Враховуючи дані опитування, причинами не повідомлення про злочини, пов'язані з вандалізмом, є: 1) респонденти не вважають, що ефективність роботи правоохоронних органів сприятиме покаранню винного (37 %); 2) протиправна поведінка не стосувалася опитаних, їх майна або близьких (18%); 3) респонденти не вважали такі діяння злочинними (13%); 4) небажання брати участь у офіційному розслідуванні (9%); 5) впевненість, що інші свідки повідомили про скоєне раніше за респондента (9%); 6) такі діяння не спричинили наслідків у вигляді шкоди життю чи здоров'ю, тому не вважали за потрібне повідомити (5%); 7) острах погроз та розправи з боку злочинців (5%); 8) інші (4%).

Не можна не звернути увагу на те, що життєвий принцип “моя хата з краю” досі домінує в поведінці українців. Якщо все, що відбувається, не стосується особи, яка стає свідком події, то повідомляти до правоохоронних органів чи якось реагувати на це вона не бачить за необхідне. Це підтверджують 18 % опитаних.

Хотілося б зауважити, що найпоширенішим проявом вандалізму

респонденти називають нанесення графіті (майже 68% опитаних відповіли, що стикалися з цими правопорушеннями). Менш поширеним виявилось хуліганство з умисним знищенням або пошкодженням майна та/або спричиненням матеріальної шкоди (10% та 9% відповідно). Також зафіксовані випадки пошкодження об'єктів культурної спадщини (13%), тобто наруга над могилою, іншим місцем поховання або тілом померлого, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, масові заворушення, пошкодження релігійних споруд і культових будинків.

Із отриманих даних виявлено, що більш ніж 85% респондентів засуджують акти вандалізму та всі його прояви, а 45% готові йому протистояти з таких причин: 1) за умови реального покарання винного (64%); 2) гарантія анонімності (14%); 3) гарантія безпеки близьким (10%); 4) за умови фінансової вигоди (7%); 5) інші причини (5%).

Виявити вчинення вандалізму протиправних дій стає дедалі важче, оскільки компетентність працівників правоохоронного сектору знижується разом зі сумлінністю наших громадян. Дізнатися про скоєне можна лише тоді, коли порушника піймали “на гарячому”, або при реагуванні на кожні випадки умисного псування, руйнування та трощення майна будь-якої форми власності та спричиненні матеріальної шкоди унаслідок хуліганських дій вандалістичної спрямованості.

Отже, причинами латентності злочинів, пов'язаних із вандалізмом, є не тільки викривлення статистичних показників цих видів правопорушень, а й неповідомлення про такі випадки до компетентних органів через небажання громадян брати участь у розслідуванні або через невпевненість у реальному покаранні винних. Тому вивчення цієї проблеми дасть змогу виявити не лише причини і наслідки латентності, а також визначити її рівень або не допустити її зростання в майбутньому.

Список літератури

1. Словарь иностранных слов. – Москва: Рус. яз., 1989. – 624 с.
2. Anderson P. R. Introduction to Criminal Justice / P. R. Anderson, D. J. Newman. – New York etc. : McGraw-Hill Inc., 1993. – 481 p.
3. Crime and Criminology. – 7-th ed. – Wm. C. Brown Communication, Inc. – US., 1994. – P. 165.
4. Оболенцев В. Ф. Новый метод у вивченні латентної злочинності / В. Ф. Оболенцев // Проблеми розвитку юридичної науки у новому столітті: (До міжнародного дня науки за мир і розвиток): тези наукових доповідей та повідомлень учасників наукової конференції молодих учених (м. Харків, 25–26 грудня 2002 р.). – Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2003. – С. 152–154.
5. Бабенко Л. В. Латентність як кримінологічна проблема / Л. В. Бабенко // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу, присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту “Одес. юрид. акад.” та 165-річчю Одес. школи права, 20-21 квіт. 2012. – Одеса: Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 330–332.
6. Бачинін В. А. Філософія права : словник / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. – Київ : Ін Юре, 2003. – 408 с.

Науковий керівник – к. ю. н., доц. Лукашевич С.Ю.

Г. О. Ведернікова, молодший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА НЕПОВНОЛІТНІХ

За своїм змістом злочинність неповнолітніх являє собою кримінальну активність дітей віком від 11 до 18 років. Характер і спрямованість кримінальної активності дітей визначається несприятливими умовами формування й розвитку їх особистості в пубертатний період, віковими особливостями мотивації, способом життя, а також впливом осіб, які мають кримінальний досвід [1, с. 205]. Однією з негативних умов соціалізації неповнолітньої особи є кримінальна субкультура. Норми кримінальної субкультури є фактором, що формують у особи антисоціальні погляди та потреби, сприяють усвідомленню сили групи і призводять до вчинення правопорушень.

У сучасній Україні явище кримінальної субкультури в молодіжному

середовищі досягло загрозливих для соціального порядку і безпеки держави масштабів, виступаючи не тільки однією з ключових причин украї високого рівня злочинності, у тому числі молодіжної та підліткової, але й одним із чинників, що перешкоджають нормальному соціально-економічному і соціокультурному розвитку країни. Необхідність протидії та профілактики поширення кримінальної субкультури в її молодіжному варіанті вимагає знання специфіки кримінальної субкультури молоді.

Питання щодо протидії кримінальній субкультури свого часу були предметом дослідження багатьох вчених, зокрема, таких як В. М. Анісімков, Ю. М. Антонян, Д. Л. Виговський, В. В. Голіна, О. І. Гуров, О. М. Джу́жа, В. Ф. Пирожков, А. Р. Ратінов, О. В. Старков,

А. Х. Степанюк, В. В. Тулегенов, Г. Ф. Хохлаков, І. С. Яковець та ін.

Актуальність дослідження кримінальної субкультури визначається її високою соціальною небезпекою. Вона стимулює протиправну поведінку та стає механізмом "повторного виробництва" злочинності в країні. Особи, які почали вчиняти злочини в ранньому віці, у майбутньому значно важче піддаються виправленню і в кінцевому результаті повертаються до злочинної діяльності.

У суспільстві з низьким соціально-економічним станом населення, соціальним і правовим безкультур'ям, відсутністю контролю за якістю інформації засобами масової комунікації, недостатньою роботою органів державної влади в питанні захисту моральності створюються сприятливі умови для формування і розповсюдження норм кримінальної субкультури. Як зауважує В. Я. Тацій, обурення викликає пропаганда жорстокості, розпусти, "героїзація" злочинності й злочинців, які завдають великої шкоди моральним і духовним цінностям народу, травмують психіку молоді, породжують небачену за своєю жорстокістю злочинність і чинять дуже негативний вплив на правову культуру суспільства [2, с. 9].

Явище кримінальної субкультури знаходить своє відображення у суспільній свідомості злочинного світу, перебуваючи при цьому у протистоянні із загальносуспільною культурою, воно підживлює криміногенні спонукання в суспільстві. Чим більше стає носіїв цих спонукань, тим сильнішою стає кримінальна субкультура, яка за певних історичних умов (як, наприклад, у наш час) може загрожувати соціуму і дійсно вже в деяких верствах нашого суспільства завоювала, підкорила собі загальнолюдську культуру [3, с. 340].

Ліквідувати злочинність не вдалося ні в одному суспільстві. Ідеться лише про зниження її рівня, зміну якісних показників тощо. Теж саме можна зазначити і стосовно явища кримінальної субкультури у нинішніх реаліях. Неможливо викоринити кримінальну

субкультуру раз і назавжди, але необхідно поступово зменшувати її негативний вплив на свідомість (наприклад, збільшити засвоєння позитивних соціальних ролей – суди навіть можна віднести так звану позитивну субкультуру).

Запобігання злочинам визнане одним із головних напрямів протидії злочинності. Основна увага приділяється усуненню причин та умов, що породжують злочинність і сприяють вчиненню злочинів. Вивчаючи інституційні детермінанти кримінальної субкультури у середовищі неповнолітніх (особистість, сім'я, школа, суспільство тощо) і їх вплив на неповнолітню особу, можна дійти висновку, що проявам кримінальної субкультури сприяє дезорганізований досвід раннього дитинства і дисфункціональні сімейні відносини. Кульмінацією об'єднань молоді за ознакою кримінальної субкультури дуже часто виступає вчинення протиправних діянь.

Необхідним є встановлення контролю над мікросередовищем з метою упередження десоціалізації особи під негативним впливом криміногенної групи, що містить ризик стати на шлях вчинення злочинів. Скорочення сфери антисуспільних впливів з боку сім'ї та найближчого побутового оточення, нейтралізація і обмеження вияву негативних явищ у молодіжному середовищі у кінцевому підсумку призупинять відтік молоді до неформальних об'єднань криміногенного (передзлочинного) типу [4, с. 271]. Для попередження та запобігання злочинності серед неповнолітніх необхідно посилити профілактичну діяльність навчальних закладів, адже саме вони повинні забезпечувати соціалізацію молоді, її залучення до суспільнокорисної активності.

Держава на період виконання покарання намагається захистити суспільство від злочинних посягань. Однак цей, на перший погляд, ефективний захід боротьби зі злочинністю має зазвичай тимчасовий характер.

Виправлення особи як основна мета спеціальної превенції та кримінального покарання досягається не завжди і дуже часто має лише тимчасовий характер. До того ж особа може не ресоціалізуватися, стати ще більш суспільно небезпечною, ніж до засудження, та продовжити вчиняти злочини. Структура міжособистісних відносин, неформальні норми встановлюються в процесі спілкування молодих людей, примусово ізольованих від суспільства за вчинені ними злочини. Вони є “невидимим”, але важливим фактором протидії позитивним змінам в особистості й поведінці молодих людей, формують їх погляди, уявлення, ціннісні орієнтації, зміст яких суперечить прийнятим у суспільстві нормам і цінностям. Таким чином досягається “антимета” кримінального покарання, а тимчасове ізолювання особи лише сприяє живучості покоління правопорушників.

У відповідності до Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх тепер зроблено акцент на не каральному впливі на дітей, а на пріоритеті соціально-правового захисту і попередженні майбутньої кримінальної поведінки. Проте суттєвим недопрацюванням цього питання є те, що досі не вдається запустити державний механізм повноцінної профілактичної роботи серед неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом. Не вистачає політичної волі, бюджетного фінансування та належного контролю за

ефективністю виконання державних цільових програм щодо соціально-правового захисту дітей. Отже, має місце занепад профілактичної роботи серед неповнолітніх правопорушників при одночасному зростанні протидії злочинності неповнолітніх на рівні держави в цілому [1, с. 209].

Держава повинна забезпечувати, охороняти і захищати права, свободи та інтереси своїх громадян. Нормальний, соціально орієнтований розвиток особи є запорукою функціонування громадянського суспільства. Становлення демократичного суспільства передбачає удосконалення системи суспільних відносин, підвищення культурного рівня громадян (в тому числі і правової культури), зниження загального рівня злочинності, боротьбу із найнебезпечнішими проявами злочинності та криміногенним впливом громадян, одним з яких є поширення норм кримінальної субкультури серед неповнолітніх.

Запобігання правопорушенням серед неповнолітніх та їх захист від чинників кримінального зараження є одним із найважливіших завдань як для державних органів, так і для суспільства в цілому, адже від її ефективності його вирішення багато в чому залежать стан і тенденції злочинності в майбутньому і навіть, що не менш важливо, моральний клімат у суспільстві.

Список літератури

1. Головкін Б. М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема / Б. М. Головкін // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 133. – С. 204–217
2. Тацій В. Я. Людина і права держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії / В. Я. Тацій // Вісн. Акад. правових наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 3–12.
3. Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии : монография / под ред. Д. А. Шестакова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 353 с.
4. Головкін Б. М. Запобігання негативному впливу криміногенної групи на формування особи корисливого насильницького злочинця / Б. М. Головкін // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – № 4. – С. 271-274.

Науковий керівник – канд. психологічн. наук, доц. Шевченко Л. О.

О. В. Заїчко, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

НЕЗАКОННА ПОРУБКА ЛІСУ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Лісовий промисловий комплекс України, безсумнівно, належить до найцінніших активів вітчизняної економіки. Однак за об'єктивними оцінками експертів станом на сьогодні охорона лісів як національного багатства України знаходиться у критичному стані. Так, на думку професійного лісівника Р. Деречинського, якщо нинішні обсяги заготівлі деревини зберігатимуться й надалі, то вже за 15–20 років від лісових масивів лісистих регіонів країни залишаться лише фрагменти з кущів, самосіву осик і берізок, що спричинить не лише серйозну екологічну проблему, а й гостру соціально-економічну кризу лісистим регіонам [1].

Певні тривожні тенденції простежуються й на рівні офіційних статистичних даних. Так, за відомостями, наданими Генеральною прокуратурою України, у 2013 р. було обліковано 982 кримінальні правопорушення за ст. 246 КК України (незаконна порубка лісу), за підсумками 2015 р. цей показник становить вже 1487 правопорушень, тобто за два роки кількість лише офіційно виявлених епізодів зросла приблизно на 33%. Тим не менш, показник кримінальних правопорушень, за вчинення яких особам вручено повідомлення про підозру, за два роки залишилася майже ідентичним – 223 провадження у 2013 р. проти 220 у 2015 р., тобто, незважаючи на неабияке поширення лісового браконьєрства, органи охорони правопорядку й досі не приділяються достатньо уваги ефективному розслідуванню кримінальних проваджень, порушених за ст. 246 КК України.

Як зазначає Б. М. Головкін, масова злочинна діяльність перебуває в причинному зв'язку із окремими

криміногенно деформованими компонентами суспільної свідомості [2]. Тому, на нашу думку, розглядаючи детермінацію незаконної порубки лісів як явища соціальної дійсності, на перше місце серед чинників цього феномену доцільно поставити екологічний нігілізм, через який більшість громадян внутрішньо не готова відмовитися від швидкої вигоди на користь захисту довкілля, недооцінює ризики, пов'язані з безвідповідальною експлуатацією природних ресурсів, та підтримує поширену за радянських часів міфологему “людина – цар природи”.

Сприятливим тлом для відтворення злочинної діяльності у сфері незаконної порубки лісу є відсутність дієвої та незалежної від споживацьких інтересів олігархічних угруповань системи державного управління лісами. Зокрема, нещодавно експерт Світового Банку М. Попков висловив думку про те, що “державне управління лісами за роки незалежності України не спромоглося розробити систему економічних і правових важелів, які регулювали б роботу лісових підприємств з різними сировинними можливостями, унаслідок чого ... на межу банкрутства поставлені підприємства південних і східних областей, втрачені орієнтири економічної діяльності держлісгоспів, створені тепличні умови для використання різноманітних корупційних схем при здійсненні їх господарської діяльності, підірвані основи справедливості й рівності можливостей, які були фундаментом стабільного розвитку галузі” [1].

Отже, розробка кримінологічної характеристики та комплексу заходів із запобігання незаконній порубці лісу належить до найбільш актуальних

Список літератури

1. В Україні відсутня лісова політика [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/business/v-ukrayini-vidsutnya-derzhavna-lisova-politika_.html (дата звернення: 20.11.2016). – Заголовок з екрана.

2. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності [Електронний ресурс] / Б. М. Головкін // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24

Науковий керівник – д. ю. н., проф. Головкін Б.М.

І. В. Здоровило, аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР, В УКРАЇНІ (за матеріалами опитування працівників Національної поліції України та контент-аналізу ЗМІ)

Боротьба зі злочинністю є одним із головних завдань, від вирішення яких залежить економічне та соціальне становлення незалежної України. Зростання кількості злочинів проти довкілля завдає не лише матеріальних, а й моральних збитків суспільству і державі, заподіює непоправної шкоди природі і, на жаль, здоров'ю людей. Цей вид злочинів набуває все більш значних масштабів, стає досить серйозним соціальним чинником.

У спеціальній літературі проблеми кримінологічної характеристики та запобігання незаконному видобуванню корисних копалин як одного із видів злочинів проти довкілля майже не досліджувалися. Окремим аспектам аналізу указаних злочинів присвячені роботи Т. В. Корнякової [1], Г. А. Аванесова, С. М. Іншакова, С. Я. Лебедєва і Н. Д. Еріашвілі [2] та деяких інших учених. Водночас згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) кількість екологічних злочинів, пов'язаних із незаконним видобуванням

корисних копалин, постійно збільшується. Так само слід відзначити високий рівень латентності цих злочинів. Крім того, відсутність розробленої методики запобігання незаконному видобуванню корисних копалин негативно позначається на стані боротьби з указаними злочинами. При цьому слід додати, що серед корисливих злочинів, що посягають на довкілля, чимало вчиняється з корисливого мотиву. Особливо великий резонанс викликають випадки порушення правил охорони та використання надр. Саме тому нині існує об'єктивна необхідність віднайдення нового концептуального підходу до вивчення екологічних злочинів, особливо причин, що їх породжують, та розробки на цій основі відповідних заходів запобігання.

Загальновизнаним є також той факт, що будь-які дослідження мають ґрунтуватися на адекватному уявленні про стан злочинності в тій чи іншій сфері. Для розгляду поняття “стан як елемент кримінологічної характеристики” важливим є те, що з позицій філософії “стан” визначається сукупністю ознак і

суттєвих якостей явища [3].

Для кримінологічного аналізу злочинності використовують дані державної (офіційної) та відомчої статистичної звітності; документи первинного обліку злочинів; результати опитування громадської думки; публікації у монографічній та періодичній науковій літературі; ЗМІ [4].

За інформацією ЗМІ, до цієї проблеми ще рік тому активісти та екологи намагалися привернути увагу державних структур. Тоді правоохоронці провели кілька рейдів на нелегальних бурштинових копанках, вилучили 90 кг незаконно видобутого бурштину, відкрили кримінальні провадження, чиновники провели кілька виїзних нарад, однак системно проблему вирішити не вдалося. “У цих регіонах діє бурштинова мафія, і туди втягнуті в основному безробітні місцеві жителі тих районів, де є видобуток. Це соціальна проблема. Вона комплексна”, – зазначив радник Міністра внутрішніх справ З. Шкіряк [5].

За результатами проведеного нами анкетування працівників Національної поліції України можна зробити висновок, що злочини, пов’язані з порушенням правил охорони або використання надр, переважно вчиняють раніше судимі особи, іногородні, алкоголіки та наркозалежні особи. Середній вік тих, які незаконно видобуває корисні копалини, – 20-25 років. Як правило, видобуте реалізується через перевірені канали збуту людям, які відразу можуть розплатитися (ювеліри, скупники, представники будівельних баз (95%)). Також встановлено причини таких правопорушень (зокрема, безробіття, злидні (90%)).

Працівники спеціальних підрозділів поліції, котрі постійно дислокуються в місцях незаконного видобутку корисних копалин, у причинно-наслідковому комплексі цих злочинів надають пріоритет складній економічній обстановці (60 %) та українському менталітету (40 %), а вже потім вони вказують на недосконалість та незнання громадянами екологічного законодавства (20 %). На відміну від працівників спеціальних підрозділів,

співробітники Управління захисту економіки Національної поліції України серед основних причин аналізованих діянь убачають:

- низький рівень правосвідомості громадян – 30%;

- недосконалість чинного екологічного законодавства – 35%;

- недооцінку суспільної небезпечності екологічних правопорушень – 40 %;

Майже кожен третій поліцейський (30 %) оцінив стан екологічної політики держави як такий, що є незадовільним. Цікаво, що серед чинників, які заважають ефективній боротьбі з розглядуваними видами злочинів, були названі низька правосвідомість населення та його менталітет, корупція, недосконале законодавство, у тому числі стосовно відповідальності за злочини, що пов’язані з порушеннями правил охорони та використання надр, складна економічна обстановка та ін. При цьому слід наголосити, що 98 % опитаних працівників поліції зазначили, що редакція ст. 240 КК України потребує внесення змін і удосконалення, а саме посилення санкції за порушення правил охорони або використання надр.

Отже, наведене, у тому числі й результати анкетування компетентних респондентів (інспекторів патрульної поліції, працівників спеціальних підрозділів поліції, слідчих Управління захисту економіки Національної поліції України), дозволяє говорити про певні системні причини, що впливають на стан злочинності проти навколишнього природного середовища, серед яких домінують, з одного боку, складне економічне становище в Україні; менталітет населення; корупція; а з другого – відсутність відповідних методик запобігання цим злочинам; недостатність досвіду їх розслідування; недосконалість законодавства. Наведений кримінологічний аналіз дає уявлення про поширеність, масштаби шкоди для суспільства, зміни в показниках і характері злочинів, що вчиняються з порушенням правил охорони або використання надр. Залежно від рівня, структури та динаміки цих

злочинів, їх поширеності й місця в системі злочинності в цілому повинні заздалегідь розроблятися тактика, обиратися певна форма і здійснюватися загальна організація протидії злочинам

цієї категорії, оскільки вони мають небезпечний характер, запобігання їм набуває в сучасних умовах особливого значення.

Список літератури

1. Корнякова Т.В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : монографія / Т. В. Корнякова. – Київ, 2011.
2. Кримінологія : учебник / Г. А. Аванесов, С. М. Иншаков, С. Я. Лебедев, Н. Д. Эриашвили ; под ред. Г. А. Аванесова. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва, 2005.
3. Лукьянов И. Ф. Сущность категории “Свойство: значение для исследования проблемы отражения” / И. Ф. Лукьянов – Москва : Мысль, 1982. – 143 с.
4. Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. – 190 с.
5. Рішення учасників науково-практичної конференції “Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями” (Київ, 11 вересня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-articles/470-2015-10-11-15-27>. – Заголовок з екрана.

Науковий керівник – д. ю. н., старший науковий співробітник В. С. Батургарєєва

А. В. Калініна, молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків

ЗОВНІШНЯ МІГРАЦІЯ ТА ЗЛОЧИННІСТЬ: ДЕТЕРМІНАЦІЙНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ

Вчення про причинність злочинності є однією із найбільш складних методологічних проблем у сучасній кримінології. Не зважаючи на значну кількість різноманітних концепцій, теорій, гіпотез тощо, єдиного підходу до пояснення цього елемента предмета кримінологічної науки немає. За часи розвитку кримінології детермінацію злочинності досліджували у світлі різних шкіл: класичної, антропологічної, соціологічної та ін.

Пошук теоретичного пояснення існування злочинності в суспільстві триває. Зокрема, продовжується дослідження її зв'язків з новими та вже існуючими процесами, явищами, їх змінами тощо. Так, в аспекті глобалізації

XXI ст. актуальним є аналіз співвідношення різних глобалізаційних процесів і стану злочинності (не лише в світовому масштабі, а й на прикладі окремих держав). Адже те, що злочинність – це всеохоплююче, всезагальне соціальне явище, – безсумнівно. Тому і взаємовплив одних проявів глобалізації на інші викликає певний науковий інтерес.

Одним із проявів глобалізації є міграційні процеси. Вони, безперечно, мають світове поширення та характеризують переміщення мас людей у просторі як між різними державами, так і континентами.

Оскільки зовнішню (міждержавну) міграцію з упевненістю, поряд із

народжуваністю та смертністю, можна назвати одним із “трьох китів” демографічної ситуації (у тому числі й в Україні), то розкриття співвідношення між нею та злочинністю має цілком закономірний науковий інтерес.

В історії кримінології міграцію (і внутрішню, і зовнішню) як чинник злочинності неодноразово розглядали представники, здебільшого, соціологічних шкіл, виокремлюючи її поряд із рівнем життя, індустріалізацією, урбанізацією і т. п.

Та чи дійсно можна наполягати на безпосередньому зв'язку стану злочинності в державі та імміграційними процесами? Хоча зовнішня міграція і впливає на кримінологічну безпеку держави шляхом живлення української злочинності злочинцями іноземного походження, частка вчинюваних ними злочинів протягом останніх років залишається в межах 1 % [1; 2].

При цьому міграційне сальдо України, не зважаючи на додатний показник (починаючи з 2012 р.), характеризується стійкою тенденцією до зменшення кількості прибулих в державу осіб (до вказаного року вона зростала). Особливо різке падіння цього показника спостерігалось в 2015 р. – різниця між прибулими в Україну та особами, які виїхали з держави, склала лише 9 250 осіб. Аналогічний показник у 2014 р. становив 22 592 особи; 2013 р. – 31 913, а в 2012 р. – 61 844 особи [3].

Розглянемо також деякі статистичні дані щодо рівня злочинності іноземців в Україні за 2013-2015 рр. Відповідно до єдиних звітів про стан злочинності в Україні Генеральної прокуратури України кількість облікованих кримінальних правопорушень за обвинуванням іноземців складала: у 2013 р. – 1 926; 2014 р. – 2 257, а в 2015 р. – 1 913 злочинів [2].

Таким чином, проаналізувавши зовнішньоміграційне сальдо України та рівень злочинності іноземців у державі, бачимо, що чіткого причинного або кореляційного зв'язку між цими явищами немає: з явним зменшенням кількості іммігрантів одночасно спостерігаємо

змінний рівень злочинності іноземців в Україні.

Іншим аспектом аналізованої проблеми є можливе співвідношення між зовнішньою міграцією та фоновими явищами в Україні.

Фонові явища злочинності можна визначити як деякі форми так званої дозлочинної поведінки (або дозлочинні форми поведінки, що відхиляються від соціальної норми), які є супутними буттю людини і тісно пов'язані зі злочинністю, створюючи живильний ґрунт для останньої, а також нерідко сприяють формуванню в особи мотиву й умислу на вчинення злочину [4, с. 372]. У кримінологічній науці перелік фонових явищ злочинності є відкритим, що пояснюється різноманітністю підходів до розуміння їх природи. Такими явищами вважають алкоголізм, наркоманію, проституцію, бродяжництво, вчинення адміністративних проступків, расизм, ксенофобію, нелегальну міграцію тощо. У науці ж наголошується, що не лише протиправні форми поведінки можуть претендувати на статус фонових для злочинності явищ [5, с. 55].

Як вже вказувалось вище, традиційно як фонове явище для злочинності кримінологи виділяють нелегальну форму міграції. Безперечно, ми погоджуємося із цим положенням, оскільки поведінка особи, спрямована на порушення норм закону (у цьому випадку – недотримання правил в'їзду, перебування та виїзду з держави) в одній сфері закономірно може сприяти їх порушенню і в іншій – охоронюваній кримінальним законом. Однак припускаємо, що не лише нелегальна, а й так звана “легальна” міграція може мати ознаки фонового для злочинності явища.

У літературі зазначається, що у детермінаційному значенні фонові для злочинності явища не належать до безпосередніх причин, а виконують роль окремих факторів з іншими – непричинними – видами зв'язків [5, с. 76]. Цю тезу цілком можна поширити і на імміграційні процеси. Зовнішня міграція за природою охоплює і “легальну”, і

нелегальну її складові. На лави підсудних потрапляють представники обох форм. Також необхідно зауважити, що поштовхом для зміни місця перебування імігранта може бути і міграція кримінальна, основна мета якої – вчинення злочинів на території іншої держави (“гастролерна” злочинність). А такий мігрант далеко не завжди є нелегальним. Навпаки, для того щоб привертати до себе менше уваги, такий злочинець прибуває в Україну з дотриманням усіх вимог, адже затримання за нелегальне перебування у державі та подальша депортація може не входити у

його плани.

Отже, як легальні, так і нелегальні імігранти є особливою категорією населення і здійснюють власний вплив на криміногенну обстановку в державі. Підстав констатувати наявність прямих причинних або кореляційних зв'язків між зовнішньою міграцією та станом злочинності в державі у цілому немає.

На нашу думку, цікавою є можливість віднесення іміграційних процесів до фонових для злочинності явищ, оскільки стверджувати про повну відсутність їх взаємозв'язку одне на одного не можна.

Список літератури

1. Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні за 2008, 2009, 2010, 2011 та 2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>. – Заголовок з екрана.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січ.-груд. 2013, 2014, 2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&c=fo. – Заголовок з екрана.
3. Експрес-інформація “Міграційний рух населення в Україні” за 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 та 2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Заголовок з екрана.
4. Батиргареева В. С. Фонові явища / В. С. Батиргареева : кримінолог. довід. / За наук. ред. О. М. Бандурки; за заг. ред. О. М. Джузі та О. М. Литвинова. – Харків : Діса Плюс, 2013. – С. 372.
5. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія / Д. О. Назаренко. – Харків : Діса плюс, 2013. – 524 с.

Науковий керівник – д. ю. н., проф., член-кор. НАПрН України В. В. Голіна

О. В. Краснокутський, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Міжнародно-правовий механізм забезпечення прав засуджених до позбавлення волі – це сукупність юридичних дій, врегульованих міжнародними та вітчизняними нормативно-правовими актами у сфері прав засуджених, спрямованих на реалізацію їхніх прав і законних інтересів, контроль за виконанням

вказаних положень про права засуджених.

Аналізуючи систему європейських стандартів по забезпеченню прав засуджених до позбавлення волі, слід зауважити, що регіональні правила у цій сфері знаходять закріплення і подальший розвиток не тільки в актах обов'язкового характеру, а й у нормах-рекомендаціях. У цьому зв'язку слід згадати Європейські пенітенціарні правила 1987 р.

(далі – ЄПП), прийняті рекомендацією № R(87) 3 Комітету Міністрів Ради Європи [1].

Багато у чому зміст ЄПП був запозичений з Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими 1955 р. (далі – МСП), що зумовлює подібність між цими двома документами за цілою низкою ознак. Як МСП, так і ЄПП не мають обов'язкової юридичної сили. Європейські пенітенціарні правила так само, як і МСП, націлені на захист людей, позбавлених волі, як на категорію осіб, що внаслідок свого залежного становища більше за інших піддаються ризику застосування катувань та інших форм негуманного поводження. В основу ЄПП, за аналогією з МСП, покладено принцип, в силу якого тюремне ув'язнення вже саме по собі є покаранням. Цей принцип отримав закріплення у низці положень ЄПП, а саме: у категоричній забороні застосування колективних та тілесних покарань, ув'язнення у темній одиночній камері, а також будь-якого жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність покарання як дисциплінарного заходу (п. 37 [1]); у забороні будь-якого використання ланцюгів і кайданів, що є засобами стримування (з можливістю застосування у суворо обумовлених випадках наручників, гамівних сорочок і подібних засобів) (п. 39 [1]); у вимозі, щоб умови утримання та режими у місцях ув'язнення не погіршували заподіяні самим фактом ув'язнення страждання (п. 64 [1]); у вимозі, щоб умови утримання та режими в місцях ув'язнення були сумісні з людською гідністю (п. 65а [1]) і т.д. У цілому ЄПП повторюють структуру і зміст МСП: обидва документи містять підрозділи, що регулюють розподіл ув'язнених за категоріями; вимоги, що висуваються до приміщень, харчування, медичного обслуговування ув'язнених, дисципліни, накладення покарань і допустимих засобів стримування та ін.

Однак Європейські пенітенціарні правила містять і норми, що відображають еволюцію міжнародно-правового співробітництва у сфері

забезпечення прав засуджених до позбавлення волі, катувань і негуманного поводження [1, 2]. Порівняно з прийнятими істотно раніше МСП, ЄПП містять нові положення, що регулюють умови утримання ув'язнених у європейському регіоні. Так, дещо ширше розглядаються умови утримання у місцях позбавлення волі осіб, щодо яких ще не винесено вироку суду. Цій категорії ув'язнених ЄПП рекомендують безкоштовно забезпечувати послуги перекладача для здійснення контактів з адміністрацією установи, де вони утримується, і для захисту (п. 93 [1]), а також надавати окрему камеру (п. 94 [1]).

На підставі аналізу можна зробити деякі висновки.

Так, на території Європи функціонують два незалежні, але взаємодіючі між собою комплексні міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі.

Перший з них діє у межах Ради Європи та включає у себе:

а) як правову підставу – Європейські пенітенціарні правила 1987 р., Європейську Конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню 1987 р.;

б) як контрольний механізм – Європейський суд з прав людини і Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Другий документ діє у межах Європейського Союзу і включає у себе:

а) як правову підставу – Установчі договори Європейського Союзу та Хартію основних прав Європейського Союзу 2000 р.;

б) як контрольний механізм – систему пенітенціарних органів держав – учасниць ЄС, Судову систему ЄС.

Характер взаємодії між Європейським Союзом і механізмом забезпечення прав засуджених до позбавлення волі, який створений у межах Ради Європи, дозволяє громадянам ЄС у разі необхідності користуватися можливостями цього механізму.

Список літератури

1. Европейские пенитенциарные правила: официальное издание Совета Европы. – Страсбург, 1997. – 137 с.

2. Европейская Конвенция по предупреждению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base/garant.ru/1305480>

Науковий керівник – к. ю. н., доц. М.В. Романов

К. Д. Кулик, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЛАТЕНТНІСТЬ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Велика кількість вчинених злочинів, зокрема розбещення неповнолітніх, унаслідок багатьох причин не потрапляє до офіційної кримінально-правової статистики. Незареєстровані злочини у кримінології називають латентними, або прихованими. Дослідженню латентності злочинності присвячені роботи таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, як Р. М. Акутаєв, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, Г. Й. Забрянський, О. О. Ковалкін, О. О. Конєв, В. В. Лунєєв, В. Ф. Оболенцев, А. С. Шляпочников та ін.

Єдиної думки щодо визначення поняття “латентна злочинність” серед кримінологів не існує, але є певною мірою подібні точки зору щодо її змісту. Таким, що найбільш точно відбиває сутність цього явища, вважаємо визначення, надане В. Ф. Оболенцевим, який стверджує, що латентна злочинність – це сукупність фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомі правоохоронним органам, злочинів, відомості про які у зв’язку з цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [1, с. 26].

Латентність розбещення неповнолітніх має свої особливості, що зумовлено багатьма обставинами. Для виявлення

рівня та причин латентності розбещення осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, нами було проведено анкетування 100 експертів – співробітників Управління превентивної діяльності Національної поліції України в Харківській області. На основі обробки даних анкет маємо такі результати: середній показник рівня латентності розбещення неповнолітніх обрахований на підставі отриманих даних і дорівнює 1:5,71. Тобто, на думку експертів, на один зареєстрований злочин припадає майже шість незареєстрованих випадків розбещення неповнолітніх. При цьому досліджуване співвідношення визнали як 1:1 – 19% опитаних; 1:10 – 18%; 1:5 і 1:3 – 14% та 12% відповідно; 1:9 – 10%; 1:4 – 9%; 1:2 – 8%; 1:8 – 4%; 1:20 – 3%; 1:6 – 2%; 1:15 – 1% експертів.

Також було проведено анонімне анкетування 433 осіб віком від 18 до 30 років, які проживають на території України. Результати дослідження виявили, що 26,6% опитаних у дитинстві ставали жертвою розбещення неповнолітніх, але тільки 38,1% потерпілих зверталися до правоохоронних органів (за 100% приймалася кількість осіб, які були жертвою, тобто 115 опитаних).

Статистичні дані нашого дослідження ще раз підтвердили думку про те, що кількість злочинів залежить не стільки від

діяльності правоохоронних органів, скільки від бажання та можливості потерпілих та їх родичів подавати заяву про вчинений злочин [2, с. 114–117]. На користь цього судження зауважимо, що приблизно третина жертв домашніх сексуальних посягань повідомляють про факти розбещення щодо них. Фіксуються ж тільки найбільш небезпечні злочинні прояви розпусних дій, які мають тяжкі наслідки чи гучний резонанс.

На думку опитаних експертів, єдиної причини латентності розбещення неповнолітніх не існує, вона виникає через їх комплекс, зокрема:

- 1) неповідомлення жертвами та їх батьками про вчинення розпусних дій правоохоронним органам (77% опитаних);
- 2) залякування жертви злочинцем (49%);
- 3) неповідомлення потерпілими про зазначені дії через малолітство, неусвідомлення протиправності розпусних дій, сприйняття їх за гру або через безпорадний стан (фізичні вади зору, слуху, каліцтво) – (48%);
- 4) недовіра населення до правоохоронних органів (17%).

Причинами незвернення до правоохоронних органів потерпілих та їх батьків і неповідомлення про факт вчинення розбещення неповнолітніх експерти назвали: а) малолітство потерпілої особи, через яке вона нікому не розповідає про вчинений щодо неї злочин (72% відповідей); б) сором дитини (66%); в) страх жертви перед злочинцем (45%); г) небажання батьків або осіб, що їх замінюють, розголошувати інформацію про вчинення розпусних дій щодо своїх дітей (33%); д) вчинення розбещення самими батьками або родичами розбещення неповнолітніх (7% опитаних)¹.

Проведений нами контент-аналіз преси та інтернет-новин як в Україні, так і за кордоном дає підстави стверджувати про наявність випадків розбещення неповнолітніх у школах-інтернатах, духовних семінаріях, оздоровчих та літніх

таборах. Зазвичай злочинні дії вчиняються працівниками названих установ, а за наявності певних злочинних та корупційних зв'язків й іншими особами, які користуються так званими “послугами” цих установ. Так, розголосу набув скандал, пов'язаний із роботою дитячого табору “Артек” [3] у 2009 р. Цей випадок дав можливість привернути увагу громадськості до проблеми сексуальної експлуатації неповнолітніх осіб та вчинення щодо них статевих злочинів, зокрема розбещення неповнолітніх.

До причин, які ускладнюють розуміння та фіксацію реальної картини вчинення у цих установах злочинів, зокрема розбещення неповнолітніх, є: кругова порука між їх працівниками, результатом якої є свідоме замовчування подібних фактів, страх керівництва та працівників цих установ щодо можливості розголосу, корупційні зв'язки, моральна розбещеність організаторів, наявність попиту на організацію “ескорт-послуг”, проституції та будинків розпусти, сором потерпілих, недовіра дорослих людей до розповідей дітей.

Високим рівнем латентності також характеризуються випадки вчинення розпусних дій неповнолітніми особами, які досягли віку кримінальної відповідальності за цей злочин. Серед вивчених нами справ таких випадків було виявлено 8,3%. Старші неповнолітні досить часто спілкуються із молодшими дітьми на сексуальні теми, разом переглядають журнали еротичного змісту чи відео порнографічного характеру, розповідають про вікові зміни у будові тіла людини, супроводжуючи це оголенням статевих органів та непристойними доторканнями до них. При цьому молодші діти, не вважаючи зазначені дії протиправними, нікому про них не розповідають. І навіть при виявленні фактів розбещення неповнолітні злочинці частіше за все уникають кримінальної відповідальності за вчинення даного виду злочинів завдяки “мирному вирішенню” питання з батьками жертви, виплаті їм грошової компенсації або через низку інших

¹ У зв'язку із вказівкою експертами декількох причин загальна їх сума становить більше 100%.

причин.

Ще одним осередком вчинення злочину, передбаченого ст. 156 КК України, є комп'ютерні мережі та Інтернет. Нині у відкритому доступі з'являється велика кількість продукції еротичного та порнографічного характеру. Тому вчинення злочинів сексуального характеру стало можливим із використанням означених засобів комунікації. При цьому мають місце не реальні фізичні статеві зносини, а "віртуальні". Нерідко такі дії є передумовою вчинення злочинів уже в справжньому повсякденному житті (втягнення у проституцію, торгівля

людьми, викрадення людей, статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості, розбещення неповнолітніх тощо).

Наслідками невиявлених випадків розбещення неповнолітніх є не тільки викривлення статистичних показників злочинності, а й психологічні та фізіологічні травми, глибокі депресії, девіантні форми поведінки, замаху на самогубство тощо. Отже, важливість проблеми виявлення латентних випадків розбещення неповнолітніх та запобігання їм є беззаперечною, бо саме її вирішення дасть змогу зберегти фізичне та психічне здоров'я майбутнього покоління.

Список літератури

1. Оболенцев В. Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Валерій Федорович Оболенцев; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2001. – 185 с.
2. Кочеткова С. В. Опыт анализа насилия в семье / С. В. Кочеткова // Социологические исследования. – 1999. – № 12. – С. 114–117.
3. Скандал в "Артеке": педофилия по-украински [Электронный ресурс] // Аргументы и Факты. – Электрон. текстовые данные. – Режим доступа: <http://www.aif.ru/incidents/14065> (дата обращения: 03.09.2016). – Загл. с экрана.

Науковий керівник – к.ю.н., доц. М.Ю.Валуйська

С. П. Люлько, головний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення діяльності військових прокуратур Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, м. Київ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРОКУРОРАМИ

Розбудова демократичної правової держави згідно з нормами Конституції вимагає створення дієвої системи правоохоронних органів, яка б забезпечувала реалізацію функцій держави та розвиток громадянського суспільства. Нині непроста ситуація в країні спричинена низкою проблем – це: наявність протиріч у законодавстві, недостатньо ефективна діяльність, зниження престижу правоохоронних

органів та критично низький рівень довіри до них населення, невідповідність соціального та правового становища співробітників тощо. Однак процеси реформування правоохоронних органів, зумовлені потребами їх більш активної участі у вирішенні перспективних та поточних проблем життєдіяльності українського суспільства, у фактичних умовах війни набули незворотного характеру.

Перебування України в Раді Європи вимагає адаптації її правових інститутів до норм Європейського співтовариства, згідно з якими правоохоронні структури мають дещо змінити свої роль та функції шляхом перетворення на органи, що відповідаднимуть демократичним, європейським стандартам.

Слід зауважити, що за таких передумов, факти неправомірної поведінки прокурорів не тільки викликають негативний суспільний резонанс, але й підривають засади правової держави, перешкоджають становленню громадянського суспільства, реалізації принципу рівності всіх перед законом, заінтересованості населення у підтриманні правопорядку, мотивації поваги до закону. Правопорушення прокурорів зачіпають інтереси багатьох громадян, тому що вони сприяють формуванню моральних деформацій, які мають істотний криміногенний потенціал.

На жаль, службова злочинність прокурорів характеризується високим рівнем латентності. Факти зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, службове підривлення, службова недбалість, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, незаконне збагачення, зловживання впливом у сфері службової діяльності прокурорів негативно впливають на імідж усієї системи органів прокуратури України, сприяють зростанню недовіри громадян України до здатності органів прокуратури забезпечити належне виконання конституційних функцій.

Не можна не враховувати і того, що службова злочинність в органах прокуратури України через її гостроту й політичну спрямованість часто стає темою різних спекуляцій, у тому числі із залученням засобів масової інформації. Тому вивчення питання причин та умов злочинів, що вчиняються прокурорами у сфері службової діяльності, має на меті отримати інформацію, яка формувала б

об'єктивну картину про їх поширеність і форми прояву, а в кінцевому результаті – сприяла б підвищенню авторитету прокуратури в очах громадськості за умови професійної подачі інформації про вжиті заходи по запобіганню та протидії.

Причини службової злочинності співробітників органів прокуратури мають свої притаманні їй особливості як за формою, так і за змістом. До формальної сторони можна віднести наявність декількох криміногенних джерел, які перебувають як у середині, так і поза межами цього правоохоронного відомства. Основними є чинники, які криються у суперечностях економіко-політичних відносин, незбалансованості господарського механізму та розподільчих взаємин, недоліках реформування української держави й суспільства, відсутності належної політичної волі до протидії злочинності тощо.

В нинішніх умовах причини службової злочинності прокурорів можна звести до чотирьох основних груп, що носять характер: соціально-економічного та політичного впливу на суб'єкта зловни; організаційно-управлінських прорахунків; професійних деформацій (негативного впливу прокурорської субкультури – “псевдокорпоративної етики”); невдоволеності особи умовами власного життя.

Криміналізація економіки, легалізація тіншового капіталу, створення режиму найбільшого сприяння для всіляких зловживань і шахрайств у процесі приватизації, зведення до мінімуму державного контролю за ходом економічних реформ, руйнація продуктивної економіки, заохочення спекулятивного ринку – все це призвело практично до зникнення “білої” економіки. Політична нестабільність (починаючи з 2004 р.) та фактичне перебування країни у стані війни протягом останніх трьох років також не додали прокурорам впевненості у завтрашньому дні, а особливо на фоні суперечливих способів реформування органів прокуратури в цілому і на місцевому рівні зокрема.

Об'єктивними причинами злочинів, що вчиняються прокурорами, є незадовільне функціонування самої правоохоронної системи. Неясна й суперечлива правова політика, що полягає в численних реорганізаціях, скороченнях особового складу, а також невідповідність кількості кадрів правоохоронної системи загалом наявному рівню злочинності, що фактично дестабілізує роботу.

Постійний контакт прокурорів із середовищем правопорушників, що несуть у собі негативні установки, низьку моральність, не може не впливати на співробітника персоналізовано, його поведінку в тих чи інших обставинах. У таких випадках важлива психологічна усталеність особи. Вона тим сильніша, чим вищий рівень правосвідомості співробітника, різноманітніші його знання і твердіші переконання. Тоді у співробітника виробляється соціально-психологічний імунітет проти негативного впливу кримінальних елементів. Інакше виникають різного роду деформації, які проявляються у: нехтуванні вимогами закону, посадовими інструкціями; амбіційності та цинізмі; схильності до стереотипних, шаблонних дій; використанні в мові з колегами та правопорушниками ненормативної лексики; зневажливому ставленні до затриманих і грубому поводженні з ними; свідомому перевищенні меж застосування кримінальної репресії; відчутті уседозволеності й безкарності.

Службовій злочинності прокурорів

сприяє і те, що все більше співробітників не одержують задоволення від результатів своєї роботи. З одного боку, в поле їх професійної діяльності неодноразово потрапляють ті самі особи, з другого – представники заможних і владних структур, які у разі порушення закону часто залишаються безкарними. Це призводить до того, що співробітники втрачають впевненість у доцільності своїх дій. При цьому вони починають шукати вигоду в такого роду конфліктах, пропонують свою допомогу, заступництво в обмін на матеріальне стимулювання фактично власноручно створюючи сприятливу обстановку для вчинення злочину.

У цілому ж умови скоєння злочинів співробітниками органів прокуратури у сфері службової діяльності різноманітні й часом неповторні. Розкрити їх усі не видається можливим, проте прослідкувати сам механізм дії умов у взаємозв'язку з причинами усе ж необхідно. З методичної точки зору, саме у механізмі злочинної поведінки найкраще розкривається взаємодія усіх причинних факторів. З однієї сторони виступає особа із деформованими соціальними та морально-психологічними якостями, з іншої – об'єктивна життєва ситуація. Чим більше “деформована” особа, тим меншу роль у взаємодії відіграє ситуація і навпаки. При сильній “деформації” особи вона сама прагне створити сприятливі для криміногенної ситуації умови.

В. В. Мокляк, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ДЕЯКІ ПРИЧИНИ ВІДСУТНОСТІ ЄДИНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗУМІННЯ ЯВИЩА ТЕРОРИЗМУ

Тероризм як соціальне явище існує не одне століття, але й досі в науковій доктрині відсутнє загальноприйняте його розуміння. Причин для цього декілька.

По-перше, тероризм як складний

багатосторонній феномен досліджується низкою суспільних наук: філософією, соціологією, політологією, конфліктологією, історією, психологією, геополітикою, а також комплексом юридичних наук

(зокрема, кримінальним правом, міжнародним правом, адміністративним правом, кримінологією). Представники кожної з цих наук, вивчаючи тероризм, розробляють його поняття виходячи із специфіки та потреб конкретного дослідження.

Так, в політології тероризм розглядається як метод політичної опозиційної насильницької боротьби, в соціології як найнебезпечніша соціальна дисфункція, вищий ступінь залякування або одна з крайніх форм девіантної поведінки; історичні науки досліджують тероризм як різновид державного та опозиційного терору тощо.

В юридичних науках акцент робиться на конструкціях складів злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за терористичну діяльність, та загальних ознаках тероризму як кримінально-правового явища.

По-друге, різні законодавчі підходи до поняття тероризму та ознак складів терористичних злочинів у національних правових системах. Визначення тероризму в законодавчих актах низки країн суттєво різняться між собою, крім того, вони не завжди відповідають міжнародним актам, що стосуються протидії тероризму [1, с. 8]. Через це аналогічні дії з ознаками тероризму за кримінальним законодавством різних держав можуть кваліфікуватися або як терористичний акт, або як інший злочин, наприклад, диверсія, бандитизм, посягання на життя державного чи громадянського діяча тощо [2, с. 8–25].

По-третє, не сприяло розробці одноманітного тлумачення тероризму також пряме або непряме визнання справедливості боротьби народів за своє визволення при наявності суперечних міжнародно-правових принципів: право націй на самовизначення, з одного боку, та непорушність існуючих кордонів, – з другого [3, с. 621]. Як наслідок, наприклад, терористи (бойовики), що діють на території Іраку, Афганістану, Близького Сходу та в інших країнах і

регіонах, зовсім не завжди оцінюються суб'єктами тероризму в названих країнах, а також деякими іншими державами. І навпаки, так звані миротворчі акції з демократизування авторитарних країн окремими суспільствами та державами можуть оцінюватися як агресія або тероризм [4, с. 108]. Таким чином, заполітизованість та неоднозначність явища тероризму призводить до існування подвійних стандартів у керівництва окремих країн, які залежно від власних політичних чи економічних інтересів визнають ті чи інші угруповання або терористичними, або національно-визвольними. Отже, слід погодитися з К. Діаз-Паніагуа, що через великі розбіжності на міжнародному рівні з питання законності застосування насильства в політичних цілях державами або революційними групами, вироблення єдиного визначення тероризму поки що залишається неможливим [5, с. 47–48].

По-четверте, багатогранність та історична “еволюційність” тероризму. Це негативне соціальне явище має безліч форм проявів, починаючи від вибухів, підпалів, захоплення заручників, загальнонебезпечного застосування вогнепальної зброї та закінчуючи погрозою використання зброї масового ураження. У науковій літературі навіть зазначається, що дати визначення тероризму шляхом переліку певних діянь, у яких він виражається, або шляхом переліку альтернативних ознак загального характеру не вбачається за можливе [6, с. 7]. Тим більше явище тероризму розвивається поряд з науково-технічним прогресом. Останнім часом з'являються нові форми його проявів (наприклад, кібертероризм, екологічний тероризм, біологічний тероризм та деякі інші прояви технологічного тероризму).

Отже, саме через зазначені та деякі інші причини, явище тероризму не знайшло свого одноманітного розуміння та визначення серед науковців, на відміну від інших суміжних понять, таких як: терор, агресія, війна, геноцид та ін.

Список літератури

1. Овчинникова Г. В. Терроризм : монографія / Г. В. Овчинникова. – Санкт-Петербург : [б. и.], 1998. – 36 с.
2. Емельянов В. П. Уголовно-правовое противодействие терроризму : монографія / В. П. Емельянов, М. Н. Иманлы, И. Н. Рыжов. – Харьков : Право, 2014. – 88 с.
3. Лунеев В. В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Москва : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
4. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму : монографія / В. Ф. Антипенко. – Одеса: Фенікс, 2011. – 320 с.
5. Diaz-Paniagua, C. Negotiation Terrorism: The Negotiation Dynamics of Four UN Counter-Terrorism Treaties, 1997–2005. – Vol. 1. – New York, 2008. – 727 p.
6. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монографія / Кол. авт. : В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. – Харків : Право, 2008. – 96 с.

Науковий керівник – к. ю. н., доцент М.В. Романов

Ю. М. Тарасенко, аспірантка
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України, м. Харків

СКЛАДНОЩІ У КРИМІНОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ЗЛОЧИННОСТІ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Сучасна Україна переживає досить складні часи. Унаслідок проведення антитерористичної операції на Сході, окупації півострова Крим частина громадян України, яка перемістилися на мирну територію, отримала статус внутрішньо переміщених осіб або фактично переїхала без отримання такого статусу. Мирна територія України взяла на себе низку зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод переселенців. Це – розміщення осіб у придатних для житла приміщеннях, забезпечення їх продовольчими товарами, допомога із працевлаштуванням працездатних осіб, влаштування дітей у дитячі садки, школи, допомога тимчасово переміщеним особам у відновленні втрачених документів тощо. Переселенцям, зрозуміло, важко адаптуватися до незвичних (частіш за все несприятливих) умов. В середині держави такі тимчасово переміщені особи є внутрішніми мігрантами [1, с. 73]. Разом із тим певна частина осіб, які є в тому числі й внутрішніми мігрантами, схильні

до вчинення кримінальних правопорушень унаслідок сукупності певних чинників, що спонукають до цього [2, с. 193].

Звертаючи увагу на єдині звіти про кримінальні правопорушення у період з 2013 по 2015 рр., очевидною стає тенденція до збільшення кількості умисних вбивств, побоїв та мордувань, грабежів, незаконного обігу зброї. Усе це свідчить про необхідність наукового дослідження злочинності тимчасово переміщених осіб з позиції кримінології. У той самий час збір і узагальнення даних стосовно цього виду злочинності в Україні є проблемою.

По-перше, у правоохоронних та судових органах не ведеться статистика щодо переміщених осіб, які є підозрюваними, обвинуваченими та визнаними винними у вчиненні кримінальних правопорушень. Цей факт підтверджується, зокрема, відповіддю Генеральної прокуратури України від 12.10.2016 р. № 19/4-1533-16 на запит

журналіста Д. Неймирока, в якій зазначено, що: “чинний порядок формування звітності не дає можливості виокремити інформацію про кримінальні правопорушення за суб’єктами їх вчинення, зокрема, внутрішньо переміщеними особами з Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим, які не мають статусу внутрішньо переміщених осіб” [3].

По-друге, у матеріалах кримінальних проваджень відсутня інформація про те, чи є підозрюваний, обвинувачений внутрішньо переміщеною особою, переміщеною особою зі Сходу та окупованої території без такого статусу. Відображення цієї інформації в матеріалах кримінальних проваджень сприяло б проведенню якісного аналізу злочинності такої категорії осіб в Україні, допомагало б при застосуванні кримінального та кримінального процесуального законодавств на практиці, тобто відбувся б усебічний аналіз такої особи, як того вимагає закон. Наприклад, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 65 Кримінального кодексу України (далі – КК України) суд призначає покарання, враховуючи особу винного, а відповідно до з ч. 2 ст. 66 КК України при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом’якшують, не тільки ті, що перераховані в цій статті, а й інші обставини. Увага до статусу внутрішньо переміщеного могла б позитивно вплинути на винесення судом рішення та обрання покарання винному.

На підтвердження наведемо тезу із публіцистичної статті Є. Захарова «твердження про взаємозв’язок кількості злочинів із показником переселенців є хибним; єдиним достовірним джерелом

отримання інформації стосовно кримінальних правопорушень, вчинених внутрішньо переміщеними особами, зараз може стати лише “Біла книга” МВС, в якій раз на три місяці будуть публікуватися дані про злочинність у різних регіонах разом із соціально-економічними параметрами цих регіонів» [4]. Тоді, на думку автора вищезгаданої статті, можна буде отримати обґрунтовану і достовірну інформацію.

Виходячи зі сказаного актуальною проблемою для української кримінології нині стає отримання правдивої інформації про тимчасово переміщених осіб в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення та які притягнуті до кримінальної відповідальності. Держава має всіляко сприяти вивченню та вирішенню цього питання. У правоохоронних та судових органах існують підстави для запровадження статистичної звітності стосовно цієї категорії осіб. Зокрема, ведення такої статистики на практиці дозволило б проаналізувати рівень злочинності і судимості (притягнення до відповідальності) тимчасово переміщених осіб в Україні; сприяло б розрахункам динаміки та визначенню структури злочинності тимчасово переміщених осіб в Україні. Завдяки аналізу інформації із кримінальних проваджень стало б можливим розкрити основні соціально-демографічні, кримінально-правові та кримінологічні риси особи злочинця тимчасово переміщених. Узагальнення статистичних даних дало б змогу також встановити головні детермінанти злочинності тимчасово переміщених осіб в Україні.

Список літератури

1. Романенко Ю. І. Міжнародне міграційне право. Університетський курс : підручник / Ю. І. Романенко – Київ : КНТ, 2007. – 640 с.
2. Нежибецкая И. Е. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с преступностью мигрантов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И. Е. Нежибецкая ; Акад. управ. МВД РФ. – Москва, 2007. – 216 с.
3. Неймирок Д. Рост преступности и переселенцы. Есть ли связь? [Электронный ресурс] / Д. Неймирок. – Режим доступа : <http://www.mediaport.ua/rost-prestupnosti-i-pereselenicy-est-li-svyaz>. – Заголовок з екрана.

4. Захаров Є. Твердження про взаємозв'язок кількості злочинів із числом переселенців є хибним [Електронний ресурс] / Є. Захаров. – Режим доступу : <http://uainfo.org/blognews/1476173664-tverdzhennya-pro-vzaemozv-yazok-kilkosti-zlochyniv-iz-chislom.html>. – Заголовок з екрана.

Науковий керівник – д. ю. н., старший науковий співробітник В. С. Батургарєєва

О. О. Шуміло, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЩОДО СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВЕДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ В НІМЕЧЧИНІ

Жорстоке поводження з тваринами належить до найбільш латентних соціальних патологій у світі. До основних його причин традиційно включають високий рівень соціальної напруги, пропаганду культу жорстокості та насильства, відсутність культури поводження з домашніми тваринами, а також гуманної системи контролю за чисельністю безпритульних тварин у містах.

Вивчення зарубіжного досвіду запобігання жорстокому поводженню з тваринами дозволяє побачити недоліки та прорахунки вітчизняної політики у сфері забезпечення моральності у порядку поводження та утримання тварин та з'ясувати найбільш придатні до імплементації регуляторні інститути. Розглянемо систему нормативно-правового та організаційно-управлінського запобігання жорстокому поводженню з тваринами у Німеччині.

Чисельність народжуваних тварин у цій державі обмежується, у першу чергу, власниками розплідників домашніх тварин через встановлення відповідних ліцензій і квот: їм надаються квоти, перевищувати які вони не мають права. Відповідальність потенційного власника домашньої тварини стимулюється оподаткуванням утримання собак, річна сума якого коливається залежно від міста та числа утримуваних собак. Так, за першого собаку власник сплачує від 30 до

160 євро, за другого – 40-270 євро на рік. Оскільки бійцівські породи собак найчастіше опиняються на вулиці через порівняно вищу агресивність, податок на їхнє утримання є найбільшим і становить від 200 до понад однієї тисячі євро на рік [3]. Окрім того, власники бійцівських собак повинні отримати спеціальний дозвіл на володіння та довідку про “благодійність” собаки: що час від часу перевіряється за допомогою тестування.

На виконання Директиви Європейського Союзу (ЄС) № 998 / 2003 під час реєстрації володіння твариною їй надають індивідуальний реєстраційний номер, наноситься у формі татуювання або імплантується за допомогою технології мікрочипування – вживлення в тіло тварини чіпу, який можна зчитати в усіх притулках і ветеринарних клініках [4]. Для спрощеного пошуку загублених тварин була створена безкоштовна база даних домашніх тварин (TASSO Haustiercentralregister), до якої будь-який власник добровільно може завантажити фотографії і докладний опис свого улюбленця [5].

Із метою запобігання втраті великих тварин під час прогулянки в Німеччині заборонений вигул собак без повідця в парках, зонах відпочинку і заповідниках. Для спрощення розв'язання конфліктів між орендарями і власниками житла, якщо в договорі відсутній пункт про заборону утримання домашньої тварини, власник

не має права примусити мешканця викинути тварину на вулицю. І навіть якщо в договорі міститься такий пункт, орендар все одно має право утримувати домашню тварину до трьох місяців. Власне, викид тварини на вулицю привірюється законодавством до знущання та тягне за собою штраф обсягом до 25000 євро [2].

Муніципальні та приватні притулки в Німеччині не просто місце перетримки та стерилізації, а справжні місця добробуту тварин, засновані на принципі “безповоротного вилуву”, подібно до США і Великої Британії. Товариства існують на муніципальні кошти і благодійні внески волонтерів. Бюджет середнього за величиною притулку становить приблизно 1 млн євро на рік, частину доходів притулок отримує завдяки продажу й перетримці тварин, організації свят тощо [3]. Частину роботи з догляду за тваринами виконують волонтери, солдати альтернативної служби, школярі і студенти як частину літньої практики. Вилучених тварин не тільки продають, але й передають у товариства сліпих, будинки престарілих, організації для реабілітації людей із психічними та неврологічними розладами. Украй важливим і завбачливим заходом, з нашої точки зору, є обов’язкова попередня перевірка поліцією майбутніх штатних працівників притулку [7, с. 86].

Передача тварини з притулку новому власнику відбувається за договором, що встановлює обов’язок гуманно поводитися з твариною і забороняє власнику продавати або передавати тварину іншій особі без попереднього інформування про це притулку. За два тижні після покупки працівники притулку можуть навідати покупця, щоб переконатися, що власник дотримується умов продажу [1].

Не можна оминати увагою й превентивну виховну роботу німецької громадськості серед населення, що

спрямована як на вкорінення у суспільній свідомості основ гуманного поводження з тваринами, так і на вибір тварини компаньйона. Подібно до інших західних європейських держав, в Німеччині пропагується точка зору, що, по-перше, породисті коти і собаки відрізняються ослабленим імунітетом; по-друге, безпородні коти і собаки є лагіднішими та вмійють бути вдячними після тяжкого бездомного життя [7, с. 84].

Усвідомлення того факту, що саме діти найактивніше висловлюють своє бажання придбати тварину, а потім часто відмовляються від своїх обов’язків з догляду за домашнім улюбленцем, призвело до того, що уже в 1990-х рр. до обов’язкових елементів німецької шкільної програми були впроваджені “уроки захисту тварин”, де дітям прищеплюють відповідальність і милосердя щодо тварин [6, с. 125].

Таким чином, можна зробити висновок, що усунення детермінант жорстокого поводження з тваринами у Німеччині базується на таких основних принципах: а) впровадження єдиних мінімальних стандартів гуманного поводження з тваринами (ЄС); б) криміналізація усіх форм жорстокого поводження з тваринами; в) запобігання появі безхатніх тварин шляхом субсидування стерилізації домашніх тварин; г) державна підтримка роботи муніципальних притулків; г) культурно-виховна робота серед населення щодо підвищення рівня відповідальності населення у ставленні до тварин. На нашу думку, імплементація указаних елементів сучасного досвіду Німеччини із повноцінним залученням громадськості є запорукою розроблення в Україні власної ефективної стратегії гуманного поводження з тваринами, організації і управління комунальними притулками для тварин, а також запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Список літератури

1. Adopting a Pet in Germany [Electronic resource] : About Travel. – Access mode: <http://gogermany.about.com/od/shopping/fl/Adopting-a-Pet-in-Germany.htm> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.
 2. Das Tier im Recht [Electronic resource]: Tierheim Olpe. – Access mode: <http://www.tierheim-olpe.de/infothek/das-tier-im-recht/index.html> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.
 3. Pet Study: Pet Ownership as Economic Factor in Germany [Electronic resource] : https://www.google.com.ua/Режим_доступу?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi1poiR8tzMAhXlJ5wKHQ5uAcYQFgggMAA&Режим_доступу=https%3A%2F%2Fwww.uni-goettingen.de%2Fen%2Fpet-study-pet-ownership-as-economic-factor-in-germany%2F500479.html&usq=AFQjCNEaX7S07V-LXdlcSNqJ22B6_oYdiA&sig2=auLO2cWwkTTaqOa-Y8KCGQ (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.
 4. Regulation (EC) No 998/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the animal health requirements applicable to the non-commercial movement of pet animals and amending Council Directive 92/65/EEC [Electronic resource]: EuroLex. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:f83009> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.
 5. Tierregistrierung [Electronic resource] : TASSO. – Access mode: <http://www.tasso.net/Tierschutz/Registrierung> (date of treatment: 01.05.2016). – Title from the screen.
 6. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику: 5-е изд., доп. / В. Е. Борейко; Киев. эколого-культ. центр. – Киев: Логос, 2013. – 168 с. – (Серия “Охрана дикой природы”. – Вып. 71).
 7. Каланча С. Г. Досвід Німеччини у вирішенні питання безпритульних тварин / С. Г. Каланча // Укр. часоп. міжнар. права. – 2013. – № 1. – С. 84–87.
-

З М І С Т

Тацій В.Я.	ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	3
Голіна В.В.	Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи	5
Шакун В.І.	Кримінологічний вектор українських реформ	9
Костенко О.М.	Концепція причин і умов злочинності в сучасній кримінології.....	15
Tuliakov V. A.	Neo criminology	17
Anastasiia Monnet Lukash	The association between cannabis use and the way leisure time is spent, having delinquent friends, and weak parental control. Comparison	
Martin Killias	of the ISRD-3 results in Switzerland and Ukraine.....	19
Dirk Enzmann	Victimization, reporting to the police, and perceived procedural	
Anastasiia Monnet Lukash	justice in a cross-national perspective	22
Thomas	The current issues of tackling corruption in the Black Sea and	
Kruessmann	Caucasus region	28
Olaf Saxegaard	Combating corruption in public sector - the third approach: combating	
	from inside organizations	30
Бойко А.М.	Детермінуючий комплекс злочинності: поняття та структура	32
Зелінська Н.А.	Внесок професора А.Ф. Зелінського у розвиток вітчизняної	
Др'юмін В.М.	кримінологічної науки (до 50-річчя створення кафедри	
	кримінології та кримінально-виконавчого права Національного	
	юридичного університету імені Ярослава Мудрого та 90-річчя	
	з дня народження професора А.Ф. Зелінського)	36
Олефір В.І.	Про деякі концептуальні вимоги, що ставляться до суб'єктів	
Колб С.О.	запобігання злочинам у сфері боротьби із злочинністю	42
Навроцький В.О.	Інтерпретація злочинності вустами теперішніх очільників органів	
	кримінальної юстиції України	44
Глушков В.О.	Кримінально-правова політика щодо охорони власності:	
Дорохіна Ю.А.	окремі аспекти	47
Джужа О.М.	Деякі аспекти запобіжної діяльності прокуратури у сфері	
Новосад Ю.О.	виконання покарань	49
Денисова Т.А.	Кримінологія сьогодення. Кримінологія майбутнього	51
Мисливий В.А.	Кримінологія: генеза парадигми	55
Рущенко І.П.	Кримінологічна модель особистості	57
Колб О.Г.	Гідність людини як об'єкт кримінологічного дослідження	
Василюк І.М.	та правової охорони	60
Литвинов О.М.	І знову про “загальну теорію протидії злочинності”	62
Батиргареева В.С.	Щодо ролі кримінального процесуального законодавства	
	у запобіганні злочинності	65
Головкін Б.М.	Віктимізація населення від злочинності: досвід України	67
Шостко О.Ю.	Проблемні питання протидії організованій злочинності	
	в Україні	71
Шиенок В.П.	Методологические вопросы развития криминологии	
	на постсоветском пространстве	73
Антипенко В.Ф.	Міжнародна кримінологія – самостійний напрям кримінологічної	
	науки.....	75
Мошак Г.Г.	Міжнародні аспекти діяльності німецького конгресу	
	запобігання злочинності (DPT)	79
Хряпінський П.В.	Суспільно-корисна поведінка як предмет дослідження сучасної	
	кримінології: постановка проблеми	81
Горбачевський В.Я.	Кримінальне покарання у правовому механізмі соціально-	
Колб І.О.	кримінологічного запобігання злочинам та забезпечення	
Воробей П.А.	безпеки особи.....	84
Ремєга В.В.	Кримінологічні аспекти дослідження гідності людини у контексті	
Богаїринов І.Г.	вивчення особи злочинця	85
Кулик О.Г.	Проблема ціни злочинності в Україні	87
	Сучасна криміногенна ситуація в Україні:	

	основні тенденції	90
Денисов С.Ф.	Спортивна кримінологія як один із напрямів розвитку	
Кулик С.Г.	вітчизняної науки	92
Блага А.Б.	Злочинні посягання на власність у ситуації збройного конфлікту	
	на сході України: кримінологічний аналіз	95
Савченко А.В.	Забезпечення поваги до засудженого – один із пріоритетних	
Ліховицький Я.О.	направів діяльності персоналу колоній по запобіганню злочинам	98
Дудоров О.О.	Необережна несплата податків і зборів як кримінально-правова	
	проблема та можливі шляхи її вирішення.....	99
Житний О.О.	Правозахисний потенціал та протиправні ризики кримінального	
	законодавства	103
Корнякова Т.В.	Мінімізація корупції на тлі реформування української	
Кузьміна Т.В.	державності	105
Книженко О.О.	Чому нам так важко протидіяти терористичній діяльності?	107
Нікітін Ю. В.	Вплив глобалізаційних процесів на характер злочинності:	
Нікітіна І. В.	гендерний аспект найманства	110
Нежурбіда С.І.	Етіологія злочину: результати аналізу теорій особистості.....	112
Скулиш Є.Д.		
Карчевський М.В.	Антикризові вектори кримінально-правового регулювання	
Кудінов А.С.	в Україні	115
Копотун І.М.	Конституційні засади діяльності розвідувальних органів	
	України	118
Орловська Н.А.	Про правомірну поведінку як елемент предмета кримінології	120
Сердюк П.П.	Аналитическая единица сравнения в относительном измерении	
	преступности	123
Храмцов О.М.	Про особистість насильницького злочинця	125
Яковець І.С.	Превентивні та компенсаційні заходи в запобіганні злочинам	
	в установах виконання покарань	128
Бантишев О.Ф.	Загальнодержавна обстановка як можливий криміногенний фактор....	130
Титула Д.В.		
Василевич В.В.	Щодо джерел правового забезпечення формування та реалізації	
	кримінологічної політики	132
Телефанко Б.М.	Державна політика у сфері протидії організованій злочинності	136
Markovska Anna	Migrant workers in Europe: their experience of crime and attitudes	
Serdyuk Alexey	to the police	138
Renata Giedrytė-	The Association between Delinquency and Victimization: Testing the	
Mačiulienė	Principles of Situational Action Theory	140
Svetlana Justickaja		
Mensut Ademi	International self-report delinquency project in Kosovo	142
Мусалимов И.Т.	Ответственность за наёмничество по законодательству	
	Республики Казахстан	146
Ниёзова С.С.	Виктимность умышленного убийства и вопросы его	
	предупреждения	149
Березовський А.А.	Кримінологічне вивчення видів звільнення від кримінальної	
	відповідальності як заходів кримінально-правового впливу	151
Валуйська М.Ю.	Перспективи застосування методу контент-аналізу	
	при вивченні криміналізації особистості	153
Гульгай П.М.	Жертви злочинів у суспільстві та у кіберпросторі.....	156
Журавська З.В.	Забезпечення безпеки у колоніях – один із ключових напрямів	
Кондратішина	кримінологічної діяльності у сфері виконання покарань	158
В.В.		
Колодяжний М.Г.	Шляхи модернізації системи запобіганню злочинності в Україні	159
Левченко Ю.О.	Питання реформування органів внутрішніх справ України	162
Лисодед О.В.	Проблеми профілактики віктимної поведінки жертв шахрайства.....	164
Лукашевич С.Ю.	Пізнавальний потенціал синергетичної парадигми в кримінології.....	167
Маковецька Н.Є.	Про систему статейних злочинів проти особи за кримінальним	
	законодавством окремих зарубіжних держав	169

Мельничук Т.В.	Постмодерністська парадигма кримінології	172
Оболенцев В.Ф.	Заходи антикорупційного комплаєнсу в системі запобігання злочинності в Україні	174
Поклад В.І.	Про історичні типи злочинності	176
Старко О.Л.	Причини умисних вбивств матір'ю своєї новонародженої дитини	178
Стеблинська О.С.	Гуманізація кримінальної відповідальності за статтею 305 КК України на основі європейського законодавства	180
Степанова Ю.П.	Щодо врахування кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої характеристики особи злочинця під час виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк	183
Стрельбіцька Л.Я.	Погляди І. Малиновського на особу злочинця в праці “Ссылка в Сибирь”	185
Ткачова О.В.	Деструктивний вплив інформації на формування суспільної небезпечності особи	187
Філіппов С.О.	Міжнародна система заходів протидії транскордонній злочинності в Європейському Союзі (на прикладі протидії злочинності, пов'язаної з нелегальним переправленням мігрантів)	189
Христинч І.О.	Значення вдосконалення обліку кримінальних проваджень для розвитку кримінологічних досліджень	191
Юрченко О.Ю.	Вплив на запобігання злочинності культурних та освітніх процесів в українських реаліях	194
Гальцова О.В.	Чинники, що зумовлюють злочинність неповнолітніх	196
Новіков О.В.	Деякі аспекти спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності	198
Сметаніна Н.В.	Доцільність визначення та розрахунку ціни злочинності як перспектива розвитку кримінологічної науки	201
Артюхова В.В.	Жертва хуліганства: віктимологічний аспект	203
Білецький А.В.	Роль громадськості у запобіганні корупційній злочинності в приватному секторі	206
Бойко В.В.	Урбанізація: поняття та кримінологічний аспект в умовах сучасної глобалізації	208
Бочарова К.А.	Латентність злочинів, пов'язаних із вандалізмом (за результатами кримінологічного дослідження)	210
Ведернікова Г.О.	Деякі аспекти запобігання впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх	212
Заїчко О.В.	Незаконна порубка лісу в Україні: постановка проблеми	215
Здоровило І.В.	Кримінологічний аналіз злочинів, пов'язаних із порушенням правил охорони або використання надр, в Україні (за матеріалами опитування працівників Національної поліції України та контент-аналізу ЗМІ)	216
Калініна А.В.	Зовнішня міграція та злочинність: детермінаційне співвідношення	218
Краснокутський О.В.	Міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі	220
Кулик К.Д.	Латентність розбещення неповнолітніх в Україні: кримінологічний аспект	222
Люлько С.П.	Причини та умови злочинів у сфері службової діяльності, які вчиняються прокурорами	224
Мокляк В.В.	Деякі причини відсутності єдиного підходу до розуміння явища тероризму	226
Тарасенко Ю.М.	Складнощі у кримінологічному дослідженні злочинності тимчасово переміщених осіб в Україні	228
Шуміло О.О.	Щодо системи запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Німеччині	230

Наукове видання

СУЧАСНА КРИМІНОЛОГІЯ: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 50-річчю
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

(Харків, 9 грудня 2016 р.)

За редакцією *В. Я. Тація, Б. М. Головкина*

Матеріали друкуються в авторській науковій та літературній редакції

Відповідальний за випуск *Б. М. Головкин*

Редактори: Л. В. Русанова,
О. І. Борисенко,
В. В. Арнаутова,
Л. М. Рибалко

Комп'ютерна верстка: А. В. Старжинська,
Л. П. Лавриненко

Підписано до друку з оригінал-макета 05.12.2016.
Формат 70×100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 18,29. Обл.-вид. арк. 19,57. Вид. № 1455.
Тираж 120 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua

E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Леонов
Тел. (057) 717-28-80